A POSZTLIBERÁLIS FORDULAT

ÉS

A KONZERVATIVIZMUS JÖVŐJE

Szerkesztette

Daniel Pitt és Phillip Blond

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

A POSZTLIBERÁLIS FORDULAT ÉS A KONZERVATIVIZMUS JÖVŐJE

A POSZTLIBERÁLIS FORDULAT

ÉS

A KONZERVATIVIZMUS JÖVŐJE

Szerkesztette

Daniel Pitt és Phillip Blond

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ
Budapest, 2025

Angol nyelven megjelent
Daniel Pitt – Phillip Blond eds. (2024): *The Post-Liberal Turn and the Future of Conservatism.* Budapest: Ludovika

Fordította
Thoroczkay-Szabó Mária

A magyar fordítást lektorálta
Kengyel Péter

A fordítást az eredetivel egybevetette
Magyarics Tamás

A kötet szerzői

Matt Beech
Phillip Blond
Christopher Fear
Henry George
Kevin Hickson
Ferenc Hörcher
Ishaan Jajodia
David Jeffery
Eric Kaufmann
Daniel Pitt
Andrew Roberts
Cornelis J. Schilt

A szerkesztésben közreműködött
Tóth Kálmán

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu · ludovika.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Csinta Áron
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Fülöp Éva

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin elnök-vezérigazgató

Borítófotó © depositphotos.com/zacariasdamata

DOI: https://doi.org/10.36250/1272_00
ISBN 978-963-653-224-6 (nyomtatott) | ISBN 978-963-653-225-3 (ePDF)

© A szerzők, 2025
Szerkesztés © Daniel Pitt, Phillip Blond, 2025
© A kiadó, 2025

Minden jog védve.

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás 9
Bevezetés: A brit politika és a konzervativizmus jövője 11

ELSŐ RÉSZ:
INTERNACIONALIZMUS VAGY NEMZETÁLLAM?

PHILLIP BLOND
Az egyetemes és a különös fogalma a konzervativizmusban, a nacionalizmusban és a posztliberalizmusban 25

CORNELIS J. SCHILT
A posztliberális konzervativizmus és a nemzetállam 43

MÁSODIK RÉSZ:
A KONZERVATIVIZMUS, A LIBERALIZMUS ÉS A POSZTLIBERALIZMUS HAGYOMÁNYAI

CRISTOPHER FEAR
A posztliberális légkör és a tory hit 67

KEVIN HICKSON
Liberalizmus, konzervativizmus és a brit nemzetállam 85

MATT BEECH
Isten, a marxizmus és a kulturális háború – A liberalizmus helyreállítása 101

DANIEL PITT
Oikophilia és a konzervatív környezettudatosság poézise 117

DAVID JEFFERY
Milyen bizonyíték van a brit Konzervatív Párt posztliberális fordulatára? 141

HENRY GEORGE
A fogyatékossággal élő emberek és a jobboldali posztliberalizmus: a közjó közös nevezője 167

ERIC KAUFMANN
Úton a liberális posztliberalizmus felé 191

ANDREW ROBERTS
Konzervatív hagyományok: Andrew Roberts észrevételei 221

HARMADIK RÉSZ:
KERESZTÉNYSÉG, ANGLOFÍLIA ÉS KONZERVATIVIZMUS

IMOGEN SINCLAIR
A Szövetség rendje: Freud gondolatai a hit tükrében 229

HÖRCHER FERENC
Anglofil gondolkodás Közép-Európában: személyes és történeti visszaemlékezések 247

ISHAAN JAJODIA
A fuzionizmus bukása és az amerikai posztliberalizmus felemelkedése 271

Konklúzió: személyes nézet a brit konzervativizmus jövőjéről 295
A kötet szerzői 303

Feleségemnek, Karoliinának
ajánlom ezt a könyvet.
DANIEL PITT

Fiaimnak, Orlandónak és Noah-nak,
akikkel jó politikáról és filozófiáról
beszélgetni.
PHILLIP BLOND

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Megragadnám az alkalmat, hogy lerójam hálámat, és köszönetet mondjak néhányaknak. A köszönetnyilvánítások sorában elsőként társszerkesztőmet, Phillip Blondot említem, aki elkísért engem és a Nemzeti Közszolgálati Egyetemet azon az úton, amely a jelen projekt megvalósításához és megjelentetéséhez vezetett. Phillip mellett köszönetet szeretnék mondani Hörcher Ferencnek, John O'Sullivannek, Melissa O'Sullivannek és Robotka Andreának, amiért közreműködtek a jelen kötet – nem kizárólagos – alapját jelentő konferencia sikerre vitelében. Ehhez kapcsolódva megemlíteném még a Danube Institute és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem intézményi segítségét, amely elengedhetetlen volt a konferencia sikeres megszervezéséhez. Különleges köszönet illeti Deli Gergely rektor urat a 2022 márciusában rendezett konferencián tartott vitaindító előadásáért, továbbá Török Bernátot, az Eötvös József Kutatóközpont igazgatóját.

Ez a kötet nem jelenhetett volna meg az egyes fejezetek szerzőinek magas színvonalon végzett munkája és elkötelezettsége nélkül, így szeretnék még köszönetet mondani a következőknek: CJ, Chris, Kevin, Matt, David, Henry, Eric, Andrew, Imogen és Ishaan. Végül, de nem utolsósorban köszönet illeti feleségemet, Karoliinát mindazért a támogatásért és bátorításért, amelyet az évek során, és különösen e kötet kapcsán nyújtott számomra.

Daniel Pitt
Churchill College, Cambridge
2023. augusztus

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Nemzeti Közszolgálati Egyetemnek és Politikai és Államelméleti Kutatóintézetének, hogy támogatta ezt a konferenciát. Külön köszönettel tartozom Hörcher Ferenc professzor úrnak és Robotka Andreának segítségükért és közreműködésükért, amellyel hozzájárultak ennek a konferenciának és ténylegesen ennek a sorozatnak a megvalósításához. Hálámat és elismerésemet szeretném kifejezni Török Bernátnak, az Eötvös József Kutatóközpont igazgatójának a kötetbe és a konferenciába fektetett munkájáért. Külön köszönetet érdemel kollégám, Dan Pitt, aki oroszlánrészt vállalt a feladatokban, és mindvégig lelkes és kitartó segítője volt vállalkozásunknak. Végül köszönetemet szeretném kifejezni minden kollégának, aki tevékenységével és elképzeléseivel hozzájárult a konferenciához.

Phillip Blond
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
2023. augusztus

BEVEZETÉS: A BRIT POLITIKA ÉS A KONZERVATIVIZMUS JÖVŐJE

1955 januárjában Russel Kirk amerikai konzervatív gondolkodó tollából *The Dissolution of Liberalism (A bomlásnak indult liberalizmus)* címmel tanulmány jelent meg, amely szerint „a liberális képzelet kimerülőben van; az eleve bágyadtan pislákoló liberális mítosz mára kihunyt; és társadalmunk legjavát egy ősibb és derekabb gondolatrendszer szószólóinak [...] kell megmenteniük".[1] Úgy tűnik, nyugati kultúránk valóban ilyen korszakváltáson megy keresztül. A liberalizmus egyre erőtlenebb vergődése a domináns gazdaságpolitikai filozófia címéért talán a végéhez érkezett. A nyugati világban a liberalizmus 1979 óta töltötte be a vezető gazdaságpolitikai filozófia szerepét a jobboldalon és az 1960-as évek óta jelentette az élenjáró társadalomfilozófiát a baloldalon. A nyugati konzervativizmus trónra kerülését Margaret Thatcher brit miniszterelnökké (1979), valamint Ronald Reagan amerikai elnökké (1980) választásának köszönheti. Gazdasági tekintélye csak a 2008-as pénzügyi válságot követően vált kérdőjelessé, társadalmi vonatkozásban pedig csupán a migrációs válságot követően történt meg ugyanez, amely különböző mértékben érintette Európa országait (a párizsi Bataclan-ban elkövetett terrortámadás és a merkeli német határnyitás 2015-ben), az Egyesült Királyságot (a brexitnépszavazás 2016-ban), illetve az Egyesült Államokat (Donald Trump elnökké választása 2016-ban). A liberalizmus e két, gazdasági és társadalmi válsága összekapcsolódva oda vezetett, hogy

[1] Lásd Panichas 2006: 23.

– politikai értelemben legalábbis – számos nyugati nemzet számára az ország helyesnek tartott vezető filozófiájából páriává vált a liberalizmus eszméje.

A fent említett fordulatok tükrében e bevezetés a brit konzervativizmust helyezi a középpontba. Hogy miért? Mert tanulmánykötetünk a liberalizmus egészének elutasítása mellett pálcát törő és jelenlegi alapvető szerepét a konzervativizmustól elvitatni kívánó vélemények, valamint azon álláspontok között helyezkedik el, amelyek igyekeznének valami módon fenntartani vagy visszaállítani a liberalizmus jobboldali jelenlétét. Ekként a brit konzervativizmus napjainkban megélt megpróbáltatásai ideális alátámasztási pontot jelenthetnek a posztliberális konzervatív gondolkodás útjának feltérképezéséhez, valamint annak átgondolásához, hogy az mit ölelhet fel, és mit kellene elhagyni belőle. Ennek fényében kötetünk írásainak középpontjában irányadó és rendező gondolatként a brit konzervativizmus és annak lehetséges, illetve kívánatos jövője áll, és e gondolatból kiindulva haladunk az európai kontinens és Amerika felé.

Amint azt fent jeleztük, napjainkban számos szempontból komolyan megkérdőjeleződik a konzervatív erkölcsi képzelet és a konzervativizmus tartalma. Ez talán első alkalommal fordul elő azóta, hogy Margaret Thatchert 1975. február 11-én, egy keddi napon a Konzervatív Párt vezetőjévé választották. Kétségtelen, hogy az 1970-es évek óta nem tapasztalt erővel és szinten folyik a vita az állam szerepét, az állami szintű vallásgyakorlást, a nemzetállamot, a szabadpiacokat, a konzervativizmus lényegi metafizikáját, az individualizmus helyét, a konzervativizmus és a liberalizmus kapcsolatát, valamint a családpolitikát érintő kérdésekről. A brit Konzervatív Párton belül szerveződött, az Újkonzervatívokhoz (New Conservatives) hasonló képviselőcsoportok kiforrott posztliberális nézeteket vallanak, egyre szorosabb szálakkal kötődve a Józan Ész Csoport (Common Sense Group) társadalmi konzervativizmusához, miközben persze az 1980-as évek jövőképe is megtartja vonzerejét, például Liz Truss populáris konzervatív (Popular Conservativism) csoportja révén, amely atavisztikus, de erőteljes igényt mutat az új thatcheri berendezkedés iránt. Az USA Republikánus Pártjában hasonló viták visszhangoznak – itt Trump jelenti az elsődleges választóvonalat, közben pedig teret nyer egy új gazdasági és társadalmi nacionalizmus, elbizonytalanítva a reagani konzervatívokat, akik így egyre inkább elszigetelődnek a jobboldalon.

A brit közvéleményt – különösen a konzervatív szavazókat – ugyanakkor túlnyomórészt posztliberális konzervatívok alkotják.

Boris Johnson vezetése alatt a konzervatívok a 2019-es választásokon elsöprő győzelmet arattak a szavazatok 43,6%-ának megszerzésével, ami azt jelentette, hogy 80 képviselővel többet küldhettek a Parlamentbe a többi politikai erőnél. E választásokon a konzervatívok győzelmet tudtak aratni számos munkásosztálybeli többségű, hagyományosan a Munkáspártra szavazó választókerületben Anglia középső és északi részén, valamint Észak-Walesben. Mind földrajzi, mind osztálybeli alapjának jelentős újrahangolásával[2] Johnson választási koalíciója alapvetően különbözött attól, ami David Cameron vezetése alatt néhány évvel korábban kormányra juttatta a Konzervatív Pártot. A támogatói bázis 2019-ben „idősebb, inkább munkásosztálybeli, társadalmi értelemben konzervatívabb, etnikai értelemben kevésbé sokféle és támogatóbb az újraelosztást célzó intézkedések iránt",[3] mint annak a Cameron vezetéséhez kötődő, Konzervatív Pártot támogató 2015-ös megfelelője. Ehhez kapcsolódva – mind a brexitet megelőzően, mind azt követően – kiigazítás és átrendezés történt,[4] részben a *„woke"* aktivizmus megjelenése miatt felerősödő „szociokulturális" viták előtérbe kerüléséből következően. Egyik 1994-ben megjelent írásában David Denver felhívta a figyelmet arra, hogy „a választók jelentős létszámú csoportjai dönthetnek úgy, hogy az egyik párt helyett mostantól egy másik párttal kívánnak azonosulni; teljes társadalmi csoportok változtathatják meg pártszimpátiájukat".[5] Éppen ez történt a Konzervatív Párt felé forduló munkáspárti szavazókkal. Röviden, az ilyen eltolódás vagy átrendeződés remek alkalom lehetett volna arra – és annak is kellett volna lennie –, hogy a Konzervatív Párt újragondolja, illetve átformálja intellektuális hagyományait, ismét felfedezve a múltban kevéssé kiaknázott vagy perifériára szorult elveit. Ez persze egyértelműen nehéz feladatnak ígérkezett, tekintettel a párton belül uralkodó feszültségekre és versengő tendenciákra, valamint többségében liberális elveket valló parlamenti képviselőire.[6] Ez utóbbi azért jelentős, mert a konzervativizmus

2 Lásd Tonge – Wilks-Heeg – Thompson 2020: 1–6.

3 Cutts et al. 2020: 22.

4 Lásd Evans–Norris 1999; Nardulli 1995: 10–22.

5 Denver 1994: 53.

6 Pitt 2021: 267–291.

választói bázisát átrajzoló brexithez vezető mozgalmat nagyrészt libertariánusok vezették, magát a brexitet azonban kommunitariánusok szavazták meg. Ráadásul – tekintettel az eléjük tornyosuló strukturális hátrányokra – a 2019-es választási győzelmet követően a konzervativizmus gazdasági értelemben teljes mértékben elégtelen programot volt képes választói elé tárni, így a „szintlépés" sokkal inkább volt a johnsoni retorika része, semmint valós ipari vagy gazdasági átalakulás. Ezenfelül Boris Johnson továbbra is szociálliberális maradt, és egyszerűen figyelmen kívül hagyta a progresszívak által az „átlagemberek" értékeiért és megszilárdult normáiért vívott háborút. Mondanunk sem kell, hogy a többi uniós országból érkezett bevándorlók számának visszaesését követő, a világ többi részéről érkező ijesztő mértékű bevándorlási hullám értelmetlenné tette a brexitet és az azt megszavazók minden várakozását. Az igazság azonban az, hogy a parlamenti frakció képviselői 2019-et követően teljes mértékben alkalmatlanok voltak a választóktól kapott felhatalmazás alapján teljesíteni választási ígéreteiket. Azok, akiket a szavazói párthűségben bekövetkezett fordulatot megelőzően választottak meg – és akik értékrendjüket tekintve továbbra is déli piacokat preferáló liberálisok, illetve szociálliberálisok maradtak –, soha nem voltak képesek megérteni, hogy mit várnak a konzervativizmustól a hátrahagyottak és a magukra maradtak. Hasonlóképpen, a 2019-ben újonnan megválasztott *tory* parlamenti képviselők közül sokan – bár nem mindannyian – számos esetben a helyi párt thatcheri elveket valló utolsó mohikánjai voltak. Ismét rá kell mutatni, hogy az ország északi gazdaságainak a globális verseny előtt történő megnyitása soha nem az alulképzettek életszínvonalának emelését, lakhatási körülményeik megújítását vagy életük bármilyen módon való jobbá tételét szolgálta. A *tory* parlamenti képviselőket és választói bázisukat érintő eltolódás nem kap elegendő hangsúlyt, aParlament véleményének súlya jelenti a politika és a kormány számára a fő iránymutatást. E feszültségek mindenképp figyelemre méltóak, hiszen Rose szerint „a pártvonalakon belül és azok között elhelyezkedő politikai csoportok eltolódása legalább annyira – vagy még inkább – jelentős, mint a kormányban a parlamenti választások nyomán bekövetkező eltolódások".[7] A párton belül egymással

[7] Rose 1964: 36.

versengő „beállítódásbeli (attitudinális) klaszterek"[8] nagyon jelentősek, ráadásul nem volt – és továbbra sincs – elegendő parlamenti képviselő, aki tisztában lenne a 2019-es koalíció természetével, valamint annak politikai és gyakorlati velejáróival.

Christopher Fear szerint „a konzervativizmus elmélete és gyakorlata nem csupán két különböző dolog, de az azokról szóló diskurzus is eltérő. Mindazonáltal nem lehet az elméletet és a gyakorlatot egymástól elválasztani: a való életben szüntelenül és kölcsönösen alakítják egymást, átrajzolva egymás határait."[9] *The Literature of Politics (A politika irodalma)* című munkájában T. S. Eliot a politikai gondolkodás fejlődésének két jól felismerhető és elkülöníthető megközelítéséről ír. Kezdetben létezett a „doktrínagyűjtemény", avagy egyfajta „kanonizált mű", valamint az olyan „elkötelezett emberek csoportja, akik mind az érdeklődők, mind az érdeklődés hiányát mutatók felé irányuló érzelmi ráhatásukkal képesek voltak e doktrínát terjeszteni és népszerűsíteni". Eliot szerint ezt követően egy politikai párt „vállalkozott arra, hogy megvalósítson egy, a doktrínára alapozott programot". Így – még azelőtt, hogy el tudtak volna kormányozni egy országot – a „mechanikus" politikai gondolkodók „eltervezték a társadalom bizonyos végső állapotát, amelyhez a vázat saját doktrínáik adták". Ennek következtében „az elmélet összességében megelőzte a gyakorlatot". A politikai gondolkodás „organikus" megközelítését magukévá téve a konzervatívok elutasították a politikai gondolkodás és kormányzás előzőekben felvázolt megközelítését. Ennek magyarázatáért ismét Eliothoz fordulunk. Szerinte, amikor „egy politikai párt ráeszmélhet saját történetére, még mielőtt maradandó elveit illetően teljes mértékben tisztán látna vagy megegyezésre jutna, akkor saját formálódását átalakulások vagy átültetések sorozatán át érheti el, miközben egyes kérdések elavulnak, míg mások újonnan napirendre kerülnek". Eliot azt is megjegyzi, az ilyen párt „alapvető elvei csak mindazon gondolatok gondos vizsgálata esetén mutatkoznak meg, amelyeket megfontoltabb és filozofikusabb elmék a nevében kimondtak", továbbá „a maradandó és az átmeneti csak pontos történelmi ismeretek birtokában, észszerű elemzés során választható szét".[10]

8 Webb 1997: 89–110.

9 Fear 2020: 197–211.

10 Eliot 1955: 13–14.

Ugyanakkor még ez a megkülönböztetés is túlzott folytonosságot tételez fel a múlt és a jelen között, mivel kizárja a megfontolásból a múlt eseményeit. Nagy-Britanniában a konzervativizmus az 1960-as években elsorvadt, az 1970-es években pedig lényegében felváltotta a felsőbbrendű *whig* ideológia, amely az egyéni szabadságot a feladatok, a kötelezettségek, valamint egy olyan szólam elé helyezte, amelyre talán Eliot is helyeslőleg bólintott volna: ez a jó hegemóniája. Egy hosszabb tanulmány talán elegendő teret biztosítana annak kifejtésére, hogy a háború után a konzervativizmus miként maradt alul a liberalizmussal szemben a brit Konzervatív Pártban, jelen írásunkban azonban meg kell elégednünk annak leszögezésével, hogy ez valóban megtörtént, és hogy e tény következményeinek kiteljesedése – az 1997-esnél is súlyosabb választási vereség formájában – még várat magára, a feltételezett vagy tervezett talpra állás pedig még a korábbinál is később következhet csak be.

Ezen előszó írásakor (2024 tavaszán) a brit politikai légkörben négy tényező jellemzi a konzervativizmust:

1. A liberális konzervatív/thatcheri gazdaságpolitika kudarca. A növekedés a 2008-as pénzügyi válság óta stagnál, a termelékenység és a beruházások helyreállása továbbra sem történt meg, és mindezen kudarcok az összeomlás szélére sodorták az államot, a kompenzáció érdekében súlyos közkiadás- és adóemeléshez vezetve. A liberális konzervativizmus gazdasági örökségét – amely már a brexitet megelőzően alulteljesített, és a Truss-féle költségvetéssel érte el mélypontját – még értékelni vagy javítani kell. Ez a kudarc csak ideológiai értelemben értelmezhető, hiszen a parlamenti frakcióban sokan ugyanezt akarják még nagyobb dózisban. Elkerülhetetlen a következtetés, hogy a konzervativizmus teljes mértékben új gazdaságpolitikát kíván – a konzervatív párti képviselők zöme és általában a kormányzati gondolkodás azonban, úgy tűnik, mégsem akar erről tudomást venni.
2. A brexit kudarca. Míg a párton belül tovább folyik a vita a pontos árról, amelyet a brexitért a gazdaságnak fizetnie kellett, annak jelenlegi gazdasági nyereségeit meglehetősen nehéz lenne számszerűsíteni. Az Európai Unióból való kiválás a jogi normák szintjén vagy nem történt még meg, vagy nem vezetett mérhető előnyökhöz, főként mert az ország különböző gazdasági és szabályozási térségekben honos

partnerei elvárják a konvergenciát a piacokhoz – többek között az uniós piachoz – való hozzáférés érdekében. Az Egyesült Királyság akkor tette magáévá a nacionalizmus eszméjét, amikor a világ regionális civilizációs blokkokba tömörülve éppen deglobalizálódni látszik, amely blokkok közötti kereskedelem és beruházás előtt egyre több akadály tornyosul. Az eddigiekben megkötött kereskedelmi ügyletek korántsem szolgálták a nemzeti érdeket, sőt, a fokozódó nemzetközi feszültségek és a globális ellátási láncokat érintő, még inkább súlyosbodó fenyegetések idején az élelmiszer-ellátás és a környezeti hatások bizonytalanságának kockázatát rejtették. A brexit megszavazása mögött álló indok azonban egyrészt az új, javarészt osztályalapú gazdasági rendezés vágya volt a 2019-es választásokon szavazók részéről, másrészt a migráció kordában tartása. Ami az utóbbit illeti, 2023-ban júniusig 968 ezer nem uniós polgár lépett hosszú távú tartózkodás szándékával az országba – ez két és félszerese annak a 2019-es számnak (368 ezer), amely egyébként 2010 óta folyamatos növekedést mutat.[11] Ez a nem uniós országokból érkező 600 ezres bevándorlótömeg talán a brexit leglátványosabb melléfogásának tekinthető. Mégis, a Boris Johnson által meghirdetett szintemelést teljesíteni képtelen politika továbbra is a brexitet követő eltolódás legkárosabb negatív eredménye.

3. **Boris Johnson távozásával a konzervatívok nem voltak képesek** meggyőző, illetve hosszú távon alkalmas vezetőt kiállítani. Bár feltételezhető, hogy ha nincs a Covid-járvány időszakában kirobbanó *partygate*-botrány, akkor Johnson még mindig hivatalban lenne, a párt bizonnyal akkor is kötéltáncot folytatna, tekintettel a választások előtt be nem váltott szintkiegyenlítési ígéretekre. Ennek elsődleges oka, hogy Johnson képtelen volt bármilyen pozitív belpolitikai keresletet-kínálatot megvalósító lépésre. Liz Truss kínlódásait követően pedig – aki élő bizonyítéka annak, hogy csak mert a klasszikus liberálisok hisznek a piacban, még nem biztos, hogy a piac is hisz bennük – a konzervatívok a jövőkép helyett a szakértelem mellett tették le voksukat, és Sunakkal szervezett visszaesést, s nem a fellendülést kaptak.

[11] Lásd Net Migration to the UK 2024.

4. Mindennek tükrében a párton belül ideológiai válságot láthatunk, amelyet talán a következő választás sem old meg. Vajon a Konzervatív Párt visszatér a London környéki megyék liberalizmusához, vagy azt a posztliberális fordulatot választja, amelyet számos jobbközép és jobboldali párt hajtott végre jelentős sikerrel Európa-szerte és az Egyesült Államokban? Tekintettel arra, hogy a parlamenti frakció az 1980-as évek bűvöletében él, elnézve a következő választásokat is minden bizonnyal átvészelő képviselőket, a legvalószínűbbnek a kudarcot valló program folytatása tűnik. Az Egyesült Királyság választási rendszerében rejlő okok miatt igen kevéssé valószínű, hogy a jobboldalon felmerülne bármilyen valódi posztliberális ígéret (pedig a közvélemény-kutatási adatok szerint igen népszerű is lehetne).

Következésképpen a brit konzervativizmus jövője nyitottnak, egyszersmind azonban jelentősen töredezettnek, kérdőjelesnek és polarizáltnak tűnik. Valójában úgy látszik, a párt képtelen önmaga vagy ígéretei megújítására, így a kérdés a brit politika egészét tekintve nyitott marad: mi történik, ha valóban nem újul meg? Vajon arra a sorsra jut, mint a liberálisok az első világháború után, és fokozatosan – választásról választásra – eltűnik? Vagy valamiképp mégis sikerül olyan megfelelő parlamenti képviselőket hadrendbe állítania, akikben megvan az az intellektuális potenciál, hogy a konzervativizmus posztliberális megújulásának élére álljanak? Nyilván a második megoldás lenne kívánatos, azonban az első tűnik valószínűbbnek. Mindazonáltal a „kettős liberalizmus" – amelynek középpontjában a fokozódó gazdasági és társadalmi libertarianizmus áll – a jövőben egészen biztosan nem kecsegtet választási győzelemmel vagy támogatással, habár az Egyesült Királyságban jelenleg tapasztalható gazdasági stagnálás miatt egyesek bizonyára éppen ezt az utat szorgalmazzák majd. Kötetünk tehát – abban a reményben, hogy létezik alternatívája a jelenleg uralkodó és kudarcot valló rendnek – mind explicit, mind implicit módon kulcsfontosságú, sürgető kérdéseket feszeget: például hogy miként szolgálhatja a közjót a posztliberális konzervativizmus? Vajon biztosíthat a posztliberális konzervativizmus gazdasági és kulturális biztonságot a bérből és fizetésből élő állampolgároknak? Milyen a konzervativizmus viszonya a liberalizmushoz jelenleg, és milyennek kellene lennie?

Mi a szerepe a nemzetállamnak a konzervatív gondolkodásban? Meglátásunk szerint alapvetően fontos újrafelfedezni azt a liberalizmust, amely mindenki boldogulását és előrelépését szolgálja, fenntartja a környezetet, amelyben polgárai élnek, gazdasági növekedést és stabilitást biztosít a bérből és fizetésből élőknek, miközben harcosan kiáll értékrendjük mellett. Ez – vagy legalábbis ez kellene hogy legyen – a Konzervatív Párt jövője.

A KÖTET SZERKEZETE

Kötetünk célja, hogy a brit konzervativizmus jövőjét különböző nézőpontokból megvilágító, a terület legfigyelemreméltóbb gondolkodóinak tollából született írásokat közöljön. Szerzőink közül egyesek támogatólag érvelnek a konzervativizmus és/vagy a posztliberalizmus mellett, mások pedig bírálják azt. A közölt írások hol egyetértést közvetítenek, hol vitát örökítenek meg a különböző hagyományokat magukénak valló szerzők között, amelyek között ott találjuk a szociáldemokráciát, a hagyományos konzervativizmust, a klasszikus liberalizmust, a thatcheri elveket és – igen – a posztliberalizmust is. Valamennyiükben közös, hogy figyelmet fordítanak a konzervativizmus jövőjére, még akkor is, ha nyilvánvaló nézeteltérés van köztük e jövő mibenlétét illetően.

E kötet a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpontja és a Danube Institute által közösen szervezett konferenciából nőtt ki, amely a brit politikai élet és a posztliberalizmus jelenlegi állásának értékelését tűzte ki célul. A konferenciát különösen izgalmassá tette a helyszín: Budapest, amely nemzetközi szinten is a konzervatív gondolkodásúak figyelmének egyik fókuszpontjává vált. Kötetünk a konferencia anyagának szerkesztett változatát tartalmazza, ugyanakkor több is annál, hiszen a szerzők egy részét már a konferencia 2022 márciusában történt megrendezését követően kértük fel a részvételre.

A könyv három jól elkülönülő részre tagolódik. Az első rész középpontjában az internacionalizmus és a nemzetállam kérdéseiben kialakuló vita, illetve a konzervatív gondolkodás és politika jövője áll. A második rész a konzervativizmus különböző hagyományainak értékelésével foglalkozik,

továbbá annak a liberalizmushoz és posztliberalizmushoz fűződő viszonyát taglalja. A harmadik rész az Egyesült Államokban és Magyarországon a konzervativizmus kapcsán kialakult nézőpontokat és azoknak a brit konzervativizmussal fennálló kapcsolatát fejtegeti – már amennyiben valóban létezik ilyen kapcsolat. Az első fejezetben Phillip Blond az egyetemes és a különös fogalmát járja körül a konzervativizmus, a nacionalizmus és a posztliberalizmus kapcsán. A következő írás Cornelis J. Schilt munkája a posztliberális konzervativizmusról és a nemzetállamról. A második rész első tanulmánya Christopher Fear munkája a posztliberális légkörről és a *tory* meggyőződésről. A negyedik fejezetben Kevin Hickson a liberalizmus és a konzervativizmus brit nemzetállamon belüli viszonyát tárgyalja, míg Matt Beech Isten, a marxizmus és a kultúrharc kérdéskörét járja körül az ötödik fejezetben. Tanulmányában Daniel Pitt amellett érvel, hogy létezik a környezetet középpontba helyező ideológia (environmentalizmus) a konzervativizmusban. A hetedik fejezet David Jeffrey elemzését tárja elénk a brit Konzervatív Párt posztliberális fordulatára utaló bizonyítékokról (illetőleg azok hiányáról). Henry George fejezete a fogyatékkal élők szemszögéből világítja meg a közjóra irányuló posztliberalizmust. Eric Kaufmann a liberális posztliberalizmusról értekezik a kilencedik fejezetben. A második részt Andrew Roberts gondolatai zárják. A kötet harmadik részének nyitó tanulmányában Imogen Sinclair Freud tanainak hit utáni alkalmazásáról és a szövetség rendjéről ír a konzervatív gondolkodásban. A következő fejezet Hörcher Ferenc munkája az anglofil hozzáállásról a magyar politikai gondolkodásban, Ishaan Jajodia pedig a fuzionizmus haláláról és az amerikai posztliberalizmus felemelkedéséről értekezik a könyv záró fejezetében. A végkövetkeztetéseket megfogalmazva Daniel Pitt személyes megvilágításba helyezi a konzervativizmus jövőbeli irányát.

Daniel Pitt
Phillip Blond

FELHASZNÁLT IRODALOM

CUTTS, David et al. (2020): Brexit, the 2019 General Election and the Realignment of British Politics. *The Political Quarterly,* 91(1), 7–23. Online: https://doi.org/10.1111/1467-923X.12815

DENVER, David (1994): *Elections and Voting Behaviour in Britain.* New York – London – Toronto – Sydney – Tokyo – Singapore: Harvester Wheatsheaf. Online: https://doi.org/10.1007/978-1-349-14905-6

ELIOT, T[homas] S[tearns] (1955): *The Literature of Politics.* London: Conservative Political Centre.

EVANS, Geoffrey – NORRIS, Pippa (1999): *Critical Elections. British Parties and Voters in Long-Term Perspective.* London: Sage. Online: https://doi.org/10.4135/9781446218518

FEAR, Christoper (2020): The „Dialectical" Theory of Conservatism. *Journal of Political Ideologies,* 25(2), 197–211. Online: https://doi.org/10.1080/13569317.2020.1750760

NARDULLI, Peter F. (1995): The Concept of a Critical Realignment, Electoral Behavior, and Political Change. *American Political Science Review,* 89(1), 10–22. Online: https://doi.org/10.2307/2083071

Net Migration to the UK (2024). *The Migration Observatory,* 2024. december 2. Online: https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/long-term-international-migration-flows-to-and-from-the-uk

PANICHAS, George A. (2006): *Essential Russell Kirk. Selected Essays.* Wilmington, NC: ISI Books.

PITT, Daniel (2021): Future Conservative Electoral Prospects: Time for Tory Socialism? *Observatoire de la Société Britannique/French Journal of British Studies,* 27, 267–291. Online: https://doi.org/10.4000/osb.5513

ROSE, Richard (1964): Parties, Factions and Tendencies in Britain. *Political Studies,* 12(1), 33–46. Online: https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1964.tb00609.x

TONGE, Jonathan – WILKS-HEEG, Stuart – THOMPSON, Louise (2020): Introduction: A Conservative Victory Like No Other? *Parliamentary Affairs,* 73(1Suppl), 1–6. Online: https://doi.org/10.1093/pa/gsaa020

WEBB, Paul (1997): Attitudinal Clustering Within British Parliamentary Elites: Patterns of Intra-Party and Cross-Party Alignment. *West European Politics,* 20(4), 89–110. Online: https://doi.org/10.1080/01402389708425219

ELSŐ RÉSZ:
INTERNACIONALIZMUS VAGY NEMZETÁLLAM?

Phillip Blond

AZ EGYETEMES ÉS A KÜLÖNÖS FOGALMA A KONZERVATIVIZMUSBAN, A NACIONALIZMUSBAN ÉS A POSZTLIBERALIZMUSBAN

Jelenünk egyik sarokköve a posztliberalizmus felemelkedése és elsődlegessé válása,[1] csakúgy, mint a posztliberális gondolkodók közötti fokozódó különbségek és viták. Korántsem meglepő módon – és ezt mint posztliberális mondom – a legtöbben egyetértünk abban, hogy a liberalizmusnak **káros hatásai is vannak, ám az ezekkel való megküzdéshez szükséges** eszközök tekintetében gyakran alapvetően eltér a véleményünk. Szellemi teljesítményként és elemzési sikerként könyvelhetjük el, hogy mára már közhelyszámba megy az a megállapítás, hogy jelenbeli bajaink egyik oka pont a liberalizmus jelenkori alapelveiben keresendő – jóllehet 10 vagy 15 éve sokan még megmosolyogtak volna minden olyan kijelentést, amely a liberalizmusnak jelentős intellektuális hátrányokat tulajdonított, vagy azzal szembement.

A posztliberalizmus fő üzenete – legalábbis 2010-ben, amikor a *Red Tory* lapjain megfogalmaztam – az volt, hogy a szociálliberalizmus és a gazdasági liberalizmus ugyanaz a jelenség, és mindkettőt el kell utasítani. Hogy miért? Mert a liberalizmus egy kirekesztő, megosztó, dekadens osztályvezető ideológiája volt – ahogyan ma is az –, amely felemelkedése során megfosztotta az emberiséget az otthonától, a világot pedig elszakította saját folytonosságától. **Mindezen felül kiszolgáltatta a Nyugatot a rá – mind külhonban, mind** belföldön – leselkedő ellenségeknek.

[1] Jelen tanulmány korábbi változata megjelent: Blond 2023.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_01 • ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2583-1110

Akkoriban a posztliberalizmusnak nem akadtak olyan kortárs szószólói, akiknek bármiféle hatalmuk lett volna a Nyugaton. A baloldalon gyakorlatilag mindenki szociálliberális volt, míg a jobboldaliak szinte valamennyien a gazdasági liberalizmus hívei voltak. Nem meglepő módon az 1960-as évektől kezdve ekként előszeretettel konspiráltak – saját maguk előtt is ismeretlen szövetségesekként – a jobb, régebbi, magasabb értékű dolgok ellen. Mára – figyelemre méltó módon – mindez megváltozott. Az utolsó évtizedben a posztliberálisok dominanciája érvényesült, és ez bizonnyal nem lesz másként a következő évtizedben sem.

A posztliberalizmus hatalmon van, hatalmon volt (amelyet többnyire eltékozolt), vagy épp a hatalom megszerzésének küszöbén áll. A posztliberális eszmék gyakran felölelik a populizmust (elég, ha Olaszországra vagy Trumpra gondolunk) és a populista eseményeket (mint amilyen a brexit), továbbá a fősodorba tartozó (részben posztliberális eszmék által megragadott), illetve lázadó pártok megválasztását, amelyek elsősorban bevándorlási reformért kampányolnak. A posztliberalizmus túlnyomórészt a jobboldalon fordul elő (ezen bizonnyal érdemes elgondolkodni), a jobbközép pártok számára pedig a következő tűnik a leglényegesebb tanulságnak: vedd át e program bizonyos elemeit vagy tűnj el, akárcsak a CDU Németországban 2021-ben vagy az ausztrál Liberális Párt 2022-ben!

A fősodorbeli liberalizmus összeomlásán valójában nem kellene túlzottan meglepődnünk. Gazdasági értelemben a modern liberalizmus – amely azon a fikción alapul, hogy a szélsőséges autonómia mindenki számára előnyös – drámai módon elmélyítette az egyenlőtlenséget a nyugati világban. A csőd felé száguldó jóléti államokkal kötött kétes szövetségben a liberalizmus bebizonyította, hogy teljes mértékben alkalmatlan a gazdasági javak méltányos elosztására. A modern liberalizmus hatalmas monopóliumok és oligopóliumok születésénél bábáskodott, hozzásegítve azokat a piaci hatalom olyan koncentrációjához, amely még a Standard Oil vezérigazgatóit is pironkodásra késztette volna. A modern jobboldali liberálisok – tekintettel arra, hogy az égvilágon semmit nem tesznek ellene – nyilvánvalóan a monopóliumok, az oligopóliumok és az ezekből elkerülhetetlenül következő plutokrácia malmára hajtják a vizet. A modern baloldali liberálisok pedig – boldogan lubickolva a fent említett állami/piaci monopóliumok nyújtotta

kényelemben – mélyen igazságosnak érzik, hogy jóléti államokat igazgatnak, amelyek biztosítják az éhbérért szerződtetett munkásosztály túlélését és támogatását; ugyanakkor biztosítják azt is, hogy senki ne szabadulhasson a feudális szinten ragadt kötelékek alól, és egy szolgasorban tartott osztály folyamatosan rendelkezésre álljon igényeik kielégítésére.

Társadalmi értelemben a liberalizmusnak atomizáló hatása van. Életképtelenné teszi a család egységét, egyre inkább a – liberalizmus által jelenleg kizárólagosan kiszolgált – felsőbb rétegekre korlátozva az erős családok létrejöttének lehetőségét. A szociálliberalizmus felül szabaddá teszi a családalapítást (egyre inkább csak a felsőbb osztályok tagjai választják a házasságot), míg alul bünteti a gyermekszületést. Megkerüli és lealacsonyítja a társadalmi és polgári testvériség minden formáját, minden más elé helyezve a legerősebb társadalmi osztály és privilégiumai fenntartását – természetesen ez az oka a *woke* kultúra megalkotásának és átvételének.

Végtére is a politikai identitáskultúra célja az osztálytársadalom valóságának és árának elfedése (amely továbbra is a Nyugat legveszélyesebb és legszéleskörűbb hátránya), méghozzá azon közös értékek és szélesebb célok lehetőségének tagadásával, amelyek enyhíthetnék vagy eliminálhatnák a társadalmi hierarchia aljára való száműzetés retorzióit. Az eltörléskultúra lehetővé teszi a felső burzsoázia gyermekei számára a saját előrelépésük útjában álló akadályok elgörgetését. Ebből a szempontból nem elhanyagolható az elitcsere-elméletből vett érv, amely szerint a legerősebb társadalmi osztálynak harcolnia kell privilégiumai fenntartásáért, új erkölcsi elvekkel és kódexekkel a maguk és kizárólag a maguk számára bebetonozva azt. Így végső soron törölhető minden nem tőlük származó és nem az ő javukat szolgáló kultúra. Az így felfogott szociálliberalizmus elnyomja az átlagember életét és reményeit, meglelve a megfelelő eszközt cselekvőképessége és céljai féken tartására, eltagadására és – végső soron – elsöprésére.

Politikai szempontból a liberalizmus ígéreteinek éppen az ellenkezőjére vezet. Mivel tagadja a hagyomány, a társadalmi kohézió és a közös értékek kialakításának jelentőségét, olyan töredezett, hadban álló népességet szül, amelynek kordában tartásához egyenesen a Leviatánra van szükség. A liberalizmus, amely távoltól sem államellenes, olyan abszolút rendőri hatalommal rendelkező államot hoz létre, amely a befolyásos, meggazdagodott

kisebbségek párturalmát biztosítja az alávetett többség felett. Az általa biztosított szabadság a magukra hagyottak szabadsága: az otthon hiányának és – példának okáért – annak a szabadsága, hogy sátrat verhessünk Amerika autópályainak füves szegélyén, ami talán az utolsó valódi közös tulajdont jelenti az Egyesült Államokban. A liberalizmus végső politikai öröksége a család és barátok híján elszigetelt egyén, aki minden hatalom nélkül áll szemben az abszolutista állammal és a monopolizált piaccal.

Filozófiai értelemben a liberalizmus a korlátlan emberi akarat gyakorlásán alapul, mivel ontológiai szempontból maga mögött hagyta azt a gondolatot, hogy világunk objektív, amelyben létezik, és megismerhető az egyetemes fogalma. Ehelyett az igazságot kiszorítja az emberi fikció, és uralkodik felette – például a nemek mára szabadon változtathatók, férfiak nőnek vallják magukat, míg a nők elveszítik minden ontológiai különbözőségüket és céljukat. A liberalizmus nagyon távol van attól, hogy a nőket felszabadítsa a patriarchátus és a családon belüli elnyomás alól – a valóságban teljes eltörlésük zajlik.

Teológiai értelemben a liberalizmus meggyőződését tekintve ateista, a gyakorlatban pedig nihilista. A liberalizmus tagadja az objektív jó létezését. Kiradírozza az objektív egyetemes elveket és igazságokat a világból, hogy szubjektív állításokat ültessen helyükre, a valóság kegyetlen paródiájaként az egyedüli, magától értetődő univerzális igazságként hirdetve azokat. Az e keretben megismerhető egyetlen törvény vagy korlátozás az, amit saját magunk számára felállítunk. A feuerbachi tanokat visszájára fordítva minden emberi egy új istenség ruháját ölti, és mindentől, ami túlmutat az emberen, megtagadják a jogot a valósághoz vagy a világhoz.

Mindennek tükrében nem meglepő, hogy – a 2008-as pénzügyi válság, a tömeges migráció miatt érzett aggodalom, valamint az ipar és a gyártószektor folyamatos külföldre helyezése nyomán – a „populizmusnak" nevezett jelenség, legalábbis részben, új értelmet nyert. Így – kezdetleges státuszban és felháborodásban foganva, a marginalizált többség további visszaeséstől való félelmétől táplálva – új politika született meg, amely teljes mértékben elutasítja a liberális örökséget.

Ennek eredményeivel szembesülünk a világ minden táján, az Egyesült Királyságban lezajlott brexittől és Trump Amerikájától a franciaországi

sárgamellényes tüntetéseken át a bevándorlásellenes kampány olaszországi választásokba való beszüremkedéséig, illetve a 2023-as hollandiai választásokon Geert Wilders győzelméig. A populisták a posztliberálisokkal karöltve jutottak hatalomra Amerikában; Nagy-Britanniában és Olaszországban hajszálon múlt a hatalomra kerülésük, és gyakorlatilag a világon mindenütt politikai térnyerésük figyelhető meg. A posztliberalizmus mindig eleme volt ennek az ellenállásnak, korábban azonban sosem foglalt el domináns helyet a személyiség és a karizma alatt egyesülő, a nyugati liberális örökség ellenében létrejött ideológiai mátrixban. Ha volt is koherencia, az túlontúl gyakran a posztliberális filozófia nacionalista politikává és programmá redukálása körül alakult ki.

Ez a képlet nem feltétlenül végzetes. Ha Közép-Európára tekintünk, a nacionalizmussal szövetségre lépett populizmus igen hatékonyan irányítja Lengyelországot és Magyarországot. Megvannak ugyan a korlátai – amelyekre majd később térek rá –, azonban belpolitikai sikerei tagadhatatlanok. Másutt azonban ugyanez a kombináció bukásra volt ítélve – méghozzá látványos bukásra.

Trump tényektől elrugaszkodott, választási csalást emlegető, hajdani puccskísérletbe torkolló állításaitól a Boris Johnson elleni, születésnapi torta és összejövetel ürügyén végrehajtott támadásig az angolszász posztliberalizmus bukásában összekapcsolódik az abszurd és a fantasztikum. Franciaországban Emmanuel Macron könnyedén legyőzte Marine Le Pent. Még ha az ezt követő parlamenti választások a belpolitikában nagyjából a végnapjait jelentették is, elnöki tekintélye konzerválta hatalmát, amint az a választást követő, a nyugdíjreform keresztülvitelére irányuló sikeres kísérletéből is látszik. Bolsonaro, Brazília koherenciát nem ismerő, demagóg elnöke veszített egy meggyőző baloldali párttal szemben, amely az átlagember biztonság iránti vágyára alapozta győzelmét. Spanyolországban új, a baloldal kudarcain élősködő centrista erő hatja át a jobboldalt, miközben az ország politikai spektruma tovább töredezik és polarizálódik. Amint arról már szó esett, az USA Republikánus Pártja még nem heverte ki a 2021. január 6-án átélt megpróbáltatásokat. Bázisa – mára tagadhatatlanul a munkásosztály – Trump visszatérése (amely a számos büntetőeljárás ellenére vagy tán éppen annak következtében szinte biztosra vehető) és egy új vigaszt hozó között

őrlődik, aki a középosztályok érdekeit a munkásosztályéhoz igazítva hozhat létre új republikánus többséget.

A Közép-Európán kívül létező posztliberalizmus kapcsán túlnyomórészt megállapítható, hogy a kézenfekvő lehetőség ellenére működése egyértelmű, folyamatos kudarcba fullad. Erre létezik konvencionális magyarázat, amely még csak nem is helytelen – bár nem is teljesen helytálló. Ez nem más, mint a posztliberálisok, illetve az e szerepben tetszelgő populisták által kínált komoly politikai program hiánya.

Nagy-Britanniában a Konzervatív Párt egyszerűen figyelmen kívül hagyta az új választók szükségleteit, és pusztán újrahasznosított egyfajta pótthatcherizmust. Érthetetlen módon nem vette figyelembe Boris Johnson 2019-es győzelmének demográfiai jellemzőit, amikor is a munkásosztály – egyértelműen a szükséges körzetekben – a jobboldalt támogatta. Mind a mai napig úgy tesz, mintha *tory* többség kizárólag az ország tehetős dél-keleti területein jöhetne létre, és ennek következtében folyamatosan visszanyúl az 1980-as évek politikai elképzeléseihez.

Az Amerikai Egyesült Államokban Trump elnökségével a posztliberális elmozdulás valamivel markánsabban rajzolódott ki: ezt mutatta a sikeres vámvezérelt protekcionizmus közvetlen politikája külföldön, míg a belpolitikában a monopolgyakorlatok buzgó folytatásának lehettünk tanúi. Kétségkívül készen állt a koherens narratíva a nemzet, az amerikai munkások és családjuk védelmére, azonban ennek gyakorlatba ültetésére nem került sor.

A posztliberalizmus bukásának második – és számomra sokkal árulkodóbb – megközelítése szerint nem voltunk elég romantikusak, és végzetes módon kerültük az egyetemes fogalmának nyelvezetét, nem törődve az emberi faj belülről fakadó idealizmusával. Rövidre fogva: azon nemzeteket tekintve, ahol a legnagyobb lehetőség adódott – az Egyesült Államokat, az Egyesült Királyságot és Franciaországot –, a posztliberális szárny mindenütt a nacionalista irányt választotta. Ez ugyan történelmileg különös, szociológiai értelemben azonban meglehetősen kiszámítható lépés volt, hiszen ezen országok jelenleg vagy történelmileg birodalmi nemzetek, ahol a többnemzetiségű politikához fokozódó migráció és egyre erősödő kulturális fenyegetés társult.

Ahol a posztliberalizmus látványos sikert ért el, az Közép-Európában történt Magyarországon és Lengyelországban. Ezen országokban a tömeges

migráció rémének napirenden tartása széles körű támogatást képes biztosítani – ugyanakkor kérdéses, hogy kormányzó pártként akár a Fidesz, akár a Jog és Igazságosság Pártja a nem fehér és/vagy muszlim migránsokra helyezett különös hangsúllyal tartotta-e fenn jelentős támogatottságát. Inkább azt láthatjuk, hogy mindkét kormányzó erő kifinomult módszert fejlesztett ki a kormányzati beavatkozás gyakorlására, illetve a családok és a gazdaságilag perifériára szorultak támogatására. Mindkét párt a vidéki perifériát helyezi előtérbe a kozmopolita főváros helyett, továbbá hatékony politikai eszközöket dolgozott ki a polgárok jólétének biztosítására, valamint – rendkívül lényeges tényezőként – a javak elosztására és a lakosság szociális és kulturális biztonságának fenntartására.

A fent felsoroltak voltak azok a tényezők, amelyek minden mást megelőzve lehetővé tették e két párt számára a sikeres kormányzást. A szociológusok és a kulturális antropológusok bizonyára egyetértenének abban, hogy az etnikai homogenitás segíti a polgári és szociális szolidaritás erősítését. Ne feledjük azonban, hogy az etnikai koncentrációért mindkét nép szörnyű árat fizetett! A 20. századot megelőzően e két ország egy-egy nagyobb birodalom részét képezte: Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchián belül igyekezett erősíteni saját nemzeti identitását, még Lengyelország három birodalom között szétszabdalva élte keserves mindennapjait. Népességük összetétele akkoriban meglehetős változatosságot mutatott: németek, ruszinok, horvátok, szlovákok, románok és zsidók éltek e számos értékrendet tömörítő, mégis összetartó társadalmakban.

Juthatnánk arra a következtetésre, hogy a posztliberalizmus vagy a posztliberális nacionalizmus kizárólag az olyan országok kontextusában vihető sikerre, ahol a 20. század katasztrófája romba döntötte a soknemzetiségű politikát, nemzetállamokkal helyettesítve azt. Én azonban úgy vélem, ez nem szerepel azon kulcsfontosságú előfeltétek között, amelyek megalapozták a magyar és a lengyel posztliberális sikertörténetet. Kétségtelen, hogy abban a példátlan befogadókészségben, amelyet Lengyelország az orosz támadás elől menekülő ukrán lakossággal szemben tanúsított, továbbá az egyoldalúan felajánlott katonai támogatásban és segítségben az etnikai homogenitásra való törekvés helyett sokkal inkább – legalábbis részben – a keresztény idealizmus jeleit fedezhetjük fel. Továbbá – és ez, ha lehet, még

lényegesebb – az európai univerzalitásba vetett hitet, amelyhez folyamodva az ország védelmet nyújtott Ukrajnának és polgárainak. Ennek tükrében Lengyelország kapcsán az imperialista és mélyen nacionalista orosz fenyegetés árnyékában egyfajta elemelkedés látszik a nacionalizmustól, amely koherensebb filozófia és politika megfogalmazására ad lehetőséget. Talán ez az univerzalizmus mutatkozott meg a 2023-as lengyel választásokon is, ahol a Polgári Platform élén Donald Tusk újra győzelmet aratott a Jog és Igazságosság Pártjával szemben. Ennek eredménye, azaz a liberálisok győzelme talán – amint később kifejtem – arról tanúskodik, hogy a nacionalizmus nem elegendő, és a lengyel választók vágytak a szélesebb nyugati univerzalizmus részévé válni, amelyből érzésük szerint eladdig kimaradtak.

Mindazonáltal az angolszász világ posztliberalizmusának hibás működése a világos gondolkodás és döntések hiányában keresendő. Ennek oka kétségkívül az, hogy a párt számos tagja és politikájának több képviselője továbbra is a gazdasági vagy a szociálliberalizmus – sőt, akár mindkettő – híve. Innen ered a poszt- és neoliberális politikák különös és inkoherens, az amerikai republikánusok és a brit konzervatívok által követett keveréke. Ezenfelül a nyugat-európai posztliberalizmus relatív bukása a migrációra való szinte monomániás összpontosításban rejlik, amely az annak kapcsán mutatott tehetetlenséggel, valamint azzal párosul, hogy e politika művelői képtelenek bármi másra politikai figyelmet fordítani vagy bármi másból politikai tőkét kovácsolni.

Azonban e helyeken a posztliberalizmus valódi hibája legfőképpen abban rejlik, hogy nem elégíti ki a munkásosztály szükségleteit, és – ebből következően – nem képes meggyőzni a középosztályt az ilyen irányú törekvések érdemeiről. Szerencsére láthatunk ugyan kísérleteket – különösen Amerikában – e kérdés kezelésére, de a nacionalizmus gúnyáját öltve sajnálatos módon ez is zsákutcának bizonyul.

2022-ben a *The American Conservative* című folyóirat nyilatkozatot tett közzé a nemzeti konzervativizmus elveiről.[2] E nyilatkozat kísérletet tett arra, hogy összefoglalja és legitimálja az új nacionalizmust, amelyre a konzervatívok Amerikában és a világ más tájain is mint olyan eszközre esküsznek,

2 Lásd National Conservatism 2022.

amely a legerősebb védelmet biztosítja „azon univerzalista ideológiák ellen, amelyek egész világunkra rá akarják kényszeríteni homogenizáló, a helyi jelleget romba döntő hatalmukat".

Ilyen értelmezésben a nacionalizmus olyan oltalommá válik, amely képes valamennyiünket megmenteni, visszaállítva a hazafiasság, a hűség, a vallás és a család értékeit. Az imperializmussal és azzal, hogy a népesség különböző csoportjaira és más-más emberekre ugyanazokat a liberális normákat kényszerítette, a globalista liberalizmus aláásta az általános jólétet. Ezzel ellentétben a nacionalizmus elhozza a szabadságot, a biztonságot és a prosperitást.

Konzervatív meggyőződésű emberként rokonszenvesnek találjuk az effajta megközelítés állítólagos eredményeit. Végtére is a globalizált piacok – mind az emberi munkaerőt, mind a termelést illetően – rontó hatással voltak mind az amerikai, mind a világ más országaiban élő munkásosztály életére, biztonságára és reményeire. A tömeges migráció és a termelés, valamint a szolgáltatóipar távoli országokba helyezése annyira lenyomta a béreket, hogy mára illuzórikussá vált az átlagbérből és -fizetésből történő családfenntartás. Ezenfelül az emberi szolidaritást parkolópályára állító féktelen individualizmus szétzúzta mind a nukleáris, mind a kiterjesztett családot. A perifériára szorultakat megfosztotta a szociális biztonságtól, és apa nélkül felnövő gyermekek egész sorával járt, akik saját felnőtt életükben ugyanezt a társadalmi mintát viszik majd tovább.

A nemzeti konzervativizmus kiáltványának aláírói ezt követően teljes joggal a rasszizmus helytelenítésébe kezdenek, azt állítva, hogy az ő nacionalizmusuk mentes marad az etnikum kizárólagos hangsúlyozásától, és (mondhatni varázsütésre) visszaállítja a jogállamot, valamint ezen keresztül a társadalmi és politikai békét.

Sajnos azonban távolról sem egyértelmű, hogy ebből bármi is igaz lenne. Elsődleges premisszaként a nacionalizmus nem vezet a fenti eredmények egyikére sem. A cáfolathoz elég fellapozni egy történelemkönyvet. Történelmi axióma, hogy a nemzetállam formáját öltő nacionalizmus a történelem egyik leggyilkosabb szervezete. A nacionalizmus történelmileg nem ölt polgári színezetet, hanem szinte egyetemes módon hajlik az egyetlen kultúra és egyetlen nemzet elvére, modern formája pedig gyakran etnikai homogenitásra cseréli a korábbi, lényegesen sokszínűbb politikai és rasszbeli identitást. Ezért éppen

a nemzetállam az, amely történelmileg hajlamos volt kiirtani a diverzitást és a rasszok sokféleségét, míg a számos nemzetet felölelő birodalmak fenntartották az etnikai és vallási sokszínűséget, védelembe véve kisebbségeiket.

Ráadásul a nemzeti konzervativizmus kiáltványának szerzői tiltakozásával illetett gazdasági globalizációt nem a globalisták valamiféle körül **nem határolható csoportja, hanem a nemzetállamok** (vagyis a szerzők által dicsőített alakulatok) hozták létre, hogy uralják és meghatározzák a nemzetközi kereskedelem rendszerét. A második világháború után létrejött teljes kereskedelmi rendszert nem több nemzet hozta létre, és hajtotta előre, hanem mindössze egy, amely a saját, jól körülhatárolt érdekei szerint járt el: az Egyesült Államok. Jelen formájában a globalizmus folyamata csak azért mehetett végbe, mert a Föld leghatalmasabb nemzetének érdekét szolgálta.

A nacionalizmus érdemeiről szóló tézis nem csupán történelmileg, de politikai, filozófiai és teológiai értelemben is teljes mértékben téves. Politikailag a nacionalizmus nem vezet békéhez és biztonsághoz – ellenkezőleg, mind a bel-, mind a külpolitikában konfliktust generál. Kifelé a nacionalizmus nem képes közös kötelékeket és értékeket létrehozni más nemzetekkel, hiszen az veszélybe sodorná a nemzetállam és „népe" elidegeníthetetlen szuverenitását. A nacionalista államnak szinte definíció szerint tényleges vagy felfüggesztett konfliktusban kell állnia másokkal, mivel az államok közötti bármilyen összefonódásra vagy közös célra olyan leselkedő szörnyetegként tekint, amely a szupranacionális irányítás és a nemzet szétesésének kockázatával jár.

Ami a belpolitikát illeti, nem tudok sem jelen korunkból, sem a múltból „polgári" nacionalista államot megnevezni. Természetesen léteznek polgári és békés államok, amelyek azonban nagyrészt szociáldemokrata beállítódásúak (gondoljunk például Skandináviára). Vannak ezenfelül olyan országok is, amelyeket „nacionalistának" lehet ugyan nevezni, valójában azonban etnocentrikus államok – ismét Lengyelországot és Magyarországot említeném –, ezen országok azonban nem feltétlenül békések, vagy ha azok is, azt az őket védelmező és fenntartó birodalomnak (Amerikának vagy a Nyugatnak) köszönhetik. Ha ténylegesen magukra maradnának, akkor minden bizonnyal Ukrajna sorsa jutna nekik osztályrészül. Bosznia és Szerbia etnikai értelemben olyan szegregált és ténylegesen nacionalista állam, ahol – nem meglepő módon – minden pillanatban jelentős a konfliktus valószínűsége,

és annak tényleges kibontakozását kizárólag a „nemzetközi békefenntartók" jelenléte akadályozza. Végül Kína is a han kínai többség nacionalizmusára épül, és globális szinten birodalomépítési céllal erőszakosan terjeszkedik.

Mindezen felül az az állam, amelynek vonatkozásában a konzervatív nacionalizmus fogalmát eleve létrehozták, nevezetesen az Egyesült Államok, különösen nem alkalmas a béke nacionalizmuson keresztül történő biztosítására. Ennek oka javarészt ismét csak az, hogy multikulturális, számos rasszból összeeszkábált birodalomról van szó, amelynek polgársága nem nacionalista, hanem imperialista alapokon nyugszik. A nyíltan nacionalista pártoknak minden esetben igazolniuk kell, hogy pontosan kit testesítenek meg, és hogy ki mindenki alkotja – illetve nem alkotja – a nemzetet. Magától értetődő módon a nacionalista hangok és politikák – mind a múltban, mind a jelenben – hallgatólagosan vagy kifejezetten etnikai gyökerekkel rendelkeznek. Nehéz elképzelni, hogy ez másként is lehetne ilyen nagy, számos etnikumot tömörítő nemzetek esetében. A nacionalizmus remekül illeszkedik a Carl Schmitt által megfogalmazott „politikai" kategóriába, amely definíciója szerint olyan barát-ellenség reláció, amelyben a hovatartozás elemi erővel ható jele a társulás vagy az elkülönülés intenzitásában rejlik. Így a „polgári" szó a nacionalizmusra alkalmazva valóban félrevezető.

Röviden, polgári nacionalizmus nem létezik, nacionalizmus azonban egyértelműen igen, és a valóban létező nacionalista államok se nem szükségszerűen polgáriak, se nem békések – sokkal inkább erőszakosak és birodalmi törekvéseket célul tűzők. Mind Oroszország, mind Kína expanzionista **nacionalista állam. Teljes mértékben abszurd az állítás, amely szerint a** nacionalizmus békét hoz.

Ami az ideológiai hátteret illeti, a nemzeti konzervatív alapelvek nyilatkozata – érthető módon és jogosan – arra szólítja fel a konzervativizmus erőit, hogy csökkentsék azokat a károkat, amelyeket a liberalizmus okoz az emberi boldogulásnak, ezen belül a dolgozó embereknek. Kétszeresen is zavarba ejtő tehát, hogy a szerzők választása éppen a nacionalizmusra esett ennek eszközeként, hiszen a nacionalizmus mind eredetét, mind gyakorlatát tekintve liberális. Valamennyi 1848-as és azt követő európai forradalom ideológiáját tekintve liberális forradalom volt, olyan nemzeti célkitűzésekkel, amelyek végül a 20. század véres rendszereit működtető nemzetállamok

kialakulásához vezettek. Valamennyi egynemzetiségű állam elpusztította az általa lerombolt birodalom vagy politikai közösség multikulturalizmusát, majd e nemzetállamok egész sora vett részt a háborúban és a gyarmatosításban a későbbiek során. A paradox igazság az, hogy a 19. század liberális rezsimjei és forradalmai éppen azokat a különbségeket törölték el, amelyek védelmét óhajtották, továbbá a következő évszázadban gyakorlatba ültetett etnonacionalista nemzet fogalmi ideáljával megalapozták a felbecsülhetetlen pusztítást okozó konfliktusokat és öldöklést.

A gyakorlatban a nacionalista államok nagyon világosan kifejezett és szélsőséges liberális elvek mentén működtek. A liberalizmus távolról sem az emberszeretetről, a javak megosztásáról és a kisebbségek befogadásáról szóló békés ideológia. Alapjait és a Hobbes, Locke és Rousseau tollából született alapműveit tekintve a liberalizmus az emberi szabadság szélsőséges magasztalását, valamint a korlátlan emberi akaraton kívül minden egyéb érték vagy mérce tagadását jelenti. Tagadja a kapcsolatokat, a szolidaritást, a közös célokat és az objektív mércéket, valamint – kétségkívül – az objektív valóságot is. Végső kiteljesedése inkább mutat rokonságot Nietzsche filozófiájával, semmint bármely más politikai ideológiával. Ennek tükrében nem meglepő, hogy az egyébként liberális nacionalizmus a nemzetállam szintjén nagyjából úgy viselkedik, mint ahogyan általában a liberális egyének szoktak: saját igényeiket mindenki másé elé helyezik, feláldozva és tagadva minden közös érdeket vagy gondot. És mivel a liberalizmus, akárcsak a nacionalista államok, végső soron csak támogatja és ünnepli a hatalmat, miért ne hoznának létre az ilyen államok – választás útján vagy egyéb módon – zsarnokságot?

Végül egyszerűen tarthatatlan az állítás, amely szerint a nacionalizmus egyik érdeme, hogy megteremti a vallás védelmének lehetőségét. A nemzeti konzervatívok úgy kárhoztatják az univerzalizmust, mintha a liberalizmus valami módon sajátjának tudhatna minden egyetemest, és minden, ami jó, kizárólag a különösben rejtezhetne, míg az egyetemesen alkalmazható maga lenne a gonosz birodalma. Úgy elismerni a kereszténységet és a nyugati civilizációt – beleértve természetesen az ókori görögök közül Platón és Arisztotelész hagyatékát, valamint Krisztus egyedüli közvetítő szerepét –, hogy közben tagadjuk az egyetemesség igényét, mindenképpen szélmalomharc, de nevezhetjük akár végletesen balga vagy egyenesen eretnek hozzáállásnak is.

A liberálisok szintén tagadják az objektív univerzáliák létét, saját szubjektív meglátásaikra zsugorítva azokat, amelyeket úgy tálalnak mint egyedül elgondolhatót. A liberalizmus tagadja mindazt, ami egyetemes (például Istent vagy az objektíve létező dolgokat). Állításuk szerint egyetemes mint olyan nem létezik, de még ha lenne is, akkor sem lehetne megismerni, így minden létező valójában emberi kivetítés és kijelentés. A monoteizmus elkerülhetetlenül univerzalista, hiszen tanítása szerint az igazság, a szépség és a jóság valós tulajdonság a világban és a világegyetemben, transzcendentális létezőként megismerhető és az emberiség egésze által követhető, rassztól, lakóhelytől és kultúrától függetlenül.

A katolikus monoteizmus, természetesen, a közvetítés története, nem egyfajta egyhangú, uniformizálásra törekvő vallásos maoizmus. Istent senki sem képviseli, így több minden jobban leírja Őt, mint csupán egyetlen valami. A kereszténység közvetített univerzáliák filozófiájaként érthető a legjobban, amely nem csupán számol a különbségtétellel, a kulturális különbségekkel és a különféle kifejezésmódokkal, de megteremti és védelmezi is azokat, méghozzá az egyetemesben való részvételen keresztül, amely fenntart, és egyszersmind ki is terjeszt minden példát.

Itt alapvetően a judaizmus különösen sajátos olvasata játszik szerepet. Istent elsőként egyetlen nép ismeri meg, azonban a judaizmus nem csupán egyetlen nép vallása, hanem az a hit, amelynek kötelessége bemutatni Istent a világ összes nemzetének. Természeténél fogva a monoteizmus visszautasítja a partikulárissá történő zsugorítást: ha egy az Isten, akkor az Úr ennélfogva valamennyi teremtmény és nép Istene is a Földön. Ez a zsidó történelem és teológia különös olvasata, amely figyelmen kívül hagyja a Teremtés könyvének vonatkozó passzusát (Ter 12,1–3), amely szerint a föld minden nemzetsége az Ábrahámnak adott áldás által nyer áldást, és akinek tettei által Isten nevét hirdetni fogják az egész földön (Kiv 9,14–16). Izrael papi nemzetté szenteltetett, hogy a föld minden nemzete dicsőítse Istent, aki ítélkezik felettük, és kormányozza őket (Zsolt 67). Ehhez hasonlóan a kereszténység sem egyetlen néphez vagy nemzethez szól, hanem a Föld valamennyi népéhez.

Ha nagyvonalúak vagyunk, akkor mondhatjuk, hogy a nacionalisták hibái olyan hamis ellenállásból fakadnak, amely igencsak divatját éli jelenünk

amerikai konzervativizmusában. Számos konzervatív akar – teljes joggal – szembeszállni a libertariánusok konzervativizmus feletti dominanciájával. Ezt az ellenállást a nacionalizmuson keresztül fejtik ki. Így azonban valójában szélsőséges liberalizmust állítanak szembe a szélsőséges liberalizmussal. Ennél lényegesen jobb tanács lenne számukra, hogy tegyék magukévá az univerzalizmust Edmund Burke mintájára, a különös szeretete felől az emberiség egészének szeretete felé mozdulva el.

Valójában annak vagyunk tanúi, hogy a különös szeretetétől az egyetemes felismerése felé tartó átmenet – amelyet normál esetben elősegítene az intellektuális reflexió – megrekedt az amerikai konzervativizmusban. Ezeket a nacionalistákat részben annyira megrémíti a liberális univerzalizmus és az általa létrehozott világ, hogy menekülőre fogják, ha az egyetemes kerül szóba, mintha az örök időkre jog szerint a liberalizmus sajátja lenne. Mindazonáltal e nacionalistákat határozottan és helyesen vonzza saját nemzetük és az országban élők és dolgozók védelme. Azért vonultak vissza a nacionalizmus védővonala mögé, mert az első látásra ellenszert látszik nyújtani a liberális ideológia féktelen univerzalizációjával szemben. Ez azonban valójában az egyetemes félreértelmezéséhez és ahhoz vezet, hogy feladják az igazság, a jóság és a szépség nyelvét a liberálisok javára, akik így – ellenvélemény és filozófiai kihívás hiányában – lubickolhatnak mindezek boldog tagadásában.

Valamely konkrét társadalmi-gazdasági és kulturális gyakorlat támogatása, majd metafizikai és filozófiai igazolásának keresése korántsem szokatlan. Valójában az ókori civilizációk zöme így járt el saját magáról gondolkodva. Ez legtöbbször a *status quo* legitimálására és az egyébként is hatalmat élvezők előmenetelének megőrzésére vezetett. Ha ebben az intellektuális keretben maradunk – amely a konzervatív nacionalisták által tulajdonképpen vallott filozófia –, az veszélyes paradigmának bizonyul, mivel szentesíti a liberalizmus meglévő, domináns hatalmi struktúráit, miközben minden ellenállást alacsonyabb filozófiai és ontológiai szintre szorít vissza.

Az univerzalizmus nem azért jött létre, hogy elnyomjon bennünket. Az egyetemes születésében gyökeredzik a szabadság és a politika. Hiszen csak a jelenleg csúcson lévő erőt meghaladó erő kiállítása útján mutathatjuk meg, hogy miként kellene élnünk, mit kellene értéknek tekintenünk, hogyan kellene cselekednünk. Az egyetemes tagadása és a különös magunkévá tétele

annyit tesz, hogy vesztes pozícióba húzódunk vissza, és gyakorlatilag csak az erőszakkal megtámogatott emberi kijelentésekre támaszkodunk.

Az állam megalakítása és a filozófiai fogalomalkotás közötti kapcsolatnak mély – bár kevéssé feltárt – filozófiatörténeti vonatkozása van. Az egyetemes érdemeit, továbbá a nemzetállamra koncentráló nacionalizmus korlátait legjobb ebben a kontextusban tárgyalni.

Samuel P. Huntington civilizációk összecsapásáról szóló tézise részben megmagyarázza, hol tartunk most. Fel kell ismernünk, hogy „a Nyugat" eszméje ismét működőképes, és hogy helyreállítása kulcsfontosságú túlélésünk szempontjából. De még mielőtt megbirkóznánk a Nyugat problémájával, beszélnünk kell arról is, hogy mi az, amit a nacionalizmus filozófiája állítása szerint kárhoztat: a birodalom. Ha mind az univerzalizmust, mind a birodalmakat elutasítjuk, akkor gyakorlatilag az emberi történelem két szervezőelvével helyezkedünk szembe.

Szinte minden ember, aki valaha élt a földön, az valamilyen birodalom keretei között létezett. A családi és nemzetségi kötelékeken alapuló társadalomtól eltávolodva a következő elkerülhetetlen lépés nem a nemzetállamok, hanem a birodalmak felé vezet. Talán egyes földrajzilag elszigetelt közösségektől eltekintve (amelyek gyakran nem jutnak túl a törzsi szerveződés szintjén) a nemzetállamok nem igazán léteznek az újkori emberi történelem keretein kívül. Ami viszont létezik, az a kisebb államok közötti szüntelen versengés, amelyek kisebb-nagyobb mértékben birodalmi törekvésekről tesznek tanúbizonyságot, ráadásul maga a versengés is a birodalmak létrejöttének irányába hat – paradox módon gyakran a külső birodalmi betörésekkel szemben. Röviden tehát az emberiség története során vagy birodalmi keretek között élt, vagy épp birodalom építésén munkálkodott, hogy megvédje magát a birodalmi beavatkozással szemben. Ha az emberek túlnyomó többsége valóban letelepedett törzsi közösségekből lép a kvázi föderális, illetve a birodalmi alakulatok felé, ahol hűbérúri vagy vazallusi szerepben, illetve épp e szerepeket vitatva él, akkor inkább a birodalom, semmint a nemzetállam bizonyul az emberiség természetesebb történelmi közegének. Még a görög városállamok sem tekinthetők az önmagukat meghatározó politikai közösségek független előképének: ellenkezőleg, az előbbiek szintén birodalmi jellegűnek tekinthetők, amelyek igyekeztek bebiztosítani magukat a többi

városállammal szemben. Még a mai, legújabb kori nemzetállamok is birodalmak felbomlásából születtek, ugyanakkor maguk is vagy a birodalmi lét felé tartanak (például az Európai Unió), vagy egy másik birodalom, nevezetesen Amerika védelmét élvezik.

Tény, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem nemzetállam, hanem birodalom. Ha ennek az ellenkezőjével áltatjuk magunkat, akkor alapvetően hibázunk a kategóriát illetően. Az amerikai hatalmi befolyás – jól-rosszul – több mint fél évszázadig fenntartotta a békét Európában és Ázsia jelentős részén, biztosítva a nemzetállamok fennmaradását, amelyeket egyébként már régen bekebelezett volna valamelyik birodalom, minden valószínűség szerint Oroszország vagy Kína. Európában nincs egyetlen ténylegesen önfenntartó állam sem, amely létezhetne egy Amerikához hasonló birodalom támogatása nélkül, továbbá számos európai állam gazdasági értelemben a birodalmak polgári változatától, azaz az Európai Uniótól függ. Megjegyzem, véleményem szerint a birodalom is lehet civilizált. Ha pedig valaki bizonyítékot szeretne arra, hogy a birodalmak még Európában is kérlelhetetlenek tudnak lenni, akkor gondoljon Belarusz vagy Ukrajna történetére – az előbbit beolvasztották az orosz birodalomba, míg az utóbbit ugyanezen birodalom expanzionista inváziója sújtja, és könnyen lehet, hogy legközelebb a balti államok jutnak e két ország valamelyikének sorsára. Ezzel párhuzamosan Tajvan jövője az amerikai birodalom parancsától és attól a koalíciótól függ, amelyet Kína féken tartása érdekében toborozni igyekszik.

Kevés olyan tájéka van a világnak, ahol ne zajlana éppen valamilyen versengés a hatalmi tömbök, illetve a rivalizáló birodalmak között. Ezek ráadásul nem pusztán mechanikus vagy anonim erők termékei, hanem sokkal inkább értékekkel telített, kulturális konfliktusok.

Itt érdemes említést tennünk Eric Voegelin munkájáról, aki a felemelkedő birodalmi kultúrákban az univerzáliák kibontakozását nyomon követve helyesen ismerte fel e fejlemények elválaszthatatlan összefonódását. Voegelin ugyanis rájött, hogy a birodalmak terjeszkedése nyomán született meg az univerzalitás. E terjeszkedés előtt az emberiség egyfajta zárt univerzumban létezett, ahol a világ teljessége kizárólag az ott élőkhöz és rokonaikhoz kötődött. A terjeszkedés következtében azonban az emberek megismerkedtek más meggyőződésekkel és istenekkel is, így e belső csoportkozmológiát valami

módon ki kellett igazítani. Egyes expanzív kultúrák az elnyomás fokozása irányába mozdultak, zárt birodalmat hozva létre, ahol az alávetettek osztályrésze a tartós szolgaság és elnyomás lett. Más, ökumenikusabb birodalmi törekvések esetében az egyetemest kiterjesztették, amely így a meghódítottakat integrálta a politikai közösségbe – Róma esetében meglepően rövid idő alatt egyenlő jogú polgárokká téve őket. Voegelin kulcsfontosságú meglátása szerint a birodalmi kultúrák olyan univerzáliákat hoznak létre, amelyeket azután a birodalom égisze alatt élő emberek sokaságára alkalmaznak. És még ha a birodalmak első körben erőszakkal jutnak is előre, gyakran az általuk teremtett egyetemes értékek szelídítik meg a kezdeti vadságot, és terjesztik ki a civilizációt.

A nacionalizmus talán leginkább egyfajta, az univerzalizáció filozófiai irányzatával ellentétben álló kultikus állampolgárságként értelmezhető. Ugyanakkor a Nyugat nem nemzetállamok puszta egymásmellettisége, és soha nem is volt az – olyan politikát és filozófiát testesít meg, amelyet Platón és Arisztotelész fordított az önérdek partikularizmusától az egyetemesben való részvétel, valamint a jó és az igazság szerint való cselekvés felé. Mindemellett a Nyugat politikai közösségét elkerülhetetlenül a katolikus kereszténység formálta, amely a rómaiak részvételi szemléletét az emberiség egészének egyenlőségévé alakította minden velejárójával egyetemben. Ha lemondunk erről az univerzalizmusról a liberalizmus javára, az a legenyhébben fogalmazva is teljesen elhibázott koncepció, rosszabb esetben a gonosz hallgatólagos megtűrése.

Minden politika az univerzáliákról szól, az emberi konfliktusok pedig az egyetemesség keretei között és azon belül is zajlanak. Ugyanakkor, akik hozzánk hasonlóan mind a gazdasági, mind a szociálliberalizmust ellenzik, gyakorta megfeledkeznek arról, hogy a liberális hegemónia éppen azért alakulhatott ki, *mert* mi átengedtük az egyetemest a liberalizmus képviselőinek. Azonban a történelmi tapasztalat szerint ahhoz, hogy védelmet élvezhessenek a posztliberálisok zöme által védeni kívánt értékek – például a vallás és a rend –, univerzalisztikusabb leírása szükséges annak, ami kockán forog, mint amit a nacionalizmus biztosítani képes. Ma már tisztában vagyunk azzal, hogy a liberális univerzalizmus önmagában kizárólag az arra kijelölt szűk, önös érdekeket szem előtt tartó csoportot szolgálja. A nemzeti különbségek

védelmére alkalmasabb gondolat a szubszidiaritás, méghozzá azon univerzáliák keretei közt és égisze alatt, amelyeket a nyugati világ közösnek tart, és a Nyugaton kívüli világ is fenn kíván tartani. Paradox módon az univerzalizmus képes leginkább biztosítani a nemzetek fennmaradását, hiszen ha a nemzetek nem törekednek részévé válni valami náluk hatalmasabbnak, akkor az erre hajlandóságot mutatók fogják őket eltörölni a Föld színéről. Ez történelmünk megkerülhetetlen tanulsága.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Blond, Phillip (2023): The Nationalist Mistake. *Intercollegiate Studies Institute,* 2023. április 24. Online: https://vintage.isi.org/modern-age/the-nationalist-mistake/

National Conservatism (2022): *National Conservatism: A Statement of Principles.* Online: https://nationalconservatism.org/national-conservatism-a-statement-of-principles/

Cornelis J. Schilt

A POSZTLIBERÁLIS KONZERVATIVIZMUS ÉS A NEMZETÁLLAM

BEVEZETÉS

2022 végén meghökkentő botrányra került sor. Az ellentmondásokkal terhes katari labdarúgó-világbajnokságot követően számos európai uniós tisztségviselőt tartóztattak le vesztegetés és pénzmosás gyanújával, akik között a legnagyobb figyelmet Eva Kaili, az Európai Parlament alelnöke keltette. Ugyanezen szervezet elnöke, Roberta Metsola éles szavakkal ítélte el azt, ami még ekkor is csupán a gyanú vagy legfeljebb a vádemelés stádiumában volt. Jellemző kliséje napjaink közbeszédének, hogy a vád mindig bűnt feltételez, az erények bizonygatása pedig sokáig tart. Metsola egyenesen azt találta mondani, hogy az események „az európai demokrácia [...] a nyílt, demokratikus társadalmak ellen intézett támadásként" értékelhetők.[1] Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnökének nyilatkozata ugyanezen irányba mutatott. Persze nem a vádak „rendkívül súlyos" minősítésére gondolunk, hanem arra, hogy azonnali hatállyal új etikai testület felállítását szorgalmazta, hogy az ellensúlyozza a fenyegetést. Csak emlékeztetőül: Von der Leyen 2019-es megválasztását megelőzően nem szerepelt a csúcsjelöltek listáján, e lépés kapcsán az Európai Parlament akkor egyöntetű ellenvéleményének adott hangot.[2]

1 Gregory 2022.

2 Stone 2019.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_02 • ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7826-8355

A helyzet iróniája nem kerülte el számos olyan, demokratikusan megválasztott európai vezető figyelmét, akik a Covid-járványt követően, az Ukrajnában zajló háború közepette kerültek az unió látókörébe állítólagos korrupciós ügyeik és antidemokratikus irányba való elmozdulásuk miatt. Különös figyelmet érdemel Orbán Viktornak, a magyarországi választásokat ugyanezen évben elsöprő többséggel megnyerő konzervatív Fidesz elnökének Twitter-bejegyzése, amelyben a „Jó reggelt, Európai Parlament!" köszöntés alatt egy jóízűen hahotázó politikusokat ábrázoló mém volt látható a következő felirattal: „Erre ők: »Az EP komolyan aggódik a magyarországi korrupció helyzete miatt!«"[3] A Világgazdasági Fórum előtt tartott beszédében Andrzej Duda lengyel államfő kifejezte azon véleményét, miszerint „az EU és az európai intézmények végre felhagyhatnának azzal, hogy a jogállamisággal semmitmondó közhelyként dobálózzanak, hiszen annak egyértelműen semmi köze saját tetteikhez", továbbá „[m]ások leckéztetése helyett inkább saját soraikban kellene helyre tenniük a jogállamiságot".[4] Tagadhatatlan, hogy bár Magyarországnak és Lengyelországnak is szembe kell néznie saját problémáival – úgy vélem, mindkét ország esetében jogos aggályok merülnek fel a bírói szervezetek függetlensége kapcsán –, az EU múltja – és jelene – is korrupciós botrányoktól terhes.

Mégis, a korrupció és az „illiberális" demokrácia vádjai túlontúl könnyen hangzanak el Brüsszelben másokkal, különösen Magyarországgal és Lengyelországgal szemben. Valószínűleg nem segített a helyzeten, hogy Orbán Viktor 2014-ben, a magyar jobboldal évente megrendezett fesztiváljellegű találkozóján közvetlenül népszerűsíteni látszott az „illiberális demokrácia" gondolatát.[5] A politikai spektrum baloldalán szinte senki nem vette a fáradtságot, hogy megkísérelje meglelni a miniszterelnök szavai mögötti tényleges szándékot – a közösségre, nem pedig a korlátlan individualizmusra helyezett hangsúly szorgalmazását –, de talán e szándék a legkevésbé sem érdekelte a baloldaliakat: szerintük Orbán nyíltan szembehelyezkedett a liberalizmussal, és így a demokráciával is, mintha a kettő egy és ugyanaz volna. Figyelemre méltó – vagy inkább talán természetes – módon mind Magyarország, mind Lengyelország a közelmúlt óta olyan politikai irányt követ, amely hadilábon

3 Orbán 2022.

4 First News 2023.

5 Szilvay 2022.

áll az uniós politikával. Miközben számos más európai nemzet többé-kevésbé feladni látszik a nemzet fogalmának meghatározására tett kísérleteit, Lengyelország és Magyarország, csakúgy, mint az Egyesült Királyság, pontosan meghatározott nézetek kialakítására törekszik nemzeti identitása kapcsán, amelyek számos közös vonást hordoznak. Jól látható, hogy ha valaki, hát e nemzetek nem adják meg magukat a Nyugat általános „rossz közérzetének", amelyet Roger Scruton *oikophobiaként* azonosít:

> „[Ez] a különös gondolkodásmód a második világháború óta Nyugat-szerte felütötte a fejét, különösen a szellemi és politikai elit körében téve szert népszerűségre [...] azonnal felismerhető tünetekkel: ez nem más, mint az arra való hajlam, hogy bármely konfliktus esetén felsorakozzon az »ő« oldaluk a »miénkkel« szemben, továbbá a sürgető késztetés, hogy megvessük a szokásokat, a kultúrát és az intézményeket, amelyek egyértelműen a »mieink«".[6]

Ez számos fronton megmutatkozik, azonban nem feltétlenül azokon, amelyek elsőként eszünkbe ötlenének, mint amilyen például a bevándorlás vagy a kisebbségi jogok területe. Példának okáért míg az Egyesült Királyságban szigorú jogszabályokat fogadtak el a bevándorlásra vonatkozóan, mind Lengyelország, mind Magyarország több százezer bevándorlót fogadott be az elmúlt év során, többségükben ukrán menekülteket. Lengyelország és Magyarország rendkívül kritikus álláspontra helyezkedett az LMBTQ-jogokat illetően, míg e kérdés kapcsán az Egyesült Királyság Európa jelentős részénél liberálisabb megközelítést alkalmazott.

Ugyanakkor Magyarország, Lengyelország és az Egyesült Királyság egyaránt célul tűzte ki a nemzeti identitás megőrzését azon erővel szemben, amelyet európai hegemóniaként lehet felfogni, illetve néha ekként is fejezik ki. Tény és való, hogy 1988-ban, amikor a brit Konzervatív Párt még **ténylegesen konzervatív párt volt, az EU-t pedig az Európai Gazdasági** Közösségként ismertük, Margaret Thatcher brit miniszterelnök aggodalmának adott hangot az olyan Európa létrejötte kapcsán, amely mindenestül eltörli a nemzeti identitás érzését. Nagy-Britannia európai szerepvállalását

6 Scruton 2006: 36.

magasztalva Thatcher sorolni kezdte országa erényeit, azt állítva, hogy „[az] évszázadok során megharcoltunk azért, hogy Európa felett ne érvényesüljön egyetlen hatalom dominanciája sem". Kifejezésre juttatva, hogy Európa sosem lehet öncélú, számos vezérelvet említett, amelyek mentén folytatódnia kellene az európai együttműködésnek, miközben fenntartják az egyes nemzetek erős identitástudatát:

> „Európa éppen azért lesz erősebb, mert Franciaország Franciaország marad, Spanyolország Spanyolország, Nagy-Britannia pedig Nagy-Britannia, megőrizve saját szokásait, hagyományait és identitását. Balgaság volna megpróbálni a nemzeteket valamiféle fantomképszerű európai személyiségbe préselni."[7]

Számos európai nemzet azonban éppen úgy érzi, hogy ezt a „fantomképszerű európai személyiséget" igyekeznek mindenáron erőszakkal ráerőltetni. Ha ez a személyiség jobban hasonlítana nemzeti identitásukhoz, akkor talán másképp tudnák felfogni a dolgot, és jobban tudnának azonosulni vele. A volt keleti blokk számos országát és polgáraikat ugyanakkor Európa túlhajtott liberalizmusa, karöltve az Európai Unió által e fantomkép szorgalmazása – vagy inkább utasításba adása – során alkalmazott erőszakos megközelítéssel, túlságosan is emlékezteti a vasfüggöny mögött, az autoriter rendszerek árnyékában élt életükre.[8] Thatcher szavaival ezek az emberek „valaha teljes mértékben kivették a részüket az európai kultúrából, szabadságból és identitásból", azonban „lenyesték gyökereiket", majd miközben az Európai Unióban igyekeznek újra megtalálni e gyökereket, olyan kiirthatatlannak tűnő kúszónövénybe gabalyodtak, amely számukra olyan, mint egy újabb eredeti kultúrájukat fenyegető veszély. Természetesen korántsem állítható, hogy az egykori keleti blokk valamennyi országában így tekintenének az EU-ra. Egyesek örömmel merülnek el abban az áramlatban, amelyről úgy érzik, hogy – Thatchert idézve – az az ő szeletük az európai kultúrában,

7 THATCHER 1988.

8 Hasonló érzelmeket kelt az Egyesült Államokban a Demokrata Párt, a tudományos körök többsége és számos országos vállalat által az elmúlt évtizedekben felállított baloldali védőbástya; lásd például a DREHER 2020-ban rögzített számos interjút!

szabadságban és identitásban. Ne feledjük azonban, hogy az EU által napjainkban kínált kultúra, szabadság és identitás nagyon különbözik attól, amelyről Thatcher 1988-ban beszélt!

E fejezetben amellett érvelek, hogy a nemzetállam újjáéledése, amelyre elméleti példákat szerte a világon vázoltak fel filozófusok, gyakorlati példaként pedig – az előbbinél is nagyobb jelentőséggel – előttünk áll Magyarország és Lengyelország, nem más, mint közvetlen válaszreakció arra, amit Francis Fukuyama és a hozzá hasonlóan gondolkodó elméleti szakemberek a liberalizmus túlkapásaként értékeltek, míg mások – köztük Patrick Deneen – a liberalizmus belülről fakadó – és végzetes – következményének vélnek.[9] Kétségtelen, hogy az 1980-as években Margaret Thatcher és Ronald Reagan „új jobboldalának" a kulturális és a piaci liberalizmust ötvözni igyekvő konzervativizmusát mélyen elhibázottnak kell tekintenünk. Mára igen kevés kulturális konzervativizmus maradt az amerikai Republikánus Pártban és a brit Konzervatív Pártban, amelyek megadták magukat annak, ami Fred Dallmayr szerint „a liberalizmus és a szabadság kisiklása a radikális individualizmus és énközpontúság irányába".[10]

Ugyanakkor míg a Fukuyamához és Dallmayrhoz hasonló szerzők úgy vélik, a posztliberalizmus kijavítja a liberalizmus hiányosságait, mások hajlandóak mélyre ásni nemzeti történelmükben, hogy új életet leheljenek abba a konzervativizmusba, amelyet sokan már rég elfeledtek vagy hátrahagytak. Az erős nemzetállamok támogatói mind kulturális, mind politikai értelemben olyan fenyegetésként tekintenek a liberalizmusra, amely ellen éppen az általa olyan hevesen ellenzett konzervatív ideálok feleleventése útján kell felvenni a harcot. Kulturális köntösébe bújva a liberalizmus sokak szerint elkoptatja az olyan hagyományos intézményeket, mint a házasság, a család vagy a keresztény vallás. Politikai gúnyájában a liberalizmus „globalista" elképzeléseit autoriternek, illetve imperialistának tekintik, amely nevével ellentétben paradox módon kevesebb szabadságra vezet – és ez magasra repíti a nemzetállam csillagát, megmutatva lakóinak, miként élhetnek szabadon posztliberális konzervatív társadalmaikban.

9 Fukuyama 2022; Deneen 2018, 2023.

10 Dallmayr 2019: 2.

POSZT... LIBERALIZMUS?

De mi is valójában a posztliberalizmus? Ahogyan általában a modern fogalmak esetében tapasztalható, a posztliberalizmusnak sincs egyetlen definíciója, a szakirodalom pedig meglepően szűkszavúan tárgyalja a pontos fogalmat. Maga a kifejezés is megtévesztő lehet, különösen ha egyéb, jól ismert „poszt-" előtaggal ellátott társaihoz hasonlítjuk. A posztmodernizmus például egyértelműen a modernizmustól való megkülönböztetés szándékát fejezi ki, elutasítva ez utóbbi abszolút igazság iránti igényét és bizonyos általános filozofikus kritikával szemlélve mindent átfogó narratíváit. A posztliberalizmus esetében nem egészen ez a helyzet, hiszen szószólói – nem beszélhetünk ugyanis „posztliberálisokról" – széles spektrumot átfogva (jobb kifejezés híján) az antiliberálisoktól egészen a liberalizmust pártolókig terjednek.

Post-Liberalism (Posztliberalizmus) című munkájának átdolgozott előszavában John Gray posztliberalizmusról szóló koncepcióját „felvilágosodás utáni, pluralista nézetként" foglalja össze. Amellett érvel, hogy a felvilágosodás terve végső soron kudarcot vallott, önmagát ásta alá, így jelenleg valami gyökeresen másra van szükségünk:

> „A pluralizmus azon összemérhetetlen értékek és szempontok aránytalan sokaságára adott válasz, amely a korai posztmodern különösen jelentős velejárójaként jelentkezik. Lemond a felvilágosodás tervének és a liberalizmus elméletének univerzalista ambícióiról, amellett kardoskodik, hogy a békés együttélést helyben és a gyakorlatban kell megteremteni, a kulturális és történelmi kontextusok mentén jelentős eltéréseket mutat, továbbá csak ritkán öleli fel a liberális intézmények rendszerét [...] Bajaink orvoslása végett nem térhetünk vissza a hagyományokhoz."[11]

Nem teljesen világos, hogy mi is a különbség a Gray felfogásában tárgyalt pluralizmus és Thatcher „fantomképe" között. Azonban egyértelmű, hogy az idézet záró megállapításával – „nem térhetünk vissza a hagyományokhoz" – Gray

[11] Gray 1996 [1993]: ix.

egyértelműen a konzervativizmusra utalt. Ennek lehetetlenségét részletesebben is kifejti 1995-ös *Enlightenment's Wake (A felvilágosodás ébredése)* című munkájában. Ez utóbbi kötetben Gray érvelése szerint a felvilágosodás kritikája valójában a következő:

> „[T]öbbek között [...] a konzervativizmus kritikája. Eszerint a nyugati országok jelentős részében többé nem létezik az a történelmi tér, amelyben a konzervatív politikai gyakorlat koherens formája megvalósulhat: azt ugyanis lerombolták az új jobboldal politikái, ami hatását tekintve felgyorsította és elmélyítette a legújabb korban ható valamennyi, a múltjához való kötődését meggyengítő erőt."

Ezt a kijelentést Gray megismétli egy másik átdolgozott előszóban, amelyet az *Enlightenments' Wake* című kötet 2007-es kiadásához írt. Ebben kifejti, hogy nincs „történelmi valószínűsége a hagyományos konzervativizmushoz való visszatérésnek".[12] A Gray által oly sokszor kárhoztatott új jobboldali politikák nyilvánvalóan a piaci liberalizmust helyezték előtérbe, és bár a társadalmi konzervativizmus dicséretét zengték, az általuk előtérbe tolt, gyakran zabolátlan kapitalizmus nyomán ebből ténylegesen nem sok maradt. És bár Gray talán találóan fogalmazta meg a háttérben álló kór diagnózisát, a konzervativizmust illető történelmi pesszimizmusa alaptalannak tűnik. A hagyományos konzervativizmus visszatérte minden „történelmi valószínűségének" kizárása a legjobb esetben is e hagyományos konzervativizmus erejének alábecsülését jelenti, míg legrosszabb esetben a történelem ismeretének hiányát mutatja.

Talán John Gray javára kell írnunk, hogy már az 1990-es években érzékelte, hogy a felvilágosodás eszméi milyen mélyen gyökereznek a nyugati társadalomban, és hogy ugyanezen eszmék később miként bizonyultak tévútnak. Mára még Francis Fukuyama, a liberalizmus leghűségesebb védelmezője is belátta, hogy koránt sincs minden rendben a liberális fronton. Az ő szemszögéből ugyanakkor nem magával a liberalizmussal van probléma, sokkal inkább azzal, ami a (gazdasági) liberalizmusból „kifejlődött", azaz a

[12] Gray 2007 [1995]: viii.

neoliberalizmussal. Legújabb, *A liberalizmus vesszőfutása* című munkájában – könnyedén váltogatva a liberalizmus különböző, rosszul definiált fogalomvariációit – Fukuyama kifejti véleményét, miszerint „éppen ez az [a tehetős elit és az átlagemberek között tapasztalható gazdasági] egyenlőtlenség áll a liberalizmus és a hozzá kapcsolódó kapitalista rendszer ellen felhozott progresszív érvek középpontjában". Különös módon Fukuyama értelmezésében a „fejlődés" egyfajta természetellenességet képvisel: a neoliberalizmusnak egyértelműen semmi köze a liberalizmus *valódi* mibenlétéhez, hanem az a liberalizmus természetének mesterséges manipulálásával jött létre.

Mások sokkal kevésbé lelkesen hisznek abban, hogy a liberalizmus alapvetően jó dolog. Ryszard Legutko lengyel filozófus és európai parlamenti képviselő meglehetősen egyértelműen fogalmaz:

> „A liberalizmus konkrét doktrínája a liberalizmus olyan szuperelméletévé áll össze, amely az emberi diverzitás legideálisabb szabályozója képében ráerőlteti magát a modern társadalomra. Megbukott minden kísérlet [...] amely a liberalizmust imperialista elhajlásától igyekezett megfosztani. Nem számít, hogy a liberalizmus Rawl szociáldemokrata modelljét követi, piacorientált vagy akár anarcholibertariánus. Minden egyes változat esetében ugyanannál a problémánál lyukadunk ki."[13]

A Legutko által vázolt probléma az, hogy a liberalizmus végső soron fojtogatóvá válik: „A liberális rend a társadalmi mérnökösködés megvalósítását kívánja, amely nem csupán a társadalom átalakításához, hanem a folyamat ellenzőinek marginalizálásához is vezet."[14] Egyértelmű feszültség tapasztalható a felvilágosodás és a romantika kora során felemelkedett két politikai terv, a liberalizmus és az egalitarianizmus között. Ugyanakkor az e tervek által előtérbe helyezett két központi érték kölcsönösen kizárja egymást. Ahogyan azt Alexis de Tocqueville nyomán Andreas Kinneging megfogalmazta:

> „Az egyenlőség széles körű és strukturális hajszolása elkerülhetetlenül és egyenesen zsarnoksághoz és elnyomáshoz vezet [...] Az egyenlőségért

[13] Legutko 2021: 170.

[14] Legutko 2021: 171.

> folytatott küzdelem ugyanis az egyre nagyobb hatalom egyre nagyobb központosítását, emellett egyre szélesebb körű kormányzati szabályozást, ellenőrzést és végrehajtást követel a kormánytól, amelynek nyomán a szabadság tartománya egyre zsugorodik, míg végül nyoma vész [...] Az egyenlőség iránt túlzott szenvedéllyel viseltetők maguk is részeseivé válnak a rabszolgaság megteremtésének."[15]

Why Liberalism Failed (Miért bukott el a liberalizmus?) című munkájában Patrick Deneen úgy érvel, hogy a liberalizmus elhajlásai valójában nem annak félresiklása miatt születnek, hanem magából a liberalizmusból fakadnak. „A liberalizmus elbukott – nem azért, mert hibázott, hanem mert hű volt önmagához. Elbukott, mert győzedelmeskedett."[16] Deneen szerint – Gray kifejezésével élve – a felvilágosodás terve már a fogantatásától kudarcra volt ítélve, mivel mélyen magában hordozta saját pusztulását. A liberalizmus nem elhozza a szabadságot, hanem aláássa azt. Éleslátó elemzésében Deneen az alábbiakra mutat rá:

> „Ma a helyi viszonyokba ágyazott gyakorlatokra van szükségünk, amelyek középpontjában az új, életképes kultúrák megteremtése, a háztartások virtuozitásába ágyazott gazdaság és a polgári közösség megteremtése áll. Nem jobb elméletekre van szükség, hanem jobb gyakorlatra. Az ilyen körülmények, valamint az ezek által életre keltett eltérő filozófia talán méltó volna a »liberális« névre. Ötszáz évnyi filozófiai kísérletezgetést követően – amely mára már kifulladt – nyitva áll az út, hogy valami újat, valami jobbat teremtsünk. Ma az emberi szabadság legfőbb bizonyítéka azon képességünkben rejlik, hogy a liberalizmust magunk mögött hagyva képesek leszünk-e valós képet formálni a szabadságról, és fel is építeni azt."[17]

Deneen tehát az elmélet helyett a gyakorlat elsőségét hangsúlyozza: a liberalizmus hátrahagyásával kell felépítenünk a szabadságot. Ha hiszünk

15 Kinneging 2020: 559.
16 Deneen 2018: 27.
17 Deneen 2018: 197–198.

Graynek, akkor jellegükből fakadóan ezen „építmények" nem lehetnek konzervatívak, vagy legalábbis nem a szó egykori értelmében. Gray ugyanakkor meglehetősen homályos premisszákból kiindulva az elméletből vezeti le érveit, meglehetősen kevés empirikus bizonyítékot szolgáltatva, akárcsak Hobbes és Locke az emberről, illetve az államról szóló nézetei kapcsán.

„TÜKRÖM, TÜKRÖM"

Most, hogy megtárgyaltuk a liberalizmus számos magyarázatát és megjelenési formáját, ideje, hogy a posztliberális konzervativizmus elmélete és gyakorlata felé forduljunk. Először is szögezzük le a nyilvánvalót: a posztliberális konzervativizmus valójában nem más, mint befelé – nem pedig kifelé – tekintő konzervativizmus. A liberalizmusnak javarészt azért sikerülhetett napjainkra ilyen mértékben kisiklatnia a modern társadalmat – legyen a hiba bár magában a liberalizmusban vagy annak túlkapásaiban –, mert a konzervativizmus a szavak szintjén ugyan kritizálta a liberalizmust, mégsem utasította el annak lényegét, hanem szinte azonosult vele. Korunk számos úgynevezett konzervatív gondolkodója mélyen legbelül valójában liberális, és korántsem csupán a gazdaság vonatkozásában. A liberalizmus alapvető ideái – különösen a szélsőséges individualizmus középpontba állítása – olyan elbűvölőnek bizonyultak, hogy egész pártok estek velük menthetetlenül szerelembe. Napjaink számos konzervatív mozgalma belülről rothadásnak indult. Ezt gyakran obskúrus szavakkal leplezik, amelyek rácáfolnak valós jelentésükre. Az egyik ilyen kifejezés a fuzionizmus: Frank Meyer, az amerikai fuzionizmus egyik alapító atyja őszintén hitt abban, hogy „a doktriner tradicionalisták és a doktriner libertariánusok ugyanannak az alapvető hagyománynak a kétféle torzulását képviselik; megbékítésük és asszimilációjuk pedig az amerikai konzervativizmus centrista konszenzusával lehetséges".[18] Meyer szóhasználatában még a „libertariánus" kifejezés is obskúrus neologizmusnak hat. A kifejezés kiötlője, Leonard Read így érvel ennek kapcsán:

[18] MEYER 1996: 156.

„Van egy szó, amelyet a klasszikus közgazdaságtan képviselői használnak, és amelyet mindig is kedveltem: a liberalizmus. Klasszikus értelmében ez a kifejezés az egyéneknek az állam zsarnoki hatalma alóli felszabadítására utalt. Ezt a szót azonban ellenlábasaink kisajátították, és mára már a mások pénze kapcsán gyakorolt liberalitást, azaz bőkezűséget takarja. E szó felett tehát átvették az uralmat. Én pedig talán mindenki másnál inkább felelős vagyok a »libertariánus« kifejezés bevezetéséért, népszerűsítéséért és talán az egész világgal való megismertetéséért. Őszintén sajnálom. Hogy miért? Mert a libertariánus szót mára már legalább annyira kisajátították, mint a liberalizmust."[19]

Read állítása a klasszikus értelemben vett „liberális" kifejezés jelentéséről persze helytelen: az nem az egyéneknek az állam zsarnoki uralma alóli felszabadítását jelentette, hanem az egyén lelkének felszabadítását saját szenvedélyeinek zsarnoki béklyói alól. Az *artes liberales* hagyományai szerint szabadnak az számít, aki képes korlátozni önmagát, ellenőrzés alatt tartani szenvedélyeit, elérni, hogy ne szenvedélyei irányítsák, hanem ő irányítsa azokat. A szabadságot tehát annak idején korlátok között tartották értelmezhetőnek – beleértve sok esetben az állam „zsarnoki" hatalmának önkéntes elfogadását is. Az ilyen korlátokat bizonyos életmódbeli szabályok is képviselhették, mivel ekkoriban paradox módon úgy vélték, hogy az egyén kizárólag e határok elfogadásával tapasztalhatja meg az igazi szabadságot. Mindez ugyanakkor csak azért tűnhet ma paradoxonnak, mert a 21. század embere már egészen másképp értelmezi a „szabadságot". Ez azonban lényegi elhajlás a fogalom eredeti jelentésétől.

Ugyanakkor a gyökereket támadó liberális rothadás iránti vakság számos konzervatívot arra indított, hogy – akarattal vagy akaratlanul – alábecsülje a liberalizmus valódi természetét. Például az 1990-es évek közepén – amikor a világ már erőteljes jeleit mutatta a liberális rothadásnak, és John Gray már továbblépett a posztliberalizmus felé – Irving Kristol továbbra is fittyet hányt arra, hogy mi forog kockán. Kristol ugyanis szentül hitte, hogy mivel – véleménye szerint Leo Strauss műveinek hatására – az amerikaiak harmadát

[19] Read 1975: 12.

„konzervatívként" azonosították a liberálisok 17%-os arányával szemben, „a kortárs liberalizmus [...] – az emberi természetről alkotott leegyszerűsített elképzeléseivel, utópikus társadalomfilozófiájával és a vallással szembeállított szekularizált *animusfogalmával* – egyre rosszabb hírűvé vált".[20] Kristol liberalizmusra vonatkozó meghatározása és értelmezése azt mindenesetre jól mutatja, hogy rendkívül sekélyes fogalmai voltak a liberalizmus természetéről, és szinte teljes vakságában észre sem vette, hogy az saját republikanizmusára is milyen csontig hatoló befolyást gyakorol.

Az elméleti áttekintést hátrahagyva térjünk át a közelmúlt konzervatív kormányainak tényleges gyakorlatára! Ehhez azonban érdemes különbséget tenni a „kisbetűs" és a „nagybetűs" konzervativizmus között – azaz a magukat konzervatívnak nevező vagy tekintő pártok és kormányok, illetve a konzervatív normáknak valóban meg is felelő kormányok között. A konzervativizmust és a liberalizmust gyakran valóban nem egyszerű elválasztani egymástól annyiban, hogy az emberek sokszor társítják e két fogalmat egymással, ráadásul erre jó okuk van. Igen elszántnak kell lenni annak számbavételéhez, hogy az Egyesült Királyság Konzervatív Pártja mit is igyekezett megőrizni az elmúlt évtizedekben, és bár már elrendelték a Tavistock Nemi Identitás Fejlesztő Szolgálatának (Gender Identification Development Service, GIDS) bezárását – épp ideje volt ennek a régóta időszerű lépésnek, amelyet ugyanakkor sajnálatos módon elhalasztottak –, a párt továbbra is meglehetősen liberális gazdaság-, társadalom- és kulturális politikát folytat.[21] Egy nemrégiben megjelent véleménycikkben Daniel Pitt kifejti, hogy az úgynevezett „scrutoni triptichon" („házasság, családalapítás, saját vállalkozás") kapcsán a kormány kizárólag a foglalkoztatási arány javulását könyvelheti el sikerként. Sajnálatos módon a nagy hármas másik két eleme esetében a kormány ténykedése nyomán olyan értékek csökkentek, amelyeknek nőniük kellett volna, és fordítva: az utóbbi évtizedekben a házasságok száma csökkent, míg a válásoké nőtt, a termékenységi ráta pedig ismét leszálló ágba került. Pitt szerint „ideje, hogy Sunak szilárd alapokra építkezve végre ráébredjen a prioritásokra.

[20] Kristol 1999 [1995]: 380.
[21] Moss 2023.

A konzervatívok csak a társadalom szélesebb értelemben vett szövetének megfoltozásával érhetnek el sikert mindhárom területen."[22]

A Konzervatív Párt tényleges konzervativizmusa kapcsán talán mindössze egyetlen kivételt említhetünk: ez a nemzet. Rendkívül rosszul kivitelezve ugyan – és a gazdasági-politikai következmények teljessége még a mai napig sem egyértelmű –, de ugyanez a párt kezdeményezte az Egyesült Királyság kilépését az Európai Unióból 2016-ban. Amint azt David Cameron 2013-as uniós beszédében megfogalmazta, „egyre növekvő feszültséget okoz, hogy az EU-ra nem olyan szervezetként tekintünk, amely az emberek érdekében cselekszik, hanem olyasvalamiként, amit az emberek elszenvedni kénytelenek". Cameron szerint az Európai Uniónak „öncélú létezés helyett célirányos eszköznek kellene lennie, amely jólétre, stabilitásra, továbbá az unión belül és azon kívül megteremtett szabadság és béke szilárd bázisának szerepére törekszik".[23] Margaret Thatcher 1988-as brugge-i beszédét visszhangozva Cameron erőteljesen vitatta az EU „»egyazon kaptafa« megközelítését, amely magától értetődőnek veszi a feltételezést, hogy minden ország az integráció ugyanazon szintjére vágyik. Valójában azonban nem ugyanazt akarják, és ez nem is követelhető meg tőlük." Cameron mindvégig hangsúlyozta, hogy erős, független nemzetekre van szükség, amelyek az Európai Unió védőernyője alatt együtt dolgoznak olyan problémákon, mint „a biztonság, az energiaellátás diverzifikálása, [...] a klímaváltozás és a globális szegénység, [...] a terrorizmus és a szervezett bűnözés", hozzátéve, hogy „a rugalmasság és az együttműködés e jövőképe nem azonos ugyan az egyre szorosabb politikai unió víziójával, azonban semmivel sem kisebb a létjogosultsága". Cameron ezenfelül arra is emlékeztette hallgatóságát, hogy „a hatásköröket vissza is kell tudni származtatni a tagállamokra, nemcsak elvenni tőlük. Az európai vezetők erre vonatkozóan egy évtizeddel ezelőtt Laekenben tett ígérete helyet kapott az uniós szerződésben is. Az ígéret betartására azonban valójában sosem került sor. Végre megfelelően át kell ültetnünk a gyakorlatba ezt az elvet." A brexit több szempontból is erre a be nem tartott ígéretre adott válasznak tekinthető, amellyel a Konzervatív Párt visszakövetelte, vagy talán inkább megőrizte Nagy-Britannia autonómiáját.

22 Pitt 2023.

23 Cameron 2013.

A POSZTLIBERÁLIS KONZERVATIVIZMUS GYAKORLATA: ISTEN, HAZA, CSALÁD

Vannak ugyanakkor más európai nemzetek, amelyek minden lehetséges eszközzel igyekeznek visszakövetelni autonómiájukat, miközben – egyelőre – nem mondanak búcsút az Európai Uniónak. Legutóbb Olaszország lehetett tanúja a konzervativizmus újjáéledésének az újonnan felálló Meloni-kormány megalakulásával, amelyre rögtön rá is ragasztották a fasizmus, a Mussolini-féle rendszer közvetlen folytatásának bélyegét. Hogy miért? Amint azt Roberto Saviano olasz újságíró megfogalmazta, „az Olasz Testvérek vezetője tagadja ugyan fasiszta mivoltát, mégis a Mussolini-kor híres szlogenjét visszhangozza: »Isten, haza, család«".[24] Nagyon úgy fest, hogy ami egykor teljes mértékben kézenfekvő alapelv volt a politikai paletta minden szegmense számára, az mára kizárólag fasisztának számít, így – amint azt Saviano cikkének címe is hirdeti – mindenki, aki ezért harcol, de különösen Giorgia Meloni „veszélyt jelent Olaszországra és Európa többi részére". A Meloni-ellenes hangok leginkább egy 2019-ben, a Családok Világkongresszusán tartott beszédre vezethetők vissza, amely 2022 szeptemberében, az olasz választások idején kezdett futótűzszerűen terjedni az *online* térben. Ebben a beszédében Meloni nyílt támadást intézett a modern liberalizmus értékei ellen:

> „De miért ellenség a család? Miért olyan félelmetes a család? Ezekre a kérdésekre egyetlen válasz létezik. Mert ez az, ami meghatároz minket. Ez az identitásunk. Mert minden, ami meghatároz bennünket, mára ellenségévé vált mindazoknak, akik nem akarják, hogy legyen identitásunk, hanem arra törekednek, hogy tökéletes fogyasztó rabszolga váljon mindannyiunkból. Ezért támadást indítanak a nemzeti identitás ellen, megtámadják a vallási identitást, megtámadják a nemi identitást, megtámadják a családi identitást. [...] De mi megvédjük Istent, az országot és a családot."

Ezenfelül, ismét Thatcher brugge-i beszédét idézve emlékezetünkbe, Meloni – talán már a Világgazdasági Fórumra tekintve – nyíltan szembeszállt a globális pénzügyi és gazdaságpolitikával:

24 Saviano 2022.

„Nem definiálhatom úgy magam mint olasz, keresztény, nő vagy anya. Nem. Az kell, hogy x polgár, x nemű, 1. vagy 2. számú szülő legyek. Számmal kell azonosítanom magam. [...] Mert ha csak puszta szám vagyok, akkor nincs többé identitásom, nincsenek gyökereim, akkor válok tökéletes rabszolgává, kiszolgáltatva a pénzügyi spekulánsok kényének. Akkor leszek tökéletes fogyasztó. [...] [De] mi nem akarunk számokká silányulni! Megvédjük emberi mivoltunk értékeit!"[25]

Még nem tudjuk, Meloni mennyire lesz sikeres az e konzervatív értékek védelmére hivatott politikák megvalósítása terén, de árulkodó lehet, hogy kampánya során a fentihez nagyon hasonló retorikát alkalmazott, ami arra utal, hogy választói is osztják ezeket az értékeket.

Mondanunk sem kell, hogy Meloni kritikája nem kifejezetten talált értő fülekre az általa említett liberálisok körében, akik közül a *Washington Post* egyik tollnoka őszinte megrökönyödéssel tette fel a kérdést: „de hát ki tekinti ellenségnek vagy fenyegetésnek a családot, és milyen értelemben?"[26] Mégis, éppen a hagyományos értékek, többek között a család melletti elkötelezettsége teszi Melonit ellenséggé a baloldal szemében. Ben Shapiro, a *Daily Wire* befolyásos társalapítója így írt erről:

„Ők úgy vélik, a hagyományos szerepek önmagukban fasiszta intézmények, és az ilyen szerepek szorgalmazói szerint az emberi boldogság nem a kollektív társadalmi jóléti rendszerekkel kiegészített atomisztikus individualizmusban lelhető fel. Így tehát a valódi szabadság megköveteli a Meloni és a hozzá hasonlók elleni harcot."[27]

Nem meglepő módon, bár senki nem vitatta azt a választási folyamatot, amely a miniszterelnöki székbe juttatta Melonit, kritikusai szerint pártja, a Fratelli d'Italia felemelkedése korántsem kívánatos. Az olaszországi választások után pár nappal a Princeton Egyetem rendezvényén tartott vitaindító beszédében Ursula von der Leyen a következőket mondta: „együtt dolgozunk bármely demokratikus kormánnyal, amely hajlandó velünk együtt dolgozni [...] Ha

25 Illinois Family Institute 2022. Az idézet 11:30-tól kezdődik.

26 Bump 2022.

27 Shapiro 2022.

a dolgok rossz irányba fordulnak – amint az már Magyarország és Lengyelország kapcsán elhangzott –, megvannak az eszközeink."[28] Ez az alig burkolt fenyegetés – amelynek még a fősodorbeli média is nevezte – nem kifejezetten talált lelkes fogadtatásra az érintett konzervatív pártoknál. Von der Leyen kijelentése rávilágít azokra a problémákra, amelyeket az ellentábor az EU demokráciadefiníciója (illetve demokráciaértelmezése) kapcsán felvet. Szavaiban benne rejlik az az elképzelés, hogy Meloni kormánya vagy nem demokratikus, vagy bizonyos „eszközökkel" kell kényszeríteni az EU-val való együttműködésre. Az pedig, hogy milyen „eszközökről" beszél, egyértelműen kiderül a Magyarországra és Lengyelországra tett utalásból: kötelezettségszegési eljárások, embargók, az uniós források visszatartásával járó szankciók.

Végeredményben azonban a konzervativizmus nem elmélet, hanem gyakorlat. És ha meg szeretnénk érteni a posztliberális konzervativizmus természetét, mind Lengyelország, mind Magyarország kiváló példával szolgál. Bizonyos mértékig mindkettő ellenáll Európa liberális programjának – ehelyett szilárdan kitartanak amellett, hogy az EU vegye érdemben figyelembe a nemzeti választópolgárok hangját. Mindkét ország merít saját történelméből, és mindkét ország keresi és igyekszik definiálni saját nemzeti identitását. Mind Magyarország, mind Lengyelország példaadó tagja annak a mozgalomnak, amely csak az utóbbi években kapott nevet, ahogyan megfelelő elméleti megalapozást is: ez a nemzeti konzervativizmus. Ugyanakkor mindkét ország készséggel beismerné, hogy nem tesz mást, mint visszanyúl a múltba.

A konzervativizmust sokak szerint a nagy francia forradalom polgárháborús szakaszának atrocitásaira válaszul Edmund Burke teremtette meg. Burke valóban az elsők között adott hangot a konzervativizmus eszméjének, azonban – amint arra Yoram Hazony rámutat – a konzervativizmus ennél jóval régebben született: egészen a 15. századig, az angol főbíró és politikus John Fortesque *De Laudibus Legum Angliae (Az angol törvények dicséretéről)* című művére nyúlik vissza, amelyet a szerző halála után jelentettek meg 1543 körül.[29] Fortesque ezt a művét a rózsák háborúja idején, franciaországi száműzetése során, az angol alkotmány bemutatásának céljával írta, vagy

[28] Reuters 2022.

[29] Hazony 2018: 25–26; 2022: 2–7.

mondhatni inkább – Hazony szavaival – „elméleti magyarázatnak szánta arra, hogy mely okokból tekinti az angol alkotmányt az ismert politikai kormányzati modellek legjobbikának".[30] A konzervatív gondolkodás ebben az esetben is konkrét eseménysorra adott válaszként fogalmazódott meg, így egyértelmű, hogy a tényleges konzervativizmus még ennél is sokkal régebben keletkezett. Mind Fortesque, mind Burke úgy érezte, hogy jelene hányattatásaira adott válaszként meg kell határoznia, és papírra kell vetnie az államról alkotott elképzeléseit: az igazságos rendet támadás érte, és így védelemre szorult, amely szükségessé tette eszméi kifejtését. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezen eszmék ne léteztek volna korábban, sőt, ennek éppen az ellenkezőjére utal. Még mielőtt Adam Smith tollából 1776-ban megszületett volna a *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól* című munka, sokan mások is vizsgálódtak a nemzetek jólétének természetét és okait illetően századokon át, csak épp nem foglalták rendszerezett írásműbe gondolataikat.[31]

Nem meglepő tehát, hogy számos európai ország saját nemzeti történelmében és hagyományaiban gyökeredző eszmék megfogalmazásával reagál a liberalizmusra. Lengyelországban Jarosław és Lech Kaczyński nemzeti konzervatív Jog és Igazság (Prawo i Sprawiedliwość) pártja rövid időre hatalomra került 2005-ben, majd 2015-ben visszanyerte pozícióját. Pártprogramjuk azonnal világossá teszi az Európa irányában képviselt álláspontjukat:

> „Azt akarjuk, hogy egész Európa a szabadság, az egyenlőség, a szolidaritás és az igazság övezete legyen, és hiszünk abban, hogy – a gyakorlatba ültetve – a hagyományos értékeinkre alapozott társadalmi élet modellje jó példával jár elöl, és így jelentős hatást érhet el. Ugyanakkor minden, a kulturális egységesítés irányába tett lépést elutasítunk."[32]

30 Hazony 2022: 4.

31 Csak egy példa a sok közül: Isaac Newton (1642–1727), a Királyi Pénzverde felügyelője (1696), majd igazgatója (1699–1727) meglehetősen kifinomult elméleteket dolgozott ki a nemzeti és a globális gazdaságról, a valutaárfolyamokról, az értékes árucikkekről és a termelés specializáció révén elérhető hatékonyságáról. Minderről bőséges jegyzetanyagából értesülhetünk, amelyről a *Newton & the Mint* [é. n.] ad tájékoztatást.

32 PiS 2014.

Annak kifejtésén túl, hogy mi ellenében lép fel, a Jog és Élet pártja azt is egyértelművé teszi, hogy mi *mellett* kardoskodik:

> „Saját szuverén nemzetállamunk alapvető fontosságú érték számunkra, hiszen enélkül elképzelhetetlen más, szintúgy alapvetőnek tartott értékeink megvalósítása. Szuverén, jogkövető, ugyanakkor hatékony államban gondolkodunk, ahol a lengyel családok boldogulhatnak és fejlődhetnek. Az ilyen állam megvalósítható, feltéve, hogy továbbra is képesek vagyunk fejlődni nemzetként, szabad lengyel emberek és lengyel családok közösségeként, gazdasági rendszerként, politikai entitásként és kulturális modellként."[33]

Érdemes megjegyezni, hogy a lengyel nemzet középpontjában a család áll, nem az egyén, ami szintén a gyakorlatba ültetett posztliberális konzervativizmust tükrözi. Amint azt Legutko kifejti, „[a]z emberi társadalom soha nem elszigetelt, atomizált egyénekből tevődött össze, hanem úgy tekintettek rá mint szélesebb körű társadalmi, etnikai és vallási identitással rendelkező létezők közösségére".[34] Hazony kifejti, hogy valamennyi konzervatív gondolkodású ember társadalmi identitásának alappillére – megint csak – a család, méghozzá érvelése szerint nem csupán a szülőkből és gyermekeikből álló úgynevezett nukleáris család, hanem a többgenerációs hagyományos család.[35] Hazony munkáját részben éppen azért tárgyalom a posztliberalizmus gyakorlatáról szóló részben, mert elmélete közvetlenül a gyakorlatban érvényesül, amint arról a *Conservativism. A Rediscovery (A konzervativizmus újrafelfedezése)* című munkájának terjedelmes személyes vonatkozású záró fejezetei tanúskodnak.

Azonban nem csupán a „család" kap kitüntetett figyelmet Hazony legfrissebb munkájában: a tárgymutató alapján a vallás is visszatérő téma a könyv lapjain. Hazony konkrét személye kapcsán ez a modern ortodox judaizmust jelenti, míg a nemzetállamról szóló elméleti fejtegetéseiben és azok gyakorlatba ültetése kapcsán az államvallásról, azaz a nemzet történelmileg domináns vallásáról beszél:

[33] PiS 2014.
[34] Legutko 2021: 151.
[35] Hazony 2022: 207–216.

„A konzervatív demokrácia a bibliai vallást tekinti a nemzeti függetlenség, igazság és közerkölcs egyetlen szilárd alapjának a nyugati nemzetek esetében. Amerikában és a többi hagyományosan keresztény országban a kereszténységnek kell lennie a közélet alapjának, továbbá erőteljesen tükröződnie kell a kormányzásban is, feltéve, hogy azt az emberek többsége így kívánja."[36]

Ugyanezt a vallásra helyezett erőteljes hangsúlyt találjuk Orbán Balázs *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye* címet viselő munkájában, amelyben a szerző, politikai igazgató és Orbán Viktor stratégiai tanácsadója egyedülálló betekintést nyújt a posztliberális nemzeti konzervatív politika egy évtizedének gyakorlatába. Orbán magyar történelemben gyökerező és gyakorlati példák sokaságát felsorakoztató értekezését egy sor olyan alapelvvel zárja, amelyet ő „a magyar egyszeregynek" nevez, amelyek között elsőként „a keresztény kulturális alapokon értelmezett emberképet" nevezi meg.[37]

Nem meglepő, hogy a „magyar egyszeregy" a továbbiakban olyan alapelveket sorakoztat fel, amelyeket éppúgy megtalálunk Hazony munkáiban, mint a Jog és Igazságosság pártjának pártprogramjában, továbbá a konzervatív pártok világszerte megfogalmazott elvei között. Többek között ilyen a családközpontúság, valamennyi emberi lény egyediségének hangsúlyozása (szemben a „fantomképszerű" személyiséggel), ahogyan a magántulajdon és a nemzetállam kiemelése is. Néhány kifejezetten Magyarországra jellemző ponton túl – ilyen például a szenvedélyes nacionalizmus – Orbán munkájának egyedi többletét annak elemzése adja, hogy miként hozhatók ezen alapelvek működésbe. Egy dolog kijelenteni, hogy a család a társadalom sarokköve, azonban egészen más olyan, ezen elveken alapuló politikai stratégiát kidolgozni, amely tesz is azok megvalósításáért. Magyar viszonylatban a közvetlen, gyakran pénzügyi ösztönzők a házasság és a nagycsaládok alapítása irányába hatnak, otthonteremtési támogatást nyújtanak, jutalmazzák a vallási csoportokban és a közösségi tevékenység egyéb formáiban való részvételt, és így tovább. 2021-ben a számok biztatónak tűntek, és Orbán nem mulasztja el megjegyezni, hogy a puding próbája az evés:

[36] Hazony 2022: 341.

[37] Orbán 2021: 172–173.

„Ami a tudományt illeti, 2010 után markáns szakmai konszenzus alakult ki, hogy az a modell, amellyel az egyes Orbán-kabinetek kísérleteztek, leginkább bukásra van ítélve. Persze a tudomány könnyen mond ítéletet afelett, amit nem ért. Majd később, ahogy egyre több a tapasztalat, tisztul a kép."[38]

Amikor 1990-ben az Európai Tanács Rómában tárgyalt a mai Európai Unió akkori terveiről, Margaret Thatcher híres „Nem, nem, nem!" parlamenti beszédében fogalmazott meg markáns ellenvéleményt.[39] Az Egyesült Királyság brexitje, Giorgia Meloni olaszországi választási győzelme, a Jog és Igazságosság pártjának lengyelországi hatalomra jutása, valamint Orbán Viktor miniszterelnöksége több szempontból hasonló „Nem, nem, nem!" választ ad az Európai Unió liberális programjára. Ugyanakkor a „tudomány" legtöbb képviselője által menthetetlennek tartott erényekre hangos „igent" visszhangoznak. Úgy tűnik, ezek az erények a posztliberális Európa keretei között nagyon is életképesnek bizonyulnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bump, Philip (2022): That Giorgia Meloni Speech Captivating the US Right Doesn't Make Sense. *The Washington Post*, 2022. szeptember 27. Online: www.washingtonpost.com/politics/2022/09/27/meloni-italy-united-states-far-right

Cameron, David (2013): EU Speech at Bloomberg. *GOV.UK*, 2013. január 23. Online: www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg

Dallmayr, Fred (2019): *Post-Liberalism. Recovering a Shared World*. Oxford – New York: Oxford University Press. Online: https://doi.org/10.1093/oso/9780190949907.001.0001

Deneen, Patrick (2018): *Why Liberalism Failed*. New Haven, CT: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300223446.001.0001

Deneen, Patrick (2023): *Regime Change. Toward a Postliberal Future*. New York: Sentinel.

Dreher, Rod (2020): *Live Not by Lies*. New York: Sentinel.

First News (2023): EP Should Stop Lecturing Poland Amid Corruption Scandal Says Duda. *The First News*, 2023. január 17. Online: www.thefirstnews.com/article/ep-should-stop-lecturing-poland-amid-corruption-scandal-says-duda-35831

38 Orbán 2021: 71.

39 Thatcher 1990.

FUKUYAMA, Francis (2022): *Liberalism and its Discontents.* London: Profile [magyar nyelven: *A liberalizmus vesszőfutása.* Ford. Bojtár Péter. Budapest: Európa, 2024].

GRAY, John (1996) [1993]: *Post-Liberalism. Studies in Political Thought.* London – New York: Routledge.

GRAY, John (2007) [1995]: *Enlightenment's Wake.* Abingdon – New York: Routledge.

GREGORY, James (2022): EU Corruption Scandal Puts Democracy Under Attack - European Parliament Head. *BBC News,* 2022. december 12. Online: www.bbc.com/news/world-europe-63941509

HAZONY, Yoram (2018): *The Virtue of Nationalism.* New York: Basic Books.

HAZONY, Yoram (2022): *Conservatism. A Rediscovery.* Washington, DC: Regnery Gateway.

Illinois Family Institute [@ILFamilyInstitute] (2022): Giorgia Meloni's 2019 Courageous Common Sense Speech. *YouTube,* 2022. szeptember 26. Online: http://y2u.be/7qWwUUh1P_k

KINNEGING, Andreas (2020): *De onzichtbare maat. Archeologie van goed en kwaad.* Amsterdam: Prometheus.

KRISTOL, Irving (1999) [1995]: *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea.* Chicago: Ivan R. Dee.

LEGUTKO, Ryszard (2021): *The Cunning of Freedom. Saving the Self in an Age of False Idols.* New York: Encounter.

MEYER, Frank S. (1996): Why Freedom. In MEYER, Frank S.: *In Defense of Freedom and Related Essays.* Indianapolis, IN: Liberty Fund, 155–163.

MOSS, Lauren (2023): Closure of Tavistock Gender Identity Clinic Delayed. *BBC,* 2023. május 11. Online: www.bbc.com/news/uk-65564032

Newton & the Mint [é. n.]. Online: https://newtonandthemint.history.ox.ac.uk

ORBÁN Balázs (2021): *A magyar stratégiai gondolkodás egyszeregye.* Budapest: MCC Press.

ORBÁN Viktor [@PM_ViktorOrban] (2022): Good Morning to the European Parliament! *X,* 2022. december 12. Online: https://twitter.com/PM_ViktorOrban/status/1602255764059561987

PiS (2014): *Law and Justice Programme 2014.* Online: https://pis.org.pl/partia/law-and-justice

PITT, Daniel (2023): The Conservatives Have Failed Conservatism. *The Critic,* 2023. március 31. Online: https://thecritic.co.uk/the-conservatives-have-failed-conservatism

READ, Leonard E. (1975): *Castles in the Air.* Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education.

Reuters (2022): EU's von der Leyen Delivers Veiled Warning to Italy's Right Wing. *Reuters,* 2022. szeptember 23. Online: www.reuters.com/world/europe/eus-von-der-leyen-delivers-veiled-warning-italys-right-wing-2022-09-23

SAVIANO, Roberto (2022): Giorgia Meloni is a Danger to Italy and the Rest of Europe. *The Guardian,* 2022. szeptember 24. Online: www.theguardian.com/world/commentisfree/2022/sep/24/giorgia-meloni-is-a-danger-to-italy-and-the-rest-of-europe-far-right

SCRUTON, Roger (2006): *England and the Need for Nations.* London: Civitas.

SHAPIRO, Ben (2022): The International Anti-Woke Backlash. *Creators Syndicate,* 2022. szeptember 28. Online: www.creators.com/read/ben-shapiro/09/22/the-international-anti-woke-backlash

STONE, Jon (2019): „This is Not Democracy": European Parliament Unites to Condemn Selection of New EU Commission President Behind Closed Doors. *The Independent,* 2019. július 4. Online: www.independent.co.uk/news/world/europe/european-commission-president-ursula-von-der-leyen-juncker-eu-parliament-a8987841.html

SZILVAY, Gergely (2022): An Analysis of Orbán's „Illiberal Democracy". *The European Conservative,* 2022. október 4. Online: https://europeanconservative.com/articles/essay/orbans-illiberal-democracy

THATCHER, Margaret (1988): Speech to the College of Europe („The Bruges Speech"). *Margaret Thatcher Foundation,* 1988. szeptember 20. Online: www.margaretthatcher.org/document/107332

THATCHER, Margaret (1990): HC Stmnt: [Rome European Council] [„No No No"]. *Margaret Thatcher Foundation,* 1990. október 30. Online: www.margaretthatcher.org/document/108234

MÁSODIK RÉSZ: A KONZERVATIVIZMUS, A LIBERALIZMUS ÉS A POSZTLIBERALIZMUS HAGYOMÁNYAI

Cristopher Fear

A POSZTLIBERÁLIS LÉGKÖR ÉS A TORY HIT

A POSZTLIBERÁLIS LÉGKÖR

Egy korábbi tanulmányban bemutattam a liberálisok és a konzervatívok közötti politikai „dialektika" ősi elméletét, kifejtve, hogy az miről tanúskodik a konzervatív elmélet és gyakorlat, különösen az intézményesített szabadságjogok generációk közötti átörökítése kapcsán.[1] Egyes politológusok és történészek azonban a konzervatív hagyományon, elsősorban a brit Konzervatív Párton *belül* is megkíséreltek leírni egyfajta dialektikát. Számomra úgy tűnik, hogy ha valóban léteznek, akkor hasznosnak bizonyulhat, ha napjaink konzervatívjai többet tudnak meg az effajta dialektikákról, már ha sikeresen szeretnének alkalmazkodni az egyértelműen kialakulóban lévő „posztliberális" politikai légkörhöz. Azt feltételezem itt, hogy a „posztliberális fordulat" egy tágabb állapot, amelyben az összes politikai pártnak egyre inkább működnie kell, s nem mindössze a konzervativizmus, vagy a konzervatív politikai gondolat egy adott iskolájának új elnevezése. A gazdasági („neo-") liberalizmussal szembeni populáris fordulat kiválóan dokumentált, különösen a 2008-as gazdasági világválság óta. Van azonban két másik „birodalom" – nevezetesen a kormányzás és a kultúra birodalma –, ahol Michael Lind szerint az általa „technokrata neoliberális elitnek" nevezett réteg az elmúlt évtizedek „új osztályharcában" is nyerésre áll.[2] Lind véleménye szerint jelenleg – ezen elit liberális ideológiai

1 Fear 2020: 197–211.

2 Lind 2020: xi.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_03 • ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5331-2476

feltételezéseivel ellentétben – alulról induló ellenforradalom van kibontakozóban. Lind számára Észak-Amerika és Nyugat-Európa munkásosztályainak hazai születésű, zömmel fehér tagjait mindhárom területen kizárták a hatalomból, ezért a béreket lehúzó, olcsó migráns munkaerő nyomása alatt most a „populistákhoz" fordulva igyekeznek védeni érdekeiket, mivel erre többé már egyetlen politikai párt sem mutat hajlandóságot. A „posztliberalizmus" tehát a főként a hazai születésű munkásosztály körében kialakuló elutasítást testesíti meg, amelyet a mindhárom birodalomban – a gazdaságban, a kormányzatban és a kultúrában – egyeduralkodónak érzett liberális dogma ellenében fogalmaznak meg. Vajon ez csupán a képzelet szüleménye? Ha pedig nem, érvényes az Egyesült Királyságra is?

A KONZERVATÍV PÁRT JÖVŐJE: RÖVID ÉS HOSSZÚ TÁVÚ KIHÍVÁSOK

Tim Bale és társai közelmúltbeli kutatása azt mutatja, hogy a 2015-ben még a Munkáspártra szavazó, majd 2017-ben pártpreferenciáit a Konzervatív Pártra cserélő szavazók gazdasági preferenciái a konzervatív képviselők nézeteitől jócskán balra esnek, míg társadalmi és kulturális téren jócskán jobbra. Ezek a pártpreferenciát váltó szavazók általában a konzervatív párt tagjaihoz képest is jobbra helyezkednek el.[3] Úgy tűnik, hogy a Jeremy Corbyn vezette Munkáspárt 2019-es választási vereségének oka a pártnak a brexit kapcsán kifejtett véleménye nyomán napvilágra került kulturális liberalizmusa és technokrata internacionalizmusa volt. Vagyis míg az egyetemet végzett vezetői-szakmai elitbe tartozó kisebbség Overton-ablaka szűkebb mértékben liberális,[4] addig Nagy-Britannia munkásosztálybeli szavazóinak politikai centruma egészen máshol van: a gazdaságban intervencionistább, a társadalmi és kulturális kérdésekben pedig konzervatívabb álláspontot képvisel.[5] A konzervatívok mind 2017-ben, mind 2019-ben sikeresen mozdultak el ezek irányába. Ez azonban nagy kihívás elé állította a pártot a következő választáson: mindkét

3 Bale et al. 2020: 13.

4 Lind 2020: 72–73.

5 Az e kombináció választási kilátásai kapcsán készült friss átfogó tanulmányért lásd Pitt 2021: 267–291.

típusú, előzőleg sikerrel megnyert választókerületben fenn kellett tartania támogatottságát. Egyfelől meg kellett tartania azokat a dél-angliai liberális-konzervatív, adott esetben könnyedén a liberális demokratákra átnyergelő választókerületeket, amelyek legfontosabb szavazói fiskális körültekintést, továbbá a személyes és kulturális kérdésekben a *laissez faire* elv érvényesülését akarják. Másfelől azonban a pártnak a korábbi munkáspárti „Vörös Fal", azaz Közép- és Észak-Anglia, valamint Wales támogatását sem kellene elveszítenie, ahol a választók vajmi keveset törődnek a politikai nyelvezet etikettjével és a politikai korrektséggel, számítanak a nagyvonalú állami támogatással véghezvitt „szintemelésre", és habozás nélkül sorolnak be ismét a Munkáspárt mögé, ha nem kapják meg azt. A Konzervatív Párt nem ülhet a babérjain, csak mert sikerült lebontania a Vörös Falat. Képes lehet fenntartani némi meglévő támogatottságot ott, ahol az emberek brit nemzeti és patrióta szemszögből alakítják preferenciáikat, a helyzet azonban korántsem kockázatmentes, mivel a Konzervatív Párt az érdemi politika banánhéján elcsúszva egyszerre veszítheti el támogatottságát mindkét választókerületben. A Munkáspárt minden valószínűség szerint felmutat majd némi társadalmi és kulturális progresszivizmust, továbbá bevetheti azt, amit Eric Kaufmann „aszimmetrikus multikulturalizmusnak" nevez. A konzervatívok azonban nem apellálhatnak arra, hogy a szavazók a 2019-es választásokhoz hasonlóan elutasítják a Munkáspárt állami kiadásokkal kapcsolatos ígéreteit. A könnyedén megrázható „varázslatos pénzfa" hiányát felemlegető dorgálásban nincs többé erő, különösen mivel a Covid-pánik alatt végül maguk a konzervatívok is találtak némi „varázspénzt" az egészségügyi ellátórendszer, a vakcinák és a vállalati mentőcsomagok finanszírozására. Ahhoz, hogy a Munkáspártot és a Skót Nemzeti Pártot távol tartsa a győzelemtől, a Konzervatív Pártnak konkrétumokat kell produkálnia a „szintemelés" és az „Építsük újra jobban!" szlogenek mögé.

A LIBERALIZMUS KÉT ARCA

Amit Nagy-Britannia „posztliberális" szavazói akarnak, az kibékíthetetlennek tűnhet a modern Konzervatív Párt alapelveivel: intervencionalizmus (nem pedig liberalizmus) a gazdaságban és konzervativizmus (nem pedig

liberalizmus) a társadalmi és kulturális kérdésekben. Azonban a Konzervatív Párt akkor a legsikeresebb, ha képes koalícióként és *concordia discorsként*, azaz ellentmondásokból fakadó összhangként tekinteni saját magára,[6] és ha e koalíció egyik fele felismeri, hogy érdemes lehet konkrét célok érdekében néha átengedni a kezdeményezést ugyanezen koalíció másik oldalának.

Persze régóta felismert tény, hogy a Konzervatív Párt doktrinális szempontból nem egységes. Mindig is tudhatott a soraiban *whigeket, torykat,* protekcionistákat és szabadpiachívőket, nemzeti liberálisokat, tradicionalistákat, individualistákat, kollektivistákat, unionistákat és imperialistákat, euroszkeptikusokat és eurofileket, és a sort még folytathatnánk. A párt tehát számtalan frakció és tradíció gyűjtőhelye, amelyek mind máshová helyezik a hangsúlyokat. Azonban ezen esetleges változatosság mögött mindig húzódott *két* elemi erő a brit konzervatív gondolkodásban, gyakorlatban és retorikában.

Ilyen értelemben a konzervativizmus sokban hasonlít a liberalizmusra. A liberalizmus alapvető ellentmondására John Gray már egyértelműen rávilágított. Bár *Two Faces of Liberalism (A liberalizmus két arca)* című munkája a multikulturalizmusról szóló vita kontextusában – még a 2008-as gazdasági világválság, az európai migránsválság és a brexit előtt – íródott, nagyon világosan kifejti a liberalizmus által nemrégiben tapasztalt konkrét dilemmákat: a muszlim iskolákban tartandó szexuális edukáció kérdéskörét, a kulturális „eltörlés" problémáját, a munkaadók, a technológiai óriáscégek, sőt, a rendőrség arra irányuló próbálkozásait, hogy elhallgattassák a nemiidentitás-elméletben nem hívőket, és még sorolhatnánk. Ezek a dilemmák abból adódnak, hogy a liberálisok egyszerre két dolgot is szeretnének: (1) a különböző életstílusokban különböző eszméket valló, javakat kívánó és értékeket szem előtt tartó egyének békés együttélését, azaz az állam mint egyfajta *modus vivendi* keresését; és (2) az egész emberiség számára legjobb életvitel, az ideális életforma kapcsán kötendő racionális konszenzust. A liberalizmus előbbi „arca" szempontjából a liberális intézmények egyszerűen a békés együttélés keretét jelentik. A második „arc" szempontjából azonban a liberálisok a jó intézményeket az emberi értelem által felfedezett „egyetemes alapelvek alkalmazásaként" vagy azok megtalálásának módjaként fogják fel,

6 Oakeshott 1996: 30.

legyenek ezen intézmények bár egalitáriusok vagy libertariánusok.[7] Így tehát a liberálisok előtt a következő választási lehetőségek állnak: a) megtűrik a különböző – illiberális elemeket is tartalmazó –, egymással össze nem egyeztethető értékeket a polgári rend keretein belül; vagy b) érvényre juttatják a liberális politikai filozófia által felfedezni vélt liberális értékek kompatibilis rendszerét. Gray szerint ugyanis

> „[h]a a liberális terv megújítása a cél, akkor az eredetétől fogva azt kísértő kétértelműséget is fel kell oldani. Fel kell adni a toleranciát mint az értékek kapcsán kialakított konszenzus egyik módját, helyette pedig a tartósan eltérő értékek által életre keltett életmódok között létrejövő *modus vivendi* tervét kellene elfogadni."[8]

Bár a konzervativizmusnak is két „arca" van, a konzervatívok nem pontosan ugyanazzal az ellentmondással szembesülnek, mint a liberálisok, elsősorban mert mindig is egyetértettek abban, hogy az ideális életmód kapcsán kialakítandó konszenzus racionális keresése sületlenség: már így is elutasítják a pozitivizmus liberális felvilágosodásfanatizmusát, és arra törekednek, hogy a konfliktusban álló személyek és csoportok között békés empirikus megegyezést hozzanak létre, majd azt körültekintő módon fenn is tartsák. A konzervatívok azt is el tudják fogadni, hogy türelmet tanúsítsanak egy törvénybe nem ütköző, a konkrét alkotmányos rendet nem fenyegető, társadalmi értelemben deviáns életmód iránt, hiszen számolni kell azzal, hogy az esendő ember gyakorta hoz nem helyénvaló döntéseket. A konzervatívok ugyanakkor épp emiatt abban is egyetértenek, hogy egyesek életúttal kapcsolatos döntései nem csupán *mások,* hanem az *elfogadott viselkedési normák* szerint kifejezetten *rossz* döntések, amelyek meggátolják, hogy az adott személy jó életet éljen. A szóban forgó normák nem valamiféle elvont filozofálás eredményei, hanem gyakorlatilag objektívnek tekinthetők. Ilyenformán tehát a konzervatívok elutasítják a liberális hozzáállást, amely valamennyi normát relativizálni igyekszik: bár az egyes nemzetek konvenciói eltérhetnek egymástól, attól még nem lesznek kevésbé *valósak.* Ezenfelül ha túl sok

[7] Gray 2000: 3, 17, 30.

[8] Gray 2000: 25.

rossz döntés születik, az idővel aláásható a társadalmi és alkotmányos rend stabilitását. Így tehát van alapja az emberek – különösen a fiatal és befolyásolható emberek – életébe való beavatkozásnak, méghozzá a liberálisokat erős feszengésre késztető módszerekkel.

KÉTELY ÉS HIT

Létezik azonban a liberalizmus és a konzervativizmus két „arca" között, az absztrakció magasabb fokán elhelyezkedő formális identitás. Bár nincs tisztában vele, Gray valójában csak szavakba önti azt, ahogyan a liberális hagyomány megtörte a Michael Oakeshott által megvilágított mélyebb dialektikát, amely „a hit politikájának" és „a kétely politikájának" kettősségére épül. Ez a dialektika véleményem szerint rendkívül éleslátó, és a jelenleg kapottnál több figyelmet érdemelne.[9] A konzervatív hagyományban azonban mindez másként jelenik meg, jelentős politikai előnyhöz juttatva a konzervatívokat. Ezt az előnyt a múltban már képesek voltak kiaknázni, és ugyanezt megtehetik a jövőben is.

Oakeshott magyarázata szerint „a kétely politikája" ösztönösen igyekszik tompítani a konfliktusok élét a jogok, kötelességek, valamint a jogérvényesítési eszközök megfelelő kiigazítása útján, azonban úgy, hogy e folyamat során a közösség erőforrásai a lehető legkisebb mértékben fogyatkozzanak meg.[10] A kormánynak tehát elég erősnek kell lennie e munka elvégzéséhez, ugyanakkor nem jellemezheti omnikompetencia és nem irányíthat minden apró részletet. A kétely politikájában a „fejlődés" csupán a sikeres kiigazítás olyan módszereit jelenti, amelyek a konfliktusok enyhítéséhez vezetnek. A politikai „kételkedő" vagy úgy véli, hogy 1. nem tudunk eleget a „helyes életről" ahhoz, hogy a kormányok megpróbálják ellenőrzésük alá vonni azt; vagy 2. a kormány akkor sem tudná felügyelni a „helyes életet",

9 A *The Politics of Faith and the Politics of Scepticism (A hit politikája és a kétely politikája)* az 1950-es években íródott, azonban Oakeshott úgy döntött, nem jelenteti meg, így csak halála után, az 1990-es években találták meg az iratai között. Lásd Tim Fuller bevezetőjét: Oakeshott 1996: vii–ix.

10 Oakeshott 1996: 32–34.

ha ismernénk annak mibenlétét. Bár „ösztönt" említettem, a kételyről természetesen explicit politikai elméletek is készültek a korlátozott kormányzás, a gyakorlati bölcsesség (prudencia) kifejtése, a perfekcionizmus ostobasága, az elsietett döntések veszélyei és a több kárt, mint hasznot hozó beavatkozás kapcsán.[11]

Ennek ellentéteként – Oakeshott kifejezésével – a „hit" politikája abból a meggyőződésből fakad, hogy az ember saját erőfeszítései révén fejlődhet és tökéletesedhet, főként körülményeinek a kormány általi tökéletesítése útján. A kormány ugyanakkor nem pusztán segédeszköze, hanem „elsődleges ihletője és egyedüli rendezője" ennek a törekvésnek. Ha ebben az esetben a „hit" egyfajta vallásra utal, akkor az minden bizonnyal a pelagiánus eretnekségen alapul. A 20. század modern totalitárius rendszereiben – akár annak kommunista, akár nacionalista változataiban – is könnyedén tetten érhető a „hit". Oakeshott szerint azonban ugyanez igaz a háború utáni nyugat-európai kormányok gradualista szocializmusára. „A hit politikájának" lényege az, amit Oakeshott *On Human Conduct (Az emberi magatartásról)* című munkájában „vállalkozási társulásnak" nevez: az állam nem csupán *polgári* társulás (amely csupán a békés együttélés feltételeit tartja fenn), hanem olyan „társaság", amely a középkori egyháztól veszi át a minden ember végső céljának, valamifajta spirituális fejlődésnek, az Új Jeruzsálem építésének véghezvitelére való törekvést.

11 Egyértelmű átfedés mutatkozik az Oakeshott által „a kétely politikája" és a David Marquand által „pluralizmus" névvel illetett jelenség között. A pluralistákat gyönyörködteti a változatosság. Kételyeket táplálnak az olyan elméletek – többek között a marxizmus, a gazdasági liberalizmus, illetve a globalizáció – iránt, amelyek előfeltevése az egységesség. A pluralisták élvezik a perpatvar csatazaját, a nagy zászlóaljak monokróm egyformaságától azonban visszariadnak, ahogyan a politikai korrektség cukormázas konformizmusától is. Ösztönösen az Edmund Burke által „a vonzalom megnyilvánulásának" bölcsője néven emlegetett „apró szakaszokra" voksolnak, amelyeket igyekeznek megóvni az állam, a piac és a vélemény homogenizáló erőivel szemben. Számukra a jó társadalom vibráló kisebb közösségek – szakszervezetek, egyetemek, gazdálkodó szervezetek, helyi hatóságok, bányászokat támogató szervezetek, templomok, mecsetek, nőszervezetek, civil szervezetek – összességét jelenti, amelyek mindegyike rendelkezik saját identitással, hagyományokkal, értékekkel és rituálékkal. Thomas Hobbes, az abszolút szuverenitás filozófusa híres hasonlatában párhuzamba állította a kollektívákat a „természeti ember beleiben lakozó férgekkel". A pluralisták olyan antitesteket látnak bennük, amelyek megvédik a demokrácia kultúráját a kórtól. Idézi: Lind 2020: 84–85.

Oakeshott magyarázata szerint bár a „kétely" és a „hit" politikájának programja kibékíthetetlennek tűnik (és a Grayhez hasonló racionalisták számára *ténylegesen* az is marad), jobban megfoghatók olyan „elvont elvekként", amelyek sosem valósíthatók meg teljes mértékben, az „ideális szélsőség"[12] pólusai, amelyek között a gyakorlati kormányzás minden esetben ingadozik, és amelynek a politika gyakorlatilag vegyes és kétértelmű jellegét köszönheti:[13] a *concordia discors*, a király békéjének bölcs gondoskodással való megőrzése és az alattvalók „fejlesztésének" törekvése. A konzervatívok számára a „hit" és a „kétely" pólusai nem kettősséget jelentenek, hanem a körülmények hozta szükségletek függvényében a kiegyenlítődés lehetőségét hordozzák. Így a *whigek* kétkedő bölcs gondoskodásának és a *toryk* hittel teli aktivizmusának teóriái az ideológiai és retorikai erőforrások két kosarát jelentik, amelyeket a nemzet akarata és szükségletei tükrében lehet kifosztani, illetve felhasználni. Elképzelhető, hogy – Oakeshott elméletének megfelelően – még mindig túl sok a „hit" és túl kevés a „kétely" a brit politikában. Jelenünk posztliberális légkörében azonban úgy tűnik, a szavazók nemhogy kevesebb, hanem több hitet, több „vállalkozási társulást" követelnek a politikában. A legtöbb liberális teoretikus szerint a liberális elit túl sok kételyt táplál a piaci viszonyokba és a munkahelyi erőviszonyokba való állami beavatkozás kapcsán, továbbá túl sok kételyt támaszt a személyes magatartáshoz és az erkölcsökhöz kötődő hagyományos nyugati értékek védelme vonatkozásában. A *modus vivendi* jól működött a középosztály és a migránszárványok számára, a hazai születésű munkásosztály azonban nem találta meg benne a számítását.

A Liberális Párt 19. század végén bekövetkezett etatista fordulata óta Nagy-Britanniában „a hit politikáját" főképp annak egalitáriánus változatában értelmezik.[14] A ma elfogadott politikai hit az, hogy a kormánynak meg kell valósítania az egyenlőséget, méghozzá közvetlenül, az állam egyénei és „közösségei" irányában kifejtett saját tevékenysége nyomán. A haladást az abszolút egyenlőség megközelítésének mértékében mérik – ezért van az, hogy a „progresszív" adózás a gazdagokat és a hatalmasakat bünteti eretnek

12 Oakeshott 1996: 21–22.

13 Oakeshott 1996: 17, 21.

14 A „változat" kifejezést az Oakeshott által alkalmazott értelmezés szerint használom. Lásd Oakeshott 1996: 22.

egyenlőtlenségük miatt. A Konzervatív Párt kiegyezett az egalitárius hittel. Ezért történt, hogy a Covid-világjárványt követő időszakot azokkal a kellemetlen kérdésekkel való szembenézéssel töltötték, hogy mi is valójában a „szintemelés", és vajon mikor száll alá az égből.

Néhányunk számára a konzervatívok „hithez" való alkalmazkodása olyan színezetet ölthet, hogy megtagadták saját, kételyhez kötődő hagyományukat, és túlságosan is békülékenyen viszonyulnak a szocializmushoz. Először is azonban a Konzervatív Párttal a szavazók (és ami ennél is fontosabb, a támogatók) még mindig a legjobb lóra tesznek, ha továbbra is a kormányzati ambíciókra vonatkozó *whig* kételyhez húznak, illetve ha a puszta stabilitást részesítik előnyben a politika korlátok közé szorított stílusának gyakorlati bölcsességgel kiötlött taktikáival szemben. És persze tisztában vagyunk azzal is, hogy Nagy-Britannia (vagy legalábbis Anglia) közép- és munkásosztályának tagjai körében továbbra is jelentős mennyiségű kétely halmozódik fel: ez a kétely többek között az olyan kormányoknak szól, amelyek megpróbálják költekezéssel kivágni magukat a valaha volt legnagyobb költségvetési hiányból; amelyek szorítanak még egyet saját polgáraik életszínvonalán abban a hiú reményben, hogy ellensúlyozhatják Kína szén-dioxid-kibocsátását; illetve amelyek úgy vélik, hogy a szakmákban – például a betegápolók körében – mutatkozó munkaerőhiány ellenére még több érettségiző fiatalnak kellene egyetemet végeznie. Az ilyen kérdések kapcsán a többi nagy pártot köti az egalitárius hit, amelyek ösztönzik a társadalmi mérnökösködést, az enviromentalizmust, és az inkább több, mint kevesebb beavatkozást a vállalkozások működésébe. Így a Konzervatív Párt jövője szempontjából létfontosságú, hogy életben tartsa a kételyekhez fűződő konzervatív hagyományokat, a leginkább korlátok között és a legtöbb gyakorlati bölcsességgel működő brit jelentős párt pozícióját, és megmutassa kételyeket támasztó arcát a releváns célszavazóknak és a támogatóknak. E szavazók előtt a pártnak a kormány legprudensebb, leghozzáértőbb, legkevésbé idealista pártjaként kell feltűnnie, különösen most, amikor a GDP-hez viszonyított államadósság ennyire magas.

Most minden bizonnyal épp azt a stratégiát tanácsolom, amelytől Michael Lind annyira tart: hogy a liberális vezetői elit „úgy igyekszik majd megnyerni a populista lázadókat, hogy apró engedményeket tesz a bevándorlás,

a kereskedelem, illetve a belpolitika kapcsán".[15] Azonban ezek az apró engedmények akár a Konzervatív Párt legjobb stratégiájának részévé is válhatnak. Akármi egyebet is próbál tenni emellett, a pártnak sokkal inkább „bennfentesnek", semmint „kívülállónak" kell maradnia.[16] Az „új osztályharc" nyomán zajló radikális kiegyensúlyozás, a „többségi munkásosztállyal való hatalommegosztás" Lind által javasolt, minden szervezetet és szektort érintő folyamata drámai és diszruptív, továbbá magában hordozza a liberális vezetői osztály mint kritikus tömeg elidegenítésének veszélyét. Bár ez az osztály a „posztliberális fordulat" mumusa, a Konzervatív Párt nem engedheti meg magának az elidegenítését. Az optimális stratégia az, ha a munkásosztálybeli szavazókat nem új központi választói bázisként kezeli, hanem úgy tekint rájuk, mint akiket minden egyes választás alkalmával újra meg kell nyerni.

Az eddigiekben két olyan szerző – Gray és Oakeshott – munkáit tárgyaltam, akik a kétely fontossága mellett kardoskodnak, mivel szerintük egyfelől ez a kulcsa a nyugati országok megszilárdult értékpluralizmusához való alkalmazkodásnak, másfelől így állítható ismét egyensúlyba az állam hajója abban a korban, amikor az új generációk minden hitüket politikai utópiákba vetik. Azonban éppen mert egyszerre kellene alkalmazkodni a „posztliberális" légkörhöz és visszaszerezni a 2017-ben és 2019-ben megtalált új választókat, ideje letörölni a port „a hit politikájának" sajátságos stílusáról is.

A TORY HIT

Amint látjuk, létezik tehát a politikai hit jól láthatóan *tory* változata is, amely az elmúlt évtizedekben háttérbe szorult. Azért nem ismerjük fel, mert antiracionalista, egyenlőtlenségre épül és antimodernista, ráadásul a gyakorlatban mindig jelentős mértékben rávetül a kételyre való konzervatív hajlam árnyéka. Ugyanakkor e hit aktivista és pelagiánus, és egyfajta „közjó" mellett teszi le a voksát. Így amikor a konzervatívok úgy vélik, hogy „előmozdították" Nagy-Britannia állapotát – nem pedig csupán fenntartották azt –, akkor az alábbi szélsőség felé való előremozdulásról van szó.

15 Lind 2020: xiv. A populista demagógokról lásd 79–88.

16 Lind 2020: 1.

A *tory* hit szerint, ellentétben a klasszikus liberális szándékkel, a kormánynak nem szabad semlegesnek lennie a helyes életmód kérdésében. A kormánynak elő *kell* írnia bizonyos konkrét gyakorlatokat és normákat. A *tory* hit (másodszor) arról is meg van győződve, hogy ugyanezen gyakorlatok és normák jelentik a sikeres emberi életet. Eddig ezek a jellemzők egyeznek azzal az egyenlőségre törekvő hittel, amely – amint fent kifejtettem – napjainkban egyeduralkodó. Azonban mindemellett a *tory* hit (harmadszor) azt is állítja, hogy az ideális élethez nem valamiféle racionális, „felvilágosult" morál felfedezésére van szükségünk, amely aztán újszerű, kvázi civil szervezetekben konkrét formában intézményesül, hanem sokkal inkább a régi intézményi rendre, az „ősi alkotmányra", amelyet a múltban kevésbé tökéletlenül érvényesítettünk. E rend magában foglalja a politikai és a magánszervezeteket, a civil társadalom polgári szervezeteit,[17] továbbá azon történelmi erényeket és viselkedési normákat, amelyektől sikerük függ. Ezek az intézmények, gyakorlatok és normák a helyes élet mérvadó sikerkritériumai és ezek testesítik meg a közjót: az intézményi rend szent és sérthetetlen, amelynek hűséggel tartozunk. Azonban (negyedszer) az intézményeink és normáink által elősegített személyes fejlődés sosem egyenlő módon valósul meg. Bár az intézményi rendet és annak normáit épp a fentiek miatt szívfájdalom nélkül kell érvényesíteni és védelmezni minden állampolgár viszonylatában, az egyes állampolgárok részvétele és gyarapodása korántsem lesz egységes. Különböző utaknak kell azon keresztülvezetniük. Egyeseknek – néha sokaknak – kudarc lesz az osztályrészük vagy a vártnál alacsonyabb színvonalon fognak élni. Ez ugyanakkor nem kételyektől vezérelt realizmus: ez pozitív hit abban, hogy léteznek természetes különbségek az emberek között, és az intézményi rendnek meg kell könnyítenie az érdemi rangsorolást e különbségek külső megtestesülését illetően. Ötödször, a *toryk* hite szerint egyesek gyűlölni fogják, és elutasítják a „rendszer" egészét, ez azonban nem fosztja meg az intézményeket, a polgári rendet, illetve a nemzet egészét a legitimációtól. Mindig is voltak „politikaellenes" emberek, akik valójában így lelnek rá saját helyükre a rend legalján. Végezetül (hatodszor)

[17] A „polgári" kifejezést nagyjából ugyanabban az értelemben használom, mint Phillip Blond: „sajátos társadalmi alakulatok, amelyek sajátos kiváltságokkal és kötelességekkel rendelkeznek." Lásd Blond 2010: 172.

a *toryk* hite szerint ezen intézményes rend megteremtője és védelmezője a kormány, amelynek gyakorlatai és normái óvják a rendet mind a külső, mind a belső zavaroktól. A kormány tehát a *helyreállítás* letéteményese mindazon esetekben, ha a rend, illetve annak gyakorlatai és normái csorbát szenvedtek az ellenfelek tényked̈ése nyomán.

A *toryk* ezen hite lehelt életet a viktoriánus törekvésbe, hogy visszaállítson valamit Anglia feudális rendjéből. Jellegét tekintve preskriptív, hagyománytisztelő, valamilyen mértékben nacionalista és egyenlőtlenségen alapuló. Liberális abban az értelemben, hogy értékeli az egyének előjogait, illiberális ugyanakkor abban, hogy elutasítja a féktelenséget és a szabadosságot, és a nagy múltra visszatekintő intézmények, valamint a keresztény egyház erkölcsisége által inspirált kötelességtudó visszafogottságot részesíti előnyben. Felfedezhető számos olyan csoportban is, amelynek a vagyoni hátterét Kevin Hickson derítette fel *Britain's Conservative Right since 1945 (A brit konzervatív jobboldal 1945-től)* című munkájában.[18]

A brit parlament alsóházának legtöbb tagja számára – ideértve a konzervatív képviselők java részét is – mindez arra mutat, hogy a hit *tory* politikájának elméletét tartalmazó gazdag tárház, avagy „kosár" semmi ígéreteset nem tartogat a párt által a jövőben követendő útra nézve, hiszen a jövő feltétlenül „modern", azaz kizárólag liberális lehet. Ennek oka, hogy a mind a parlamentet, mind a sajtót, mind a brit egyetemekből megmaradt szubsztanciát tekintve a Konzervatív Párt kizárólag fiskális értelemben konzervatív. Az emberi magatartásra vonatkozó alapvető előfeltevései kétellyel teliek. Így társadalmi és kulturális szempontból az elithez tartozók konzervatív gondolkodásúak életmódja – Phillip Blond kifejezésével élve – leginkább „tömeges bohémizmusként" írható le.[19]

A TORY ELŐNY

Hiba volna azonban azt gondolni, hogy a *tory* hit nem népszerű a munkásosztálybeli szavazók körében. Jonathan Haidt amerikai pszichológus

[18] Hickson 2020.

[19] Blond 2010: 283.

munkáiból tudhatjuk, hogy a jobbra hajló, illetve a balra hajló szavazók erkölcspszichológiája közötti különbség népszerűségi, azaz szavazatokban megnyilvánuló előnyhöz juttatja a konzervatívokat.[20] Haidt kimutatta, hogy a liberális erkölcsi gondolkodás három „alapvetésen" nyugszik, amelyeket fogalompárokkal fejez ki: „gondoskodás–károkozás", „szabadság–elnyomás" és „méltányosság–csalás". A konzervatív erkölcsi gondolkodás ugyanakkor *hat* alapvetést tudhat maga mögött: három alapvetésen osztozik a liberálisokkal, míg a fennmaradó három a liberálisok számára érdektelen: „hűség–árulás", „tekintély–felforgatás" és „szentség–romlás".[21]

A konzervatívok választási előnye Haidt szerint abban áll, hogy miközben támaszkodhatnak a liberálisok által is vallott három erkölcsi alapvetésre, meríthetnek azon három alapvetésből is, amelynek a liberálisok még a létezéséről sem tudnak. A negatív oldalon tehát vonzó színben tűnhetnek fel azon választók előtt is, akik nem szenvedhetik az árulást (például a saját haza nyilvánvaló elutasítását, amelyet Sir Roger Scruton az „oikophobia" kifejezéssel illet), a renddel és a tekintéllyel szembeni *felforgató* magatartást, illetve a „szent" normák romlását. A konzervatívok kilátásba helyezhetik a *hűség* és a *tekintély* helyreállítását, sőt, akár a *szentség* egyfajta visszaállítását. Hogy ezen erkölcsi értékekbe pontosan miként kellene, illetve lehetne új életet lehelni intézményeinkben, már gyakorlati probléma, amelynek megoldását ezért másra hagyom. Egyes akadályok azonban még a politika hétköznapi szemlélője számára is nyilvánvalók: a parlamenti konzervatív frakció ma a legnagyobb intenzitással a hűség, a tekintély és a szentség iránt viseltetik. Ennek megfelelően a konzervatív erkölcsi alapvetéseknek még az alsóházon való keresztülvitele is nehézségekbe ütközhet, nemhogy a *tory* terv valódi polgári intézményekben történő újjáélesztése.

A HELYREÁLLÍTÁS ÉTHOSZA

Mindazonáltal ezen a ponton lehetnek képesek a *tory* hit ideológiai erőforrásai arra, hogy formálják és igazolják a Vörös Fal konzervatívjai által ma

[20] Haidt 2013: 180–216.

[21] Haidt 2013: 180–216.

már elvárt gazdasági intervencionizmust. A *toryk* hisznek abban, hogy az erős kormány helyreállíthatja, sőt, helyre kell állítania a nemzet nagy múltra visszatekintő intézményeinek korábbi állapotát, amennyiben azok valamilyen módon romlásnak indultak, hiszen ezen intézmények azok, amelyekben és amelyeken keresztül a nemzet tagjai előbbre juthatnak.[22] A „nagy múltra visszatekintő" lényeges jelző, hiszen alapvető különbség van a régi és valódi – a személyes előrelépést támogató és társadalmi hasznot hozó, azonban jelenleg folyamatosan a létéért küzdő –, illetve az új, talmi és diszfunkcionális intézmények között, amelyek szélhámossággal operálva aláássák a társadalmat, mégis folyamatosan növekedni látszanak. A valódi intézmények között vannak a hagyományos oktatási intézmények – ideértve a gimnáziumokat –, az egyházi iskolák, illetve a magániskolák, amelyek feladata többek között a nemzeti történelem, irodalom és a közös mítoszok, továbbá az autonómia és a tekintély iránti engedelmesség átadása. Itt találjuk továbbá a gyakornokságot, a szakiskolákat, a kis- és középvállalkozásokat, cégeket, illetve vállalatokat, a valójában megtorló igazságszolgáltatást alkalmazó büntetés-végrehajtási szervezetet, a külterjes mezőgazdaságot, a szakszervezeteket, a házasságot, a családot és a háztartásokat, a városi önkormányzatot, a helyi kisboltot, a postahivatalt, a templomot és a könyvtárat, továbbá az autonóm helyi szervezetek széles körét, amelyek mindegyikének léte és működése valamilyen módon az emberek pénzbeli és időbeli ráfordításán nyugszik. A szervezetek ez utóbbi köréhez fűznék egy megjegyzést: a „társadalmi" konzervativizmus mind Lind, mind Blond által felismert jelentős problémája annak a civil társadalomnak a romlása, amely a szervezett tevékenység egyén és állam közé ékelődő köztes „rétegét" képviseli. Ez a romlás különösen a munkásosztály életében szembetűnő az 1940-es évektől kezdve, részben valószínűleg abból következően, hogy anyagi hasznait a központi jóléti állam másfelé terelte.[23]

Ezzel ellentétes folyamatként a munkásosztály előrelépését aláásó, hamis és visszásan működő intézmények között ott van az esztelen progresszív pedagógiai dogmán és azon az intézményesített képzeten alapuló látszatiskoláztatás, hogy a pedagógusokra sem a megbízhatóság, sem a szakmaiság szempontjából nem lehet építeni, ott vannak továbbá a pehelysúlyú

22 Blond is említi néhány esetben a „helyreállítást". Lásd például BLOND 2010: 34, 80.

23 BLOND 2010: 15.

felsőoktatási képzések és az inflálódó tudományos fokozatok, számos sokba kerülő, de halovány hatást gyakorló, öncélú kormányzati szerv, továbbá a büntető igazságszolgáltatás paródiája, amely a büntetés-végrehajtást terápiás vakációvá változtatja.

A *tory* hit szerint az intézmények előbbi kategóriája működni fog, ha ügyelnek a fenntartására, míg az utóbbiak – lévén alkalmatlan, hamis, ámde költséges intézmények – megérettek a megszüntetésre vagy a más, nagy múltra visszatekintő szervezetekbe való beolvasztásra. A *tory* hit tehát nem fordul az egyének egyszerű „újrafelhatalmazásán" alapuló optimizmushoz (amely például a jóléti kifizetések növelésével érhető el), amely bízik abban, hogy az emberek bölcsen használják e felhatalmazást, ugyanakkor nem törekszik arra sem, hogy a problémákat olyan félállami szervezetek létrehozásával oldja meg, amelyek gyorsan aláaknázzák a kitűzött célt, míg költségeiket a szolgáltatás elégtelensége miatt kialakuló igények nyomán megsokszorozzák.[24]

Fontos ugyanakkor rámutatni, hogy az, amit a Konzervatív Pártnak valóban helyre kellene állítania, korántsem merül ki a Vörös Falnak dobott koncban: a parlamenti szuverenitást és az alkotmányos egyensúlyt egyértelműen fenyegetik a végrehajtó hatalom szervei, a bíróságok (különösen a Legfelsőbb Bíróság), a nemzetközi szervezetek, valamint Skócia és Wales hatalomszerző decentralizált közigazgatása – de persze Workingtonban senki nem ezeket a szempontokat mérlegelve dobja szavazatát az urnába. Mindezeken felül tisztában kell lennünk egy alapvető és talán egyértelmű problémával, sőt ellentmondással: a haldokló munkásosztály intézményeinek feltámasztását és az autonóm civil szervezetek kiüresedett polgári társadalmának új tartalommal való feltöltését a központi kormányzás e célra alkalmatlan eszközével igyekeznek megoldani. A gyakorlatban ez az igyekezet általában új kormányzati szerveket, új célkitűzéseket, új központi ellenőrzést, ráadásképp új függőségi területeket szül. A konzervatívoknak tehát a következőkre kellene összpontosítaniuk: 1. azon intézményekre, amelyek egyértelműen helyreállításra szorulnak; ahol 2. a kormányzat reálisan elérheti a helyreállítás célját (azaz ahol az intézmények egyébként is a szuverén

[24] Lásd Blond 2010: 255.

hatalom történelmi hatáskörébe tartoznak); és ahol 3. a munkásosztálybeli szavazók kézzelfogható előnyökhöz juthatnak.

Hasznos, ha azonosítunk egy olyan feladatot, amelyet ténylegesen elvégeztek: ez az Egyesült Királyság határainak helyreállítása, jogi értelemben legalábbis. Az EU-ból való kilépés visszaállította az ország szuverenitását a migrációs kérdés kapcsán, ami azt jelenti, hogy többé nem lehet az uniót hibáztatni a hazai születésű munkásosztály bérét romboló olcsó munkaerőért. Ez mindaddig igaz, amíg az országba való belépés, a letelepedés, az állampolgárság és különösen a munkavállalás kérdéseinek kezelése megfelelő – hiszen a „bevándorlási politika lényegében munkaerő-politika".[25] Ez bizonnyal megnehezíti azon „populista" sarlatán politikusok dolgát, akik az utóbbi években túszul tudták ejteni a konzervatívok természetes szavazóit. Mindazonáltal ennek nyomán Lind elemzése is némileg idejétmúlttá válik, hiszen a liberális elit mára jelentősen lealkudta azt a *laissez faire* bevándorlási politikát, amely oly sokáig szolgálta az érdekeit.

Vannak olyan intézmények, amelyek (1) támogatják a *tory* hit szerinti helyes élethez szükséges szabadságokat és korlátokat; és amelyeket mindemellett (2) őszintén óhajtanak a Vörös Fal pártszimpátiát váltó szavazói. Ezek között van a megfelelő környéken található saját otthon tulajdonjoga is. Ha sikerül helyreállítani ezt az intézményt és a munkásosztály számára az ezáltal képviselt előrelépést, akkor mind az ingatlanpiacon, mind az építőiparban reform megy végbe – két olyan területen, amely az építészet hiányosságai és az ágazati oligarchák érdekei miatt mindeddig a hanyatlás útját járta.[26] Ezek között a helyreállításra váró intézmények között vannak az olyan munkahelyek is, amelyek a szorgalomra és a méltóságra alapoznak. Bond és Lind is több megosztott döntési hatáskört sürget a munkahelyeken, bár egymástól kissé eltérő módon: Blond számára ezt az eszközök megosztott tulajdonjoga, a modern, polgári társaságok formájába öntött kölcsönösség és a valóban szabad piacok képviselik,[27] míg Lind a vállalkozások, a munkavállalók és a kormány között, az állam által közvetített háromoldalú, a bérekről és a munkakörülményekről szóló „tárgyalásokban", valamint a

[25] Blond 2010: 34.
[26] Lásd Blond 2010: 18.
[27] Blond 2010: 34.

kultúrában zajló, ehhez hasonló hatalommegosztási folyamatokban látja a megoldást. Ugyanakkor a munkahelyeken az alapvető meritokrácia szintúgy helyreállításra szorul. E folyamatnak épp olyan ambiciózusnak kell lennie, mint a toborzás és az előléptetés erényalapú új rendszerének, amelyet Blond javasol:[28] a kompetencia elsőségének egyszerű visszaállítása jó kezdet lehetne. Jelenleg Nagy-Britannia nagy szervezeteinek jelentős részét felfelé buktatott, el nem számoltatható rétorok irányítják, akik pozíciójukat folytonos forradalmakkal védelmezik, kibújnak a felelősség alól, bizottságokra és tanácsadókra tolva azt, és kizárólag azokat léptetik előre, akik folyékonyan beszélik a menedzseri tolvajnyelvet, és fejből kántálják az egyenlőség, a diverzitás és az integráció közhelyeit, miközben mindenki mást folyamatos felügyelettel, nulla autonómiával és üres képzések sorozatával büntetnek. A meritokrácia feltételeinek helyreállítása magában foglalja az autonómia „lefelé" történő átszivárgását a létező és működő intézményekben, továbbá azon feltételek helyreállítását, amelyek valaha lehetővé tették a csúcson lévők elszámoltatását. A munkavállalók autonómiájának helyreállítása nem feltétlenül jár nagy költségekkel, ahogyan jogalkotói szempontból sem kellene kihívást jelentenie. A feladat főképp azon szabályozási innovációk azonosításában áll, amelyek eredményeképp az utóbbi években a menedzserek már nem bíznak beosztottaikban – akiket így túlzott felügyeletnek vetnek alá, elvonva azon munkahelyi szabadságjogaikat, amelyek lehetővé tették a józan ész alapján való döntéshozatalt –, a munkahelyi méltóság helyreállítása pedig ezen innovációk hatályon kívül helyezése, visszafordítása vagy reformja révén válna lehetségessé.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BALE, Tim et al. (2020): *Mind the Values Gap. The Social and Economic Values of MPs, Party Members and Voters.* Online: https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2020/06/Mind-the-values-gap.pdf

BLOND, Phillip (2010): *Red Tory. How the Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It.* London: Faber & Faber.

[28] Bár Blondot kritika érheti amiatt, hogy nem fejti ki, pontosan mely „erényekre" is gondol.

FEAR, Christopher (2020): The 'Dialectical' Theory of Conservatism. *Journal of Political Ideologies,* 25(2), 197–211. Online: https://doi.org/10.1080/13569317.2020.1750760

GRAY, John (2000): *The Two Faces of Liberalism.* Cambridge, UK: Polity.

HAIDT, Jonathan (2013): *The Righteous Mind. Why Good People are Divided by Politics and Religion.* London: Penguin.

HICKSON, Kevin (2020): *Britain's Conservative Right since 1945. Traditional Toryism in a Cold Climate.* Cham: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-27697-3

LIND, Michael (2020): *The New Class War. Saving Democracy from the Metropolitan Elite.* London: Atlantic Books.

OAKESHOTT, Michael (1996): *The Politics of Faith and the Politics of Scepticism.* New Haven, CT – London: Yale University Press.

PITT, Daniel (2021): Future Conservative Electoral Prospects: Time for Tory Socialism? *Observatoire de la Société Britannique/French Journal of British Studies,* 27, 267–291. Online: https://doi.org/10.4000/osb.5513

Kevin Hickson

LIBERALIZMUS, KONZERVATIVIZMUS ÉS A BRIT NEMZETÁLLAM

Olyan hiperliberális ideológia
bontakozott ki, amelynek célja, hogy
megtisztítsa a társadalmat minden,
a világ bármely pontjáról származó
más nézettől. JOHN GRAY

A jobboldal ultraliberalizmusa
a baloldal ultraliberalizmusával párosul.
NICK TIMOTHY[1]

Ha szabadjára engedik a fantáziájukat, a konzervatívok gyakorlatilag bárhol képesek meglátni a marxizmus kemény kezének nyomát. Ez igaz volt a hidegháború csúcspontján a marxizmus korábbi, gazdasági változatára is, amely a konzervatív jobboldal vélekedése szerint bevette magát az egyetemekre, a BBC-be és a szakszervezetekbe – ez utóbbiban nem csupán a hazai marxizmus bástyáját, hanem a Szovjetunió trójai falovát is látni vélték, amelyen át a szovjetek beszivároghatnak a brit politikába. Az 1960-as és az 1970-es évek jobboldali konzervativizmusának rettenthetetlen forrásaként – még mielőtt egy másik szélsőség beszivárgása saját létét is aláásta volna – a Monday Club volt a letéteményese a Nagy-Britanniát mind belügyi, mind külügyi

[1] TIMOTHY 2020: 40.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_04

szempontból fenyegető kommunista veszély leleplezésének. Ekkoriban úgy tűnt, a marxizmus ott lapul mindenütt. Egyeseknek napjainkban is az az érzése támad, hogy a marxizmus intézményeken keresztül dübörgő menetelése messzire elér. Ebben a vonatkozásban nem is igazán a marxizmus korábbi, gazdasági válfajáról van szó – bár néhányan a jelen sztrájkhullámában kétségkívül az 1970-es évek visszatértét látják –, hanem a „kulturális" vagy „nyugati" típusú marxizmus előretöréséről.

Nem célom, hogy nevetségessé tegyem az effajta elképzeléseket, inkább arra utalnék, hogy a konzervatívok részéről téves elképzelés a marxizmus főgonosszá nyilvánítása. Ha valakinek a marxizmus van a célkeresztjében, az elhibázza a valódi célt. A bölcsebb konzervatívok már az 1970-es években felismerték, hogy a problémát nem is a marxizmus jelenti – hiszen annak doktrínáiban csak kevesen hittek –, hanem inkább a liberalizmus különösen autoriter formája. Napjainkban sem a marxizmus állítja kihívások elé a britek hagyományait, szokásait és értékeit, hanem sokkal inkább az a kozmopolita liberalizmus, amely – a toleranciába és a vélemények sokféleségébe vetett klasszikus liberális hittől eltávolodva – egyre növekvő mértékben intoleráns. Ezenfelül az Egyesült Királyságban az utóbbi fél évszázadban uralkodó gazdasági nézőpont is sokkal tartozik a gazdasági liberalizmusnak. Jelen fejezet amellett érvel, hogy ez a liberalizmus két olyan arcát jelenti – egyet jobbról, egyet balról –, amelyet a – szintén mind a jobb-, mind a baloldal felé húzó – konzervatívoknak a közjó politikájának keresése jegyében el kell utasítaniuk.[2]

A fejezet a gazdasági, valamint társadalmi értelemben vett liberalizmus dominanciájának elemzésével kezdődik, bemutatva, hogy az miként ásta alá a hagyományos konzervatív értékeket. Ezt követően feltárjuk, hogy mi lehet a legjobb válaszlépés a konzervatívabb beállítottságúak részéről. Eközben újra körüljárjuk azon témákat, amelyeket *Britain's Conservative Right since 1945. Traditional Toryism in a Cold Climate (Nagy-Britannia konzervatív joga 1945 óta. Hagyományos toryizmus hűvös légkörben)* című könyvemben vizsgáltam.[3]

[2] A konzervativizmus kifejezéssel a Konzervatív Párt eszméit és politikai gyakorlatát, valamint a konzervativizmust mint tágabb filozófiát vagy beállítottságot jelölöm.

[3] Hickson 2020.

A GAZDASÁGI LIBERALIZMUS KIHÍVÁSA

1970-ben lord Coleraine amellett érvelt, hogy a Konzervatív Párt túlontúl nagy hajlandóságot mutat arra, hogy a választási győzelem érdekében kompromisszumot kössön egy mitikus „politikai centrummal".[4] A felelősség oroszlánrészét akkor Stanley Baldwinra és R. A. Butlerre hárították. Ehelyett Coleraine a konzervativizmus egy elvhűbb formája mellett kardoskodott, amely számára az állam méretének és funkcióinak a piacgazdaság javára történő zsugorítását jelentette. Coleraine munkájának megjelenésekor a háborút követő időszak magasabb rangú konzervatív politikusai közül egyedül Enoch Powell érvelt ugyanígy. Coleraine emberi természetet tekintve pesszimista kiindulópontja szerint az elesettek irracionalizmusa meghatározó – ez ugyanakkor nem gátolta meg abban az érvelésben, hogy az emberek felszabadítása végett a szabadpiacot a lehető legmesszebbmenőkig meg kell valósítani. Az 1970-es évek gazdasági válsága újabb lökést adott ennek a szabadpiachívő ellenforradalomnak.

Úgy tűnt, ilyen légkörben a gazdasági liberalizmus hívei ezen kérdések vonatkozásában kész válaszokkal rendelkeznek.[5] Friedrich von Hayek kifinomult filozofikus kritikát fogalmazott meg a szociáldemokrácia kapcsán, amely – támogatói szerint – felfedte az azon eszmék középpontjában tátongó erkölcsi légüres teret, amelyek 1945 óta támasztották alá a kormány politikáját, függetlenül attól, mely párt volt aktuálisan hatalmon. A szociáldemokrácia valamennyi központi elve – az egyenlőség, a jóléti jogok, a szabadság pozitív felfogása és a társadalmi igazságosság – hiányosnak találtatott. Hayek ehelyett amellett érvelt, hogy szabadpiac kettős okból felsőbbrendű a jóléti államnál. Az egyik ok, hogy a szabadpiac hatékonyabb a kormányzati tervezésnél, és eredményesebben veheti fel a harcot a szegénységgel szemben annál, mint ahogyan a jóléti állam tette, hiszen a kapitalizmus hulláma felkap minden hajót, még ha egyesek gyorsabban is emelkednek másoknál. A gazdagok és szegények között tátongó szakadék elvesztette jelentőségét. Ami számított, az az abszolút jövedelmek emelkedése volt. Mindez a piacok úgynevezett „leszivárgó" hatásán keresztül valósult volna meg. Másrészt az elosztás

[4] Coleraine 1970.

[5] Lásd Hickson 2020: 121–133.

vonatkozásában a piacot nem befolyásolja a méltányosság kapcsán kialakított semmiféle prekoncepció. A kereslet és a kínálat korlátlan interakciói egész sor teljesen véletlenszerű eredmény felé nyitottak kaput. Ez által felül lehetne kerekedni a jövedelmek előre meghatározott minta szerint való elosztásának önkényes jellegén, amely önmagában ellentétes a méltányosság követelményével, hiszen lehetetlen objektív módon választani az elosztás különböző alapelvei – többek között az egyenlőség, a teljesítmény, az érdem, az erőfeszítés, illetve a szükséglet – között. Az újraelosztás objektív alapjának hiánya a lobbicsoportok kormányzati forrásokért folytatott versenyéhez, továbbá választások idején a pártszimpátiáért való licitháborúhoz vezetett. Samuel Brittan kifejezésével élve a demokrácia ezen gazdasági következményei az 1970-es évekre mindenki számára túlságosan is nyilvánvalóvá váltak.[6] De a piac majd győzedelmeskedik az elosztás ezen dilemmái felett.

Hayek gondolatait a neoliberális politikai gazdaságtan híveinek egész sora gyarapította, akik különféle elméletekkel álltak elő. Milton Friedman érvelése szerint a keynesi anticiklikus költségvetési modell nem a munkanélküliség várt csökkenését eredményezte – hiszen a munkaerőpiac felszabadítása önmagában nem képes erre –, hanem egyre növekvő inflációt gerjesztett. A kormányzati politika célja nem lehet a foglalkoztatottság olyan mértékben való növelése, amelyet a piac „természetes" módon nem lenne képes megteremteni, inkább pénzkínálat feletti ellenőrzés révén csökkentenie kell az inflációt. Hayek még a kormányzat e korlátozott szerepét is vitatta, a nemzeti valuta privatizációja mellett kardoskodva. A kiszorítási hatás *(crowding-out)* teoretikusai, például Bacon és Eltis szerint a vagyonigényes állami szektor felemészti azokat a forrásokat, amelyekre a magánszektornak szüksége lenne a vagyonteremtéshez. A közösségi választás elméletének hívei úgy gondolták, hogy a közigazgatás a saját érdekeit szem előtt tartva működik, és ennek megfelelően fel is duzzadt, így visszametszése elengedhetetlen. A kínálatorientációs gazdaságpolitika érvei szerint az adókulcsokat túlságosan magas szintre emelték, így azok visszatartó hatást gyakorolnak. Ezen érvek összessége a szociális demokratikus állam ellen intézett egész pályás letámadásba torkollott.

6 Brittan 1977.

A fenti eszmék kezdetben korlátozott befolyása az Institute of Economic Affairs (Gazdasági Intézet) és az ahhoz hasonló agytrösztök kampányának a nemzeti médiában való hangoztatása nyomán a teljes konzervatív jobboldalon elterjedt. Különösen igaz volt ez az 1970-es években, amikor a napi problémák erőteljesen felnagyították e gondolatok jelentőségét, amelyek az 1960-as években Enoch Powell, majd az 1970-as években Keith Joseph és Margaret Thatcher révén lettek felkapottak. Az eszmék Konzervatív Párton belül dúló csatáját végül megnyerték, aminek eredményeképpen az egynemzeti konzervativizmus irányzata és a hagyományos – a protekcionizmus gazdaságpolitikája iránt elkötelezett – konzervativizmus perifériára szorult a pártban.

1979-től Margaret Thatcher konzervatív kormányai döntő lépéseket tettek a gazdasági liberalizmus irányába, kezdve az infláció féken tartása végett alkalmazott monetarista politikákkal. Ez egy evidens probléma egyértelmű megoldásának tűnt ugyan, a valóságban azonban a kérdés lényegesen összetettebbnek bizonyult. A második ciklusban a privatizáció lett a thatcheri politika zászlóshajója, kezdve azzal, hogy 1979-ben a bérlők lehetőséget kaptak az önkormányzati lakások erősen nyomott áron történő megvásárlására. Thatcher elvi szinten ellenezte az állami segélyezést, aminek következtében az önkormányzatok a lakásvásárlásból befolyt összegeket nem fordíthatták új szociális lakások építésére. A vállalatokban birtokolt állami részesedés kezdeti puhatolódzó értékesítését követően a második ciklusban a „populáris kapitalizmus" előmozdítása végett egész iparágak privatizációjára került sor. Végül a harmadik ciklusban a jóléti állam reformja és a helyi önkormányzati pénzügyek kerültek előtérbe. E szabadpiaci reformokat a teljes korszakban szabadkereskedelmi intézkedések kísérték, ideértve a tőkekorlátozások megszüntetését. A hazai gazdaságot abban a reményben nyitották meg a nemzetközi verseny előtt, hogy a gazdaság kevéssé hatékony részei vagy rákényszerülnek a reformok végrehajtására, vagy csődbe mennek. Ezen intézkedéseket gyakran kellő óvatossággal vezették be, így azok saját lendületük szerint futhatták ki magukat, azonban az általános irányt Thatcher még ellenzéki vezetőként jelölte ki, kijelentve, hogy mivel a Munkáspártnak van filozófiája, neki is kell hogy legyen sajátja. Miután Thatcher 1990-ben kiszorult a politikából, John Major konszenzuálisabb politikai stílusa ugyan gyökeresen megváltoztatta a kormányzás természetét, a politikai program azonban változatlan maradt,

és Major miniszterelnöksége idején olyan kulcsfontosságú intézkedésekre került sor, mint a szénbányák és a vasútvonalak magánkézbe adása. Az 1997-es választási vereséget követően a gazdasági liberalizmus programjának nem akadt komoly kihívója. Az Új Munkáspárt szociálpolitikai intézkedéseit olyan gazdaságba oltotta, amely továbbra is megtartotta neoliberális karakterét. A kormányzatnak elkerülhetetlenül figyelembe kell vennie az adminisztratív, politikai és pénzügyi korlátokat – aminek nyomán a tiszta szabadpiac hívei számára elégtelen eredmények születtek –, azonban ezen ellenvetéseket leszámítva a gazdasági liberalizmus egyeduralkodóvá vált a kormányzati politika terén. A kritikus hangokat egy legyintéssel intézték el, mondván nem értik a realitásokat. A kompromisszumkeresőket „nedveseknek" *(wets)* titulálták, míg a hullám ellen tiltakozó érdekszervezeteket „ellenségeknek". Thatcher híres mondásával gyakran utalt arra, hogy nincs alternatíva (TINA – *there is no alternative*). A neoliberalizmus a globalista retorika révén kapott új erőre, amelynek érvelése szerint a nemzetállamoknak a globális gazdaságban való érvényesülés végett liberális gazdasági intézkedéseket kell foganatosítaniuk.

A Konzervatív Pártban egyeduralkodóvá váló neoliberális eszméket jól szemlélteti az a vita, amely az ezredforduló körül az úgynevezett *mods* [stílusosan öltözködők] és a *rockers* [robogóval közlekedők] szubkultúrája között bontakozott ki. A vita valójában a szociálliberalizmus és a szociálkonzervativizmus hívei között zajlott a társadalmi erkölcsök vonatkozásában. Gazdasági vonalon azonban mindkét oldal a gazdasági liberalizmus elkötelezett híve maradt. 2005-ben, amikor a konzervatívok zsinórban harmadik alkalommal szenvedtek vereséget a választásokon, a párt véglegesen hajlandónak mutatkozott a gazdasági liberalizmussal való szakításra. David Cameront választották pártelnökké, és a párt érdeklődni kezdett a Phillip Blond által megfogalmazott „vörös *toryizmus*" eszméi iránt.[7] Blond azonban könyve végén egy óvatos megjegyzésben arra utal, hogy ezek az eszmék távolról sem voltak egyeduralkodók. A gazdasági liberalizmus híveinek pozíciója továbbra is erős volt a párton belül. A 2008-as bankválságot követő narratíva szerint az Új Munkáspárt kormányzása az állam felduzzasztásához vezetett. Cameron megnyerte a választásokat, azonban megszorítási politika következett.

7 Blond 2010.

A Pénzügyminisztérium e politikája mögött legfőképpen George Osborne állt. A kormányzati intézkedések nyomán a szegénység és az egyenlőtlenség szintje ismét emelkedésnek indult. A brexit és az 2019-es választások kettős fejleménye lehetőséget adott a politikai újrakalibrálásra, ez azonban végül nem történt meg.

Az 1970-es évek szabadpiacba vetett hite dilemma elé állította a tradicionalistákat. Egyesek kételyekkel fordultak a thatcheri politika felé, így időbe telt a megtérítésük. Ez volt a helyzet Roger Scrutonnal is, aki például a *The Meaning of Conservatism (A konzervativizmus jelentése)* című munkáját abban a hitben vetette papírra, hogy Thatchert túlságosan nagymértékben befolyásolta a neoliberalizmus.[8] Azonban a thatcherizmus gazdaságon kívüli vonatkozásai Scrutont is meggyőzték. A falklandi háború különös fordulópontot jelentett Scruton felfogásában a thatcheri politika természetét illetően. Mások az ellenkező irányba mozdultak el, többek között John Biffen, aki Powell közeli munkatársa és az 1970-es évek egyik elkötelezett monetaristája volt. Biffent azonban a kormányzás stílusa és a változások üteme eltávolította a thatcheri politikától.[9]

A tradicionalisták soraiban a thatcherizmus vonatkozásában kialakuló nézetkülönbséget legjobban talán Shirley Robin Letwin és Peregrine Worsthorne eltérő véleménye szemlélteti. Letwin Michael Oakeshott közeli munkatársa és az „LSE [London School of Economics] jobboldal" kulcsembere volt. Letwin az 1980-as években a különböző agytrösztökben vállalt szerepe és írásai révén hozzájárult a thatcheri politika kialakításához. A thatcherizmus iránt érzett szimpátiája világosan kiderül *The Anatomy of Thatcherism (A thatcherizmus anatómiája)* címmel, már Margaret Thatcher politikából való kiszorulása után kiadott munkájából.[10] Letwin érvelése szerint a Thatcherhöz kötődő reformok jelentős része gazdasági természetű volt, politikája céljaira azonban korántsem igaz ugyanez. A gazdaságpolitika valójában az erkölcsi téren óhajtott változás elérésének eszközeként szolgált. Letwin szerint az erények két csoportra oszthatók: az egyikbe a „puhább", a másikba a „keményebb" erények tartoznak. A puhább erények, mint például

8 Scruton 2001.

9 Lásd Hickson 2020: 135–136.

10 Letwin 1992.

a gondoskodás és az együttérzés, bár helyénvalók, a társadalom számára ártalmasak is lehetnek, ha gyakorlásuk eltúlzott – márpedig a második világháborút követően éppen ennek lehettünk tanúi. Ennélfogva, szükség van a keményebb vagy aktív erények helyreállítására. Ezek közé tartozik a kemény munka, az önsegélyezés, az egyén felelőssége és a család, amelyek mindegyikét aláásta a jóléti állam növekedése. Ezt átlátva Thatcher erkölcsi megújulást szorgalmazott, amelyet ő maga gyakran „viktoriánus értékekként" emlegetett. Ez a briliáns elmélet nagyban különbözött a thatcherizmus gazdasági vonatkozását középpontba helyező egyéb megközelítésektől. Mindazonáltal Letwin elmélete súlyos hibáktól szenved.

Ezzel szemben Worsthorne szerint a thatcherizmus semmi olyasmit nem tett, amire Letwin utal. Ehelyett kormányai a kapzsiságot, a materializmust és az önérdeket bátorították.[11] A siker mércéje egyre inkább az anyagi javak birtoklása és a magas jövedelem lett, az viszont nem sokat számított, hogy az emberek mindennek elérése érdekében mit tettek le az asztalra. Thatcher elutasító volt a Nagy-Britanniát korábban – Worsthorne szerint sikerrel[12] – kormányzó hagyományos, arisztokrata uralkodó osztállyal szemben, amelynek tagjai szerinte elpuhultak, túlzott mértékben hajlottak a kompromisszumra, és átitatta őket egyfajta arisztokrata bűntudat. Nem véletlen, hogy Thatcher számos „nedves" ellenlábasa arisztokrata háttérrel rendelkezett. Worsthorne érvei szerint a konzervativizmus legfontosabb feladata a hatékony uralkodó osztály megőrzése, amely magáévá teszi a köz szolgálatának *éthoszáról* alkotott világos elképzelést. Ebben a törekvésben Thatcher kudarcot vallott. Azért, hogy legyőzhesse mindazokat, akiket ellenségének tartott, nem kívánatos segítséget kellett elfogadnia, innen eredeztethető például Murdoch médiabirodalmának felemelkedése. A kötelességtudat és a köz szolgálatára való törekvés megkopása olyan jelenségekben csúcsosodott ki, mint a vállalatok kapzsisága és a pénzügyi botrányok. London újgazdagjai nem voltak sokkal jobbak a futballhuligánoknál, már ha jobbak voltak egyáltalán.[13] Margaret Thatchert kezdetben talán jószándék vezérelte – az édesapja által képviselt értékek, a munkára és a családra helyezett hangsúly –, azonban végül olyan

11 Worsthorne 2005.
12 Worsthorne 2004.
13 Worsthorne 1988.

társadalmat teremtett, amelyben Worsthorne szerint csak Thatcher fia és hasonszőrű társai prosperáltak.[14] Az új „meritokratikus" liberális elit nem ért fel azon régi uralkodó osztály mércéjéhez, amelynek nevében Worsthorne saját bevallása szerint ki akart állni. Egyedül az egyre erősödő kiszorítósdi maradt meg jelentős készségként, amivel másokat hatékonyan el lehetett távolítani az útból.[15] Bár könnyű lenne egy sznob erőteljesen túlromantizált, múltban ragadt vélekedésének bélyegezve figyelmen kívül hagyni e gondolatokat, azonban mégis van megfontolandó igazságtartalmuk. Thatchert kétségkívül lehet naivnak nevezni amiatt, hogy hitte, a gazdagok feltétlenül emberbarátabb hozzáállást tanúsítanak, ha biztonságban növelhetik saját bevételeiket.

A SZOCIÁLLIBERALIZMUS KIHÍVÁSA

A gazdasági liberalizmust a szociálliberalizmus egészítette ki. A szociálliberalizmus eszméinek mind az 1960-as években, mind napjainkban jelentős befolyása van. Természetesen vonzzák a kritikusokat is, az ő hatásuk azonban korlátozott.

Az 1960-as évekre gyakran a szociálliberalizmus aranykoraként tekintenek, pedig az valójában még az előző évtizedben vette kezdetét. A Hugh Gaitskellhez, Tony Croslandhez és Roy Jenkinshez hasonló munkáspárti revizionisták szociálliberális reformprogramot szorgalmaztak. Hasonló törekvés mutatkozott a mérsékelt konzervatívok, különösen R. A. Butler, az 1957 és 1962 közötti időszak belügyminisztere részéről. Butler ebben az időben kezdte el lazítani azt, amit ő „viktoriánus fűző" néven emlegetett. Ugyanakkor a halálbüntetéshez vagy a homoszexualitáshoz hasonló kérdések kapcsán elért eredményeit jelentős korlátok közé szorították a szociálkonzervatív alsóházi képviselők. Az 1964-es választásokat követő munkáspárti kormányzás jelentősen felgyorsította a program végrehajtását. Különböző – főként alsóházi képviselők által, de Roy Jenkins belügyminiszter hathatós segítségével beterjesztett – intézkedési javaslatok kerültek napirendre a homoszexualitás bűncselekmények köréből való kivonására, az abortusz

[14] Lásd Peregrine Worsthorne megjegyzéseit: Intelligence Squared 2013.

[15] Worsthorne 2007.

legalizálására, a média korlátainak enyhítésére, a válás egyszerűbbé tételére és a halálbüntetés eltörlésére vonatkozóan. Ezen intézkedések támogatói szerint a javaslatok a „polgárosodást" célozták, míg a kritikusok túlságosan „megengedőnek" találták azokat. Valójában igyekeztek lépést tartani a zenében, az irodalomban, és a médiában kibontakozó változásokkal, amelyek közös vonását az „új" éltetése és a „régi" elvetése adta.[16]

A szociálkonzervatívok elleneztek egyes intézkedéseket, és igyekeztek általánosabb kritikát is megfogalmazni. Az egyik ilyen kritikus T. E. Utley volt, aki szerint a szociálliberalizmusban a Mill-féle liberalizmus győzedelmeskedett, mivel nagyban támaszkodott az önérdek és a mások érdekének John Stuart Mill által a magatartás kapcsán kialakított megkülönböztetésére.[17] Mill szerint az államnak nincs joga az egyének szabadságát korlátozni, ha nem okoztak másoknak közvetlenül sérelmet. A reformok nagy része az emberek magánéletük során tanúsított magatartását érintette, ami igazolásukul szolgált. Olyan kérdések ezek, amelyeknek nem lenne szabad állami beavatkozás tárgyát képezniük. Utley ugyanakkor úgy érvelt, hogy rendkívül kevés olyan terület van egy egyén életében, amely valóban tisztán önérdeknek tekinthető. Ugyanez érhető tetten Mary Whitehouse kampányaiban, aki kiállt a televízióban sugározható műsortartalom szigorúbb ellenőrzése mellett – a szexualitás és az erőszak nyílt ábrázolása nem csupán egyéni döntés kérdése, hanem szélesebb értelemben is hatással van a társadalomra, mivel nem kívánatos magatartásra ösztönöz. Hasonlóképp, a válás sem csupán két ember magánügye, hanem jelentős hatást gyakorol a pár gyermekeire és a szélesebb értelemben vett társadalomra egyaránt. Később Ian Crowther, aki rendszeresen jelentetett meg írásokat a *Salisbury Review* hasábjain, kifejtette, hogy nagyon kevés olyan tett létezik, amelynek semmilyen hatása nincs a társadalomra.[18]

Az 1960-as évek társadalmi reformjainak alternatív kritikáját olvashatjuk Christie Davis szociológiai munkáiban,[19] aki szerint azok a múlt „moralizáló" érveinek elutasítását jelentették a társadalmi utilitarizmus egy fajtájának kedvéért, amelyet Davies „kauzalizmusnak" nevez. Bár a jogalkotási

16 Lásd Booker 1969.
17 Utley 1989.
18 Crowther 2007.
19 Davies 2007.

reformért folytatott kampányok jelentős része jogokra alapította érvelését (a terhességmegszakításhoz vagy a váláshoz való jog, stb.), gyakran inkább egy ismert sérelem csökkentésével/kiiktatásával igyekeztek alátámasztani (az illegális abortuszok következménye, családon belüli erőszak, stb.). Davies szerint a korszak reformjainak nagy része hasznosnak bizonyult a sérelmek csökkentése és a szabadságjogok kiterjesztése terén, azonban aláásta az azonos erkölcsi közösségbe való tartozás érzetét, ami individualizmushoz és elidegenedéshez vezetett. Ebbe a légüres térbe érkezett meg az, amit Scruton „a jogok inflálódásának" nevezett.[20] A jogok elszakadtak a hozzájuk tartozó kötelességektől, és az erkölcsi konszenzus hiánya oda vezetett, hogy a jogok érvényesítésének nem maradt korlátja.

A fentieken túl a thatcherizmus további kritikája szerint kormányai semmit nem tettek azért, hogy visszafordítsák az 1960-as évek társadalmi reformjait. Thatcher ugyan engedett szavazást a halálbüntetés visszaállításáról, de még egyes támogatói is elismerik, hogy nem sokat tett újbóli bevezetésének ösztönzéséért.[21] A többi reform visszafordítására ugyanúgy nem került sor. Az 1980-as évek szociálkonzervativizmusának legegyértelműbb példája a homoszexualitás témájának iskolákban való tanítása, miközben a homoszexualitás népszerűsítését megtiltotta a helyi önkormányzatokról szóló 1988. évi törvény 28. §-a. Erre azután került sor, hogy aggályok merültek fel, amelyek szerint a baloldali önkormányzatok a konzervatívabb beállítottságú szülők kívánsága ellenére erőltették ezt a programot. A társadalmi konzervativizmus jegyében írt véleménycikkek szerzői, különösen Peter Hitchens szerint Thatcher kormányai nem sokat tettek a szociálliberalizmus hullámának visszafordításáért.[22]

A Thatcher bukása óta kibontakozó események csak a szociálkonzervatívok alkalmatlanságát bizonyították. John Major „vissza az alapokhoz" kampánya sokszor vált gúny tárgyává, különösen mivel nem egy esetben derült fény saját minisztereinek kifogásolható pénzügyi és szexuális viselkedésére az 1997-es választásokat követően. A választási vereséget követően a párt számára küzdelmes folyamat kezdődött azért, hogy rátaláljon az Új Munkáspárt reformprogramjára adható csattanós válaszra. A *mods* kontra *rockers*

20 Dooley 2022.

21 Hickson 2020: 167–170.

22 Hitchens 1999.

vita összeugrasztotta egymással a szociálliberálisokat és a szociálkonzervatívokat. Valójában egyes alsóházi képviselők (például Ann Widdecombe) és néhány idősebb államférfi (többek között Norman Tebbit) megszólalásai ellenére ekkortájt kevesen szorgalmaztak egyértelmű társadalmi programot. A szociálliberálisok úgy érveltek, hogy a pártnak az ő irányukba kellene elmozdulnia, nem csupán elvi alapon, hanem a választási siker érdekében is: jobban kellene ugyanis képviselniük a modern Nagy-Britanniát. A jellemző hozzáállást jól összefoglalja Theresa May híres kijelentése, amely szerint a pártot egyre inkább a *„nasty"* (vagyis „undok", „utálatos") szó jellemzi. Az érvelés szerint a párt szimpatikusabb lehetne a szavazók szemében, ha lerázná magáról a szociálkonzervatív politikákat.

Cameron 2010-es megválasztásakor a Konzervatív Pártban győzedelmeskedett a szociálliberális program. Ennek legegyértelműbb példája volt az azonos neműek házasságára vonatkozó jogalkotás. Cameron személyesen hitt az ügy fontosságában, azonban parlamenti képviselői már kevésbé voltak meggyőzve, aminek eredményeképp a miniszterelnöknek liberális demokrata koalíciós partnerei szavazataira kellett hagyatkoznia az intézkedés elfogadtatásához. Cameron érvelése szerint a törvény összhangban áll a szociálkonzervativizmussal, mivel a stabil párkapcsolatokat ösztönzi, akár férfi és nő, akár azonos neműek között. A javaslat szociálkonzervatív ellenzői szerint azonban ez aláássa a házasság hagyományos keresztény értelmezését.

Egy másik következetes megközelítés szerint a szociálliberálisok a bevándorlás magasabb szintjét támogatták. Ez az 1960-as évekre, a szociálliberális jogalkotás csúcspontjára nyúlik vissza, amikor Roy Jenkins a bevándorlás gazdasági és kulturális előnyeit hangsúlyozta. Az Új Munkáspárt kormányzása idején, az Európai Unió keleti bővítése nyomán megindult a tömeges bevándorlás. Bár a konzervatívok Enoch Powell hírhedt migrációs beszédeitől, azaz az 1960-as évektől napjainkig többször megfogalmazták a bevándorlás fokozott ellenőrzése mellett felsorakoztatott érveiket, a munkáspárti és a konzervatív kormányok szociálkonzervatív kritikusai kitartó érvelése szerint a kormányoknak az eddigiekben nem sikerült csökkenteniük a nettó bevándorlást, függetlenül attól, mely párt volt aktuálisan hatalmon. A szociálkonzervatívabb beállítottságúak szintén úgy vélik, hogy a további társadalmi és kulturális liberalizáció korszakát éljük, olyan megosztó kérdésekkel a napirenden, mint a transzneműek jogai vagy a kritikai

fajelméletek. Ezek és egyéb kérdések egyesek szerint „kulturális háborúról" árulkodnak, amelyben a szociálliberálisok nagy lépéseket tesznek előre. Kritikusai azt vetették a szociálliberalizmus szemére, hogy intoleráns az eltérő véleményekkel szemben, és eluralkodik rajta a politikai korrektség egyre inkább megszorító formája.

ÚTON AZ ÚJ ALTERNATÍVA FELÉ

A gazdasági és szociálliberalizmus nagy utat járt be az elmúlt fél évszázad során, és voltak időszakok, amikor egyeduralkodónak tűnt. A gazdasági liberalizmus kudarcai nyilvánvalóvá váltak, míg a társadalmi és kulturális „hiperliberalizmus" térnyerése új kihívásokat hoz. A brit politika ma már határozottan szociálliberális, és egyik nagy párt sem szorgalmazza a konzervatív/közösségi nézeteket. Volt egy rövid időszak, amikor úgy tűnt, Theresa May és különösen Boris Johnson az „egy nemzet" újjáéledésének programja keretében talán szakíthat a gazdasági liberalizmussal, de ez a pillanat elmúlt. A gazdasági liberalizmus ismét szilárd gyökeret eresztett. Ennek ellenére a „baloldal tetején" elhelyezkedő (azaz baloldali-kommunitárius identitású) ideológiai álláspont egyértelmű nyilvános támogatottsága mellett a közvéleményben nyilvánvaló igény mutatkozik egy másfajta politikára. Ha a politikai osztály körében kialakulhat a szélesebb nyilvánossághoz közelítő új ideológiai megközelítés, akkor annak egészen biztosan azon az eszmerendszeren kívülről kell származnia, amely a politikai osztályt már jó ideje motiválja. A liberalizmus bírálóinak érveit áttekintve ugyanakkor kiderül, hogy adott a lehetőség ilyen alternatív program kidolgozására.

Egyfelől gazdaságpolitikai szempontból kidolgozható világos alternatíva azzal a liberális gazdasági meggyőződéssel szemben, amely szerint a „szabad" piacok szinte kivétel nélkül minden esetben kívánatosak. E piacok hiányosságai világosan megmutatkoztak, mind konkrét esetekben, mind általánosabb értelemben. A gazdasági tevékenység számos területén szükséges és kívánatos lenne újra megerősíteni az állam piac feletti elsőbbségét. A privatizáció egyértelműen kudarcot vallott a kulcsfontosságú területeken, míg a köztulajdon nem csupán szükséges, de új népszerűségre is szert tett. A vasutak a privatizáció nyilvánvaló kudarca nyomán kétséget kizáróan ebbe

a kategóriába tartoznak. Egyes szolgáltatók visszakerültek ugyan az állami ellenőrzés alá, de az egész – jelenleg igen széttöredezett – ágazatot újra államosítani kell. Hasonlóképpen, a vízipar területén alig vagy egyáltalán nem történt beruházás a privatizáció óta, és ma már széles körben ismert bizonyíték van arra, hogy a jelenlegi szolgáltatók igen alacsony színvonalon teljesítik a fogyasztói és környezetvédelmi előírásokat. Az országos, önkormányzati vagy szövetkezeti tulajdon további bővítése eseti alapon indokolt lehet. Konzervatív megközelítésben ennek igazolását a gazdaság nemzeti érdekű szervezése adja, amely nem azonos a vállalati érdekekkel.

Az ipari demokráciához alapvetően más megközelítésre van szükség, mint amelyet a konzervatív (és a munkáspárti) kormányok 1979 óta követnek. Ehhez ismét a neoliberális megközelítést elutasító konzervatív gondolkodáson belüli megközelítésekből lehet meríteni. Ian Crowther 1970-es években megjelent munkáiban G. K. Chesterton disztributizmuselméletére támaszkodva a munkásigazgatók kinevezése mellett érvelt, amely véleménye szerint alkalmas lehet az ipari feszültségek leküzdésére.[23] A közelmúltban Phillip Blond elevenítette fel ezt a megközelítést, kidolgozva a „vörös *toryizmus*"[24] fogalmát. Bár később visszalépett az ötlettől, 2016-os pártelnökjelölti kampányában még Theresa May is amellett érvelt, hogy munkásigazgatókat kellene kinevezni a vállalati igazgatótanácsokba. Ezzel párhuzamosan újra lehetne gondolni a vállalatok tulajdonjogának kölcsönös formáit is. Az egészségügy kulcsfontosságú területein, az iskolákban és az egyetemeken új életet kell lehelni a szakmai autonómia eszméjébe a neoliberális ellenőrzési kultúra helyett.

Az „egy nemzet" megközelítés elismerné, hogy a gazdaság alapvetően kiegyensúlyozatlan, hiszen a jövedelmek és a vagyoni egyenlőtlenségek 1979 óta jelentősen nőttek. Az adózásnak és a közkiadásoknak a leggazdagabbak és a legszegényebbek közötti szakadék csökkentésére kell törekedniük. Fel kell éleszteni a regionális politikákat. A 2008-as válság feltárta a kibővült pénzügyi szektorra való támaszkodás veszélyeit. Amint azt Roger Scruton néhány későbbi munkájában kiemelte,[25] a gazdaság egyensúlyának helyreállítása során figyelembe kell venni a környezetvédelem szempontjait is, és ennek keretében új iparpolitikát kell kidolgozni a „zöld" technológia továbbfejlesztésére.

23 Hickson 2020: 139–140.

24 Blond 2010.

25 Lásd Dooley 2022; Scruton 2012.

Végezetül, ami a közgazdaságtant illeti, a szabadkereskedelem ideológiáját felül kell vizsgálni. Ez már megtörtént például a mezőgazdaságban, ahol a fogyasztók ma már jobban tisztában vannak a vásárolt termékek termesztési helyével és módjával, és erőteljes igény mutatkozik a helyi termelők támogatására. Ezt azonban ki kell terjeszteni az iparra és az iparcikkekre is. A globális termelés helyébe lépő nemzeti termelést számos egyéb tényező is ösztönözheti, beleértve a nemzetbiztonságot. Az ukrajnai háború rámutatott annak kockázatára, ha a gazdaság túlzott mértékben egyetlen országtól függ az energiaellátás területén. Egyértelmű biztonsági kockázatokkal jár annak lehetővé tétele is, hogy Kína mobiltelefon-hálózatot építsen ki az Egyesült Királyságban. Mindez véleménykülönbséghez vezetett a Konzervatív Párton belül. Az egyik táborba azok tartoznak, akik továbbra is hisznek az egyetemes szabadkereskedelem elvében, míg a másik tábor Kína felemelkedése nyomán felismerte a globalizáció határait. A birodalmi kontextusból kiszakítva is lehetőség van a protekcionizmus korábbi elképzeléseinek feleleventésére, amely a Joseph Chamberlain és követői által javasolt elképzelések keretében valósulhatna meg.

Összefoglalásként kimondhatjuk, hogy olyan gazdasági reformra van szükség, amely a nemzet egészének szükségleteit helyezi előtérbe. A közjó politikáját kell megvalósítani. Az e megközelítéshez szükséges hazafiasabb szellemet azonban aláássák a hiperliberalizmushoz kapcsolódó társadalmi és kulturális fejlemények. Általános értelemben bizonyos gondolatmenetek szembehelyezkednek azokkal a határokkal, amelyeket a nemzetállamok elkerülhetetlenül létrehoznak. Konkrétabban szemlélve mindig is voltak olyan értelmiségiek, akik nem szívelik a briteket (és különösen az angolokat). Napjainkban ezt nem csupán a brexit óta újraéledő deklinizmus mutatja, hanem az Európai Unióban maradás mellett kardoskodóknak a kilépésre szavazó polgártársaik irányában elhangzott megnyilvánulásai is. Ez érhető tetten a brit/angol történelem kitartó pocskondiázásában is. Míg a skót, walesi és ír nacionalizmust a gyarmatosítással szemben álló diskurzusok gyakorta igazolni kívánják, addig Angliára általában elnyomóként tekintenek, az elmaradottság és a konzervativizmus legfőbb szimbólumaként ábrázolva. Ha a nemzet szükségleteit előtérbe helyező gazdasági megközelítés sikerre vitele és ahhoz a kellő társadalmi bázis kiépítése a cél, akkor fel kell venni a kesztyűt az effajta leegyszerűsített „brit/angolellenes" attitűddel szemben, amely elfojtja az ilyen megközelítés által megkívánt morált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BLOND, Phillip (2010): *Red Tory. How the Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It.* London: Faber & Faber.

BOOKER, Christopher (1969): *The Neophiliacs.* London: Collins.

BRITTAN, Samuel (1977): *The Economic Consequences of Democracy.* London: Temple Smith.

COLERAINE, Lord (1970): *For Conservatives Only.* London: Tom Stacey.

CROWTHER, Ian (2007): Thatcherism and the Good Life. *The Salisbury Review,* 26(1), 27–30.

DAVIES, Christie (2007): *The Strange Death of Moral Britain.* London: Transaction.

DOOLEY, Mark szerk. (2022): *Against the Tide. The Best of Roger Scruton's Columns, Commentaries and Criticism.* London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury.

GRAY, John (2018): The Problem of Hyper-Liberalism. *Times Literary Supplement,* 2018. március 30. Online: www.the-tls.co.uk/articles/problem-hyper-liberalism-essay-john-gray

HICKSON, Kevin (2020): *Britain's Conservative Right since 1945. Traditional Toryism in a Cold Climate.* Cham: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-27697-3

HITCHENS, Peter (1999): *The Abolition of Britain.* London: Quartet.

Intelligence Squared [@Intelligence-Squared] (2013): Maggie Thatcher Saved Britain. *YouTube,* 2013. április 16. Online: http://y2u.be/kfeBReJA-0g

LETWIN, Shirley (1992): *The Anatomy of Thatcherism.* London: Fontana.

SCRUTON, Roger (2001): *The Meaning of Conservatism.* Basingstoke: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1057/9780230377929

SCRUTON, Roger (2012): *Green Philosophy. How to Think Seriously about the Planet.* London: Atlantic.

TIMOTHY, Nick (2020): *Remaking One Nation. The Future of Conservatism.* Cambridge, UK – Medford, MA: Polity.

UTLEY, T[homas] E[dwin] (1989): What Laws May Cure. In HEFFER, Simon – MOORE, Charles (szerk.): *A Tory Seer. The Selected Journalism of T. E. Utley.* London: Hamish Hamilton.

WORSTHORNE, Peregrine (1988): *The Politics of Manners and the Uses of Inequality.* London: Centre for Policy Studies.

WORSTHORNE, Peregrine (2004): *In Defence of Aristocracy.* London: HarperCollins.

WORSTHORNE, Peregrine (2005): Preface. In ROY, Subroto – CLARKE, John (szerk.): *Margaret Thatcher's Revolution.* London: Continuum, vii–xvi.

WORSTHORNE, Peregrine (2007): Ship of State in Peril. In DENCH, Geoff (szerk.): *The Rise and Rise of Meritocracy.* Oxford: Wiley-Blackwell, 116–124.

Matt Beech

ISTEN, A MARXIZMUS ÉS A KULTURÁLIS HÁBORÚ – A LIBERALIZMUS HELYREÁLLÍTÁSA

BEVEZETÉS

A posztliberalizmus fogalma ingoványos terep.[1] A liberalizmus széles körben a politikai gondolkodás egyik nagy hagyományaként ismert, és sokak szerint a modern Nyugat szülőanyjának tekinthető. A kortárs brit politikában uralkodó felfogás szerint két hagyományt foglal magában: a gazdasági liberalizmust és a szociálliberalizmust. A posztliberalizmus fogalmát arra használhatjuk, hogy megkíséreljük leírni vele jelen korunk karakterét. Ennek megfelelően érthetjük alatta a csúcspontját maga mögött hagyó liberalizmust vagy olyan normatív tervet, amely a liberalizmus helyébe a konzervativizmus egy változatát igyekszik ültetni. Ha a posztliberalizmusra nyilatkozatként tekintünk, akkor meg kell fejtenünk a mögötte húzódó gondolatmenetet. Munkahipotézisem szerint Nagy-Britanniában, illetve egyéb angolszász országokban az ortodox konzervatív politikusoknak és gondolkodóknak az irányukban megfogalmazódó elvárás alapján reflektálniuk kell arra, hogy kormányukat és pártjukat milyen mértékben veszélyeztetik a liberális tendenciák és politikai programok.

[1] Hálával tartozom szakmai műhelybeli kollégáimnak kérdéseikért és észrevételeikért, amelyek segítettek érvelésem finomhangolásában. Szeretnék külön is köszönetet mondani a következőknek: Dan Banks, Phillip Blond, Christopher Fear, Andrew Jenner, Noël O'Sullivan, Daniel Pitt és Sean Oliver-Dee; munkám korai változatának elolvasásáért. Amennyiben az olvasó hibára bukkan, az természetesen kizárólag az enyém.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_05 • ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9733-8080

Az ortodox konzervatívok alatt mindazokat értem, akik gondolkodása Edmund Burke hagyományából eredeztethető. Az én értelmezésemben ez a hagyomány tisztelgés az angol kultúra eredetének, azaz a reformáció révén angol protestantizmussá alakuló kereszténységnek az elsőbbsége előtt. Ez a hagyomány se nem nosztalgikus, se nem maradi, mindössze megragadja azt a tényt, hogy a változás az emberi élet és tapasztalat feltétele. E gondolatfolyamon belül mégis felfedezhetünk némi érzékenységet a múlt megfelelő kezelése iránt, illetve azon jelentés iránt, amelyet a múlt a következő generációk átmenetileg betöltött sáfárszerepe vonatkozásában hordoz. Hálát jelent mindazon adományokért, amelyeket elődeink hagyományoztak ránk: az intézményekért, a gyakorlatokért, a beállítottságunkért, a nyelvünkért, az irodalomért és a jogért. Egyszerűen fogalmazva: a nemzet anyagi értelemben vett megjelenéséért.

Az ortodox konzervativizmus egyenlő mértékben ellenzi a szocializmust és a libertarianizmust, mindkét politikai tervben a saját akarat nárcizmusát látva. Ennél mélyebb kapcsolat fűzi a liberalizmushoz, rokoni kapcsolatukban azonban kritikus pontokon mutatkozik feszültség. A marxizmust és a fasizmust idegennek, méghozzá ellenséges idegennek tekinti. A szocialisták, illetve a libertariánusok által az ortodox konzervativizmus ellen felhozott vádak párhuzamba állíthatók. A szocialisták szemében az ortodox konzervatívok az atomizált egyén védelmezői, akiket megrészegített a piac igézete, mit sem sejtenek a szegénységről, csak a fennálló érdekeket igyekeznek konzerválni. A libertariánusok szerint az ortodox konzervatívok eladták magukat a szociáldemokrácia vizenyősségének, az államhatalmat ügyetlenül a túlszabályozás eszközeként használják, és mások pénzéből fizetett közszolgáltatásokat finanszíroznak.

A posztliberalizmus hívása az ortodox konzervatívokat önreflexióra indítja, ami kétségkívül egészséges folyamat. Napjaink Nagy-Britanniájának esetében a posztliberalizmus e hívásának van némi értéktartalma, tekintettel arra, hogy a Konzervatív Párt kiáltványai mellett kiálló számos (ha nem a legtöbb) parlamenti képviselő heterodox és liberálisnak, libertariánusnak vagy valamilyen mértékben progresszívnak tekinthető.[2] Míg a Konzervatív

2 Napjaink Konzervatív Pártjának ideológiai hagyományaira lásd BEECH 2023: 11–24.

Párt szükségszerűen különféle intellektuális hagyományokat tömörítő heterogén csoport, az ortodox konzervatívoknak (a párton belül és azon kívül is) komolyan foglalkozniuk kellene azzal, ha Nagy-Britannia e hatalmas pártjában tradícióik hanyatlásnak indulnak. Ráadásul 2010-től kezdve öt éven át a Konzervatív Párt teljes mértékben koalíciós kormányzást folytatott a liberális demokratákkal. Liberális reformokat vezetett be a gazdaságpolitikában (megszorítások) és társadalmi kérdésekben (melegházasság) egyaránt. Ezen eszmei és politikai kontextusban a posztliberalizmus melletti kiállás nem ok nélkül való. Az ugyanakkor más kérdés, hogy a konzervatívok miként tudják hatékonyan elkülöníteni magukat és pártjukat a liberalizmus (vagy *liberalizmusok*) széles politikai hagyományától. Mindezt tovább bonyolítja az az egyszerű tény, hogy a liberális hagyomány éppúgy helyet ad a kincsnek, mint a selejtnek.

KERESZTÉNYSÉG, LIBERALIZMUS ÉS A NYUGATI CIVILIZÁCIÓ

A posztliberalizmus fogalma egyfelől a meghatározás, másfelől a hangsúly miatt problematikus. Ez alatt azt értem, hogy ha a liberalizmus a szabadpiacok, a minimális állam, a mérsékelt szabályozás és a verseny gazdasági doktrínáira korlátozódik, a szociálliberalizmus pedig a felnőttek közötti konszenzuális vonzalom és kapcsolatok területén nyújtandó etikai biztosítékokra (a diszkrimináció- és beavatkozásmentesség egy formájára) vonatkozik, akkor egyszerű meghatározni és politikai hagyományként felfogni. A meghatározást követőn már észszerű kritika is megfogalmazható, illetve ellentétes nézőpont javasolható. E projekt céljaira ilyen ellentétes nézőpont lehet az ortodox konzervativizmus.

Azonban, bár véleményem szerint a liberális hagyomány vonatkozásában a fenti meghatározás és hangsúlyok szükségesek, korántsem elegendőek. Hogy miért nem? Mert a liberalizmusként azonosított eszmerendszer nem kizárólag a gazdasági és társadalmi liberalizmus ikerkomponenseiből tevődik össze. Valójában a liberalizmus ontológiai kiindulópontja a kereszténység azon előfeltevéséből adódik, hogy minden emberi lény erkölcsi értéke

egyenlő. A keresztény gondolkodás ezt az *imago dei* fogalmán keresztül magyarázza: ez Isten képmása és az a gondolat, hogy Isten teremtésének apoteózisa az ember, és minden ember Isten képmására teremtetett. Némileg másképp fogalmazva minden ember magán viseli a teremtő jelét, és birtokol valamit az Ő méltóságából. Ebből a teológiai forrásból fakad az egyes emberek életének eredendő egyenlőségébe vetett hit. A Nyugat szellemtörténetét tanulmányozva – amely az ókori görög világgal veszi kezdetét, gyorsan átadva helyét a kereszténységnek és a Szentírásnak – fokozatosan kikristályosodik a központi gondolat: a Messiás, Jézus Krisztus megtestesült élete, halála, eltemettetése, feltámadása és mennybemenetele. A Nyugat mint civilizáció alapja az evangélium.[3]

Az evangélium egy ember története, pontosabban szólva: *a* történet *az* emberről. Az áldozat és a megváltás története. Egyszer, de mindörökre, minden hívőért. A Szentírás megajándékozza a világot a történettel, amely a teremtésről, az ember bukásáról, az Isten általi megszabadításról (áldozatról és megváltásról), a küldetésről, az ítéletről és az újrateremtésről szól. Ezen igazságok közé tartozik a gondolat, hogy az egyes emberi lények egyenlő erkölcsi értéke mindennél előbbre való:[4] a teremtésben az ember egyedi lény, amely bizonyítékot szolgáltat az isteni szikrára. Sőt – bár nem volt ritka az ellenséges ellenállás, a diszkrimináció, a háború és az üldöztetés – e gondolatot a polgári hatóságok, az uralkodók és a birodalmak a kereszténység 2000 éves fennállása során fokozatosan elismerték. A keresztény gondolkodásban ez a metafizikai megértés Pál apostollal tör a felszínre, átáramlik az apostoli atyákon, elmélyül Szent Ágoston munkásságában, a középkori skolasztikán keresztül lehömpölyög Aquinói Szent Tamás gondolataiig, majd kanyarogva eljut a kánonjogászok műveiig, és szétárad a reformáció számos síkságán a protestantizmus széles medencéjében, ahonnan a 17. században tovafolyva táplálja a politikai gondolkodás mellékfolyóit többek között (de nem kizárólag) Németországban, Svájcban, Franciaországban, Hollandiában, Skóciában és Angliában.[5]

3 Lásd Holland 2019.
4 Gal 3,28.
5 Lásd Siedentop 2015.

Bár a liberalizmus birtokolta először ezt a szép, jó és igaz felismerést, korántsem kizárólagos birtokosa annak: társa ebben a konzervativizmus is.[6] Ez nyilvánvaló Roger Scruton szavaiból, aki a hitet a modernséggel ötvöző T. S. Eliot – a 20. század kiemelkedő konzervatív gondolkodója – munkásságát méltatva így ír:

> „Vallásunk újrafelfedezése nem abban áll, hogy szabadon elszakadjunk az átmeneti rendtől; nem is abban, hogy tagadjuk a történelmet és a korrupciót azért, hogy az időtlen igazságokat szemlélhessük. Ellenkezőleg, azt jelenti, hogy még mélyebbre merülünk a történelemben, és a pusztán átmenetiben rálelünk a soha nem múló jegyére és jelére: ez annyit jelent, mint »megragadni az időnek meg az időtlennek metszőpontját«, amely – a *Négy kvartet* szerint – a »szent foglalkozása«."[7]

A liberalizmus és a konzervativizmus nem csupán különbözik egymástól, de gyakran ellentmondásban is állnak egymással, kiindulópontjuk mégis ugyanaz, mivel valójában mindkettő keresztény hagyomány. Talán szerencsésebb lenne úgy fogalmazni, hogy nyugati formáiban mind a liberalizmus, mind a konzervativizmus részét képezi a kereszténység politikai gondolkodásának és gyakorlatának. Problémák, méghozzá igen súlyos problémák merülnek fel, amikor a keresztény gondolkodást elszakítják az ilyen politikai hagyományoktól. A 20. század közepének évtizedeiben a keresztényellenes liberalizmus (vagy inkább progresszív humanizmus) szellemének dominanciája nyomán az egyéni és társadalmi gyakorlatok látszólag felszabadítást célzó alapokra épültek. Az ilyen „felszabadítás" – amely gyakran, de nem kizárólag az újbaloldal kampányaiban jelent meg – a házasság szentsége elleni támadást, a válás ünneplését, a távol lévő apák sokasodását, a szexuális szabadosságra adott engedélyt, a radikális feminizmus megjelenését és az abortusz átkát hozta. A brit társadalom formális döntéshozatalát – a parlamenten belül és

6 Érvelhetünk amellett, hogy egyéb nagy múltra visszatekintő, a liberalizmusra támaszkodó politikai hagyományok (például a szociáldemokrácia) ugyanezen minőségekkel rendelkeznek. Mégis, egyes kifejezetten európai hagyományok éppen a teológia és a kereszténység etikája ellenében jöttek létre (például a feminizmus, az ökologizmus, a fasizmus vagy a marxizmus).

7 Scruton 2019: 204 – *A T. S. Eliot verséből származó idézet Vas István fordítása.* (A ford.)

azon kívül – progresszív humanisták kis hányada kezdeményezte. Időnként a „reform" hangjai az úgynevezett „pásztoroktól" és progresszív teológusoktól származtak. Ha alaposan megvizsgáljuk, a progresszív humanizmus szelleme ahhoz az uzsoráshoz hasonlít, aki fizetésnapi kölcsönt erőltet egy bolondra, aki elég félkegyelmű ahhoz, hogy az „önmegvalósítás" jegyében olyasmit vegyen, ami számára felesleges. Az uzsorás által kedélyesen, a kis költségek hazugságával házalva árult dolog valójában olyan, mint minden uzsora – nem több, mint rossz adósság; rossz üzlet a britek következő generációi számára.

PHILLIP BLOND, A POSZTLIBERALIZMUS ÉS A MARXIZMUS

Phillip Blond a posztliberális politika egyik vezető intellektuális támogatója. Vörös *tory* platformja[8] és keresztény világnézete egyfelől a humanista progresszivizmustól, másfelől a populizmustól eltérő útirányt kínál. Egyik könyvismertetésében kifejezetten olyan posztliberális, katolikus társadalmi tanítást szorgalmaz, amely képes betölteni a liberalizmus által hagyott eszmei és politikai űrt: „A katolikus egyháznak nem a bal- vagy a jobboldal káplánjaként, hanem az új rend hírnökeként kell visszatérnie a politikai küzdőtérre."[9] Ez a gondolat nem csupán érdekes, hanem rámutat egy gazdag kommunitárius konzervatív hagyományra, amelyben a posztliberálisok a jelen problémáinak múltbeli megoldásait fedezhetik fel, illetve fedezhetik fel újra. Sok évvel ezelőtt Blond a következőképpen mutatta be a liberalizmus eredetét és fejlődésének útját:

> „[E]lsőként meg kell jegyeznünk, hogy a filozófiai értelemben vett liberalizmus az abszolút monarchiák 18. századi kritikájából fogant. [...] Azonban az egyéni szabadság védelme olyan szélsőségekig jutott, hogy minden egyes embernek vissza kell utasítania bármely más ember diktátumát – mivel az nem volna egyéb, mint egyik ember (a király) uralmának a felcserélése egy másik ember uralmával. Ekképp a liberális autonómia legextrémebb formája, a társadalom mint olyan elutasítását követeli meg – hiszen az emberi közösség még azelőtt befolyásolja és formálja az egyént, hogy

8 BLOND 2010a.

9 BLOND 2017.

bármilyen választásra alkalmas szuverén kapacitás formát öltene. A liberális embereszmény tehát mindenekelőtt a semmi eszménye: nincsen család, nincs etnikum, nincs társadalom és nincs nemzet."[10]

Blond általában a Nyugat és különösen Nagy-Britannia rákfenéjének tekinti a liberalizmust. Számára a liberalizmus jelenti az egyértelmű és aktuális veszélyt, amely az erényes életre és a közjóra leselkedik. Erre alapozva egy 2010-es cikkében azt állította, hogy a liberalizmus állami és piaci formái miatt Nagy-Britannia „szétzúzott társadalommá" *(Shattered Society)* vált.[11] Ezzel szemben az én diagnózisom a nyugati társadalmak és különösen az angolszász társadalmak rákfenéjeként a marxista eszméket és értékeket azonosítja – jóllehet azok kulturális formáit – a klasszikus marxizmus vagy a liberalizmus helyett. A marxizmus e formái jelentik a kihívást és a támadást a nyugati civilizáció nehezen megszerzett gazdagsága ellen. Blonddal ellentétben úgy vélem, a liberalizmus nem lehet ellenfele annak a társadalomnak, amely azon az évszázados keresztény gondolkodáson alapul, amelynek táptalaján a liberalizmus is kisarjadzott. A marxizmus a keresztény elme számára bálványimádó. A helyesen értelmezett liberalizmus ugyanakkor a keresztény társadalom terméke. Ezért a marxizmus és a liberalizmus ellenséges viszonyban áll egymással. Nem állhatnak össze, és nem tudnak békésen egymás mellett élni sem. Erre a történelem a tanú, hiszen a marxizmus éppúgy válasz volt a 19. századi liberalizmusra Nagy-Britanniában, ahogyan a burke-i konzervativizmus válasz volt a 18. századi radikalizmusra Franciaországban. 1992-ben egy konferencián Doris Lessing egykori kommunista értelmiségiként szerzett tapasztalatairól elmélkedett. Megjegyezte, hogy a marxizmushoz hasonló eszmék képesek rabul ejteni és – kellő vizsgálat híján – megszállottá tenni az embereket, ami pedig feltáratlan mentális attitűdökhöz vezet.

„Az izgalmas eszmék mindig végigsöpörtek az országokon, a nemzeteken, a világon. Mindig voltak emberek, akiket megrészegítettek az eszmék. Hasznos szem előtt tartanunk, hogy valaha ezek vallási eszmék voltak. (Bizonyos területeken még ma is azok, és gyorsan terjednek.) Ugyanakkor

10 Blond 2009.

11 Blond 2010b.

mindannyiunk elméjében léteznek nem vizsgált minták, amelyek irányítják viselkedésünket."[12]

Lessinghez hasonlóan én is úgy gondolom, hogy az embereket, különösen a fiatal, egyetemi végzettséggel rendelkező embereket igen gyakran „megrészegítik az eszmék". Kulcsfontosságú megfigyelés, hogy kulturális gúnyájába bújva a marxizmus továbbra is velünk él, és megőrzi vonzerejét. Félelmetes gondolkodási hagyományt testesít meg, számos intellektuális és tudományos csatornával és témaspecifikus kutatási területtel. Ezenfelül a marxizmus rendelkezik egy gyakran figyelmen kívül hagyott tulajdonsággal: ez nem más, mint az érzelem. Szülőatyjának minden feltételezett tudományos szocializmusa és antiklerikalizmusa ellenére a marxista hagyomány azért marad fenn, mert elegyíti a racionalitást a romantikával, a realizmust az utópia ígéretével. A kulturális marxizmuson belül – kezdve a kritikai elmélettől[13] (amelynek úttörője a frankfurti iskola), illetve annak ágaitól, a kritikai jogelmélettől[14] és a kritikai fajelmélettől,[15] a radikális feminizmustól[16] és a *gender*elmélettől[17] – a humán- és társadalomtudományok olyan részterületeket tartalmaznak, amelyek a társadalmi igazságtalanság felderítésére az „elnyomó-elnyomott" sémán alapuló elemzési keretet alkalmazzák. Az igazságtalanság valósága és a bukott teremtmények mindenkor jelen lévő, bukott teremtménytársaik által elkövetett abúzusa azt jelenti, hogy a marxizmus megőrzi valódi érzelmi erejét és erkölcsi célját. Teszi ezt úgy, hogy közben egy vállrándítással intézi el a történelem kínos feljegyzéseit: a marxista-leninista rezsimek tengernyi éhínséggel, elnyomással, brutalitással és vérontással kísért uralmát.[18] Mi volna ez, ha nem ipari léptékű gonoszság: „Gyümölcseikről ismeritek meg őket."[19]

12 Lessing 1994.

13 Lásd például Adorno–Horkheimer 1973.

14 Lásd például Crenshaw 1989: 139–167.

15 Lásd például DiAngelo 2018.

16 Lásd például Bindel 2021.

17 Lásd például Butler 1990.

18 Terjedelmi okokból nem sorolhatjuk fel a számtalan munkát, amely a marxista uralom gonoszságait tárja fel, a rémtetteket dokumentálja minden olyan országban, amelyet az a szerencsétlenség ért, hogy elszenvedte annak utópizmusát. Egy klasszikus munkáért lásd Szolzsenyicin 1989.

19 Mt 7,15–20.

A *First Things* című vallási folyóiratban megjelent cikkében Blond kezdetben a marxizmust a következőképpen azonosítja: „A világ jövőjének meghatározásáért versengő eszmék közé sorolható a katolicizmus, az iszlám és (a közelmúltig) a marxizmus."[20] Ebben az értelemben Blond civilizációs szinten gondolkodik az eszmékről, majd megemlíti a liberalizmus „domináns, hegemón és mindent átható"[21] természetét. A marxizmus Blond számára csak megemlítendő korábbi világnézet *volt*, egyszeri, történelmi kihívás a Nyugat számára, amely mára idejétmúlttá vált. Következtetése persze érthető, tekintettel a Szovjetunió és marxista-leninista birodalmának összeomlására. Ugyanakkor Nagy-Britannia háború utáni története tárgyában forgatott olvasmányaim és végzett oktatói munkám tanulságaként kulturális fordulatokra bukkantam a brit marxizmusban, különösen Sztálin 1953-as halálát és Hruscsov „titkos beszédét", valamint az 1956-os magyar forradalom és az 1968-as prágai tavasz leverését követően.[22] Ahogyan Nyugat-Európa-szerte számos társuk, a tehetséges tudósok – férfiak és nők egyaránt – kivonultak Nagy-Britannia Kommunista Pártjából, és ez fenntartotta a szovjet kommunizmustól megfosztott marxizmus utópikus jellegét és intellektuális energiáját.[23] A brit marxista értelmiség figyelmét és energiáit az intézmények, gyakorlatok és hagyományok kritikája felé fordította: e kritika a jóléti kapitalizmustól és az oktatástól a művészetig, a szórakoztatásig és mindenekelőtt az egyházig és a keresztény erkölcsig számos területet fogott át. A marxizmus nem tűnt el és nem lehelte ki lelkét: fejlődött. Eltávolodva az erőszakos forradalomról és a klasszikus proletárharcról figyelmét arra irányította, amit Rudi Dutschke, az amerikai újbaloldali mozgalom diákvezére „az intézményeken át vezető hosszú menetelésnek" nevezett.[24] Herbert Marcuse szerint az egyetemek (mind a nagy múlttal rendelkezők, mind az újonnan alapítottak) az ellenforradalom kulcsfontosságú intézményei voltak:

> „Továbbra is hangsúlyozom az egyetemek jelen korban betöltött kulcsszerepét: továbbra is az ellenkáderek képzésének intézményeiként

20 Blond 2017.
21 Blond 2017.
22 Lásd Dworkin 1997; Scruton 2015.
23 Lásd Davis 2006: 335–358; Hicks 2019.
24 Lásd Marcuse 1972: 55.

> funkcionálnak. Az e cél eléréséhez szükséges »átstrukturálás« többet jelent a döntő hallgatói részvételnél és a nem tekintélyelvű tanulásnál. Az egyetemek jelen korunkban való »relevánssá« tétele ehelyett azon tények és erők bemutatásában áll, amelyek a civilizációt eljuttatták mai állapotába, és eljuttathatják oda is, ami holnap lehet belőle – *ez* a politikai oktatás. A történelem ugyanis valóban ismétli önmagát. Ha ez az uralom és az alávetettség jelenségének ismétlődését jelenti, akkor meg kell állítani. Ennek előfeltétele, hogy ismerjük a jelenség eredetét és kitermelődésének módjait: ehhez kell a kritikus gondolkodás."[25]

Ha viszont a progresszív humanista gúnyába bújt kereszténynyellenes liberalizmus volt az a hagyomány, amely támadást intézett a keresztény gondolkodás ellen, és mindezzel párhuzamosan hatással volt a kortárs konzervativizmusra, akkor Blond hogyan magyarázza a háború utáni kulturális marxizmus jelenségét? Többé-kevésbé ezt a kérdést tettem fel neki a Budapesten rendezett konferencián.[26] Válaszában Blond a marxizmust számos megjelenési formájában azon széles értelemben vett történelmi következmény részeként értelmezte, amely a felvilágosult humanizmus, különösen Rousseau politikai gondolkodásának hatására jelent meg. Blond számára a marxizmus a felvilágosult humanizmus és a liberalizmus származéka. Inkább a kereszténységet fokozatosan elbitorló kereszténynyellenes liberalizmus lett napjainkra intellektuális és kulturális értelemben egyeduralkodóvá a Nyugaton.

A LIBERALIZMUS HELYREÁLLÍTÁSA: AVAGY MIÉRT FONTOS A LIBERALIZMUS A KULTÚRHARCBAN?

A kötethez való hozzájárulásommal a liberális hagyomány megbecsülését próbálom elmélyíteni. Ezt nem csupán azért teszem, hogy az olvasó elméjében rokonszenvet keltsek annak gazdagsága iránt (bár magam nyíltan

[25] Marcuse 1972: 56.

[26] *A posztliberális fordulat és a brit konzervativizmus jövője* címmel 2022. március 19-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Danube Institute közös szervezésében Budapesten tartott konferencia.

vállalom e rokonszenvemet), hanem azért is, hogy óva intsek a liberális hagyomány értékének figyelmen kívül hagyásától, csak mert több generációnyi progresszív humanista mindent elkövetett, hogy kiássa a liberalizmus keresztény gondolkodásba mélyedő gyökereit. Igyekezzünk meglátni a fa mögött az erdőt! Tény és való, hogy a liberális hagyomány egy másik eszmei terv szolgálója lett: képletesen szólva a progresszivizmus és a humanizmus fattyú gyermeke. Az ortodox konzervatívok által kellően alátámasztott tény, hogy a korlátlan gazdasági liberalizmus (nemhogy a libertarianizmus) és a szociálliberalizmus negatív externáliákkal, tragédiákkal és folyamatos dilemmákkal terhelte az azokat követő társadalmakat. Nehéz szívvel, de tiszta szemmel lehet alkalmazni a Nyugaton a prófétai ítéletet, miszerint „megbünteti az atyák álnokságait a fiaikban harmad és negyed íziglen".[27] A brit társadalomban annyira sok az effajta következmény, hogy szinte nem is lehet azokat a maguk teljességében mérni és feltérképezni. Nem mintha bárkiben nagy vágy lobogna az erkölcs ilyen jellegű ellenőrzésére. Az anglikán egyház úgynevezett „püspökeit" jobban foglalkoztatja a baloldal megerősítése – annak minden *woke* elhajlásával együtt –, mint a jámborság és az alázat.[28]

Röviden a lényeg a következő. A posztliberalizmusról szóló párbeszéd azért releváns, mert résztvevői elismerik a kereszténységellenes liberalizmus domináns formáinak – a progresszív humanizmusnak – a morális hibáit. Blond és kutatótársai[29] ezek ellenében kínálnak receptet. Ugyanakkor, bár természetesen számos effajta recept létezik, széles körű egyetértés van abban, hogy a liberalizmus és a marxizmus (különböző formáiban) nem tudja biztosítani a közjót. A kereszténység viszont igen, és az ortodox konzervatív hagyomány a legalkalmasabb arra, hogy a keresztény gondolkodás forrásából merítsen. A liberalizmus helyreállítása tehát segíti a konzervativizmus felépülését. Idetartozik a kereszténység paradigmatikus helye a Nyugat történetében és kialakulásában. Egy kis intellektuális régészkedés olyan kulturális kincsek tárházát tárhatja fel, amely jelen korunkban felhasználásra és befektetésre érdemes.

[27] 4Móz 14,18.

[28] Lásd Church of England 2020.

[29] A posztliberalizmusról szóló párbeszédben – igaz, balközépről – közreműködő egyéb véleményekre lásd Milbank–Pabst 2016; Pabst 2021.

Szükségünk is van ilyen gazdagságra. Ha megértjük a posztliberalizmusnak a kultúrharcban való hatékony részvétele eszközének szükségességéről szóló párbeszédet, akkor megértjük azt is, hogy szükség van a (megfelelően értelmezett) liberalizmus helyreállítására. Ha a liberalizmus helyreállítását és keresztény alapjainak kifejezésre juttatását elmulasztják, akkor az ortodox konzervatívok és szövetségeseik a kultúrharc bizonyos szféráiban a baloldal győzelmére számíthatnak. A győzelem zászlaját már a szó szoros értelmében ki is tűzték egy sor intézmény fölé. A kultúrharc egyes frontjain elhúzódó identitásversenyek koptatják el a küzdőket. Máshol a szólásszabadság és az egyetem szerepével kapcsolatos konfliktusok kerülnek mérlegre. Bár nem tudom, milyen mértékben nyerhető meg a kultúrharc, vagy hogy lehetséges-e fegyverszünet, továbbra is meggyőződésem, hogy a háború megvívásának módja legalább annyira fontos, mint a kimenetele. Ha igyekszünk tisztelettel lenni ellenfeleink iránt, és távoli rokonságot látni kreatív törekvéseikben, akkor végső soron megőrizhető a béke. A kultúrharc olyan konfliktusként tartható fenn, amelyben erőszak helyett elvekről, jövőképekről, erkölcsi előfeltevésekről és mindenekelőtt szavakról folyik a vita. *De vajon a szavak nem erőszakosak?* Valóban lehetnek ártalmasak és gyűlölködők, de attól még egy másik kategóriába tartoznak. Ha ezt a kategóriát a másikkal egyesítjük, összemossuk, vagy engedjük azokat egymásba folyni, akkor – attól tartok – a kultúrharc hamarosan túlterjeszkedik az eszmék és az értékek birodalmán. Ezért sürgető szükség van a liberalizmus helyreállítására; és arra, hogy visszaszerezzünk valamit önmagunk történetéből, közös természetünk alapjaiból.

Az én álláspontomban és Blond véleményében van közös, teológiai és politikai meggyőződéseink bizonyos mértékig átfedésben vannak. Egyik írásában Blond a következő kérdéseket látta sürgetőnek a brit politikában: „polgári állam, moralizált piac és asszociatív társadalom."[30] Ebben egy platformon vagyunk. Sajnos azonban – némi személyes befolyás ellenére – Blond David Cameronnak címzett javaslatai végül süket fülekre találtak. Számomra nem meglepő, hogy a Cameron vezette kormányok nem feleltek meg Blond kommunitárius konzervatív jövőképének. Cameron miniszterelnökségének évei olyan bizonyítékot és örökséget hagytak maguk után, amely társadalmi

[30] Phillip Blond: *The Future of Conservatism;* a könyvbemutatón tartott beszéd, ResPublica, London, 2009. november 26.

és gazdasági értelemben inkább liberális, mint ortodox konzervatív.[31] Ez azokra is igaz, akik rövid időn belül egymás után követték Cameront a Konzervatív Párt elnöki székében. Úgy tűnik, hogy az ortodox konzervatívok és szocialista ellenfeleik tapasztalatai annyiban hasonlók, hogy örökösen csalódniuk kell pártvezetőikben. A kérdésnek fontos része annak teljes felismerése, hogy mind az államot, mind a vállalatokat irányító menedzserek sajátos társadalmi környezetben és az emberek tömegétől elzárt etikai ökoszisztémákban működnek. Nem nélkülözhető az állam vagy a piac, és pragmatikus reformok is végrehajthatók. De sem az állam, sem a piac, sem a kormány nem forrása az erénynek és a közjónak. Ez a nemes és súlyos teher mindannyiunkra; az állampolgárok civil egyesülésére hárul.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ortodox konzervatívoknak sokat és mélyen kell töprengeniük, hogy megfogalmazzák kárenyhítő törekvéseiket, meggyőzzék támogatóikat, és – ami a legfontosabb – meggyőzzék a brit népet arról, hogy létezik komolyan vehető recept mindannak helyreállítására, ami elveszett, és mindannak megőrzésére, ami a legértékesebb. Ez a munka azonban nem a futuristákra vagy az álvallásos látnokokra vár. Inkább a hasonló gondolkodásúak dolga lesz, hogy megküzdjenek mindazért, ami jelenünkben maradandó, és friss érvekkel támasszák alá azon hagyományok, intézmények és erkölcsök oltalmazását, amelyek megőrzik a közjó klasszikus keresztény értelemben vett erényét. Minderre a jövő generációinak érdekében van szükség, legyenek azok konfesszionális, humanista vagy vallási kisebbségek. E tekintetben Burke írása tanulsággal szolgál:

> „Nem törődnek utódaikkal azok, akik soha nem tekintenek vissza őseikre. Emellett Anglia népe jól tudja, hogy az örökség eszméje egyúttal a megtartás es az áthagyományozás biztos elvi alapjául szolgál; anélkül, hogy kizárná a fejlődés eszméjét."[32]

[31] Beech 2015:1–15.

[32] Burke 1790: 47–48 [Burke 1990: 117].

Az ilyen vállalkozás párbeszéddel kezdődik, és közös történetben, élő hagyományban csúcsosodik ki. Olyan élő hagyományban, amely számot ad arról, ami elmúlt, ami a jelen, és amilyennek a jövőnek lennie kellene. A konzervativizmus ilyen, számos – mind élő, mind eltávozott – beszélgetőpartner folytonos párbeszédébe ágyazott hagyomány. Amint azt G. K. Chesterton kifejtette:

> „A hagyomány annyit tesz, hogy megadjuk a szót annak az osztálynak, amely mind közül a leginkább ködbe vész: az őseinknek. Ez a holtak demokráciája. A hagyomány nem hajlandó behódolni a kicsiny és arrogáns oligarcháknak csak azért, mert történetesen még köztünk járnak."[33]

Az emlékezet kegyelméből elolvashatjuk, felidézhetjük, és újra alkalmazhatjuk ezen élő hagyomány történeteit. A kanonizált történetek a legjobb történetek: a nyugati kultúra magját képezik, és középpontjában állnak azon meggyőződéseknek és gyakorlatoknak, amelyeket segítenek fenntartani. Így a kanonizált történetek a kultúra részének tekinthetők, és azzal rokoníthatók, amit Matthew Arnold a kultúra céljának nevezett: „A jelen mindenütt legyen a legjobb, amit valaha gondoltak és tudtak a világon."[34] Az ortodox konzervativizmusnak épp itt mutatkozik meg az előnye. Hiszen tisztelettel viseltetni mindaz iránt, amit valaha tudtak és gondoltak – a történelmi beállítottság – azt jelenti, hogy nem vagyunk restek a múlt legjobbjaitól tanulni, ami felvértez a szükséges magabiztossággal. Az effajta magabiztosság folytán fittyet hányhatunk az újdonság szerelmeseire, akik bálványként imádnak mindent, ami új és divatos – és mint minden bálvány, ez is a pusztulás útjára visz –, megmosolyoghatjuk a nosztalgia híveit és dalolhatunk a szőrszálhasogatóknak. Az ortodox konzervatívok számára a nyugati bölcsesség tárháza a szív, a lélek és az elme tápláléka, asztalunk gazdagon terített lakomája. Mi mindent tehetnénk, ha visszalátogatnánk, és elidőznénk egy darabig az asztal mellett? Mi mindent gondolhatnánk el?

[33] Chesterton 1908: 45.
[34] Arnold 1961: 31.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ARNOLD, Matthew (1961): *Culture and Anarchy. An Essay in Political and Social Criticism.* London: John Murray.

BEECH, Matt (2015): The Ideology of the Coalition: More Liberal than Conservative. In BEECH, Matt – LEE, Simon (szerk.): *The Conservative-Liberal Coalition. Examining the Cameron-Clegg Government.* New York: Palgrave Macmillan, 1–15. Online: https://doi.org/10.1057/9781137461377_1

BEECH, Matt (2023): Conservative Party Ideology in the Age of Brexit. In BEECH, Matt – LEE, Simon (szerk.): *Conservative Governments in the Age of Brexit.* Cham: Palgrave Macmillan, 11–24. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21464-6_2

BINDEL, Julie (2021): *Feminism for Women. The Real Route to Liberation.* London: Little, Brown.

BLOND, Phillip (2009): Rise of the Red Tories. *Prospect,* 2009. február 28. Online: https://www.prospectmagazine.co.uk/essays/52797/rise-of-the-red-tories

BLOND, Phillip (2010a): *Red Tory. How the Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It.* London: Faber & Faber.

BLOND, Phillip (2010b): Shattered Society. *The American Conservative,* 2010. június 1. Online: www.theamericanconservative.com/shattered-society

BLOND, Phillip (2017): Politics after Liberalism. *First Things,* 2017. december. Online: www.firstthings.com/article/2017/12/politics-after-liberalism

BURKE, Edmund (1790): *Reflections on the Revolution in France.* London: Dodsley [magyar nyelven: *Töprengések a francia forradalomról.* Ford. Kontler László. Budapest: Atlantisz, 1990].

BUTLER, Judith (1990): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity.* New York – London: Routledge.

CHESTERTON, G[ilbert] K[eith] (1908): *Orthodoxy.* Milwaukee: Cavalier Books.

Church of England (2020): *Living in Love and Faith. Christian Teaching and Learning about Identity, Sexuality, Relationships and Marriage.* London: Church House Publishing.

CRENSHAW, Kimberle (1989): Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum,* (1), 139–167. Online: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=uclf

DAVIS, Madeleine (2006): The Marxism of the British New Left. *Journal of Political Ideologies,* 11(3), 335–358. Online: https://doi.org/10.1080/13569310600923949

DIANGELO, Robin (2018): *White Fragility. Why It's So Hard for White People to Talk About Racism.* Boston: Beacon Press.

DWORKIN, Dennis (1997): *Cultural Marxism in Postwar Britain. History, the New Left, and the Origins of Cultural Studies.* Durham, NC – London: Duke University Press. Online: https://doi.org/10.1215/9780822396512

HICKS, Stephen R. C. (2019): *Explaining Postmodernism. Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault.* Cleveland, QLD: Connor Court.

HOLLAND, Tom (2019): *Dominion. The Making of the Western Mind.* London: Little, Brown.

HORKHEIMER, Max – ADORNO, Theodor W. (1973): *Dialectic of Enlightenment.* London: Allen Lane.

LESSING, Doris (1994): Unexamined Mental Attitudes Left Behind by Communism. In KURZWEIL, Edith – PHILLIPS, William (szerk.): *Our Country, Our Culture. The Politics of Political Correctness.* Boston, MA: Partisan Review Press. Online: www.dorislessing.org/unexamined.html

MARCUSE, Herbert (1972): *Counterrevolution and Revolt.* Boston: Beacon Press.

MILBANK, John – PABST, Adrian (2016): *The Politics of Virtue. Post-Liberalism and the Human Future.* London: Rowman & Littlefield.

PABST, Adrian (2021): *Postliberal Politics. The Coming Era of Renewal.* Cambridge, UK: Polity.

SCRUTON, Roger (2015): *Fools, Frauds and Firebrands. Thinkers of the New Left.* London: Bloomsbury [magyar nyelven: *Futóbolondok, csalók, agitátorok. Az újbaloldal gondolkodói.* Ford. Betlen János. Budapest: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2019].

SCRUTON, Roger (2019): *A Political Philosophy. Arguments for Conservatism.* London: Bloomsbury.

SIEDENTOP, Larry (2014): *Inventing the Individual. The Origins of Western Liberalism.* Cambridge, MA – London: Harvard University Press. Online: https://doi.org/10.4159/9780674736245

SZOLZSENYICIN, Alekszandr (1989): *A Gulág-szigetcsoport I–II. 1918–1956.* Ford. Szente Imre. Debrecen: Új Idő.

Daniel Pitt

OIKOPHILIA ÉS A KONZERVATÍV KÖRNYEZETTUDATOSSÁG POÉZISE

Richard M. Weaver 1948-ban emlékeztetett bennünket arra,[1] hogy az eszméknek következményeik vannak.[2] Éppen ezért a konzervatívoknak minden ellenfelükkel az eszmék szintjén kellene felvenniük a kesztyűt – és egyetlen kérdésre sem kellene eredendően baloldaliként tekinteni. Ugyanez vonatkozik a környezetvédelem kérdéseire is. Akár a rögbiben: ha a játékosok nem küzdenek teljes erőbedobással, nem szerez labdát a csapat. Egyes konzervatívok mégis beletörődni látszanak abba, hogy ők nem lehetnek környezettudatosak, és a konzervatív környezettudatosság nem más, mint paradoxon vagy oximoron. Katey Castellano például megjegyezte, hogy a környezettudatosságot „általában a liberalizmushoz" vagy a *woke* politikákhoz társítják.[3] Ez a feltevés odáig vezetett, hogy Wordsworth „ökológiai" költészetét elemző munkájában Jonathan Bate arra a következtetésre jutott, hogy Wordsworth nyilvánvalóan szintén a liberálisok táborát erősítette.[4] Roger Scruton rámutat:

> „A konzervatívok tehát helytelenül bélyegzik társadalmilag megosztónak a környezetvédelmi mozgalom egészét [...] és úgy próbálnak tenni,

1 Rendkívül hálás vagyok dr. Sebastian Morellónak, Christopher Fearnek és *A posztliberális fordulat és a brit konzervativizmus jövője* címmel megrendezett konferencia többi résztvevőjének az előadásommal, továbbá a jelen tanulmány korai változataival kapcsolatban tett észrevételeiért. Hibáim és/vagy elütéseim ugyanakkor csakis az enyémek.

2 Weaver 2013.

3 Castellano 2011: 73–91.

4 Bate 1991.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_05 • ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8823-9280

mintha annak semmi keresnivalója nem volna a konzervatív politikai gondolkodásban."[5]

Ennek eredményeként – amint John Bliese rámutat – a konzervatívok inkább arra hajlanak, hogy a környezetvédelmi vonatkozásban kevesebb szabályozást előnyben részesítő vállalkozásokat támogassák.[6]

A jelen tanulmányban kifejtett érveim szerint azonban létezik olyan hagyományos konzervatív környezetpolitikai perspektíva, amelynek nincs köze a liberalizmushoz, *woke*-ellenes, ugyanakkor hihető, koherens és meggyőző – ráadásul valószínűleg népszerű is. Peter Huber ehhez hasonlóan azt állítja, hogy a modern liberális környezetvédelem megtévesztő, és a környezet szempontjából valójában inkább árt, mint használ. Huber vélekedése szerint a környezetet az úgynevezett környezetvédőktől is meg kell védeni. Jómagam a környezetpolitika konzervatív perspektívájának megtalálása érdekében holisztikus módszert alkalmazok, amely mind a múltban alkotó, mind kortárs, kulcsfontosságú konzervatív gondolkodók, írók, költők és politikusok munkáira támaszkodik, Edmund Burke-től egészen Wendell Berryig. Úgy vélem, e módszer segít rávilágítani arra, hogy van a környezetvédelemnek és -fejlesztésnek olyan szála, amely végigfut a *tory* hagyományon. E perspektívára nem csupán tudományos megfontolások miatt érdemes rátalálni. A stabil és virágzó természeti környezet fenntartása mindenki, de különösen a konzervatívok számára lényeges. Bár a téma szakirodalma átfogó képet ad, az alábbiakban kifejtettek szerint azonosíthatunk hét alapelvet, amelyekből konkrét szakpolitikai javaslatok következnek.

KONZERVATÍV KÖRNYEZETVÉDELMI HAGYOMÁNY?

Bár – amint azt John Bliese 1997-ben megjegyezte[7] – a „konzervatív értelmiség java része mellőzi a környezetvédelem kérdését, a magukat konzervatívnak

5 Scruton 2006: 19.
6 Bliese 2002.
7 Bliese 1997: 1.

nevező politikusokra már nem igaz ugyanez".[8] Ugyanakkor (folytatja Bliese) ez utóbbiak kizárólag azért jelentek meg a környezeti vitákon, hogy „blokkoljanak gyakorlatilag minden, a környezeti ártalmak enyhítésére, a környezet- és természetvédelemre vonatkozó törekvést".[9] Ennek tükrében nem meglepő Scruton következő megállapítása:

> „A környezetvédők hozzászoktak ahhoz, hogy a konzervativizmust a szabad vállalkozás ideológiájának lássák, a szabad vállalkozást pedig a Föld erőforrásai ellen intézett olyan támadásnak, amelynek a piacot élénkítő rövid távú nyereségen kívül nincs semmilyen motivációja. E téves felfogásért részben azok felelősek, akik a politika kontextusában konzervatívnak nevezik magukat."[10]

A konzervatívok kétségkívül a gazdasági döntésekre helyezték a hangsúlyt, amit – bizonyos mértékig – helyesen is tettek. Választásaink köre azonban véges, és sajnálatos módon a konzervatívok részéről jóval kevesebb szó esett azokról a nem választáson alapuló kötelezettségekről, amelyek fenntartják a jelentőségteljes döntésekhez szükséges feltételeket. Akadnak persze kivételek is. *Dimension of Conservativism (A konzervativizmus dimenziója)* címet viselő beszédében Margaret Thatcher a következőket mondta 1977-ben a fiatal konzervatívok londoni Caxton Hallban tartott ülésén:

> „A szabad vállalkozásnak van helye, méghozzá kitüntetett helye dolgaink rendszerében, azonban csak a számos dimenzió egyikeként. Hiszen a *toryk* már jóval azelőtt *toryk* voltak, hogy a szabadpiac bármit is jelentett volna."[11]

R. V. Young, Jr. szintén amellett érvelt, hogy – bár „a konzervativizmus és a környezetvédelmi kérdések kapcsolatának megvitatása reménytelenül bonyolult feladatnak tűnik"[12] – „a környezeti viták vonatkozásában lehetséges a koherens konzervatív hozzáállás fenntartása". Young hozzátette:

8 Bliese 1997: 1.
9 Bliese 1997: 1.
10 Scruton 2006: 7.
11 Thatcher 1977: 4.
12 Young 1979: 253.

„[E]gy konzervatívnak ki kell tartania amellett, hogy jelenlegi ökológiai válságunkra az egyetlen válasz, ha azt morális válságként ismerjük fel, és visszatérünk a hagyományos erényekhez. Az önmegtartóztatás, az alázat és (Weaver kifejezésével) a kegyesség *(piety)*[13] mind fontos jellemzője a konzervatív vérmérsékletnek."[14]

Weaver alapvetően úgy látta, hogy a „természethez való hozzáállás [...] olyan alapvető kérdés az ember szemléletében vagy életfilozófiájában, hogy gyakran hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni".[15] Látnoki erejű megjegyzése szerint: „azonban ha valóban figyelmen kívül hagyjuk, később sok olyan dolgot látunk majd bekövetkezni, amelyek helyrehozatalára már nem adatik lehetőségünk."[16]

EMLÉKEK, KÉPZELET, TÁJ ÉS ALAPELVEK

The Prelude (Az előszó) és *The Excursion (A kirándulás)* című művében William Wordsworth az elme fejlődésének nyomába eredve azt a megfigyelést teszi, hogy a természet és a táj képes pozitív hatást gyakorolni lelkiállapotunkra, mélyen megérintve emlékeinket, képzeletünket és együttérzésre való képességünket.

„From Nature doth emotion come, and moods
Of calmness equally are Nature's gift:
This is her glory; these two attributes
Are sister horns that constitute her strength.
Hence Genius, born to thrive by interchange
Of peace and excitation, finds in her

13 *Az angol* piety *szót magyarra a jámborság, a kegyesség vagy az áhítat kifejezéssel szokás fordítani. A tanulmányban hivatkozott egyes munkák magyar fordítása helyenként különböző kifejezéseket használ, azonban az angol eredeti kifejezés mind az áhítat, mind a kegyesség, mind a jámborság esetében a* piety. (A ford.)

14 Young 1979: 253.

15 Weaver 1987: 209.

16 Weaver 1987: 209.

His best and purest friend; from her receives
That energy by which he seeks the truth,
From her that happy stillness of the mind
Which fits him to receive it when unsought."[17]

„Az érzelem a Természettől származik,
Nyugodt kedéllyel szintúgy Ő ruház fel:
Ettől oly pazar; e két pompás bőségszaru
Alkotja erejét. Itt hű barátra lel a Géniusz,
Kit hol aléltság, hol tettvágy körforgása hajt;
A Természet ruházza fel erővel, hogy keresse az igazat,
S innen az elme boldog csendessége,
Hogy elviselje, ha megtalálta azt."[18]

Bliese a következő kilenc alapelvet jelöli meg munkájában: (1) a felismerés, hogy a konzervatív nem materialista; (2) a kegyesség, különösen a természet iránti kegyesség megfigyelése; (3) a prudencia (gyakorlati okosság) gyakorlása; (4) a generációk közötti kölcsönös megértés; (5) az egyén szabadságának tiszteletben tartása; (6) a tettekért való felelősségvállalás mint a szabadság velejárója; (7) a magántulajdon és a piac tiszteletben tartása; (8) a negatív externáliák árakba történő beépítése; és (9) a káros kormányzati beavatkozások megszüntetése a piacon. A szakirodalomból kirajzolódó elvek között jelentős az átfedés. A tradicionalista konzervatív környezettudatosságot összességükben alátámasztó érvek a következők: (1) *oikophilia;* (2) gondos megőrzés (gondnokság); (3) lokalizmus; (4) a generációk egymás iránti kötelezettsége; (5) kegyesség; (6) beágyazottság; és (7) prudencia. Ez a konzervatív környezettudatosság inkább erkölcsi, semmint gazdasági vagy „erőforrás-alapú" álláspont. Ennek egyik előnyét az adja, hogy ezen a téren az általános felfogás szerint a két kizárólagosan létező morális álláspont a liberális és a környezeti szempontú *woke* álláspont, azonban a konzervativizmus ilyen morális állásponttal nem rendelkezik.

[17] Wordsworth 1850: 335.
[18] *Kárász Erika fordítása.* (A ford.)

OIKOPHILIA: AZ OTTHON SZERETETE

A hagyományos konzervatív környezettudatos állaspont kiindulópontja e három nagy erejű szó: „Az otthon szeretete." Scruton szerint „még senki nem azonosított olyan késztető erőt, amely jobban szolgálná a környezettudatosság ügyét, mint ez: otthonunk iránt érzett közös szeretetünk."[19] Scrutont követve jómagam is az *„oikophilia"* kifejezést használom: az ő magyarázata szerint „az *oikos* olyan hely, amely nemcsak az enyém, és nem is csupán a tiéd: a *miénk*."[20] A konzervatív környezettudatosságnak valóban alapvető eleme, hogy az én környékem, az én városom, az én országom és az én Földem valójában a *tiéd* is. Csakis így kezdhetjük *mi* tudomásul venni az ezen álláspontban rejlő kötelezettségeket: nem csupán az egymás iránti, de a *mi* mások irányában fennálló kötelezettségeinket is, beleértve a még meg nem születetteket. A jövő embereinek is szüksége lesz otthonra, ahogyan mindarra is, amiből az otthon felépül. Legalapvetőbb értelemben az otthon egy *hely*, azaz több, mint puszta „tér": a hely körülhatárolt, megformált, szervezett és személyre szabott. Ebből ered ösztönös csodálatunk azon városok iránt, amelyeket mások hoztak létre, és formáltak a jó élet és a jelentőségteljes cselekvés helyszínévé, és amelyet gondossággal és figyelemmel ápoltak: az elegáns épületek és utcák, a járókelőt beszippantó és a polgári értékeket ösztönző terek, a virágzó és szépen gondozott növények és állatvilág, a víz okos felhasználása és még oly sok minden más iránt érzett csodálatunk. Ez azonban nem kizárólag az anyagról szól. Az otthon felépítéséhez és fenntartásához, az abban eltöltött élethez az szükséges, hogy annak lakói birtokában legyenek egyfajta közös történelemnek és „emlékezetnek" azon hely kapcsán, amelynek részesei, és átérezzék a hely szokásait. Ez minimálisan azt jelenti, hogy legyen alapvető elképzelésük a tisztességes „otthonkezelés" fenntartásában játszott szerepükről. Ahogyan Wendell Berry fogalmaz *A Place on Earth (A jó föld)* című munkájában: „Senki nem fedezheti fel más helyett a világot. Csak akkor válik közös alappá és közös kötelékké, ha magunk fedezzük fel. Ekkor szűnünk meg önmagunkban lenni."[21] Fel kell fedeznünk tehát a közös otthonban rejlő kötelezettségeinket: ezekre nem

19 Scruton 2006: 18.

20 Scruton 2013: 106 (kiemelés tőlem).

21 Berry 2001.

tekinthetünk kívülről behozott értékekként – legyen szó a nemzetek feletti szervezetek fennkölt nyilatkozatairól vagy a nemzetközi lobbik nyomásáról –, és nem helyettesíthetjük azokat egyoldalúan önös preferenciáinkkal, akár a dühödt kamasz, akinek csakis a saját elvei szerint akaródzik élni, miközben tartja a markát a szülői ház közös hasznai felé.

A pozitív környezettudatosság megköveteli a köz jóváhagyását és aktív részvételét. Ahogyan azt David Hume-tól megtanultuk, ígéretek nélkül nem létezik hosszú távú kapcsolat, és az ígéret intézményének alapja a bizalom. Éppen azért a *woke* csoportok – például az Extinction Rebellion vagy a Just Stop Oil mozgalom – többet ártanak, mint használnak. A helyi aktív részvétel hiányát a zavarkeltés és az erkölcsi megfélemlítés taktikájának alkalmazásával próbálják orvosolni, ez azonban még inkább aláássa az egymás számára idegen felnőttek között korábban esetleg meglévő bizalom alapját. Az efféle mozgalmak így – ügyetlenül közszemlére téve saját megbízhatatlanságukat – elidegenítik a polgári gondolkodású helyi hétköznapi embereket. A mindezzel éles ellentétben álló hagyományos konzervatív perspektíva felismeri, hogy a környezeti fenntarthatóság a bizalom függvénye, és hogy a bizalom olyan cselekedetekből táplálkozik, amelyek az *oikos* szövetének, történelmének és szokásainak szeretetét közvetítik. Következésképpen a környezetvédőknek nem úgy kell tekinteniük önmagukra, mint valamely egyetemes, globális mozgalom helyi ügynökeire, hanem az adott kisközösség folyamatos működésének felelős sáfáraira. Ez korántsem a globális problémák figyelmen kívül hagyását jelenti, hiszen az egyetemes az azt alkotó részekből épül fel: sok kicsinyből halom nő. A globális problémákat a lokális megoldások láthatatlan keze oldja meg. Ez az álláspont kétségkívül ellentmond a világ legtöbb nem kormányzati szervezete (NGO) által képviselt domináns narratívának és hitrendszernek, így még azokkal is létezik némi közös platform, akik közvetlenebbül alkalmazzák Peter Singer feltevését, miszerint az erkölcsi kötelezettségeknek nem lehetnek földrajzi korlátaik – még akkor is, ha egyéb szempontból megkérdőjelezhetőnek tartjuk ezt a feltevést.

Ha valaki úgy érzi, ez a természeti tájhoz való hozzáállás – Everett szavaiból merítve[22] – inkább *tory*, semmint *whig*, azzal egyet kell értenem. Everett számára a *toryk* természeti tájról alkotott képe a hagyományost, a természetest,

22 Annak elemzésére, hogy a fenti tipológia a mai napig is hatást gyakorol a Konzervatív Pártra, lásd PITT 2021: 267–291.

a kereszténytet és az organikust hangsúlyozza; míg a *whig* nézet előtérbe helyezi a személytelen tulajdonjogát és a hasznosságon alapuló fejlesztési koncepciót díjazza.[23] Az általam konzervatív környezettudatosságnak nevezett hozzáállás a *tory* nézetet helyezi előtérbe, és felismeri a *whig* nézőpont hiányosságait. Nem rendelhetünk mindenhez, amit szeretünk (vagy szeretnünk kellene) pénzbeli értéket, és ez a természetre is igaz. Theodore Roosevelt szerint:

> „[T]ermészeti erőforrásaink elpazarlása, elpusztítása, a föld megnyúzása és kimerítése a hasznosság növelése helyett azt eredményezi, hogy gyermekeink korára éppen azt a jólétet ássuk alá, amelyet helyesen cselekedvén felerősítve és továbbfejlesztve kellene továbbadnunk nekik."[24]

Természeti tájunk, vidéki és városi otthonaink jelentőségteljesek és pótolhatatlanok, és érthető módon sokan éreznek a környezetünk iránti erkölcsi kötelességük mellett érzelmi vágyat is arra, hogy megóvásukért dolgozzanak. Régtől fogva fennálló tézis, hogy a szépség belső érték. Valamit szépnek tekinteni annyit jelent, hogy azért értékeljük, amilyen, nem pedig azért, amit tesz, vagy valamely külső célért, amelyet szolgál. Természeti tájunkon a szépet erősíteni, a csúfítást és a hamisságot pedig legyőzni szükséges. Ezzel megvédjük, javítjuk és megőrizzük lakóhelyünket és környezetünket. Wordsworth szavaival:

> „The world is too much with us; late and soon,
> Getting and spending, we lay waste our powers; –
> Little we see in Nature that is ours;
> We have given our hearts away, a sordid boon!
> This Sea that bares her bosom to the moon;
> The winds that will be howling at all hours,
> And are up-gathered now like sleeping flowers;
> For this, for everything, we are out of tune;
> It moves us not. Great God! I'd rather be

23 Everett 1994.
24 Roosevelt 1907.

A Pagan suckled in a creed outworn;
So might I, standing on this pleasant lea,
Have glimpses that would make me less forlorn;
Have sight of Proteus rising from the sea;
Or hear old Triton blow his wreathed horn."[25]

„Elfoglal a világ, s mi egyre csak
adunk-veszünk, erőnk herdálva itt:
a Természet bár nyújtja kincseit,
szívünk lesz tárgya hitvány alkunak.
A tenger keble ring a hold alatt,
a szél, mely zúgni fog sok századig,
alvó virág gyanánt itt álmodik,
s lelkünktől ez mind oly távol marad!
Nem indít meg. Bár lennék, Istenem,
Avult hit elméjén csüggő pogány!
E szép mezőn, hol állok csöndesen,
halvány vigaszsugár hullhatna rám,
láthatnám Próteuszt a tengeren,
a Tritón kagylókürtjét is hallanám."[26]

A HELYBE VALÓ BEÁGYAZOTTSÁG

Mark Mitchell így ír az otthon vonzerejéről: „úgy élünk, lélegzünk és létezünk, hogy közben be vagyunk ágyazva egy adott időben létező konkrét hely szövetébe."[27] Mitchell azt is megjegyzi, hogy „minden egyes helynek egyedi, a tájban, az emberekben, a tárgyakban és a történetekben megtestesülő történelme van". Ebből számára az következik, hogy mindezek nélkül „nomádok" vagyunk, „idegenek leszünk egy idegen földön".[28] Robert Nisbet

25 WORDSWORTH 1807: 122.
26 *Kiskun Farkas László fordítása, in* WORDSWORTH–COLERIDGE 1982 (A ford.)
27 MITCHELL 2012: 57.
28 MITCHELL 2012: 57.

társadalomtudós *Quest for Community (Küldetés a közösségért)* című munkájában hasonló érvelést fogalmazott meg az identitás kapcsán. Nisbet számára a jelenkorban elvont módon értelmezett autonóm egyén elszigeteltté vált, kontextus nélkül maradva, az állam számára haszontalanul. Simone Weil *Begyökerezettség* című könyvében rámutat, hogy „a gyökerek jelentik az emberi lélek talán legfontosabb és legkevésbé felismert szükségletét".[29] Úgy tűnik, a gyökerek iránti emberi szükséglet akkor is fontos, ha a természettudatosság szempontját koherenssé és ösztönzővé kívánjuk tenni, különösen azok esetében, akiket nem érint meg, vagy egyenesen taszít a fősodorbeli környezetvédők jelenlegi hozzáállása. Ez kulcsfontosságú és sürgető feladat mindannyiunk számára, akiket Weil szavaival:

> „Egy olyan közösség életében történő valódi, aktív és természetes részvétel tesz emberi lényekké, amely a múlt bizonyos különleges kincseinek és a jövő bizonyos különleges elvárásainak élő formában való megőrzésén fáradozik."[30]

Berry szerint: „A Földről való gondoskodás legősibb, legméltóbb és – végső soron – legkielégítőbb kötelességünk. Egyetlen reményünk, ha ápoljuk mindazt, ami megmaradt belőle, és elősegítjük megújulását." Ez kétségtelenül igaz, hiszen „nem új földért vagy mennyért, hanem a szív nyugalmáért és a szem tisztaságáért imádkozunk. Minden, amire szükségünk lehet, itt van."[31] E tradicionalista álláspont szerint helyi kultúránk megőrzése kéz a kézben jár környezetünk megóvásával.

LOKALIZMUS: KIFELÉ ÉS FELFELÉ

Tocqueville szerint „a szabad népek ereje a helyi közösségekben lakozik".[32] Kétségtelen, hogy a sajátjukra helyben figyelmet fordító lokalistákat könnyű ösztönözni a fenntarthatóság irányába szükséges első és legszükségesebb

29 Weil 2001: 40.
30 Weil 2001: 41.
31 Berry Center 2017.
32 Tocqueville 2003: 62–63.

lépések megtételére, azaz arra, hogy saját helyi környezetük fenntartása érdekében azonosítsanak egy területet, amely az *övék*, és – az „apró szakaszokhoz" hasonló – helyi csoportokban egyesüljenek. E nézőpont szerint a helyi környezetet az utódok érdekében kell megóvni, szépítgetni és gondozni. Ez Berry megfogalmazásában a „kicsiben való gondolkodás" (azaz, gondolkodjon lokálisan, semmint globálisan). Így gondolkodnak azok a gazdák is, akiket „szilárd kapcsolat fűz a földjükhöz", amely gyakorta „örökölt és tradicionális". Berry szerint:

> „A vállalatokat [...] soha nem fogja a földhöz fűzni a születési előjogok és a közösség képviselte kötelék, sem a gondoskodásra rászorító szeretet. A vállalatokat a hatékonyság szabálya köti, amely kizárólag az évi terméshozamra figyel, és egyetlen gondolatot sem fecsérel a föld lassú életritmusára [...]."[33]

Talán valóban helyben érdemes kezdenünk, befejezni azonban már nem helyben kellene. Burke gondolatmenete ebben a tekintetben igen hasznosnak bizonyul:

> „Kötődni a részegységhez, szeretni az apró közösséget, amelyhez a társadalomban tartozunk, a köz iránti vonzalom első alapelve (mondhatni, a csírája). Ez az első láncszem abban a sorban, amely előrevisz az országunk, majd az emberiség iránti szeretet felé."[34]

A letelepedett, az idő tovaszállását figyelő[35] konzervatív életet[36] élők eljutnak oda, hogy szeretik az emberiséget és tisztelik a Földet. Wordsworth fogalmazta meg, hogy a természet szeretete elvezet az ember szeretetéhez:

> „Thus was man,
> Ennobled outwardly before my sight,
> And thus my heart was early introduced,

33 Berry Center 2017.
34 Burke 1790: 68.
35 Hazony 2022.
36 Scruton 2017a.

To an unconscious love and reverence,
Of human nature; hence the human form,
To me became an index of delight,
Of grace and honour, power and worthiness."[37]

„Ilyen volt az ember
Előttem vált nemessé szemeimben
S szívemben korán és öntudatlan
így ébredt hódolat s imádat
szemlélve e csodát; Ember mivoltunk
a báj és becsület, erő és érdem
mindenek feletti fokmércéje lett."[38]

A nemzetállam, avagy az „időn át létező közösség"[39] alapvető jelentőségű a természeti környezet megőrzésében. Scruton szerint:

„A konzervatívok ahelyett, hogy globális szinten próbálnák orvosolni a környezeti és társadalmi problémákat, az ellenőrzés helyi formáira és helyi szuverenitásuk megerősítésére törekednek az ismert és kezelt környezetek felett. Ez azt jelenti, hogy meg kell erősíteni a nemzetek jogát az önkormányzathoz és olyan politikák elfogadásához, amelyek összhangban állnak a lokális lojalitással és a nemzeti büszkeség érzésével. A területhez való ragaszkodás és a terület eróziótól és pazarlástól való védelmének vágya továbbra is erőteljes motívum, amely a politikusok szájából elhangzó minden olyan megnyilatkozásban előfeltételezett, amely áldozatok meghozatalát követeli [...] Mert ez egyszerű és erőteljes indíték: az otthon iránti szeretet."[40]

Scruton érvelése szerint nemzet nélkül a hosszú távú perspektívát a politika részeként látszólag lehetetlen megragadni.[41] Ez az utolsó konkrét kapcsolat

37 Wordsworth 1850: 218.
38 *Kárász Erika fordítása.* (A ford.)
39 Scruton 1980: 48.
40 Scruton 2006: 15.
41 Scruton 1980: 48. A nemzetállam esetére lásd még Hazony 2018.

a sorban, mielőtt a kapcsolatok absztrakcióvá válnak, márpedig az elvont kapcsolatok nem képesek támogatni azt, amit a hatékony környezetvédelem megkövetel: a bizalmat és a hosszú távú perspektívát.

A GONDOS MEGŐRZÉS ÉS A SÁFÁRSÁG KÖTELEZETTSÉGE

Burke szerint a jelen generációja minden korban a rá hagyományozott örökség és kultúra gondos megőrzésére köteles. Scruton hasonlóképpen ezt írja:

> „E nézet szerint a politika célja nem az, hogy átrendezze a társadalmat valamely átfogó jövőkép vagy ideál érdekében, mint amilyen például az egyenlőség, a szabadság vagy a testvériség, hanem hogy fenntartsa az éber ellenállást a társadalmi és ökológiai örökségünket erodáló entropikus erőkkel szemben. Az cél, hogy – lehetőség szerint fokozva rendjét és egyensúlyát – továbbadjuk a következő generációknak mindazt, aminek ideiglenes gondnokai vagyunk."[42]

Weaver szerint:

> „Az embernek kötelessége tisztelni a természetet és azt, ami természetes. A természet nem olyasvalami, amivel meg kell küzdeni, meg kell hódítani és változtatni bármilyen emberi szeszély szerint. Bizonyos mértékig persze használnunk kell. Azonban az embernek a természettel kapcsolatban nem a teljes uralom felé kell törnie, hanem keresnie kell a *modus vivendit* – vagyis az együttélés módját, a megbékélést valamivel, ami már az emberi időszámítás kezdete előtt itt volt, és annak vége utána is itt marad."[43]

T. S. Eliot tipológiája szerint különbség van a természet használata és kiaknázása között.[44] Ez az irány elvezet a természet és a gazdálkodási erőforrások feletti sáfársághoz. A konzervatív környezeti perspektíva szerint az általunk örökölt sáfárság terhe nem bírható el segítség nélkül, és a létezésünkért,

42 Scruton 2006: 8.
43 Weaver 1987: 220–221.
44 Eliot 1949: 26.

valamint a bennünket tartó világ iránti tiszteletünkért való hálaadás nem csupán mélyen bevéső dött a *tory* gondolatokba, de környezetünk védelméhez is szükséges.

A GENERÁCIÓK EGYMÁS IRÁNT FELELŐSSÉGE: MÚLT, JELEN, JÖVŐ

Rossiter szerint „[a] gondos megőrzés szelleme – a felfogás, miszerint a kapott értékes örökséget sértetlen, sőt talán kissé megerősített állapotban kell továbbadni – áthatja a konzervativizmust".[45] A gondos megőrzés a konzervatív környezetvédelem egyik alapelve, és ez biztosítja a kapcsolatot a generációk közötti kötelezettségeinkhez. A *toryizmus* központi eleme az, hogy komolyan kell vennünk a döntésünktől függetlenül fennálló kötelezettségeinket, ideértve környezetünk megóvását is. Tudjuk, hogy kötelességünk tisztelni a szülőket, akiket nem mi választottunk, megvédeni az országot, amelyet nem mi választottunk, és meg kell őriznünk azokat a helyeket – tájakat –, **amelyeket megint csak nem mi választottunk.** E komolyan vett kötelezettségeknek kell képezniük minden konzervatív platform alapját – ezt fogalmazta meg Disraeli is *Vindication of the English Constitution* (Az angol alkotmány védelmében) című munkájában, védelmi igényét arra alapozva, hogy az alkotmányt olyasvalami alkotja, ami „tízezerszer jobb, mint a választás. Az emberek sajátos körülményei, alkalmai, temperamentumai, beállítottsága, erkölcsi, társadalmi polgári szokásai alkotják, amelyeknek megmutatkozásához hosszú idő szükséges."[46] Való igaz, a társadalmi viszonyok – például a család – egyik generációról a másikra adják át a társadalmi tőkét, miközben a legjelentősebb megújuló erőforrás természetesen mi magunk vagyunk. Scruton kifejti, hogy „amikor a családi élet nem tölti be a szerepét, kultúránk romlására kell számítanunk".[47] Én ugyanakkor hozzátenném, hogy ilyen körülmények között a „családi birtok", azaz közös környezetünk romlására is számítani kell. Ahogy Burke megjegyezte, „az öröklés gondolata a megőrzés és az átadás biztos elvét szolgáltatja, ugyanakkor a legkevésbé sem zárja ki a

45 Rossiter 1955: 64–66.
46 Disraeli 1835: 24.
47 Eliot 1973.

fejlesztés elvét".[48] Kötelezettségeinket nemcsak az élők, hanem az élők, a meg nem születettek és a holtak szerződése adja.[49] Scruton ugyanakkor kiemeli, hogy ez „nem is szerződés, hanem a gondos megőrzés kötelezettségét keletkeztető viszony".[50] A generációk között tehát léteznek kötelezettségek, de mi a helyzet a generációk közötti méltányossággal?[51] Elsőként érdemes megvizsgálni, hogy mit gondol egy konzervatív a méltányosságról? Úgy tűnik, Arisztotelész „arany középúton" alapuló szemlélete felé hajlik, amely szerint nem volna méltányos, ha valaki nagyobb vagy kisebb hányadban részesülne a jóból, mint amit kiérdemelt. Arisztotelész „arany középútra" vonatkozó gondolatát és Burke transzgenerációs társadalomszemléletét összekapcsolva láthatjuk, hogy az adósság, a hiány, a környezet és a környezetszennyezés ügye a még meg nem született etteket, a mi jelen generációnkat, de talán még elődeink méltóságát és emlékét is érinti. A ma nemzedékének feladata, hogy csak azt vegye el, amit az arany középút szerint megérdemel, azaz ne a meg nem született ek számára halmozzon fel adósságot, és ne hagyjon rájuk gigászi és összetett ökológiai válságot.

PRUDENCIA: A MÉRSÉKLŐ ELV

Egyes konzervatívok a környezettudatosságot együgyű fanatizmusnak tekintették, amely ellensége a prudencia politikájának.[52] Burke, Kirk és más konzervatív gondolkodók nagyra értékelik a prudenciát.[53] Itt érdemes Hörcher Ferenc szavait idézni:

> „A politikát a politika ágensei (egyének és közösségek) művelik, akik azért beszélnek, döntenek és cselekednek, hogy befolyásolják politikai környezetüket, és – amennyiben az megváltoztatható – emberi, politikai

48 Burke 1790: 48.

49 Burke 1790: 143–144.

50 Scruton 1980: 10.

51 Köszönettel tartozom *A posztliberális fordulat és a brit konzervativizmus jövője* címmel megrendezett konferencia egyik résztvevőjének, aki kérdést tett fel nem csupán a kötelezettség, de a méltányosság kapcsán is.

52 A prudencia kapcsán adott átfogó képért lásd Hörcher 2020.

53 Kirk 2023; Rossiter 1955.

> eszközökkel megváltoztassák a körülöttük lévő világot. Kölcsönhatásba lépnek természeti és társadalmi környezetükkel, és e gyakorlattal mindkettőre igyekeznek hatást gyakorolni. A sikeres interakcióhoz egyfajta alkalmazott, megtestesült tudásra van szükségük, amely nem hasonlít arra, amit az *episztémé,* a *scientia* vagy a *szophia* fogalma kifejez, azaz – a mi fogalmaink szerint – nem elvont, konceptuális tudás. A számukra szükséges tudás nem feltétlenül tükrözött, hanem inkább tapasztalatalapú, gyakorlatorientált és pragmatikus. Ezt a fajta tudást »prudenciának« nevezik (latinul *prudentia,* görögül *phronészisz,* angol megfelelője pedig a gyakorlati bölcsesség). A gyakorlati tudásnak különböző formái lehetnek, de nem mindegyik politikai irányultságú. Ez a könyv a gyakorlati politikai tudás terén vizsgálódik."[54]

Így minden politikusnak, aki a „konzervatív környezettudatosságot" a gyakorlatba és a politikába kívánja átvezetni, ezt körültekintés és gyakorlati bölcsesség alkalmazása mellett kell tennie. A konzervatívok célja nem valamifajta zöldutópia megteremtése vagy az édenkert helyreállítása. Maga Thatcher 1978-ban visszautasította a zöldpelagianizmus ígéreteit: „Keresztényként kötelességem kerülni az utópiákat ezen a földön, és fel kell ismernem, hogy az emberi társadalom berendezkedésében nincs olyan változás, amely az embert tökéletesen jóvá és tökéletesen boldoggá tenné."[55]

KEGYESSÉG, AVAGY „TERMÉSZET-ÁHITAT": A FOGALMAK KORONAGYÉMÁNTJA

A szivárvány (*My Heart Leaps Up*) című versében Wordsworth idézi fel a „természet-áhitatot":

> „A rainbow in the sky:
> So was it when my life began;
> So is it now I am a man;

[54] Thatcher 1978.
[55] Wordsworth 1807: 44.

So be it when I shall grow old,
Or let me die!
The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety."[56]

„Ha fenn a szivárvány ragyog
megdobban a szivem:
így volt, hogy kezdtem éltemet,
így van most, hogy év évre megy,
így legyen mindig, s meghalok
inkább, ha nem!
A férfi apja a gyerek;
hadd fűzze hát napjaimat
egymáshoz a természet-áhitat."[57]

Human Nature (Az emberi természet) című munkájában Scruton kifejti, hogy „a politikai konzervativizmus fő feladata – amint azt Burke, Maistre és Hegel képviseli – az volt, hogy a kegyesség fogalmából eredő kötelezettségeket visszahelyezze oda, ahová tartoznak, a kép középpontjába".[58] Hangsúlyozva az isteni rendeltetésen alapuló hagyományok felsőbbségét az önérdek késztetéseivel szemben, Maistre amellett érvelt, hogy kegyességgel kell viseltetnünk a nagy múltra visszatekintő dolgok iránt. Weaver szerint ehhez hasonlóan a kegyesség olyan, mint „az akarat tiszteleten keresztül érvényre jutó kegyelme. A kegyesség elismeri az egót meghaladó, attól eltérő dolgok létezésének jogát."[59] A kegyesség, avagy jámborság fogalmát az *Eutüphrón,* Platón egyik korai dialógusa is felveti. Szókratész kihívására válaszolva Eutüphrón úgy határozza meg a jámborságot, mint „ami minden istennek kedves".[60] Weaver szavaival ez együttműködést jelent az „istenekkel az általuk kialakított rendben", és

56 Wordsworth 1807: 44.
57 *Kálnoky László fordítása, in* Óda a nyugati szélhez *(1994)* (A ford.)
58 Scruton 2017b: 126.
59 Weaver 2013: 154.
60 Például *Euthphr.* 9e.

így részévé válik az „igazságosság szélesebb értelmű fogalmának".[61] Weaver hozzáteszi, hogy „a kegyesség az akarat tiszteleten keresztül érvényre jutó kegyelme".[62] Ezenkívül Weaver három olyan vonatkozást említ, amely kapcsán „a kegyesség szellemét figyelembe kell vennünk": (1) a természetet; (2) szomszédainkat; és (3) a múltat.[63] Bliese szerint a kegyesség e területeken „azon az alázatos felismerésen alapul, hogy olyan világban élünk, amelyet nem mi teremtettünk, és amely csupán rövid időn át szolgál otthonunkként".[64]

Tanulhatunk a kegyesség *(pietas)* római felfogásából is: tisztelettel tartozunk szüleinknek és őseinknek, házi isteneinknek, tiszteletben kell tartanunk a törvényeket és a polgári rendet, meg kell tartanunk a kijelölt ünnepeket és a nyilvános szertartásokat, és a tisztelet akkurátus kifejezésével tartozunk szent dolgok felé. Röviden: a kegyesség az emberi megértés és ellenőrzés korlátainak felismerése; valamint – mind a vidéki, mind a városi – tájjal szembeni kötelezettségek vállalása. Weaverhez és Bliese-hez hasonlóan jómagam is „a fogalmak koronagyémántjának"[65] tekintem a kegyességet, és egyetértek Bliese-zel abban, hogy ezen „átfogó attitűdnek kell irányítania a világon minden máshoz való viszonyulásunkat".[66] Természetes hálával tartozunk azért, amit kapunk, és ezt részben a nem választott kötelezettségeink teljesítésével fejezhetjük ki. Burke szerint azok, akik nem mutatnak kellő kegyességet a múlt emberei iránt, soha sem érezhetnek valódi aggodalmat gyermekeikért vagy unokáikért.[67] A természettel és a környezetünkkel való kapcsolatunk szempontjából áradó, közös hálát kell mutatnunk, amely megoszlik a különböző generációk között – beleértve az elhunytakat is. Weaver ugyanakkor felteszi a kérdést: „Valóban halottak azok, akik hősi vagy mártírhalált haltak?" Weaver sugalmazása szerint tovább élnek abban, ahogyan „a világról álmodott álmunkat"[68] formálják. Konkrétabban fogalmazva, ők tartották fenn és hagyták ránk ezt a világot. Scruton rámutat, hogy az emberek

61 Weaver 2013: 154.
62 Weaver 2013: 154.
63 Weaver 2013: 154.
64 Bliese 1997: 1, 7.
65 Weaver 2013: 154.
66 Bliese 1997: 1, 7.
67 Birzer 2016.
68 Weaver 2013: 159.

áldozatot hoznak azért, amit szeretnek.[69] Felteszi ugyanakkor a kérdést: „[de] mikor szolgálnak ezek az áldozatok a meg nem születettek javára?"[70] Saját kérdését így válaszolja meg: akkor, „[amikor] a halottakért hozzák azokat".[71] A „megadományozottság", a kegyesség, továbbá a múlt, a jelen és a jövő tisztelete alapvető része a *toryk* ország iránt, és az abban felépült otthonok iránt érzett szeretetének. A letelepedett élethez hozzátartozik környezetünk védelme, valamint a környezethez kapcsolódó kötelezettségeink elfogadása és elismerése iránti hajlandóság.

ELŐRE A RÉGI UTAKON[72]

Burke szerint „[a]zok, akik soha nem tekintenek vissza az őseikre, nem gondolnak az utókorra".[73] Tekintetünket újra az ősök felé kell fordítanunk, hogy meríthessünk tudásukból, ráébredéseikből és inspirációjukból. Mind a jövőhöz keresett ihletért, mind a jelenlegi, bizonyított környezeti sérelmek kezelése végett a múlthoz kell folyamodnunk. Burke a következőket írja *An Appeal from the New to the Old Whigs (Fellebbezés az újaktól a régi whigekhez)* című művében:

> „A reformernek meg kell értenie a visszaélés mögött meghúzódó okot, mielőtt megpróbálná orvosolni azt. Lehet, hogy az alapelv szilárd, a visszaélés pedig pusztán elferdülés; ezért szükséges az óvatosság és a bölcsesség a reform során. A reform szelleme sohasem olyan következetes önmagával, mint amikor nem hajlandó a pusztítás eszközévé lenni."[74]

Azonban annak ellenére, hogy – akárcsak Vergilius Dante *Isteni színjáték*ában – a hátunk mögött fénylő lámpás megvilágítja a múlt eseményeit és

69 DOOLEY 2009: 191.
70 DOOLEY 2009: 191.
71 DOOLEY 2009: 191.
72 Jelen alfejezet címét O'HEAR 2000 inspirálta.
73 BURKE 1790: 47–48.
74 BURKE 1790: 47–48.

társadalmát, tovább kell haladnunk a sötétségbe. Nem mehetünk visszafelé, ezért ezt a fényt arra kell használnunk, hogy a múltból merítsünk tudást. A megszerzett tudás körültekintő és humánus felhasználásával mozdíthatjuk elő társadalmunkat és környezetünket. A konzervatívok büszke múltra támaszkodhatnak: kezdve a Mezőgazdasági Tanács 1889-es létrehozásával lord Salisbury miniszterelnöksége idején Sir Anthony Eden tiszta levegőről szóló törvényén át a Környezetvédelmi Minisztérium és a környezetvédelemért felelős első miniszteri tárca létrehozásáig, továbbá a tengeri környezet megóvását célzó „Kék Öv" program 2017-es megalkotásáig.[75]

Margaret Thatchernek igaza volt, amikor a következőket mondta a Konzervatív Párt 1988-as konferenciáján: „egyetlen nemzedéknek sincs tulajdonjoga a Föld felett. Pusztán élethosszig tartó bérlők vagyunk rajta – méghozzá teljes karbantartási kötelezettséggel."[76] Mindig érdemes emlékeztetnünk magunkat tehát *teljes karbantartási* kötelezettségünkre. A környezetvédelmi kérdésekben a politika kiemelt célja az externáliák befelé irányítása, ami annyit tesz, hogy az egyénnek, a vállalkozásnak vagy az államnak állnia kell a saját tevékenységének költségeit. Mivel a gazdaságok a társadalmi tőkétől függenek, ezért az ökológiai kötelezettségek, a bizalom, a felelősség megújítása, az apró szakaszok és a fenntartható családi struktúrák mind a gazdaság, mind a környezet fenntarthatósága szempontjából kulcsfontosságúak. Ahogyan Russell Kirk megállapította: „hatékonyságra irányuló technikáinkat az utókor érdekében kell alkalmaznunk, az örök társadalmi szerződésben jövőbeli partnereink számára önkéntesen megóvva földünket és ásványkincseit, erdőinket, vizeinket, óvárosainkat és vidékünket."[77]

Végezetül lássunk néhány olyan területet, amelyre a konzervatív környezetvédelemnek gondot kell fordítania: a városrészek fenntartása, az élelmiszer-pazarlás minimalizálása, felelős helyi élelmiszer-beszerzés, hatékony újrahasznosítás, zöldfelületeink és természeti adottságaink kímélése, fákkal szegélyezett utcák kialakítása és palackvisszaváltási programok bevezetése (amit jómagam közel 18 éve, első finnországi látogatásom óta támogatok). De a legfontosabb, hogy meg kell szabadulnunk a gyorséttermi

75 Lásd Pitt 2023: 161–177.

76 Thatcher 1988.

77 Kirk 1989: 81.

kultúrától, és hulladékgyártás helyett vissza kell térnünk a dolgok megjavításának kultúrájához. Valóban, ahogy T. S. Eliot tanította nekünk, az élet körkörös utazás, amelynek vége az, hogy oda érkezünk, ahonnan indultunk, és életünkben először meg is ismerjük azt a helyet.[78]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bate, Jonathan (1991): *Romantic Ecology. Wordsworth and the Environmental Tradition.* London: Routledge.

Berry Center (2017): Think Little by Wendell Berry. *The Berry Center,* 2017. március 26. Online: https://berrycenter.org/2017/03/26/think-little-wendell-berry

Berry, Wendell (2001): *A Place on Earth.* Washington, DC: Counterpoint Press.

Birzer, Bradley J. (2016): Edmund Burke on Constitution & Natural Law. *The Imaginative Conservative,* 2016. szeptember 20. Online: https://theimaginativeconservative.org/2016/09/edmund-burke-constitutions-natural-law-birzer.html

Bliese, John (1997): Conservative Principles and Environmental Policies. *Kansas Journal of Law & Public Policy,* 7(3), 1–52.

Bliese, John (2002): *The Greening of Conservative America.* Boulder, CO: Westview Press.

Burke, Edmund (1790): *Reflections on the Revolution in France.* London: Dodsley.

Burke, Edmund (1791): *An Appeal from the New to the Old Whigs.* London: Dodsley.

Castellano, Katey (2011): Romantic Conservatism in Burke, Wordsworth, and Wendell Berry. *SubStance,* 40(2), 73–91. Online: https://doi.org/10.1353/sub.2011.0013

Disraeli, Benjamin (1835): *Vindication of the English Constitution in a Letter to a Noble and Learned Lord.* London: Saunders & Otley.

Dooley, Mark szerk. (2009): *The Roger Scruton Reader.* London: Continuum.

Eliot, T[homas] S[tearns] (1949): *Christianity and Culture.* New York: Harcourt, Brace & Co.

Eliot, T[homas] S[tearns] (1953): *Little Gidding.* London: Faber & Faber.

Eliot, T[homas] S[tearns] (1973): *Notes Toward the Definition of Culture.* London: Faber & Faber.

Everett, Nigel (1994): *The Tory View of Landscape.* New Haven, CT: Yale University Press.

Hazony, Yoram (2018): *The Virtue of Nationalism.* New York: Basic Books.

Hazony, Yoram (2022): *Conservatism. A Rediscovery.* Washington, DC: Regnery Gateway.

Hörcher Ferenc (2020): *A Political Philosophy of Conservatism. Prudence, Moderation and Tradition.* London: Bloomsbury. Online: https://doi.org/10.5040/9781350067219

Kirk, Russell (1989): *Prospects for Conservatives.* Washington, DC: Regnery.

Kirk, Russell (2023): *The Politics of Prudence.* Washington, DC: Regnery.

78 Eliot 1953: 241–242. sor.

MITCHELL, Mark (2012): *The Politics of Gratitude. Scale, Place and Community in a Global Age.* Dulles, VA: Potomac Books.

O'HEAR, Anthony (2000): *After Progress. Finding the Old Way Forward.* London: Bloomsbury.

Óda a nyugati szélhez. Angolszász romantika (1994). Budapest: Interpopulart.

PITT, Daniel (2021): Future Conservative Electoral Prospects: Time for Tory Socialism? *Observatoire de la Société Britannique/French Journal of British Studies,* 27, 267–291. Online: https://doi.org/10.4000/osb.5513

PITT, Daniel (2023): Theresa May, Statecraft and the Environment. In ROE-CRINES, Andrew S. – JEFFERY, David (szerk.): *Statecraft. Policies and Politics under Prime Minister Theresa May.* Cham: Palgrave Macmillan, 161–177. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-32472-7_9

PLATO (2008): *Defence of Socrates, Euthyphro, Crito.* Oxford: Oxford University Press.

ROOSEVELT, Theodore (1907): *Theodore Roosevelt's Seventh Annual Message to Congress.* Online: www.digitalhistory.uh.edu/disp_textbook.cfm?smtID=3&psid=3989

ROSSITER, Clinton (1955): *Conservatism in America.* New York: Knopf.

SCRUTON, Roger (1980): *The Meaning of Conservatism.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

SCRUTON, Roger (2006): Conservatism. In DOBSON, Andrew – ECKERSLEY, Robyn (szerk.): *Political Theory and the Ecological Challenge.* Cambridge, UK: Cambridge University Press, 7–19. Online: https://doi.org/10.1017/CBO9780511617805.002

SCRUTON, Roger (2013): *Green Philosophy. How to Think Seriously about the Planet.* London: Atlantic Books.

SCRUTON, Roger (2017a): Settling Down and Marking Time. *CUSP,* 2017. február 10. Online: https://cusp.ac.uk/themes/m/rs_m1-2

SCRUTON, Roger (2017b): *On Human Nature.* Princeton, NJ – Oxford: Princeton University Press.

THATCHER, Margaret (1977): Speech to Greater London Young Conservatives (Iain Macleod Memorial Lecture – „Dimensions of Conservatism"). *Margaret Thatcher Foundation,* 1977. július 4. Online: www.margaretthatcher.org/document/103411

THATCHER, Margaret (1978): Speech at St Lawrence Jewry („I believe – A speech on Christianity and Politics"). *Margaret Thatcher Foundation,* 1978. március 30. Online: www.margaretthatcher.org/document/103522

THATCHER, Margaret (1988): Speech to Conservative Party Conference. *Margaret Thatcher Foundation,* 1988. október 14. Online: www.margaretthatcher.org/document/107352

TOCQUEVILLE, Alexis de (2003): *Democracy in America and Two Essays on America.* New York: Penguin Classics [magyar nyelven: *A demokrácia Amerikában.* Budapest: Gondolat, 1983].

WEAVER, Richard M. (1987): The Southern Tradition. In CURTIS, George M., III – THOMPSON, James J., Jr. (szerk.): *The Southern Essays of Richard M. Weaver.* Indianapolis, IN: Liberty Fund, 209–230.

WEAVER, Richard M. (2013): *Ideas Have Consequences. Expanded Edition.* Chicago – London: University of Chicago Press. Online: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226090238.001.0001

WEIL, Simone (2001): *Begyökerezettség. Előhang az emberi lénnyel szembeni kötelességek nyilatkozatához.* Ford. Gutbrod Gizella. Budapest: Gondolat.

WORDSWORTH, William (1807): *Poems, in Two Volumes I.* London: Longman, Hurst, Rees & Orme.

WORDSWORTH, William (1850): *The Prelude, or Growth of a Poet's Mind. An Autobiographical Poem.* New York – Philadelphia: Appleton. Online: https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00080848

WORDSWORTH, William – COLERIDGE, Samuel Taylor (1982): *Wordsworth és Coleridge versei.* Budapest: Európa.

YOUNG, R[obert] V., Jr. (1979): A Conservative View of Environmental Affairs. *Environmental Ethics,* 1(3), 241–254. Online: https://doi.org/10.5840/enviroethics19791313

David Jeffery

MILYEN BIZONYÍTÉK VAN A BRIT KONZERVATÍV PÁRT POSZTLIBERÁLIS FORDULATÁRA?

BEVEZETÉS

E fejezet azt a kérdést járja körül, hogy a Konzervatív Párt mennyire volt fogékony a posztliberális eszmékre. Ennek vizsgálatához longitudinális elemzésnek vetjük alá a konzervatív párt elnöki tisztéért versengő valamennyi jelölt választási beszédét azóta, hogy Nagy-Britannia 2016-ban kilépett az Európai Unióból.

A politikai véleménycikkek szerzői, a tudomány képviselői és a politikusok között vitás kérdés a posztliberalizmus és a Konzervatív Párt kapcsolata, amelynek kezdetei Phillip Blond *Red Tory (Vörös tory)* című könyvének megjelenésére tehetők.[1] A könyv az akkor születőben lévő cameronizmus értékelésével zárul. Blond szerint Cameron 2009 áprilisában Davosban, valamint a Hugo Young emlékére 2009 novemberében tartott előadáson elhangzott beszéde „eredendően új polgári konzervativizmust" képviselt, amely „az emberi társulásokat részesíti előnyben az állami és a piaci ideológiákkal szemben". A cameronizmus az „emberi kapcsolatokon alapuló asszociatív társadalom" tervezetét kínálja, amely ellentétben áll mind a thatcherizmussal, mind az Új Munkáspárt kudarcos szociál- és gazdasági liberalizmusával.[2]

Persze Blond – ahogyan több más posztliberális – hamar kiábrándult Cameronból és kormányzási tervéből. A cameronizmus végül a szociál- és a

1 Blond 2010.

2 Blond 2010.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_07 • ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9064-5544

gazdasági liberalizmus ötvözete lett csupán, amelyet eltorzított az agresszív megszorítási politika, miközben a Nagyszerű Társadalom a visszavonuló állam repedéseit takargatta.[3] Ehelyett a 2015-ös általános választásokat követően a konzervatív posztliberálisok keresése elmozdult – Pabst Michael Gove-ot és Robert Halfont azonosította potenciális zászlóvivőként, és helyeselte, hogy a konzervatívok a szociális piacgazdaság támogatása érdekében támogatják a nemzeti megélhetési bért" és a gyakornoki adót.[4]

2016-ban, amikor Nagy-Britannia az Európai Uniós tagságról szóló népszavazáson karcsú többséggel a brexit mellett voksolt, a posztliberális kommentátorok szemében az eredmény a hátrahagyott szavazók kétségbeesett jajkiáltásának tetszett, akik több mint szívesen törlesztettek azoknak az eliteknek, amelyek ráerőltették a társadalmi és gazdasági szempontból liberális *status quót* az arra hajlandóságot nem mutató lakosságra. E vélemények szerint az ilyen szavazók végignézték, ahogyan területük profiljában – általában a legkevésbé sem kedvező – változást hoz a bevándorlás és a globalizáció. Ezen értelmezés szerint tehát az EU-ból való kilépésre leadott szavazat valójában nem is az Európai Unióról szólt, hanem a létező gazdaságpolitika lebontásáról. A posztliberálisok meglátása szerint „e szavazatokat a liberalizmus minden műve és hozadéka ellenében adták le: azon tovaterjedő társadalmi, gazdasági és kulturális bizonytalanság ellenében", amelyet tömeges bevándorlás táplált anélkül, hogy a kulturális kompatibilitásra vagy a célközösségek bevándorlásról alkotott tényleges véleményére egyetlen gondolatot is fecséreltek volna.[5]

Ez egyezett Theresa May helyzetértékelésével.[6] Még véletlenül sem az elődjét (illetve Thatchert vagy a thatcherizmust) hibáztató, körültekintő megfogalmazással May azt állította, hogy a szavazás „nem csupán az EU-ból való kilépésről", hanem valami „annál szélesebb kérdésről szólt, arról, amit az Európai Unió immáron képvisel": ez a liberális *status quo*. May „a brexitet úgy vezette elő mint lehetőséget Nagy-Britannia hosszú távú gazdasági problémáinak megoldására, amely [...] az alacsony termelékenységben és a

3 Blond 2021.
4 Pabst 2015: xxvii.
5 Blond 2019.
6 Costello 2023: 69–92.

londoni pénzügyi szolgáltatóipartól való túlzott függésben áll."[7] A Konzervatív Párt thatcheri irányzatának közvetlen elutasításaként May kijelentette, hogy hisz „mindabban a jóban, amit a kormány tenni tud".[8] Az iparpolitikai fehér könyv, folytatta May, „megtestesíti az erős, stratégiai államba vetett hitemet, amely határozottan beavatkozik minden olyan esetben, amikor képes változást hozni".[9]

Az egynemzeti konzervativizmus May-féle elegye, a keresztény- és szociáldemokrácia – azaz „olyan egy nemzet, amely az ujja hegyéig kék, egy cseppnyi püspöklilával és munkáspárti vörössel"[10] – elnyerte a posztliberális véleményformálók támogatását. Blond szerint May népszerűsége a tetőfokára hágott,

> „amikor a Downing Street 10. előtt állva egyértelmű vörös tory programot jelentett be. E népszerűség azonban kártyavárként omlott össze azon tragikus fejlemény láttán, hogy May nincs birtokában sem a választókat megnyerő karizmának, sem a kellő politikai opcióknak ahhoz, hogy mindebből bármit megvalósítson."[11]

Ez az értelmezés ugyanakkor nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyja a brexit melodrámáját és annak választásokra gyakorolt egyértelmű következményeit – elegendő a 2019-es európai parlamenti választásokon elért ötödik helyre, illetve May szélesebb értelemben vett stratégiai kudarcaira utalni.[12] A Munkáspárt posztliberális szárnya – a Kék Munkáspárt – szintén üdvözölte Mayt, akinek személyében a „»posztliberális kor« miniszterelnökét iktatták be, amely elhozza a szabadpiac feletti nemzeti joghatóság visszatértét, újra megvalósítja a nemzeti határok közötti jogalkotást, és visszafoglalja a nemzeti-kommunitárius politikai hovatartozást".[13] Pabst bizonyos mértékig egyetért Blond elemzésével:

7 Goes 2017.
8 Espiet-Kilty 2023.
9 HM Government 2017: 4.
10 Goes 2017.
11 Blond 2019.
12 Roe-Crines-Jeffery 2023.
13 Bolton-Pitts 2020: 88–109.

> „May kezdeti miniszterelnöki megnyilatkozásai bepillantást engednek abba, hogy milyen is lett volna a posztliberális politika – ahelyett, hogy az államot kizárólag az embereknek a kapitalizmus túlkapásaitól való megóvására kívánta volna használni, May alapvető reformokra tett ígéretet a piac természetének megváltoztatása, a nagyobb mértékű helyi és regionális önkormányzat megvalósítása és a piaci stratégia érvényre juttatása érdekében."[14]

Pabst ezenfelül egyetértőleg megjegyzi, hogy May

> „kész volt a jelentősebb gazdasági igazságosság és a társadalmi kohézió iránti retorikai elkötelezettségét explicit gazdaságpolitikával alátámasztani [...] nem is annyira a globalizáció mellékhatásának kompenzálása, hanem sokkal inkább az olyan alapvető reformok végrehajtása érdekében, amelyek a piac természetét megváltoztató útra terelnék a politikát."

Pabst ugyanakkor bírálja Mayt, mert nem távolodott el jelentősen „az állam és a piaci erő liberális-progresszív fúziójától, különösen pedig az államilag finanszírozott szabadkereskedelem iránti elkötelezettségéért" és „a liberális meritokrácia olyan formájának középpontba állításáért, amely az egyéni érdemet tekinti az egyéni siker kulcsának, és állami beavatkozással kívánja növelni annak esélyeit", és amely figyelmen kívül hagyja vagy parkolópályára állítja a posztliberálisok által szorgalmazott közvetítő intézményeket.[15]

A mindig is heterogén Konzervatív Pártban azonban nem mindenki értett egyet a brexit ilyen értelmezésével. Amint azt Blond maga is megjegyezte, a „konzervatív kormány döntő többségét" a gazdasági liberalizmus hívei alkotják.[16] Egyesek, többek között Dan Hannah brexitpárti képviselő és vezető szerint az EU-ból való kilépés célja az volt, hogy a szabadpiaci gazdaság még tovább fejlődhessen. Ezt a platformot, amely a „Temze-parti Szingapúr" nevet kapta, főként a Konzervatív Párt libertariánus szárnya és a szabadpiaci agytrösztök – például az Adam Smith Institute vagy az Institute for Economic

14 Pabst 2017.
15 Pabst 2017.
16 Blond 2019.

Affairs – erőltették. A kutatási eredmények azonban azt mutatják, hogy a brexitre szavazók közül nem sokan szimpatizáltak a Temze-parti Szingapúr tervével, hanem sokkal inkább Nagy-Britannia „Trent-parti Belarusz" jövőképét támogatták,[17] amely társadalmi értelemben konzervatívabb, gazdaságilag protekcionistább, azaz összességében posztliberálisabb (bár Pitt érvelése szerint egy *tory* szocialista program elmélyítette volna a párton belül kialakult törésvonalakat).[18]

Más konzervatív képviselők a maradás elkötelezett hívei voltak, akik a kormány feladatát abban látták, hogy minimalizálja az EU-ból való formális kilépés gazdaságilag diszruptív hatásait – köztük elsősorban Philip Hammond, May pénzügyminisztere érdemel említést. A posztliberális gazdaságpolitika szorgalmazói számára szitokszónak számított nemcsak az egységes piacban maradás, de az áruk és a szolgáltatások terén fenntartott szoros együttműködés is. Következésképpen a May-korszakban nem alakult ki konszenzus a brexitet követő brit gazdaságpolitika tekintetében – és ez vitathatatlanul így van a mai napig.

Johnson a brexit kapcsán képviselt álláspontját meglovagolva jutott először a pártelnöki, majd a miniszterelnöki székbe. London polgármestereként széles körben kozmopolita liberálisként vált ismertté, és bár ideológiai értelemben mindig kaméleonnak számított – ezt talán azzal a cikkével lehet legjobban érzékeltetni, amelyben a brexitszavazás folyamata során mind a kilépés, mind a maradás mellett sorakoztatott fel érveket, állítólag így segítve saját magának abban a döntésben, hogy melyik oldalt támogassa –, első pártvezetői beszédében szilárdan az „egy nemzet" oldala mellett kötelezte el magát.

Túl a brexiten és még a Covid-járvány megjelenése előtt Johnson „népi kormányzata" a szintlépést helyezte a középpontba. Ez olyan helyalapú politika volt, amely az állam segítségével kezelte volna a regionális egyenlőtlenséget, amely – Hickson és Williams álláspontja szerint – „ideológiai elmozdulást képviselt a gazdasági liberalizmus fénykorától".[19] Bár ezt tekinthetjük posztliberális politikának is, központi gondolata azt volt, hogy e

[17] Dunin-Wasowicz 2018.

[18] Pitt 2021: 267–291.

[19] Hickson–Williams 2023.

hátrahagyott területek gazdasági értelemben alulteljesítenek, és a helyi gazdaságokba való fokozott állami beavatkozás szükséges a GDP felpörgetéséhez. A logika tehát továbbra is a gazdasági liberalizmust képviselte. Gyakorlati szempontból – amint azt a városi finanszírozás elosztásáról Hanretty által készített elemzés jól szemlélteti[20] – a szintemelési politika hatékonyságának gáncsot vetett az állami erőforrások korlátozott volta, a többi földrajzi terület gazdasági erőforrásai iránti követelése, továbbá a „végső soron a konzervatív vezetésű területeket előnyben részesítő döntések és eredmények".[21]

Blond vélekedése szerint Johnson 2019-es győzelme a vörös *tory* üzenet sikerének szimbóluma volt.[22] Blond később így ír erről:

> „Boris whigként üres és konvencionális (nehéz lenne megnevezni akár egy olyan eredményt is, amelyet London liberális polgármestereként ért el), és nem segít a világon senkin. De hogy milyen Boris vörös toryként, az már egészen más kérdés és más kérdés is lesz."[23]

Pabst számára ugyanakkor a johnsoni program zavarosnak tűnt: bár szakított a korábbi korszakok szociál- és gazdasági liberalizmusával, kombinálta „a keynesi aktív államot a deregulációra alapuló szabad piaccal", a szintemelés és a globális Nagy-Britannia találkozása Pabst szemében nem volt koherens posztliberális álláspont, és bár történt némi kacérkodás a szociálkonzervativizmussal, a Johnson-kormány „az olyan állami centralizmus *brandjét* aggatta magára, amely aláássa a közösséget, és vajmi keveset tesz a családok támogatásáért".[24]

Johnson bukását végül nem a politika, hanem a morál okozta. Utóda, Liz Truss a szabadpiac mellett elkötelezetten kiálló thacherita volt, míg az ő utóda, Rishi Sunak egyfajta szürke gazdasági menedzserializmuson túl nem rendelkezik egyértelmű, a piacok megnyugtatására és a növekedés akadályainak eltávolítására irányuló politikai céllal. Ennek ékes példája az állam

20 Hanretty 2021: 7–13.
21 Hickson–Williams 2023.
22 Blond 2019.
23 Blond 2019.
24 Pabst 2021: vii–viii.

gyermekellátásban betöltött szerepe. Az állam által finanszírozott nappali gyermekellátási intézmények annyiban hasznosak, hogy segítenek az anyákat visszavezetni a munkaerőpiacra, ugyanakkor a posztliberálisok számára oly fontos szempontok – a család gyermekgondozásban betöltött szerepe, az anya-gyermek kötődés hangsúlyozása – elvesznek a menedzseri szemléletű, a GDP mindenhatóságára épülő gazdasági liberalizmusban. Ennek bírálatát Sunak számos saját párttársa, többek között Miriam Cates sem mulasztja el.[25]

A Konzervatív Párt által követett irány és gazdaságpolitika még korántsem kristályosodott ki. A következő választáson várhatóan elszenvedett konzervatív vereség időt ad majd a pártnak szellemisége megtalálására vagy az ádáz belső küzdelmekre. De még mielőtt felvázolhatnánk a lehetséges jövőt, meg kell értenünk a múltat. A következő fejezet rávilágít a 2016-os, a 2019-es, illetve a 2022-es pártelnökválasztás során a társadalom- és gazdaságpolitika kapcsán kialakuló vita kontúrjaira, és feltárja, hogy mennyiben azonosíthatók ennek kapcsán posztliberális eszmék. E gyakorlat előtt azonban meg kellene határoznunk a posztliberalizmus fogalmát.

A POSZTLIBERALIZMUS ÉS A KONZERVATÍV PÁRT

Mit értünk posztliberalizmus alatt? Ezzel a kérdéssel a kötet többi fejezetében részletesebben is foglalkoztunk, de a pártelnökjelölti beszédek taglalása előtt érdemes felvázolni egy alapvető keretet. A posztliberalizmust gyakran – helytelenül – a gazdasági értelemben baloldali, kulturális értelemben pedig jobboldali politika sémájával egyszerűsítik le. Azonban – amint azt a szociáldemokrata és szocialista kormányok világszerte bebizonyították – könnyen megeshet, hogy egy kormány gazdaságilag baloldali ugyan, mégis az államra tekint a társadalmilag méltányos eredmények elérésének fő eszközeként. Hasonlóképpen, amint azt a jobbközép vagy a jobboldali kormányok bebizonyították, lehet támogatni a „családi értékeket" úgy, hogy a kormány az államot tekinti az ideális hajtóerőnek ezek ösztönzésére – példaként talán a mai Lengyelországot és Magyarországot említhetjük.[26]

[25] Cates 2022.

[26] Roussinos 2021.

Pabst szerint a posztliberalizmus az egynemzeti konzervativizmus és az etikus szocializmus metszéspontjában helyezkedik el.[27] Flaherty a „konzervatív-liberális-szocialista" potenciális – habár kissé zavaros – címkét javasolja a posztliberális ideológia definiálására.[28] Konzervatív abban az értelemben, hogy az államon túli természetes emberi intézményeket – családokat, közösségeket, burke-i apró csoportokat – igyekszik megőrizni az egyén elvont fogalmával szemben. A posztliberálisok szerint a liberalizmus egymás között, saját előnyükért hadakozó „egyének konstellációjára bontja a közösségeket, a társadalmi–gazdasági osztályokat és a nemzeteket", ennek eredményeként pedig „a liberalizmus tagadja a kollektív cselekvés vagy szolidaritás minden lehetőségét".[29] A posztliberalizmus tehát óva int az olyan liberális túlzásoktól, mint az individualizmus, a piaci fundamentalizmus és az identitáspolitika. Ahogy Franklin rámutat, a posztliberálisok „nem hiszik, hogy a személyes szabadság maximalizálása a politika alfája és ómegája", hanem abban mindössze egyetlen, más erőkkel, például „a családdal, a közösséggel, a nemzettel, a méltányossággal és a szépséggel" versengő erőt látnak.[30]

A posztliberalizmus liberális abban az értelemben, hogy értékeli az olyan kulcsfontosságú liberális jogokat, mint a szólás-, gondolat- és egyesülési szabadság, és ezek mindegyikére az egészséges és életerős civil társadalom alapjaként tekint. Ezért állítja Pabst, hogy helytelen Lengyelországot és Magyarországot a posztliberális államok példájaként említeni – családpárti politikájuk ugyanis nem a posztliberális politikai gazdaságpolitikában gyökeredzik, hanem a „fiskális dömping és a külföldi tőke vonzását szem előtt tartó dereguláció" támogatását élvezi. Ezen országok továbbá belecsúsznak egy tekintélyelvű nacionalizmusba, aláásva az alkotmányos szabadságjogokat – míg a posztliberálisok a képviseleti kormányzat liberális felfogását támogatják –, és ez a tekintélyelvűség fenyegeti a posztliberálisok által értéknek tekintett, alapvetően organikus egyesülésen alapuló testületeket.[31] Ez az utolsó pont kulcsfontosságú választóvonalat jelent a libertariánusok és a posztliberálisok között: noha egyik

27 Pabst 2021: 19.
28 Flaherty 2021.
29 Roussinos 2021.
30 Franklin 2019.
31 Pabst 2021.

irányzat sem bízik az államban, az előbbi az államot eredendően veszélyesnek tekinti az egyéni szabadságra nézve, a posztliberálisok viszont azért bírálják az államot, mert kiszorítja az egyesületi élet egyéb formáit.

Végezetül, a posztliberalizmus szocialista abban az értelemben, hogy a globális modern kapitalizmusnak a győztes mindent visz elvén alapuló, más kárára jól járni igyekvő megközelítésével szemben vallja, hogy mindenkinek részesednie kell a társadalom közös gazdagságában. A cél nem minden esetben a haszonszerzés, fontos a közjó szolgálata is – erre a közüzemek szolgáltatnak példát. A posztliberálisok úgy vélik, hogy a tőke – különösen az angol–amerikai kapitalizmus – érdekeit újra kell kalibrálni, például „azáltal, hogy a végrehajtást hozzáigazítják a vállalat, a részvényesek, a munkaadók és a fogyasztók hosszú távú érdekeihez".[32]

A gazdaságnak ez a megközelítése azonban nem a háború utáni szociáldemokrácia felélesztése. Ezen eredményeket elsődlegesen nem az államnak kell elérnie. A közműveket kölcsönös biztosítópénztáraknak kell működtetniük. A gyermekgondozás kulcsfontosságú helyszíne a család, nem pedig a magánbölcsődék. A szakszervezeteknek és a munkaadóknak biztosítaniuk kell a munkahelyi biztosításon alapuló jólétet, csakúgy, mint a vallási szervezeteknek és a munkaadóknak (esetleg nagy vállalkozásoknak, de ideális esetben helyi gyökerű cégeknek, szövetkezeteknek vagy kölcsönös biztosítópénztáraknak, amelyeket saját munkaadói szövetségeik is képviselnének). A helyi hatóságoknak jóval szélesebb hatáskörrel kell rendelkezniük, egyrészt azért, mert ellensúlyozhatják a központi államot, másrészt mert gyökereik mélyebbre nyúlnak a helyi közösségekben.

Adott tehát a posztliberalizmus, amely konzervatív abban az értelemben, hogy az organikus társadalom támogatására törekszik az állam költségén, liberális abban az értelemben, hogy felismeri, ezen organikus társadalomnak szüksége van az olyan egyéni szabadságjogokra, mint a gondolati és egyesülési szabadság, és szocialista abban az értelemben, hogy a közös jólétet az egyesületi kultúra által véli támogathatónak a fundamentalista kapitalizmus helyett. Olyan ideológia ez, amely elutasítja mind az állam, mind a piac felsőbbségét, és a közvetítő intézményeket kiszervező folyamat

32 BPP Team 2016.

visszafordítására törekszik. Ezen intézmények számára biztosítani kívánja a kellő hatásköröket, így hozva létre a társadalmi és gazdasági értelemben igazságos, kölcsönösségen alapuló, értelmes szociális kapcsolatokban gyökeredző társadalmat, amely túlmutat az általa a társadalmi és politikai élet alapjaként elutasított atomizált individualizmuson.

A KONZERVATÍV PÁRT 2016-OS ELNÖKVÁLASZTÁSA

Az Európai Unióból való kiválásra igennel voksoló népszavazást követően David Cameron miniszterelnök lemondott, amelynek nyomán meg kellett választani a Konzervatív Párt új elnökét. A parlamenti képviselői szavazásig öt jelölt jutott el: Theresa May belügyminiszter, Andrea Leadsom energiaügyi és klímaváltozás-politikai miniszter, Michael Gove lordkancellár és igazságügyi miniszter, Stephen Crabb munka- és nyugdíjügyi miniszter és Liam Fox alsóházi képviselő, aki korábban védelmi miniszteri posztot töltött be. Leadsom, Gove és Fox az Európai Unióból való kiválást, míg May és Crabb az EU-ban maradást támogatta.

Fox az első voksolás során elbukott, Crabb pedig visszalépett a jelöltségtől, miután a szavazatok mindössze 10%-át kapta. Gove kizárására a második fordulóban került sor, majd négy nappal később, még a teljes párttagság döntése előtt Leadsom is visszalépett. A parlamenti képviselők szavazási szokásait elemző egyik kutatás szerint May bázisát a maradást támogató képviselők alkották (akik ebben az időben többségben voltak a pártban), míg a kilépés támogatói megoszlottak a Gove mögött álló szociálliberális blokk és a Leadsommal szimpatizáló szociálkonzervatív csoport között.[33]

Mindegyik jelölt úgy döntött, kampányindító beszédében vázolja fel programját. A pártvezetői szék megszerzéséért folytatott küzdelemben három közös téma bontakozott ki. Az első, hogy miként kellene „a gyakorlatba átültetni" a brexitet (a folyamatot és a formát illetően), a második az ország egyesítésének igénye, míg a harmadik – és elemzésünk szempontjából legfontosabb – témát az Európai Unióból való kilépésre mondott igennel

[33] JEFFERY et al. 2018: 263–282.

záruló népszavazás értelmezésének kérdése adta. Valamennyi jelölt jelzésértékűnek találta az eredményt arra nézve, hogy a választópolgárok többsége nem elégedett a gazdasági *status quóval.*

May a stabilitás érzetét igyekezett fokozni: a brit gazdaság alapjául szolgáló erőről és a nemzetközi piacokon elfoglalt pozíciójáról beszélt. Elutasította a szabad mozgást, ugyanakkor szorgalmazta az áruk és a szolgáltatások egységes piacához való hozzáférést, így sikerült felvázolnia egy olyan kört, amelyet lehetetlen volt négyszögesíteni.

A politikát illetően May célkeresztjében a munkásosztályt érintő elégtelen munkahelyi biztonsági körülmények és a lakástulajdon növekvő költségei kerültek, továbbá a helyi szolgáltatások minősége azok számára, akik nem folyamodnak a magánszektor nyújtotta alternatívákhoz. Ezen elképzelések pusztán vázlatos említéséből is egyértelműen kiderül a közszolgáltatásokról alkotott, a Konzervatív Pártban meghonosodott thatcheri nézet elutasítása. May programját legjobban talán beszédének az „égető igazságtalanságokra" vonatkozó része szemlélteti:

> „Aki szegénynek születik, átlagosan kilenc évvel korábban fog meghalni, mint mások. Aki fekete, azzal a büntető igazságszolgáltatás keményebben bánik, mint a fehérekkel. Aki fehér, munkásosztálybeli fiú, az abba a csoportba tartozik, ahol a legkisebb eséllyel szereznek egyetemi végzettséget. Aki állami iskolában tanul, az kisebb valószínűséggel szerez képesítést valamely vezető szakmában, mint a magánoktatásban részesülők. Aki nő, az kevesebbet keres, mint egy férfi. Aki mentális egészségügyi problémákkal küzd, az túlontúl gyakran nem jut kellő segítséghez. Aki fiatal, annak nehezebb lesz saját otthonhoz jutnia, mint korábban bármikor. Ezek mind égető igazságtalanságok, és eltökélt szándékom, hogy harcoljak ellenük, ahogyan harcoltam az igazoltatás és motozás indokolatlan alkalmazása, a rendőrségi őrizetben történt halálesetek és a modern rabszolgaság ellen is."[34]

A társadalmi egyenlőtlenségek kezelésére tett kísérlet azonban önmagában még nem feltétlenül posztliberális: az „egy nemzet" hagyománya nagy múltra

[34] ConservativeHome 2016e.

tekint vissza a társadalmi reformok terén. Ezen túlmenően más területeken, különösen a brexit kapcsán May szavai egy megingathatatlan gazdasági liberálist idéztek: igyekezett eloszlatni az annak kapcsán felmerülő félelmeket, hogy Nagy-Britannia a brexitet követően kivonul a globális piacról („éppolyan kifelé tekintő, globálisan és nagyban gondolkodó ország vagyunk, mint mindig is voltunk – nyitottak maradtunk az üzletre és a külföldi tehetségek fogadására"), illetve hogy Nagy-Britanniának nemzetközi szinten is versenyképesnek kell maradnia. A megszorítások megszüntetésével kapcsolatban is homályosan fogalmazott, és kijelentette: „ha 2020 előtt választhatunk a kiadások további csökkentése, több hitelfelvétel és adóemelés között, akkor az adóemelések elkerülését kell prioritásként kezelni, mivel azok megzavarnák a fogyasztást, a foglalkoztatást és a beruházásokat."[35]

Legfontosabb riválisa, Leadsom is felismerte, hogy a jelenlegi gazdasági rendszer sokakat cserben hagyott, és beszédében nyíltan kiállt az alacsonyabb fizetésűek mellett, sőt kifejtette: „Nagy-Britannia leggazdagabb embereinek tudniuk kell, hogy nálam nem élveznek elsőséget" (ami merész kijelentés attól, aki épp a Konzervatív Párt tagjainak jóváhagyását kéri), és „üzenem **mindazoknak, akiknek az igazgatótanácsuk olyan béremelést szavazott** meg, amely köszönőviszonyban sincs a vállalati teljesítménnyel, hogy az ilyesmit elfogadhatatlannak tartom".[36] Leadsom hozzátette, hogy „valódi szenvedélyem a politikában a társadalmi igazságosság – a társadalmunk átalakítása érdekében", az átalakulást azonban ő is gazdasági értelemben liberális keretek között képzelte el.

Kevés szó esett a közvetítő intézményekről: a kormány az utakra, a vasutakra és a széles sávú internethozzáférésre irányítaná át a forrásokat, a házépítést újonnan létrehozott miniszteri tárca, a készségpolitikát pedig az állam felügyelné. Az alacsonyabb fizetésűek támogatása adócsökkentésből származna, és egyszerűsödne az adórendszer, a hiány csökkentése mellett. A Northern Powerhouse-t említették név szerint, ez azonban nagyrészt központilag finanszírozott projekt, nem pedig az állam alternatívájaként fellépő demokratikus, közösségi hatalom helyszíne.

Riválisaihoz hasonlóan Gove is annak jeleként értelmezte az EU-ból való kilépésre vonatkozó szavazást, hogy a választók „véget akarnak vetni a

35 ConservativeHome 2016e.

36 ConservativeHome 2016a.

szokásos politizálásnak, és új irányt akarnak ennek az országnak".[37] Kiemelte az oktatásban és az igazságszolgáltatásban – különösen a bűnözők rehabilitációja kapcsán – végrehajtott reformjait, majd kikelt a globalizáció és a szabad mozgás mint olyan tényező ellen, amely sokakat hátrahagyó, egyenlőtlen társadalmat teremtett. „A háttér túlságosan sokat számít", fejtette ki, míg a társadalom legalján lévők „hánykolódnak a globális tőke és a szabad munkaerő tajtékzó hullámain".[38]

Ezek ugyan erős szavak, mégsem a *status quo* posztliberális kritikájának, hanem inkább a menedzserek és a részvényesek elleni támadásnak tekinthetők. A közművek privatizációja például nem önmagában tűnik fel negatív színben, inkább úgy, mint ami hiteltelenné vált a rossz fizetési és előnyelosztási struktúrák miatt:

> „Szenvedélyes támogatója vagyok a szabadpiacoknak, a szabadkereskedelemnek és a szabad vállalkozásnak [...] Hazánkban azonban az előnyök túl gyakran nem a kockázatvállalóknak és a munkahelyteremtőknek járnak, hanem pénzügyi rendszerünk és nagyvállalataink bennfenteseinek, akik saját érdekükben végzik piaci machinációikat."[39]

A közszolgáltatók és a cégek jelentősebb helyi demokratikus ellenőrzésére törekvő posztliberális alternatíva helyett Gove inkább a gazdasági liberalizmus igazságosabb formája mellett érvel:

> „El kell gondolkodnunk azon, hogy miként reformálhatjuk meg a kapitalizmust, miként adhatunk nagyobb ellenőrzést a részvényeseknek az állami vállalatok működése felett, és miként biztosíthatjuk, hogy a fizetés ismét a helyes vállalati magatartás ösztönzőjévé váljon."[40]

Hasonlóképpen Gove elképzelése szerint a tudomány és a technológia állami finanszírozása a gazdaság megerősítésére irányul, csakúgy, mint az adóreform és a szabadkereskedelmi megállapodások.

37 ConservativeHome 2016c.
38 ConservativeHome 2016c.
39 ConservativeHome 2016c.
40 ConservativeHome 2016c.

Fox ehhez hasonló megközelítést alkalmazott: beszédét a globalizáció dicshimnuszával indította, kifejtve, hogy Nagy-Britannia jó helyzetben van a globális kereskedelem előnyeinek kiaknázásához. Rámutatott ugyanakkor arra is, hogy a brit kapitalizmus tévúton jár:

> „Jómagam is kapitalista vagyok – de nem a korporatív kapitalizmus híve. Kapitalista hőseim nem a sikertől függetlenül nagy bónuszokat zsebre vágó bankárok, hanem a sarki boltok tulajdonosai és a kisvállalkozók: azok a férfiak és nők, akik életük során sok mindent feláldoznak, beleértve a családjukkal töltött időt és az ünnepnapokat, hogy hagyhassanak valamit a következő generációra. Hiszem, hogy az innovációt, a tehetséget és az erőfeszítést meg kell jutalmazni, és hogy a gazdasági rendszerünknek tükröznie kell ezeket az értékeket."[41]

Crabb beszédének java része a következő témákra összpontosított: saját személyének bemutatása, a brexit megvalósításának (és a bevándorlás ellenőrzésének) jelentősége és a Konzervatív Párt egysége. Hangsúlyozta a szabadkereskedelmi megállapodások elsődlegességét, ám ezenfelül kevés szó esett a politikáról. Crabb saját „egy nemzet" jövőképéről beszélt, hozzátéve, hogy „John Major pártelnöksége idején azért csatlakoztam a Konzervatív Párthoz, mert számomra a Konzervatív Párt éppen ezt képviselte"[42] – ami ironikus, tekintve, hogy Major továbbra is a brexitnek éppen azt a változatát ellenezte, amelyet Crabb javasolt. Crabb beszéde végső soron politikai szempontból nem volt különösebben fajsúlyos, és ahol homályos közhelyek hangzottak el, ott a hangsúlyt a hagyományos egynemzeti konzervativizmusra helyezte – azaz voltaképp a gazdasági liberalizmusra, valamivel több közszolgáltatási kiadással.

A pártelnökségért folytatott 2016-os versengés során nem volt látható bizonyítéka annak, hogy a jelöltek elképzeléseiben a születőben lévő posztliberalizmus rajzolódott volna ki. Inkább az egynemzeti politika, semmint a posztliberalizmus útját járták, a gazdasági liberalizmus eredményesebb kezelésére összpontosítva. A kapitalizmust alapvetően jó, de tévútra jutott

41 ConservativeHome 2016b.

42 ConservativeHome 2016d.

gazdasági berendezkedésként határozták meg. A választ valamennyien az izmos gazdasági liberalizmus különböző formáiban találták meg. A piacok alakításának és a társadalmilag kívánatos eredmények elérésének kulcsát az államhatalom felülről lefelé irányuló módon történő alkalmazásában látták, míg a posztliberális megközelítés felhatalmazza a közösségeket saját társadalmi és gazdasági jövőjük demokratikus alakítására.

Ebben a versengésben az egyénre nagy hangsúly helyeződött, miközben szinte alig esett szó a közösségekről mint a politikai társulás értelmes egységeiről, azokról a létrehozandó keretekről, amelyek között a közvetítő intézmények virágozhatnak, és arról a felhatalmazásról, amelynek révén az emberek közvetlen demokratikus befolyást gyakorolhatnak a gazdaságra vagy a közszolgáltatásokra. Miközben a jelöltek egyetértettek abban, hogy a brexitszavazás eredménye a *status quóval* való elégedetlenség egyértelmű jelzése, a 2016-os pártelnöki kampány még több gazdasági liberalizmust és még több társadalmi individualizmust ígért: *plus ça change, plus la même chose.*

A KONZERVATÍV PÁRT 2019-ES ELNÖKVÁLASZTÁSA

A 2019-es pártelnökválasztás a Konzervatív Párt brexit miatti belharcának időszakát követte (a pártegység 2016-ban megfogalmazott igénye szemmel láthatólag süket fülekre talált). A pártelnöki tisztségre tíz parlamenti képviselőt jelöltek, köztük a korábban is jelölt Gove-ot és Leadsomot, akikhez csatlakozott a végül győztesként kikerülő Boris Johnson, továbbá Rory Stewart, Esther McVey, Jeremy Hunt, Matt Hancock, Dominic Raab, Sajid Javid és Mark Harper. Öt fordulóban a parlamenti képviselők szavaztak, majd az utolsó két jelölt között a teljes párttagság szavazata döntötte el a versenyt. A tudományos kutatások megállapították, hogy a parlamenti képviselők utolsó szavazásán Johnson elnyerte az EU-ból való kilépést, míg Hunt a maradást támogatók szavazatait, Gove mögé pedig azok álltak, akik az első érdemi parlamenti brexitszavazáson támogatták May kilépési megállapodását.[43]

[43] Jeffery – Heppell – Roe-Crines 2022: 113–134.

A 2016-os pártelnökválasztáshoz hasonlóan ez a versengés is a brexit és a gazdaságpolitika köré szerveződött. A brexit kapcsán a vita arra irányult, hogy az EU-ból október 31-én esedékes hivatalos kilépés szakításhoz vezet-e az unióval, a jelöltek hajlandóak lennének-e a kilépési megállapodás nélküli brexit elfogadására, valamint mi a jelöltek véleménye Theresa May kilépési megállapodásáról. Gazdasági értelemben általános volt az egyetértés abban, hogy a megszorításoknak véget kell vetni, különösen az oktatásra és a készségek kibontakoztatására fordított kiadások tekintetében, míg a megfelelő adózási és kiadási szint kapcsán mutatkoztak véleménykülönbségek. Több jelölt még a 2016-os refrént fújta, miszerint a gazdaság nem az átlagembernek kedvez, a repedező kapitalizmust pedig szabadpiaci reformokkal lehetne helyrehozni.

Ennek kiváló példája Raab, aki egyértelműen – ha nem is túl karizmatikusan – egyesítette a 2016-os vezetőválasztás kulcsfontosságú mantráit: „Túl gyakran, túl sok ember számára tűnik ma úgy, mintha a kapitalizmus pusztán a vállalati érdekek összeesküvése lenne." Raab kijelentette, hogy kiállna a „gazdaság kis embere" mellett, csökkentené az alacsony keresetűek járulékterheit, és előmozdítaná a „versenypolitika olyan forradalmát, amely a monopóliumok szétverésére, a *startupok* felszabadítására és a fogyasztói befolyás megerősítésére" irányul, ugyanakkor mindezt a „globális szabadkereskedelem kalandor megközelítésének"[44] keretében képzelte el. Ezeket a nézeteket jelentős mértékben osztotta Leadsom, Harper, Hunt és Stewart is (utóbbi beszédét egyébként különös felépítése is érdekessé teszi, ugyanis a pártelnök által megtestesítendő következő „energiák" köré épült fel: „az óvatosságból fakadó energia, a szégyenből fakadó energia, a komolyságból fakadó energia, a tettekből fakadó energia, illetve a meggyőződésből fakadó energia").[45] Általánosságban elmondható, hogy e jelöltek a kapitalizmust a szabadpiaci reformok, a verseny és a szabadkereskedelem révén kívánták erősíteni, míg a befolyt adóbevételt a közszolgáltatások körének szélesítésére fordították volna.

Javid – bár magát libertariánusnak vallotta – hasonló politikai platformot kínált. Kifejtette: „Először akkor kezdtem el érdeklődni a politika

[44] BrexitCentral 2019a.

[45] Guardian News 2019.

iránt, amikor rádöbbentem a kormány hatalmára, arra a hatalomra, hogy az embereknek megadja a lehetőségeket, amelyeket megérdemelnek."[46] Ez a libertarianizmus igen sajátos felfogása. A köz- és magánkartellek elleni fellépéssel kívánt világszínvonalú közszolgáltatásokat kiépíteni, és elismerte „a családok és közösségek létfontosságú szerepét" az egyének támogatásában, akik így jobban „kiaknázhatják a bennük rejlő potenciált" – amelyet ugyanakkor gazdasági potenciálként fogalmazott meg. Ennek az érvnek a más jelöltek által is osztott lényege, hogy a közvetítő intézmények – például a család és a közösségek – csak akkor jók, ha támogatást nyújtanak az egyén boldogulásához a gazdaságilag liberális szabadpiaci gazdaságban. Ilyen értelemben a „hátrahagyottakkal" a legnagyobb gond az, hogy nem járulnak hozzá optimális összegű adóbefizetéssel a Kincstár bevételeihez, nem pedig az, hogy sosem érik el az *eudaimoniát*.

Hancocknak a haladás megbízhatósága és a technológia segítő szerepe köré épített beszéde volt talán a legkevésbé posztliberális jellegű a kortesbeszédek közül. A technológiai változás vegytiszta pozitívum, hiszen kozmikus sebességbe kapcsolja a gazdasági növekedést, még akkor is, ha ez radikális társadalmi változáshoz vezet – Hancock nézőpontja szerint az állam szerepe abban áll, hogy felkészítse az országot erre az új ipari forradalomra, nem pedig abban, hogy felismerje a gyors gazdasági változás társadalomra gyakorolt káros hatásait. Hancock jövőképe arról szól, hogy a jó társadalom nem hagy teret a lokalitásnak, az apró szakaszoknak – kivéve persze, ha azok épp új applikációt kívánnak kifejleszteni.

Még a posztliberális gondolkodásra a legnagyobb potenciállal rendelkező képviselőknek sem sikerült megugraniuk az akadályt. Gove-nak például jók voltak a megérzései, amikor „alulértékelt közösségeinkre és mellőzött családjainkra"[47] alapozta beszédét, megoldása azonban az „egy nemzet" gyakorlatba ültetett politikáját tükrözte, a szabadkereskedelmet és a szűk körű jóléti reformot hangsúlyozva. Ehhez hasonlóan Esther McVey – a *tory* parlamenti képviselőkből álló Kékgalléros [Munkás] Konzervativizmus Csoport alapítója – beszédének mindössze 10%-át szentelte a brexitpolitikán kívül eső témáknak, lényegében megígérve,

[46] Javid 2019.

[47] BrexitCentral 2019b.

hogy fizetésemelést kapnak a közszférában dolgozók, több rendőr lesz az utcákon, és karcsúsodik a költségvetés segélyekre fordított része. Végül Johnson beszéde – amely ebben az elemzésben kevésbé fontos, hiszen láttuk, hogy végül miként sikerült (vagy nem sikerült) kormányoznia az országot – lényegében a szintemelésre és a brexit utáni szabadkereskedelmi megállapodásokra összpontosított.

A pártelnöki székért induló politikusok egyike sem vágott bele annak megfogalmazásába, milyen is lenne a valódi elmozdulás az egyének, a közösségek és az állam viszonyában. A Konzervatív Párt visszavonulása a gazdasági liberalizmus biztonságos terébe a brexitdráma fényében nem meglepetés, mégis azt mutatja, hogy a pártelnökjelöltek kevés bizonyítékát adták a posztliberális gondolkodásnak. Bár a szociálpolitikát illetően a jelöltek véleménye eltért az egyes szakpolitikai kérdésekben, az egyéni szuverenitás gondolata nem akadt igazi kihívóra, ahogyan elmaradt annak az elképzelésnek a támogatása is, hogy a közösségek legyenek a politikai élet kulcsfontosságú helyszínei: a jelöltek értelmezésében a politikai élet két pólusa továbbra is az egyén és az állam maradt.

A jelöltek által felvázolt elképzelések között leginkább a fokozat tekintetében, illetve abban akadtak különbségek, hogy milyen messzire kívántak elmenni: minden jelölt arra törekedett, hogy a brexit utáni szabadkereskedelmi megállapodások által felpörgetett kapitalizmust magasabb adóbevétel generálására használja, amelyet aztán a közszolgáltatásokra vagy az alacsonyabb jövedelműek adóterhének csökkentésére költhet. Ez eszünkbe juttatja Blond intő szavait, amelyeket a 2019-es általános választások után fogalmazott meg:

> „[A] konzervatív kormány túlnyomó többségét a gazdasági liberalizmus hívei alkotják [...] Rövid távon valószínűtlen, hogy a *toryk* valóban posztliberális álláspontot képviselnének [...] mivel továbbra is meg vannak győződve arról, hogy az új globális kereskedelmi nemzet keltette dagály felkap minden hajót."[48]

[48] Blond 2019.

A KONZERVATÍV PÁRT 2022-ES ELNÖKVÁLASZTÁSA

A Konzervatív Párt 2022-ben két elnökválasztást is tartott. Az elsőre júliustól szeptemberig, Boris Johnson lemondását követően került sor, míg a másodikra 2022 októberében, Liz Truss katasztrofális miniszterelnökségét követően.

Az első megmérettetésen nyolc jelölt indult – Truss, Rishi Sunak, Penny Mordaunt, Kemi Badenoch, Tom Tugendhat, Suella Braverman, Jeremy Hunt és Nadhim Zahawi. A tagság végső szavazására Truss és Sunak jutott tovább, ahol Truss a tagok szavazatainak 57%-ával legyőzte Sunakot. A korábbi versengésekhez hasonlóan a liberális *status quo* eszméje most sem talált igazi kihívóra. A tudományos elemzések szerint a parlamenti képviselők szavazatának utolsó fordulójában Sunak elnyerte a maradáspártiak, Mordaunt a kilépéspártiak, Truss pedig a keményvonalas brexitpárti European Research Group támogatását.[49]

Truss rövidre fogta mondandóját, amely szégyentelenül szabadpiacpárti hangot ütött meg. A hangsúlyt a kínálati oldal reformjára helyezte: alacsonyabb adók, kevesebb szabályozás, alacsonyabb állami kiadások. Beszédében a szintemelés az állam által irányított, megnövelt finanszírozást jelentő folyamatból a nagyobb gazdasági növekedés örömteli következményévé vált. Truss egyetlen olyan politikát említett, amely a család megújítására törekedett – „a családok adóztatásának felülvizsgálata annak biztosítása végett, hogy az embereket ne sújtsák azért, mert időt szakítanak gyermekeik vagy idős hozzátartozóik gondozására"[50] –, de ez az adópolitika liberális felülvizsgálatának szélesebb köréhez tartozott, nem pedig egy posztliberális reformcsomaghoz.

A legtöbb jelölt követte Truss példáját az adócsökkentés terén. Zahawi azt is ígérte, hogy két éven belül 2%-kal csökkenti a jövedelemadó alacsonyabb adókulcsát.[51] Mordaunt azon törekvését fogalmazta meg, hogy visszatérítse a Konzervatív Pártot a „régi jó dolgokhoz", vagyis az alacsony adókhoz, a kis méretű államhoz és a személyes felelősséghez. Kormánya a gazdasági

[49] Jeffery et al. 2023: 555–572.
[50] Guardian News 2022.
[51] Walker 2022.

növekedésre, a versenyre és az infláció leküzdésére összpontosítana, csökkentené az üzemanyagok áfáját, megemelné a jövedelemadó-küszöböt és egyszerűsítené az adórendszert.[52] Tugendhat tízéves növekedési tervet körvonalazott, amelynek alapja a Konzervatív Párt részéről történő „visszatérés azon alapvető értékekhez, amelyek mindannyiunkat konzervatívként egyesítenek: hiszek a szabadságban és a megvédéséhez szükséges alacsony adókban", beleértve az üzemanyagadó csökkentését és a járulékterhek növekedésének visszafordítását.[53] Ironikus módon – legalábbis azok számára, akik követték a későbbi eseményeket – Hunt szintén az alacsony adózást támogató konzervatívként pozicionálta magát. Bár nem ment olyan messzire, mint Truss, de törekvéseként fogalmazta meg a társasági adó emelésének visszafordítását (amely 19%-ról 25%-ra emelkedett), majd 15%-ra csökkentését, valamint a vállalkozások adóinak csökkentését. A fő különbségtétel az volt, hogy Hunt nem szolgált Johnson alatt.[54]

Braverman kampánya ötvözni igyekezett a gazdasági liberalizmust – a „megfelelő adócsökkentést" és az állam méretének szűkítését – az úgynevezett „*woke* szemét"[55] ócsárlásával. Pártelnökjelölti kampányvideójában kiállt a tisztességtelen adókkal és a nem hatékony közszolgáltatásokkal szemben, kijelentve, hogy a britek megfordíthatják Nagy-Britannia sorsát – „feltéve, hogy a kormány lehetővé teszi számukra, hogy ezt megtegyék".[56]

Sunak ugyanakkor úgy látta, ő az egyetlen olyan jelölt, aki hajlandó „komoly alternatívát hozni Truss alacsony adókat pártoló liberalizmusával szemben [...] méghozzá az infláció és az adósság kordában tartása érdekében valamivel magasabb adókat javasló liberalizmussal, továbbá a közszféra technológiát integráló reformjával".[57] Badenoch Sunak álláspontját visszhangozta abban a tekintetben, hogy nem ígért finanszírozatlan adócsökkentést, a gazdaság túlterheltségét és túlszabályozottságát helyezve a középpontba. Beszéde egy posztliberálisnak aligha nevezhető fordulata

52 Sky News 2022a.
53 Sky News 2022b.
54 Riley–Smith 2022.
55 Diver–Riley–Smith 2022.
56 Braverman 2022.
57 Sunak 2022a.

szerint „a jobboldal elvesztette bizalmát, bátorságát és képességét arra, hogy megvédje a szabadpiacot mint az emberek boldogulásának legtisztességesebb módját", majd kijelentette, hogy a vállalkozások fő célja a „termelékenység és a profit".[58]

A 2016-os és a 2019-es kampánytól eltérően – amelyek során a hangsúly a brexitre mint a hátrahagyottak dühödt kiáltására adott válaszra, valamint a thatcheri megszorító gazdasági liberalizmus elutasítására helyeződött – a 2022-es első pártelnökválasztás lényegében az alacsony adókkal dolgozó, kismértékben szabályozott gazdasági rendszerre való visszatérést szorgalmazta. Ha netán szükség van a gazdaságba vagy a társadalomba való beavatkozásra, akkor az az állam feladata, akár az adók csökkentésével vagy egyszerűsítésével, akár a közszolgáltatások olyan átalakításával, amelynek révén az egyének gyorsabban visszatérhetnek a munkába. A posztliberális elemzési egységek – a családok és a közösségek – alig kaptak szerepet a vitában, és Truss győzelmével a brit konzervativizmuson belül formálódó valamennyi posztliberális irányzat csírájában sorvadásnak indult.

A második pártelnökválasztás lényegesen rövidebb volt. A jelöléshez szükséges küszöböt 100 képviselőben határozták meg, ami jóval magasabb volt, mint az előző választáson szükséges 20 képviselő. Csak Rishi Sunak nyújtotta be a szükséges számú jelölést. Johnson visszalépett a versenytől – annak ellenére, hogy állítólag több mint 100 támogatója volt –, mivel tudta, hogy nem képes egyesíteni a Konzervatív Pártot. Mordaunt egy perccel a határidő lejárta előtt visszalépett, mivel nem érte el a jelölési küszöböt. Így Sunak lett a párt új elnöke és az ország miniszterelnöke.[59]

Tekintettel a versengés gyors lefolyására és az előző választás közelségére nem hangzott el elemezhető kortesbeszéd. Ugyanakkor miniszterelnökként tartott első beszédében, a Downing Street lépcsőjén Sunak megismételte elkötelezettségét a 2019-es kiáltvány és a gazdaság helyreállítása mellett.[60] A liberális *status quo* újragondolására nyitva álló lehetőség ismét kihasználatlan szállt tova: ehelyett az emberek ígéretet kaptak arra, hogy még több következik ugyanabból, amiből eladdig is sok jutott.

[58] Badenoch 2022.
[59] Booth et al. 2024.
[60] Sunak 2022b.

KÖVETKEZTETÉSEK

E fejezet célja annak feltárása volt, hogy a Konzervatív Párt elnöki tisztének jelöltjei milyen mértékben fogalmaztak meg posztliberális értékeket a brexitet követő kampányokban. A brit posztliberálisok számára ez a tanulmány nem kellemes olvasmány. Miközben nagyon is képesnek mutatkoztak azonosítani a Nagy-Britanniát sújtó gazdasági és társadalmi problémákat – beleértve azt is, hogy a 21. századi kapitalizmus kudarcot vallott a társadalom egészének felvirágoztatásában –, a pártelnökjelöltek teljes mértékben képtelenek voltak a liberális-individualista *status quón* kívül gondolkodni.

A Konzervatív Párt egyik elnökválasztásán sem indult valóban posztliberális jelölt: valamennyien a liberális gazdasági reform olyan változatát ígérték, amely növeli az adóbevételeket, és lehetővé teszi, hogy az állam többet költhessen közszolgáltatásokra. Mindebből teljesen hiányzik az **emberek egyesülésén alapuló társadalom szerepének újrafogalmazása**: a brit konzervativizmuson belül továbbra is az egyén és az állam viszonya a kulcsfontosságú referenciakeret, a jó életet még mindig a gazdasági hozzájárulásban mérik, és a piacok helyi demokratikus ellenőrzése továbbra is rendkívül távolinak tűnik.

A 2016-os és a 2019-es pártelnökválasztás a posztliberális gondolkodás talmi hajnala volt csupán, majd a 2022-es megmérettetésre a posztliberális hajó végleg a távolba veszett. Talán elkerülhetetlen volt mindez, hiszen a jelenlegi brit posztliberális értelmiségi mozgalom eltörpül szabadpiaci riválisai és olyan hamis barátai mellett, mint a Nemzeti Konzervativizmus Konferencia, amely nem tudja, hogy a Temze-parti Szingapúr stílusában burjánzó gazdasági liberalizmus vagy az állam által irányított társadalmi tekintélyelvűség drukkere legyen-e – egyébként sem szövetségese azoknak, akik értékelik a közösségvezérelt egyesületi kultúrát.

Néhány posztliberális úgy vélheti, hogy soha nem volt számottevő valódi, legfeljebb hiú remény arra, hogy a posztliberalizmus virágozzon a Konzervatív Párton belül. De tekintve annak valószínűségét, hogy a következő általános választásokon a *toryk* súlyos vereséget szenvednek, az ellenzékben töltött idő alkalmat ad átgondolni, hol siklottak félre a dolgok. A posztliberálisok feladata egyrészt emlékeztetni a pártot arra, hogy

a brexitet követően négy lehetőséget is elszalasztottak a posztliberálisabb irányba való elmozdulásra, másrészt hogy olyan posztliberális politikai platformot kínáljanak a Konzervatív Pártnak, amely képes megfelelni korunk kihívásainak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BADENOCH, Kemi (2022): Why I Should Become Prime Minister. *The Spectator,* 2022. július 12. Online: www.spectator.co.uk/article/read-kemi-badenoch-s-bid-for-prime-minister

BLOND, Phillip (2010): *Red Tory. How the Left and Right Have Broken Britain and How We Can Fix It.* London: Faber & Faber.

BLOND, Phillip (2019): Boris's Red Tory Victory. *First Things,* 2019. december 13. Online: www.firstthings.com/web-exclusives/2019/12/boriss-red-tory-victory

BLOND, Phillip (2021): With a Red Tory Vision for Britain, Boris Johnson and His New Conservatives Will Triumph. *The New Statesman,* 2021. május 13. Online: www.newstatesman.com/politics/uk-politics/2021/05/red-tory-vision-britain-boris-johnson-and-his-new-conservatives-will-triumph

BOLTON, Matt – PITTS, Frederick Harry (2020): Corbynism and Blue Labour: Post-Liberalism and National Populism in the British Labour Party. *British Politics,* 15, 88–109. Online: https://doi.org/10.1057/s41293-018-00099-9

BOOTH, Oliver et al. (2024): Selecting Sunak: Conservative MPs' Nomination Preferences in the (Second) British Conservative Party Leadership Election. *Parliamentary Affairs,* 77(3), 450–469. Online: https://doi.org/10.1093/pa/gsad010

BPP Team (2016): Beyond Liberalism – Defining a New Centre Ground of Western Politics. *LSE,* 2016. szeptember 7. Online: https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/post-liberalism-and-the-future-of-western-politics

BRAVERMAN, Suella [@suella4leader] (2022): 2022 Campaign Video. *Vimeo,* 2022. július 13.

BrexitCentral [@BrexitCentral] (2019a): Dominic Raab Launches His Leadership Campaign. *YouTube,* 2019. június 10. Online: http://y2u.be/CvNmi-709Wk

BrexitCentral [@BrexitCentral] (2019b): Michael Gove Launches His Leadership Campaign. *YouTube,* 2019. június 10. Online: http://y2u.be/40pIpcALkE8

CATES, Miriam [@miriamcates-e4x] (2022): BBC Politics Live on Childcare. *YouTube,* 2022. november 4. Online: http://y2u.be/B4To9e3jdPY

ConservativeHome (2016a): Leadsom Launch Statement: Full Text. *Conservative Home,* 2016. július 4. Online: https://conservativehome.com/2016/07/04/andrea-leadsom-launch-statement-full-text

ConservativeHome (2016b): Liam Fox's Launch Statement: Full Text. *Conservative Home,* 2016. június 30. Online: https://conservativehome.com/2016/06/30/liam-foxs-launch-statement-full-text

ConservativeHome (2016c): Michael Gove's Launch Statement: Full Text. *Conservative Home,* 2016. július 1. Online: https://conservativehome.com/2016/07/01/michael-goves-launch-statement-full-text

ConservativeHome (2016d): Stephen Crabb's Tory Leadership Campaign Launch Speech: Full Text. *Conservative Home,* 2016. június 29. Online: https://conservativehome.com/2016/06/29/stephen-crabbs-tory-leadership-campaign-launch-speech-full-text

ConservativeHome (2016e): Theresa May's Launch Statement: Full Text. *Conservative Home,* 2016. június 30. Online: https://conservativehome.com/2016/06/30/theresa-mays-launch-statement-full-text

Costello, Anthony (2023): Miscalculations and Constraints: Brexit and the Failed Statecraft of Theresa May. In Roe-Crines, Andrew S. – Jeffery, David (szerk.): *Statecraft. Policies and Politics under Prime Minister Theresa May.* Cham: Palgrave Macmillan, 69–92. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-32472-7_5

Department for Business, Energy & Industrial Strategy (2017): Industrial Strategy: Building a Britain Fit for the Future. *GOV.UK,* 2017. november 27. Online: www.gov.uk/government/publications/industrial-strategy-building-a-britain-fit-for-the-future

Diver, Tony – Riley-Smith, Ben (2022): Watch: Suella Braverman Announces Leadership Bid on Live TV. *The Telegraph,* 2022. július 6. Online: www.telegraph.co.uk/politics/2022/07/06/tory-leadership-hopefuls-prepare-bids-succeed-boris-johnson

Dunin-Wasowicz, Roch (2018): Two Years after the Vote, There Is Little Certainty Where the UK–EU Relationship Is Heading. *LSE,* 2018. július 16. Online: https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2018/07/16/two-years-after-the-vote-there-is-little-certainty-where-the-uk-eu-relationship-is-heading

Espiet-Kilty, Raphaële (2023): Was Theresa May a One Nation Conservative? *Revue Française de Civilisation Britannique,* 28(1). Online: https://doi.org/10.4000/rfcb.10594

Flaherty, Seamus (2021): Post-Liberalism: An Alternative to Western Decline? *Spiked,* 2021. október 31. Online: www.spiked-online.com/2021/10/31/post-liberalism-an-alternative-to-western-decline

Franklin, Peter (2019): Call Yourself Post-Liberal? *UnHerd,* 2019. április 3. Online: https://unherd.com/2019/04/how-post-liberal-are-you

Goes, Eunice (2017): Defining Mayism: One Nation Conservatism with a Hint of Papal Purple and a Dash of Labour Red. *UK in a Changing Europe,* 2017. május 19. Online: https://ukandeu.ac.uk/defining-mayism-one-nation-conservatism-with-a-hint-of-papal-purple-and-a-dash-of-labour-red

Guardian News [@guardiannews] (2019): Rory Stewart Launches Campaign for Conservative Leadership – Watch Live. *YouTube,* 2019. június 11. Online: http://y2u.be/DBZsIvUBOMk

Guardian News [@guardiannews] (2022): Foreign Secretary Liz Truss Launches Leadership Campaign – Watch Live. *YouTube,* 2022. július 14. Online: http://y2u.be/LPSk6d9nD7w

Hanretty, Chris (2021): The Pork Barrel Politics of the Towns Fund. *The Political Quarterly,* 92(1), 7–13. Online: https://doi.org/10.1111/1467-923X.12970

Hickson, Kevin – Williams, Ben (2023): Boris Johnson and Beyond: The Revival of One Nation Conservatism? *Revue Française de Civilisation Britannique,* 28(1). Online: https://doi.org/10.4000/rfcb.10621

Javid, Sajid (2019): Team Saj Launch Speech: Tomorrow's Leader, Today. *Sajid Javid MP,* 2019. június 12. Online: www.sajidjavid.com/news/team-saj-launch-speech-tomorrows-leader-today

Jeffery, David et al. (2018): The Conservative Party Leadership Election of 2016: An Analysis of the Voting Motivations of Conservative Parliamentarians. *Parliamentary Affairs,* 71(2), 263–282. Online: https://doi.org/10.1093/pa/gsx027

Jeffery, David – Heppell, Timothy – Roe-Crines, Andrew (2022): The Conservative Party Leadership Election of 2019: An Analysis of the Voting Motivations of Conservative Parliamentarians. *Parliamentary Affairs,* 75(1), 113–134. Online: https://doi.org/10.1093/pa/gsaa046

Jeffery, David et al. (2023): Trusting Truss: Conservative MPs' Voting Preferences in the (First) British Conservative Party Leadership Election of 2022. *Journal of Representative Democracy,* 59(4), 555–572. Online: https://doi.org/10.1080/00344893.2023.2231469

Pabst, Adrian (2015): Preface to the New Edition. Why Labour Lost and How It Can Win Again. In Geary, Ian – Pabst, Adrian (szerk.): *Blue Labour. Forging a New Politics.* London: I.B. Tauris.

Pabst, Adrian (2017): Postliberalism: The New Centre Ground of British Politics. *The Political Quarterly,* 88(3), 500–509. Online: https://doi.org/10.1111/1467-923X.12363

Pabst, Adrian (2021): *Postliberal Politics. The Coming Era of Renewal.* Cambridge, UK: Polity.

Pitt, Daniel (2021): Future Conservative Electoral Prospects: Time for Tory Socialism? *Observatoire de la Société Britannique/French Journal of British Studies,* 27, 267–291. Online: https://doi.org/10.4000/osb.5513

Prime Minister's Office – The Rt Hon Rishi Sunak MP (2022): Rishi Sunak's First Speech as Prime Minister: 25 October 2022. *GOV.UK,* 2022. október 25. Online: www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-rishi-sunaks-statement-25-october-2022

Riley-Smith, Ben (2022): Jeremy Hunt: „I Can Restore Voters' Trust ... I Stayed Out of the Boris Bubble, After All". *The Telegraph,* 2022. július 9. Online: www.telegraph.co.uk/politics/2022/07/09/jeremy-hunt-can-restore-voters-trust-stayed-boris-bubble

Roe-Crines, Andrew S. – Jeffery, David szerk. (2023): *Statecraft. Policies and Politics under Prime Minister Theresa May.* Cham: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-32472-7

Roussinos, Aris (2021): The Tories Can Save Blue Labour. *UnHerd,* 2021. október 12. Online: https://unherd.com/2021/10/the-tories-can-save-blue-labour

Sky News [@SkyNews] (2022a): In Full: Tom Tugendhat Launches His Campaign to Be the Next Prime Minister. *YouTube,* 2022. július 12. Online: http://y2u.be/GHCSRJ7aj5E

Sky News [@SkyNews] (2022b): Penny Mordaunt: I Am the Tory Leadership Candidate 'Labour Fears the Most'. *YouTube,* 2022. július 13. Online: http://y2u.be/6RovAvj7RYQ

Sunak, Rishi (2022): My Plan to Give Britain a Better Future. *The Spectator,* 2022. július 12. Online: www.spectator.co.uk/article/my-plan-to-give-britain-a-better-future

Walker, Peter (2022): Tory Leadership Race: Zahawi Pledges 2p Income Tax Cut within Two Years. *The Guardian,* 2022. július 11. Online: www.theguardian.com/politics/2022/jul/11/tory-leadership-race-nadhim-zahawi-joins-liz-truss-in-pledging-tax-cuts

Henry George

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK ÉS A JOBBOLDALI POSZTLIBERALIZMUS: A KÖZJÓ KÖZÖS NEVEZŐJE

BEVEZETÉS

A nyugati politika kereteit a második világháború óta és különösen a hidegháború nyomán meghatározó liberális világkép napjainkban minden eddiginél nagyobb nyomás alá került. Ez fokozottan igaz a jobboldalra, ahol az eddigiekben vitathatatlanként kezelt eszmék és meggyőződések az utóbbi évtizedek legkritikusabb elemzésének és kérdésfelvetéseinek tárgyává váltak. Egyértelmű, hogy valaminek változnia kell. A mind itthon, mind külföldön, a politikában, a gazdaságban és a kultúrában egyaránt fejüket felütő válságok – amelyek nyilvánvalók mindenki számára, aki kicsit is körbetekint a világban – az eddigiekhez képest valami mást követelnek.

De mi köze mindennek a fogyatékossággal élő emberekhez? Egyszerűen ennyi: a kormányzás lényege nem más, mint „az állami kötelezettségek betartásának biztosítása".[1] A „jó kormányzás" természetjogban gyökerező és az angolszász hagyományon keresztül kifejezésre jutó célja „a bőség, a béke és az igazságosság".[2] Az utóbbi 13 év konzervatív párti kormányainak jobboldali neoliberalizmusa kudarcot vallott e kötelezettségek teljesítése terén, aminek nyomán Nagy-Britannia szegényebb, kevésbé összetartó és egyenlőtlenebb ország lett. Ezt a fogyatékossággal élő emberek – jómagamat is beleértve – kiváltképp érzik. A konzervatív kormányzás gazdasági, politikai és kulturális

1 Pappin 2022a.

2 Pappin 2022b.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_08

következményei a fogyatékossággal élő briteket szegényebbé, jogfosztottá és elidegenítetté tették.

E kudarcok oka azonban nem pusztán a különböző időpontokban hozott politikai döntésekben keresendő, hanem az e döntéseken keresztül **megfogalmazott világkép alapvető hiányosságaiból fakad. Jelen fejezet** amellett érvel, hogy a liberalizmus ártalmas hatással van a fogyatékossággal élő emberek boldogulására, mivel aláássa a határokat, a „testtel működő elme" *(embodiment)* koncepcióját, társadalmi egymásrautaltságunkat és a generációkon átívelő kötelezettséget teremtő kötelékeket. A közjó közös nevezőjének visszaállítása érdekében a brit jobboldali politikusoknak a jobboldali neoliberális párt szerepétől a jobboldali posztliberalizmus felé kell elmozdulniuk. Az állami kötelezettségek betartásának kormány általi biztosításához fokozott érdeke fűződik mindazon embereknek, akiket az állapotukból fakadó valamely akadályozottság fokozott kockázatnak tesz ki mindazon esetekben, amikor a közélet alapjául szolgáló struktúrák instabillá válnak. A közös nevező visszanyerése és visszaállítása sürgető feladat.

Mindezek fényében jelen fejezet első részében a liberális gyakorlatot alátámasztó liberális alapelvek eredetét járjuk körül. A második rész a liberális premisszák fogyatékossággal élő embereket érintő hiányosságaira és azok világszerte megmutatkozó működésére reflektál. A harmadik rész rátér a fent említett közjó posztliberális alternatívájára, valamint az ezen alternatíva és a napjaink *tory* pártjában érvényesülő jobboldali neoliberalizmus között látható különbségekre. E részben röviden kitérünk arra is, hogy a felvázolt világkép hogyan képes jobban szolgálni a fogyatékossággal élő emberek boldogulását – nem hermetikusan elzárt identitásként, hanem mint a közjóban gyökerező közélet részesei és előmozdítói. Akár fogyatékossággal élnek, akár nem, az új brit jobboldali posztliberalizmus, a közjó nemzeti politikája jelenti az előre vezető utat minden ember számára.

LIBERALIZMUS: LEÍRÁS ÉS DIAGNÓZIS

A „liberalizmus" szó olyan filozófiát takar, amely a szabadságban gyökerezik. A szabadságnak e fogalma azonban nem azonos az ókori görög-római

világ szabadságértelmezésével, amely annak lényegét az emberi természet alacsonyabb rangú, állati részének korlátok közé szorításában látta, hogy utat engedjen a magasabb rendű, racionális emberi természetnek. Ezt a nézetet a kereszténység is átvette, azonban elhagyta belőle a görögöknek és a rómaiaknak az akaratra mint a magasabb rendű természet elérésének eszközére helyezett hangsúlyát, a krisztusi keresztáldozat minden hozzá megtérő ember számára megváltást hozó kegyelmének fogalmán keresztül univerzalizálva e cél megvalósításának lehetőségét. Az ember alacsonyabb rendű természete alól való felszabadulás kulcsa a korlátokban rejlett, amely a szélesebb hagyományokba ágyazott családi életbe és oktatásba történő beilleszkedés révén érhető el. A szabadságot „régtől fogva az önuralom azon feltételének tartották, amely mind a kollektív lélekben, mind az egyén lelkében gátat vet a zsarnokságnak."[3]

A liberalizmus nem úgy tekintett a szabadságra, mint amely a kiválóság elérésének, az erény gyakorlásának és a kegyelmen keresztül az isteni dicsőség megtapasztalásának szolgálatában korlátok közé szorítja az egyén alantasabb vágyait. Ehelyett

> „a liberalizmus a legalapvetőbb módon két mélyebb antropológiai előfeltevésből épül fel, amelyek sajátos irányt és formát adnak a liberális intézményeknek: 1. az antropológiai individualizmus és a döntés voluntarista koncepciója; és 2. az embernek a természetről való leválasztása és az azzal való szembeállítása. Az emberi természet és társadalom értelmezésének e két forradalma adja a »liberalizmust« annyiban, hogy bevezeti a »szabadság« radikálisan új meghatározását."[4]

A 17. századtól kezdve gondolkodók egész sora épített a „gondolkodás három alapvető forradalmára", amely úgy definiálta újra a szabadságot, mint „az emberek intézményesített hatalom alóli felszabadítását", a politika és a gazdaság célját pedig az „önkényes kultúrától és hagyománytól való emancipációban" látta, miközben mindkettő elérésének eszközeként a „természet feletti emberi hatalomnak és uralomnak a tudományos felfedezések előmozdítása és a

[3] Deneen 2018.
[4] Deneen 2018.

gazdasági fellendülés révén történő kiterjesztését"[5] jelölte meg. E filozófiai alapelvek, valamint azok politikai, kulturális és gazdasági megnyilvánulásai végső soron ártalmas hatást gyakorolnak a fogyatékossággal élő emberek mint a társadalmi együttélést építő nemzeti közösség tagjainak boldogulására.

Ez az antropológia, illetve annak gyakorlati vonatkozásai olvashatók ki Thomas Hobbes (1588–1679) filozófiai munkásságából, amely megalapozta a liberalizmus szabadságról alkotott új vízióját. Hobbes azáltal igyekezett megoldani a vallási viszályok és a politikai tekintély problémáját, hogy felszámolta az emberi élet és a politika transzcendens jó felé irányuló értelmét, megtéve az uralkodót – a Leviatán állam fejét – szuverénnek felette. Hobbes számára az emberek nem alkotnak az időben visszafelé gyökeredző és előrefelé elnyúló kultúrával és társadalommal rendelkező egészet. Ehelyett az elszigetelt egyének biztonság és béke iránti közös, alapvető szükséglete biztosít alapot a politikai legitimációhoz, amely garantálja ezen egyéni szükségletek kielégítését.[6] Az ilyen módon atomizált egyének azért vállalják önként az uralkodó iránti engedelmességet, hogy elkerüljék azt a természeti állapotot, amelyben az ember a városállam vagy az egyház iránti engedelmesség körén kívül reked. Ettől fogva az egyének olyan monarchikus politikai organizmust konstruálhatnak, amely megoldja a teológiai-politikai problémát.[7] Hobbes az e megoldást megelőző bizonytalanságot a „mindenki háborúja mindenki ellen" állapotának tekintette.[8] Hobbesot tehát nevezhetjük a liberalizmus alapítójának, mert megfogalmazta a „jog mint tisztán emberi eszköz liberális értelmezését, amely szigorúan kívül esik minden egyénen. Az ilyen jog nem alakítja át és nem tájékoztatja az atomizált egyéneket, hanem azok békés együttélésének biztosítására korlátozódik."[9] Így tehát a hobbesi gondolkodás adja a modern demokrácia és a liberalizmus mögöttes kereteit azzal, „hogy kidolgozza az egyes alanyok beleegyezésére épülő szuverenitás fogalmát. Megalapítja a liberális eszmét, mert kifejleszti a jog mint az egyéneken kívül álló eszköz fogalmát."[10]

5 Deneen 2018.
6 Manent 1994.
7 Manent 1994.
8 Hobbes 2009 [1651].
9 Manent 1994.
10 Manent 1994.

Ennek eredménye Hobbes új társadalomképe. A Leviatánra ruházott hatalmat elszigetelt egyének alkalmazzák jogaik biztosítására. Hobbes előre látja az eszmét, amelyből a liberalizmus kicsírázik, és előkészíti számára az utat. Ez azt jelenti, hogy a politikai hatalom hobbesi eszméjének „teljes terjedelme kezdetének és végének módosításával" adható meg.[11] Az egyének eredendő jogokat szereznek, a hatalmat pedig ezek védelmére korlátozzák.[12] Hobbes után vizsgáljuk meg John Locke (1632–1704) filozófiáját, amely ugyanazon kezdetekből indul ki: a természeti állapotból, amelyből kilépve az egyének biztosítani kívánják saját létüket. Locke szerint az elsődleges fenyegetést nem mások erőszakossága, hanem az éhezés jelenti. Locke számára az elszigetelt egyénnek eredendő, mások beleegyezésétől független joga van a föld gyümölcseihez, hogy egyénként életben maradhasson. Ezen erőforrások tulajdonjoga úgy szerezhető meg, ha az egyén a – saját tulajdonában álló – személyében rejlő, egyéni, személyes munkáját éhségérzete kielégítése végett elegyíti e gyümölcsökkel, amely legitim tulajdonjogot biztosít. Az egyén munkája – saját tulajdonában álló személyének terméke – reprezentálja a tulajdont a világ felé.[13] A szabadság az egyén saját személye feletti tulajdonjogán és munkáján keresztül a vagyon tulajdonjogát a társadalom alapjává teszi azáltal, hogy táplálja az egyént, és a természeti állapotban megóvja az éhezéstől.

Később az egyén munkájának terméke és a hozzá kapcsolódó, pénzben kifejezett érték a gazdaságpolitika alapjaként az első helyre lépett.[14] Ennek Locke politikai filozófiájára nézve is voltak következményei. *Second Treaties of Government (Második értekezés a polgári kormányzatról)* című munkájában Locke kifejti, hogy az egyének „tökéletes" szabadságban és egyenlőségben születnek.[15] Locke szerint az egyént az élet, a szabadság és a vagyon iránti törekvései késztetik arra, hogy belépjen a politikai társadalomba, amelyet az egyének az egymás közötti egyetértésükben gyökerező társadalmi szerződéssel érnek el, és biztosítanak. Ez teszi lehetővé a polgári társadalom létrejöttét, és ebből alakulhat ki a törvényhozó gyűlés.[16] Efelett helyezkedik

11 Manent 1994.
12 Manent 1994.
13 Manent 1994.
14 Manent 1994.
15 Locke 1988 [1689].
16 Manent 1994.

el a végrehajtó hatalom, a végső szuverenitás birtokosa, amely – a kényszerítő gyűléssel együtt – az igazságosság mint a tulajdonhoz való jog őre.[17] Ez olyan egyetemes elvekből származtatható, amelyeknek mindenhol és mindig alkalmazhatónak, az egyéni értelem számára hozzáférhetőnek kell lenniük.

Locke meglátása szerint az egyéni racionalitás és tudás elegendő a társadalmi és politikai formáció kialakulásához. A család, a közösség és a nemzet kölcsönös hűséget magukban foglaló[18] kötelékei időtlen, hely nélküli, egyetemes űrben terülnek szét. Mégis:

> „Locke megközelítése [a politikai igazságosság vonatkozásában] éppoly »abszolutista«, mint Hobbesé. Az egyének [vagyon feletti] eredeti tulajdonjoga lényegében a diszkurzív érvelés és minden kifogás felett áll, mert magányos, csendes tevékenységen alapul: a fogyasztásra irányuló munkán."[19]

A törvényhozó hatalom „az egyén önfenntartási vágyának közvetlen kiterjesztése. Azért nevezhetjük szuverén vagy »legfelsőbb« hatalomnak, mert közvetlenül kifejezi a tulajdon megőrzésének vágyát, a politikai intézmény eredetét."[20]

Hobbes, Locke és az őket követő szerzők individualista és voluntarista antropológiája haszonelvű, célja az autonómia és a választási lehetőség önérdeken keresztül történő felerősítése. Az angolszász jog és kultúra az idők során átvette ezt az antropológiát, és kifejezésre juttatta az állam politikai-jogi struktúráiban. Szószólói érvelése szerint a liberalizmus a lehető legjobb politikai rezsim eszközének tűnik. A rezsim egyszerűen „azt az egészet jelenti, amelyet ma elsősorban töredezett formában szokás szemlélni; egyszerre jelenti egy társadalom életformáját, életstílusát, erkölcsi ízlését, társadalomformáját, államformáját, kormányformáját, és törvényeinek szellemét."[21] Platón ugyanakkor azzal érvelt, hogy a politikai rezsimek idővel egyre inkább önmagukba fordulnak. Felszínre kerülnek legmélyebb előfeltevéseik és ellentmondásaik. Miközben megpróbálják kibékíteni ezen ellentmondásokat, a rezsimek

17 Manent 1994
18 Hazony 2018.
19 Manent 1994.
20 Manent 1994.
21 Strauss 1988 [1959].

aláhullanak a megvalósítóik által ígért magasságokból: sikerükben rejlik a kudarcuk.[22] Arta Moeini szerint a liberalizmust az ellentmondásoknak három olyan, belülről fakadó csoportja terheli, amely a kezdetektől fogva jelen van. Az első látszólagos ellentmondás az *uralom* és az *autonómia* között feszül. Amint a fentiekből kiderül, a liberalizmus végcélja, hogy – életének, szabadságának és tulajdonának biztosítása érdekében – biztosítsa az atomizált liberális szubjektum autonómiáját mint az igazságosság alapját abban a világban, ahol a legfőbb jó közös felfogása többé nem lehetséges. Az életének *teloszai* feletti végső hatalmat az emberi ágens „a múlt megterhelő vagy elnyomó hierarchiái és normái alóli rendszerszintű felszabadulási terv révén éri el, hogy az egyén autonómiáján és ágenciáján alapuló új rend alakuljon ki".[23] Azonban – amint azt a liberalizmus későbbi, 19. és 20. századi megnyilvánulási formái mutatják – az autonómia iránti igény és az eléréséhez szükséges eszközök azok uralmához vezetnek, akik saját kijelentésük szerint képesek – nyers erővel, illetve leggyakrabban lágy kényszerrel – megvalósítani azt. Ez tehát talán mégsem valódi ellentmondás.

Moeini szerint a második ellentmondás a liberalizmus állítólagos *univerzalizmusa* és *szubjektivista* etikája között van.[24] Amint a fentiekben megjegyeztük, Locke és a liberálisok egyetemes hatályúnak tartják azokat a liberális alapelveket, amelyek az igazságos társadalom megteremtését célozzák a liberális antropológia megvalósításán keresztül. Ezen alapelvek továbbá minden időben és helyen alkalmazhatók azokra, akik képesek elérni megvalósításának okát. Azonban a kulturális, tradicionális, vallási és társadalmi kontextusától megfosztott, önteremtő énnek az erkölcs mércéjeként való beállítása a gyakorlatban olyan szubjektivista etikai nézetet vezet be, amely az atomizálódásba és az erkölcsi szolipszizmusba való átmenet kockázatát hordozza[25] – ez az önérvényesítés és az identitáspolitika rögeszméjével küzdő mai kultúrában magától értetődő. Egyesek azzal érvelnek, hogy a posztmodernitás, amely távolról sem a liberalizmus elleni lázadás, annak ideológiai gyermeke.[26]

22 Deneen 2018.
23 Moeini 2023.
24 Moeini 2023.
25 McManus 2022.
26 Shullenberger 2020.

Végül a liberalizmus időfelfogása olyan paradoxont mutat, amelyet nem képes megfordítani. Deneen szerint a liberalizmus a természeti állapoton mint eszközön keresztül az embert múlt, jövő és hely nélküli lényként ábrázolja, megfosztva a helyhez és az időhöz kötődő minden kapcsolatától, mivel az ehhez hasonló korlátok gátolnák az egyéni autonómia megvalósítását.[27] Moeini szerint „filozófiai idealizmusában tehát a liberalizmus az ember **örökérvényűségét mint fiktív, eszmei és változatlan kategóriát részesíti** előnyben a való élet részeként létező emberrel szemben". Ugyanakkor – ahogyan arra mások is rámutattak – a „szentségi liberalizmus"[28] „liturgiája",[29] amely belső premisszáiban gyökerezik, azt jelenti, hogy a liberalizmusnak elkerülhetetlenül progresszív a dinamikája. Mindig jönnek újabb és újabb öröklött erkölcsi, kulturális és társadalmi-politikai korlátozások, amelyek megakadályozzák a szabadság és az autonómia növelését. Ez a *progresszív* történelemszemlélet ütközik az ember egyetemes természetének *örökkévaló* nézetével. Következésképpen „a történelem célja szükségképpen az emberi haladás egy olyan társadalom felé, amelyben mindenki teljesen egyenlő, és az ember teljesen racionális, szabad és tökéletesen produktív".[30]

Tekintettel arra, hogy ez az állapot soha nem valósul meg véglegesen, a liberalizmus haladásteológiája egyre apokaliptikusabb színezetet ölt, míg azokra, akik nem hajlandók, vagy – a fogyatékossággal élő emberek esetében – nem tudják ezt az utat járni, egyre inkább az örökkévaló fejlődés gátjaként tekintenek. Emiatt ezeket az egyéneket meg kell javítani, korlátok között kell tartani vagy ki kell szorítani. A következőkben azt vizsgáljuk, milyen hatással van mindez a fogyatékossággal élő emberekre.

A LIBERALIZMUS ÉS A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK KIFOGÁSAI

A fogyatékossággal élő emberek számára élesen kirajzolódnak azok az alapvető hiányosságok, amelyekben a liberális premisszák, illetve azok politikai

27 Deneen 2018.
28 Vermeule 2019.
29 Vermeule 2017.
30 Moeini 2023.

és gazdasági gyakorlatban jellemző kifejeződése szenved. A liberális antropológia és annak az emberi életre gyakorolt hatásai értelmetlen, olyasvalakik által kiötlött gondolatkísérleteknek tűnnek, akiknek a „társadalmi szerződésről alkotott elképzelései a gyermektelen férfi nézőpontját tükrözik, aki már teljes mértékben elfelejtette saját gyerekkorát".[31] A gyökértelen egyén képe, aki biztonságot, testi nyugalmat és így igazságot az egyéni beleegyezéseken alapuló társadalmi szerződéstől nyer, köszönőviszonyban sincs még az ép emberi lényekkel sem, nemhogy a fogyatékossággal élőkkel. A liberalizmus olyan ideológiaként, tervrajzként mutatkozik be, amely térdre kényszeríti a világot diktátumai előtt, és amelyet egyre instabilabbá tesznek belső ellentmondásai, és egyre zsarnokibbá a jóról, egy olyan jóról alkotott víziójának megvalósítása, amelyet a lényege tagad.[32]

Ritka, a bőrt rendkívül sérülékennyé tevő genetikai rendellenességgel születtem, amelynek neve recesszív disztrófiás *epidermolysis bullosa*.[33] Ez az jelenti, hogy a liberalizmus és annak jobboldali neoliberális iterációja számomra fogalmi és gyakorlati lehetetlenség. Ahogyan azt már máshol is leírtam,[34] az állapotom révén – amelynek 500 különböző altípusában az Egyesült Királyságban 5000-en szenvednek – én is része vagyok annak a mintegy 14 millió embernek, aki valamilyen fogyatékossággal éli mindennapjait Nagy-Britanniában.[35] Az ezzel együtt járó korlátok a gyakorlatot vizsgálva azonnal megmutatkoznak. A fogyatékossággal élő embereknek mintegy a fele van jelen a munkaerőpiacon, szemben ép társaikkal, akik esetében ez az arány 81%. Előbbiek negyede szerez diplomát, míg a képesítéssel nem rendelkezők aránya 13%.[36]

Ennek folyományaként a fogyatékossággal elő embereknek nagyobb valószínűséggel vannak kielégítetlen vágyai. Pénz és társadalmi kötődés tekintetében szegényebbek, a foszladozó társadalmi kötelékek pedig olyan elszigeteltséghez vezethetnek, amely fokozza az alapvető vágyak kielégítetlenségét.[37] A fogyatékossággal élő emberek 15%-a érzi magát „gyakran vagy

31 Jouvenel 2000 [1963].
32 Deneen 2018.
33 Recessive Dystrophic Epidermolysis Bullosa (RDEB) [é. n.].
34 George 2021.
35 Disability Facts and Figures [é. n.].
36 Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 2022.
37 Resolution Foundation 2023.

mindig magányosnak", miközben az épek körében ugyanez az arány 3,5%,[38] és a dolgok ilyetén állását magam is tanúsítani tudom. Állapotom és sérülékeny testem gyakran gátat vet a hétköznapi társadalmi életnek, miközben mások gyakran kényelmetlenül érzik magukat az ehhez hasonló állapot láttán.

A konzervatívok vezette koalíciós kormány 2010 és 2015 között a hatalmon lévők alapvető ideológiai irányultságából fakadóan megszorító politikát folytatott, amely „deklaráltan az erősek libertarianizmusát" produkálta.[39] Ez aránytalan terhet rótt a fogyatékossággal élő emberekre, akiknek a válla a legkevésbé bírja a súlyt. Az ellátási szankciók és megszorítások sokakat súlyos helyzetbe sodortak.[40] Iain Duncan Smith munka- és nyugdíjügyi miniszter – aki minimálbérre vonatkozó javaslatának megszavazásáért cserébe annak idején hozzájárult a megszorításokhoz – 2016-ban a fogyatékossággal élő emberek szociális biztonsági hálójának még szűkebbre szabása miatt mondott le.[41]

Az otthonon kívüli világban gyakori a bántalmazás és a mellőzöttség. A kormány 2021-es Nemzeti Fogyatékosságügyi Stratégiája kimutatta, hogy a fogyatékossággal élő emberek több mint fele tart attól, hogy sértegetésnek vagy bántalmazásnak lesz kitéve az utcán vagy a tömegközlekedési eszközökön. A kutatásból az is kiderült, hogy a 10 és 15 év közötti fogyatékossággal élő gyermekek majdnem kétszer nagyobb valószínűséggel lesznek bűncselekmény áldozatai, mint ép társaik.[42] Mindezek tükrében talán nem meglepő, hogy a fogyatékossággal élő britek átlagos szorongásszintje magasabb, mint az ép állampolgároké: előbbiek körében 10 emberből 4,6, míg utóbbiak körében 10 emberből 3 tapasztal szorongást.[43]

Figyelembe véve országunk vezetőinek ideológiai hátterét, és azt a világot, amelyet megkíséreltek megteremteni, a szakpolitikák kialakításának és az egyéb politikai döntéseknek egyik következménye sem lehet meglepő. Az elmúlt 13 évben – rövid szünet beiktatásával Theresa May kormányzása alatt – Nagy-Britannia konzervatív kormányainak vezérfonalát az adta, amit Michael

38 Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 2022.

39 Jouvenel 1993 [1945].

40 Ryan 2018.

41 Mason et al. 2016. A 2015 és 2020 közötti jóléti politikák tudományos elemzésére lásd még Pitt 2023: 171–194.

42 UK Government 2021.

43 Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 2022.

Lind „technokrata neoliberalizmusnak" nevez, amelynek a jobboldalon használatos kifejezése a konzervatív pártpolitika. Ez „a libertariánus jobboldal szabadpiaci gazdasági liberalizmusának és a művészvilág/tudományosság baloldali kulturális liberalizmusának szintézise".[44]

Gazdasági értelemben ez azt jelenti, hogy a vállalatok „a munkavállalók kárára segítik a szakszervezeti struktúra lebontását és a munkaerőpiac deregulációját". Ezenkívül a vállalati oligarchák „a globális munkaerőpiaci döntőbíráskodást is magukévá tették a termelés külföldre, alacsony bérezésű munkavállalókhoz történő kihelyezése vagy bevándorló munkavállalók foglalkoztatása formájában, hogy gyengítsék a szakszervezeteket, és elkerüljék a nemzeti munkaügyi szabályozás korlátait".[45] Politikai értelemben az országos pártokat – amelyek valaha a tömeges tagságból álló helyi szervezetek konglomerátumai voltak – ma a vállalati szektorból érkező támogatók pénzelik és befolyásolják, míg működésüket „kommunikációs" tanácsadók irányítják. Ez a hazai depolitizálódás nemzetközi szinten is tükröződik: a demokratikus ellenőrzés alá tartozó nemzeti jogalkotási jogköröket kiürítették a menedzser-állam egyre sokasodó szervei, a bíróságok és az olyan transznacionális szervek, mint az EU és a WTO. Az oktatás polarizálódása következtében az egyetemet végzett vezetői-szakmai elit sokkal nagyobb befolyásra és ellenőrzésre tett szert, mint a legtöbb hétköznapi szavazó.[46] Ez a politikai kiüresedés egyfajta kulturális bomlási folyamatban is megmutatkozik, mivel a közvetítő intézményeket az egyik oldalon a piac könyörtelensége, a másik oldalon a központi állam terjeszkedése folyamatosan erodálja. Mindez a kultúra, a technológia, a média, a jog, a köz- és vállalati igazgatás fehérgalléros világában mozgó, Joel Kotkin által új „értelmiségnek" nevezett „burzsoá bohémek"[47] javára válik.[48] A társadalomnak ez a felső 15%-a szolgálja azon politikák és intézkedések legitimálását, amelyeket – Lind kifejezésével élve – a „vezetői szuperosztály" *(overclass)*, azaz a társadalmi-gazdasági réteg felső 5–10%-a alkot meg.

[44] Lind 2020.
[45] Lind 2020.
[46] Lind 2020.
[47] Brooks 2000.
[48] Kotkin 2020.

Ebben az ideológiai rendszerben a fogyatékossággal élő emberek járulékos veszteségként jelennek meg a „haladás" menetében. Ha azt tekintjük tisztességes társadalomnak és a közjó konzervativizmusának, amely bőséget, békét és igazságosságot biztosít azok számára, akik az élet hajnalán, alkonyán, illetve árnyékában élnek,[49] akkor e téren Nagy-Britannia kudarcot vallott. Deneen kifejti, hogy „az etatizmus lehetővé teszi az individualizmust, miközben az individualizmus etatizmust követel".[50] Ennek a valóságnak a bizonyítéka mindazon saját tapasztalatom, amelyet a személytelen menedzserállamról a járadékigény felmérése címén formanyomtatványokon négyzeteket pipálgató hivatali ügyintézők, továbbá egyéb olyan állami intézmények révén szereztem, amelyekkel a fogyatékossággal élő emberek tárgyalni, és amelyekre támaszkodni kénytelenek.

Vezetői szuperosztályunk jobboldali neoliberalizmusa felszabadítást ígér, de sokak – különösen a fogyatékossággal élő emberek – számára gazdasági és társadalmi értelemben zárkát jelent. A jobboldali neoliberalizmus rezsimje „önnönmaga felé fordítja a honpolgárt, ez pedig azzal a veszéllyel jár, hogy az visszahúzódva teljesen bezárkózik szívének magányába".[51] A fogyatékossággal élő emberek magukra maradnak, és sodródnak a liberalizmus „antikultúrájában", „egy hagyományromboló és szokásokat aláásó dinamikában, amely felváltja azon kulturális gyakorlatokat, emlékezetet és meggyőződéseket",[52] amelyek megtartják és vigasztalják a kevésbé szerencséseket vagy a képességeikben korlátozottakat.

Ez az antikultúra O. Carter Snead szerint abból az angolszász jogból és kultúrából fakad, amely az „expresszív individualizmus" antropológiáján alapszik. Ennek az antropológiának a gyökerei egyértelműen a liberalizmus talajába nyúlnak. Az expresszív individualizmus olyan beállítottságról tanúskodik,

> „amelyben az embereket pusztán atomizált egyéni akaratoknak tekintik, amelyek legfőbb virágzása az én belső mélységeinek azzal a céllal feltett

[49] Connolly 2018.
[50] Deneen 2018.
[51] Tocqueville 2003 – *Ádám Péter fordítása, in* Tocqueville 2015. (A ford.)
[52] Deneen 2018.

kérdésekben áll, hogy kifejezzék és szabadon kövessék az ott felfedezett eredeti igazságokat a saját maguk által kitalált sors felé."

Ezért

„az expresszív individualizmus [...] egyenlőségjelet tesz a teljes emberi élet és azon törekvés közé, hogy megtaláljuk önmagunkban az egyedi igazságot, és annak tükrözése végett szabadon építsük fel egyéni életünket."[53]

Ahogy másutt is írtam, „az ember személyének ez a felfogása a megismerést, az akaratot, a racionalitást és az autonómiát részesíti előnyben a teljes személyiség meghatározásában", figyelmen kívül hagyva testtel működő elménk és társadalmi beágyazottságunk határait.[54] Az expresszív individualizmus megtestesíti azt, amit az evolúciós pszichológia tárgyában vizsgálódó Rob Henderson „luxusmeggyőződésnek" nevez. Az ilyen meggyőződések, „a felső osztályok [...] olyan eszméi és meglátásai, amelyek rendkívül alacsony költséggel biztosítják a gazdagok státuszát, miközben az alsóbb osztályt" és a fogyatékossággal élő embereket terhelik.[55] Az expresszív individualizmus a piac cseppfolyósító ereje és a menedzserállam által lehetővé tett luxusmeggyőződés. Ebben John Stuart Mill „életvitel-kikísérletezésre" való felhívásának megtestesülését láthatjuk. Mill szerint:

„[A]z észlelés, az ítéletalkotás, a megkülönböztetésre képes érzelem, az értelmi tevékenység, sőt még az erkölcsi tetszés is olyan emberi képességek, amelyek csak a választások révén fejleszthetők. Aki azért tesz valamit, mert az szokás, nem választ."

Ezért „ma nem a személyes indítékok és hajlamok túlsúlya, hanem hiányának a veszélye fenyegeti az emberi természetet". Azoknak, akik képesek végrehajtani ezeket a kísérleteket, „minden más embernél erősebb egyéniségük van, s ezért kevésbé képesek rá, hogy fájdalmas sajtolás nélkül beillesszék

53 Snead 2020.
54 George 2022.
55 Henderson 2019.

magukat azon kevés öntőforma valamelyikébe, melyeket a társadalom [...] tart készen"; ezért szükséges, hogy „szabadon kibontakoztassák magukat".[56]

Ez tehát egyszerűen Hobbes, Locke és ideológiai gyermekeik voluntarista, individualista antropológiája, amely a 19. században új formát kapott, az expresszív individualizmus pedig a pszichológia, a sokszínűség, az egyenlőség és az inkluzivitás nyelvezetével frissítette. John Stuart Mill célja a régi, rokoni kötelékeken alapuló, az emberekhez és a helyhez társadalmi hierarchiákon keresztül kötődő elit lebontása és elmozdítása volt. Mill új racionális, tisztán látó elitje a „törekvők és racionálisak" locke-i új elitjét képviselte, amely megdönti, és leváltja a régi arisztokrata elitet, amely a „sopánkodók és perlekedők" képviselője volt.[57]

A haladáson túl létező legfőbb jóról mit sem sejtő, állítólagosan „szorgalmas és racionális" elitünk szerint „az egyén magasztalt szabadsága" azt jelenti, hogy vagy „a közformáló mérnökösködésben betöltendő szerep megtalálásának szükségességét, vagy pedig a magánélet örömeibe való visszavonulás szükségességét" választjuk.[58] Az élet célja nem erény, hanem az állam által kimunkált ártalomcsökkentésen és boldogságmaximalizáláson alapuló terápiás haszonelvűség lesz. Feltárul a papi elitünk jó életről alkotott felfogása és a fogyatékosság megtestesült valósága között tátongó szakadék. A „terhektől mentes én"[59] mindig is ideológiai illúzió volt, amelyet a valóság fogyatékossággal együtt járó korlátai törnek szét. A jobboldali neoliberalizmus és expresszív individualista megfogalmazása nem biztosítja a közjót a fogyatékossággal élő emberek számára, mert „megfeledkezik a testről".[60]

Vezetői szuperosztályunk és „új értelmiségünk" számára, Christopher Lasch szavaival:

> „[A] valóság társadalmi felépítésébe vetett hit az [...] olyan mesterséges környezetben való élet tapasztalatát tükrözi, amelyből az emberi irányításnak ellenálló minden tényezőt (ideértve tehát nyilvánvalóan mindazt,

[56] Mill 2015 – *Pap Mária fordítása, in* Mill 1980. (A ford.)
[57] Sandel 2005.
[58] Grant 2005.
[59] Sandel 2005.
[60] MacIntyre 1999.

> ami ismerős és megnyugtató) a legszigorúbban kizártak. Az irányítás a rögeszméjükké vált. Azon törekvésükben, hogy megvédjék magukat a kockázattól és az esetlegességtől – az emberi életet sújtó, kiszámíthatatlan veszélyektől –, a gondolkodó osztályok nem csupán az őket körülvevő közös világtól, de magától a valóságtól is elszakadtak."[61]

A valóság ezen ellenőrzése az eutanáziának a fogyatékossággal élő emberek iránti könyörületességként való ábrázolásában éri el végkifejletét.

Ezzel szemben a társadalmi-gazdasági és a fizikai autonómia skáláján lejjebb elhelyezkedők felismerik „a társadalmi fejlődés, a természet és a test, az emberi élet és történelem tragikus elemei felett gyakorolható emberi ellenőrzés eredendő korlátait".[62] Az elnyomás tragédiája helyett a fogyatékossággal élő emberek által is megerősített kulcsfontosságú konzervatív igazság az, hogy az ilyen egzisztenciális korlátok elfogadása valójában felszabadító erejű lehet, lehetővé téve közös életünk olyan szemléletét, amely a közjóra irányuló kölcsönös hűségben és kötelezettségekben, viszonosságban és szolgálatban gyökerezik. A következőkben erről lesz szó.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK ÉS A KÖZJÓ JOBBOLDALI POLITIKÁJA

Ahhoz, hogy eltávolodjon a technokrata neoliberalizmus gyökértelenséget teremtő, atomizáló és zavart hozó erőitől, a jobboldalnak helyre kell állítania a határok alapvető képzetét. A valóban posztliberális jobboldal által képviselt, mélyen gyökeredző egyetemes eszme sokkal inkább képes a közjó szolgálatára, mint a liberalizmus és annak technokrata formája valaha is lenne. A posztliberális jobboldal kínálja a legjobb esélyt arra a szintézisre, amely a fogyatékossággal élt élet különös és az emberi tapasztalás egyetemes természete között kialakulhat, és amelynek létrejöttét közvetítőként a családok, a közösségek és a brit nemzet segíti. Ez a nézet nem csupán az emberi szubjektumok között képes a nagyobb egész kötelékeit

[61] Lasch 1995.
[62] Lasch 1995.

megteremteni, de a brit múltba is tekintve annak örökségét a jövőre hagyományozza. A „világba belehelyezett lények"[63] vagyunk, személyiségünket és énünket pedig a család, a barátok, a közösségek és a nemzet által meghonosított erényekre való törekvésünk képessége alakítja. Edmund Burke szavaival: egymásrautaltságunk azon a generációkon átívelő szövetségen keresztül terjed, amely hagyományaink alapjain összekapcsolja a holtakat, az élőket és a még meg nem születetteket.[64] Énképünk és céltudatosságunk alapját az örökség és a hagyaték képezi, amely reflexióra és elkötelezettségre ösztönöz, a hála kifejezésére mindazért, ami megadatott, és megteremti annak kötelezettségét, hogy saját tevékenységi körünkben lehetőségeinkhez mérten javítsuk, ami rossz, vagy legalább enyhítsük a károkat. Nem *ex nihilo* lépünk e világba, és nem valamiféle szerződésen keresztül alakítjuk ki társadalmunkat és kultúránkat. Létező társadalmi, kulturális és – szinte mindig – politikai rendbe születünk bele. Belénk ivódtak mindazok, akik előttünk jártak e földön. Ahogyan Roger Scruton írja, „világba léptünkkor magunkon viseljük azok örömeinek és szenvedéseinek jelét, akik helyet teremtettek nekünk benne".[65]

Kapcsolataink hálója – ahol „korai éveinkben védelmet élvezünk, éretté válva pedig esélyeket kapunk"[66] – megadja számunkra identitásunk „nyelvét", hogy megfogalmazhassuk, kik vagyunk, honnan jöttünk, és hová tarthatunk. A *„woke"* új erkölcsi rend vonzereje részben éppen abban rejlik, hogy az ideológiai affinitás identitárius közösségeinek talaján biztosít egyfajta énképet abban a korban, amikor túlontúl gyakran szembesülünk családjaink és rokoni kötelékeken alapuló hálózataink felbomlásával.[67] Ha családi és társadalmi köreink rendje megfelelő, kialakíthatjuk azt a kiterjesztett ént, amely képes kötődni szélesebb közösségéhez és nemzetéhez. Roger Scruton meggyőző érvelése szerint a mélyen gyökerező identitás talaján álló „én" a „mi"-tudatból sarjad ki, és meg is erősíti azt – a tudatot, amely a múlthoz kötődő származás érzéséből ered, és kötelezettséget támaszt arra,

63 Scialabba 2018.
64 Burke 1968.
65 Scruton 2017a.
66 Scruton 2017a.
67 Eberstadt 2019.

hogy méltó örökséget hagyjunk a jövőre.[68] Ez a „mi"-tudat teszi lehetővé egy demokratikus állam békés, civilizált politizálását, lehetőséget teremtve az emberi együttélésre az összetartozástudat és a kölcsönös hűség alapján.[69] Ez a „mi"-tudat adja a kulcsot a fogyatékossággal élő emberek közös nemzeti létbe való integrálásához, kiemelve őket elidegenedett elszigeteltségükből, felépítve a múlthoz, a jelenhez és a jövőhöz való kötődésüket, helyet biztosítva számukra a holtak generációinak chestertoni demokráciájában.

A jobboldali posztliberalizmus tehát „olyan álláspont, amely a nemzet fenntartásának és az idő múlásával való megerősítésének kulcsát a nemzeti és vallási hagyományok visszaállításában, helyrehozásában, kidolgozásában és kijavításában látja",[70] mivel „közvetlenül abból a tudatból ered, hogy az egyén valami folyamatos, régtől fogva létező társadalmi rend része, amely **mindennél fontosabb szerepet tölt be cselekedetei alakításában**".[71] Számomra a fentiekben felvázolt kiterjesztett éntudat az élet egyik rendkívül fontos vigaszforrása, és nem csupán az engem körülvevő kapcsolatokból és kölcsönös kötelékekből kapott támogatás és az azokból merített erő okán. A vezetői szuperosztály és az „új értelmiség" – akik számára gúny tárgya az, aki hozzám hasonlóan értékeli a kultúráját, hagyományait és az élő múlthoz való tartozását – megfeledkezik arról, hogy a kevésbé szerencsések számára elengedhetetlenek az élet ezen elemei. Tim Stanley ezt így fogalmazza meg: „[h]a semmid sincs, vagy az ágyat nyomod, az emlék annál fontosabb, hiszen szabad: nem veheti el tőled senki."[72]

Ez azért van így, mert

> „a társadalmi berendezkedés léte összekeveredhet tagjai életével. Érezhetik magukban az őket körülvevő akarat kitartását. Éppen ebben az érzésben gyökerezik a konzervatív ösztön, amely a történelmi életerő érvényesülésében, a társadalom élni akarását érző egyéni tudatban rejlik."[73]

68 Scruton 2017b.
69 Scruton 2004.
70 Hazony 2022.
71 Scruton 2014.
72 Stanley 2021.
73 Scruton 2014.

Számomra a jobboldal posztliberalizmusának forrása az a felismerés, amely a lassú akkulturációból és az erkölcsi hagyományba való beavatásból merítve ráébred, hogy az e világba belehelyezett életszemlélet olyan reményt és vigaszt képes nyújtani, amely enyhíti a jelentősebb fizikai korlátokkal élt élettel gyakran együtt járó elszigeteltséget. A hagyomány és az azt kifejezésre juttató szokások lehetőséget adnak arra, hogy csatlakozzunk szellemünk dalához – legyen bár kicsiny vagy nagy – a történelem örök kórusában, amely felénk sodorja a múlt dalát, míg saját életünk és tetteink értelmét a jövő felé repíti.

Ez a jobboldali posztliberalizmus – még akkor is, ha a nem hívő emberek által is megerősítést nyer – az emberi személy Isten képére alkotott, veleszületett méltóságát rejti. Ezzel azonban együtt jár az a morális realizmus, hogy elfogadjuk bukott természetünket és a mindannyiunk által hordozott bűnt. Töredezett létünk e bukott világban a reménytelenség érzését ösztönözheti. A megváltás lehetősége azonban megőrzi a jó túlélésének és virágzásának reményét, ahogy Alekszandr Szolzsenyicin is látta:

> „A jót a rossztól elválasztó határvonal nem azonos az államok, osztályok, pártok közti határral, hanem minden egyes ember szíve közepén halad át, minden emberi szív közepén. De még ott is fluktuál, eltolódik bennünk az évek során. A még a rossz által megszállva tartott szívben is marad egy támpontja a jónak, s még a legnemesebb szívben is van egy sarok, melyben tartósan gyökeret ver a rossz."[74]

Egy ilyen nézet korántsem kétségbeesést kelt, hanem – akár fogyatékossággal élő emberek vagyunk, akár nem – emlékeztet bennünket azokra a határokra és korlátokra, amelyek révén tudatára ébredhetünk az érték, a jobb és a rosszabb fogalmának. Ez ellentétben áll a liberális önteremtő énnel, ahol a korlátlan választási lehetőség bénító és fullasztó, mert nincs tekintély, amelytől választ kapnánk arra, hogy mit és milyen célból válasszunk. A jobboldali posztliberalizmus tehát az élet korlátokkal határolt szemlélete,[75] mivel

[74] *Szente Imre fordítása, in* SOLZSENYICIN 1989: 1071. (A ford.)

[75] SOWELL 2007.

„a szabadság csak akkor fogható fel társadalmi célként, ha valami másnak, egy szervezetnek vagy berendezkedésnek van alárendelve, amely meghatározza az egyéni célt. Ezért a szabadság célul tűzése egyben annak a korlátnak a célul tűzését is jelenti, amely a szabadság előfeltétele."[76]

A korlátok valóságával való megbékélés képességét az teszi lehetővé, ha „kapcsolódunk az emlékezethez, az erényhez, a korlátokhoz és az alázatossághoz, illetve támaszkodunk rájuk, és végső soron elfogadjuk a vallás spirituális fegyelméből fakadó forrását".[77] A jobboldali posztliberális tudás szerint az erény felöleli azt a képességet, hogy „megfelelő módokon reagáljunk a belső értékekre (vagy jóságra), továbbá mindarra, ami normatív követelményeket támaszt velünk szemben. E megfelelő reakciók révén az erények jelentik számunkra a jó életet, azaz magasabb normatív szinten álló nemesebb, értelmesebb életformaként értelmezett emberi kiteljesedésünket."[78] Az ilyen, korlátokat állító erények közé tartozik „az alázat, a tisztelet, a mértékletesség, az elégedettség, a jó szomszédság és a hűség".[79]

Ezen erények a családban és a közösségben való széles körű gyakorlással és szokássá nemesítéssel valósíthatók meg, és a lélek „belső ellenőrzése" révén tarthatók fenn.[80] Ekként a korlátok jelentik az utat a nagyobb szabadsághoz. A kegyelem segítségével felemeltetünk alacsonyabb, állati természetünkből a magasabb, civilizált természetbe. Mindez a múlt hagyományaiban való részvételen keresztül valósul meg, amelyek maguk is a jó, az igaz és a szép egyetemességén alapulnak, de feltárulkozásuk és gyakorlásuk meghatározott időben és helyen történik.[81]

Az akaratunkat és intuíciónkat formáló tapasztalatok révén arra jutottam, hogy a liberalizmus deduktív racionalitása helyett az emberről – kezdetéről, céljáról és végéről – alkotott posztliberális konzervatív nézet sokkal nagyobb összhangban rezdül együtt az állapotomból fakadó tapasztalattal, mint a

76 Scruton 2014.
77 Deneen 2004.
78 McPherson 2021.
79 McPherson 2021.
80 Ryn 2019.
81 Ryn 2019.

liberalizmus fantáziái. A betegség, amellyel az életemet élem, zsigerileg felfedi a posztliberális konzervativizmus erkölcsi realizmusának és a világba belehelyezett ember képét megalkotó antropológiájának igazságát. A liberalizmus – legyen az klasszikus vagy jobboldali neoliberális – lekicsinyli és lebecsüli emberi állapotunk adott mivoltát, annak minden tragédiájában és diadalában, életerejében és egzisztenciális törékenységében. A posztliberális konzervativizmus kapcsolatokban létező természetünk egyetemességének szintéziséről, különösen a fogyatékossággal élő emberek élete által felfokozott formában megmutatkozó egymásrautaltságunkról szól.

A konzervativizmus tehát már nem elegendő, mert ha megőrzi a neoliberális politikai rendet és annak liberális filozófiai alapjait, akkor az állam továbbra is kibújik kötelességei alól. A bőség, a béke és az igazságosság biztosítását – nemcsak a fogyatékossággal élő emberek, hanem brit nemzeti otthonunk valamennyi lakója vonatkozásában – továbbra is feláldozzuk az individualizmus oltárán, miközben a haladás zsoltárai zengenek. Ha azonban a kormányzó erők helyreállítják a gazdaság és a politika rendjét, betartják kormányzási kötelezettségeiket, és eleget tesznek feladataiknak a közjó szolgálatában, az valóban a fogyatékossággal élő embereket szolgálja majd – méghozzá nem csupán elszigetelt identitásokként, hanem az egész nemzeti közösség közös életének szerves részeiként is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BROOKS, David (2000): *Bobos in Paradise. The New Upper Class and How They Got There.* New York – London – Toronto – Sydney – Singapore: Simon & Schuster.

BURKE, Edmund (1968) [1790]: *Reflections on the Revolution in France.* London: Penguin.

CONNOLLY, Gray (2018): Conservatism Amid the Ruins. *Meanjin,* 2018. tavasz. Online: https://meanjin.com.au/essays/conservatism-amid-the-ruins

DENEEN, Patrick J. (2004): Christopher Lasch and the Limits of Hope. *First Things,* 2004. december 1. Online: www.firstthings.com/article/2004/12/christopher-lasch-and-the-limits-of-hope

DENEEN, Patrick J. (2018): *Why Liberalism Failed.* New Haven, CT – London: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300223446.001.0001

Disability Facts and Figures [é. n.]. *Scope.* Online: www.scope.org.uk/media/disability-facts-figures

Eberstadt, Mary (2019): *Primal Screams. How the Sexual Revolution Created Identity Politics.* West Conshohocken, PA: Templeton Press.

George, Henry (2021): Broken Bodies Break Liberalism. A Perspective Based on Dependence. *Plough,* 2021. október 12. Online: www.plough.com/en/topics/justice/culture-of-life/broken-bodies-break-liberalism

George, Henry (2022): Euthanasia is Liberalism's Endpoint. *The Critic,* 2022. október 17. Online: https://thecritic.co.uk/euthanasia-is-liberalisms-endpoint

Grant, George (2005) [1965]: *Lament for a Nation. The Defeat of Canadian Nationalism.* Montreal: McGill-Queen's University Press. Online: https://doi.org/10.1515/9780773582163

Hazony, Yoram (2018): *The Virtue of Nationalism.* New York: Basic Books.

Hazony, Yoram (2022): *Conservatism. A Rediscovery.* Washington, DC: Regnery Gateway.

Henderson, Rob (2019): „Luxury Beliefs" Are the Latest Status Symbol for Rich Americans. *New York Post,* 2019. augusztus 17. Online: https://nypost.com/2019/08/17/luxury-beliefs-are-the-latest-status-symbol-for-rich-americans

Hobbes, Thomas (2009) [1651]: *Leviathan.* Oxford: Oxford University Press.

Jouvenel, Bertrand de (1993) [1945]: *On Power. The Natural History of Its Growth.* Carmel, IN: Liberty Fund.

Jouvenel, Bertrand de (2000) [1963]: *The Pure Theory of Politics.* Carmel, IN: Liberty Fund.

Kotkin, Joel (2020): *The Coming of Neo-Feudalism. A Warning to the Global Middle Class.* New York – London: Encounter Books.

Lasch, Christopher (1995): *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy.* New York – London: W.W. Norton.

Lind, Michael (2020): *The New Class War. Saving Democracy from the Managerial Elite.* New York: Penguin–Portfolio.

Locke, John (1988) [1689]: *Two Treatises of Government.* Cambridge, UK: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/CBO9780511810268

MacIntyre, Alasdair (1999): *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues.* Chicago, IL – La Salle, IL: Open Court.

Manent, Pierre (1994): *An Intellectual History of Liberalism.* Princeton, NJ: Princeton University Press. Online: https://doi.org/10.1515/9780691207193

Mason, Rowena – Stewart, Heather – Asthana, Anushka (2016): Iain Duncan Smith Resigns from Cabinet Over Disability Cuts. *The Guardian,* 2016. március 19. Online: www.theguardian.com/politics/2016/mar/18/iain-duncan-smith-resigns-from-cabinet-over-disability-cuts

McManus, Matthew (2022): *The Emergence of Post-Modernity at the Intersection of Liberalism, Capitalism, and Secularism. The Center Cannot Hold.* Cham: Palgrave MacMillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-98970-5

McPherson, David (2021): *The Virtues of Limits.* Oxford: Oxford University Press. Online: https://doi.org/10.1093/oso/9780192848536.001.0001

Mill, John Stuart (1980): *A szabadságról. Haszonelvűség.* Ford. Pap Mária. Budapest: Magyar Helikon.

MILL, John Stuart (2015): *On Liberty. Utilitarianism and Other Essays.* Oxford: Oxford University Press. Online: https://doi.org/10.1093/owc/9780199670802.001.0001

MOEINI, Arta (2023): The Crisis of Liberal Modernity and the Totalitarian Response. *AGON,* 2023. február 22. Online: www.agonmag.com/p/the-crisis-of-liberal-modernity-and

Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 (2022). *Office for National Statistics,* 2022. február 10. Online: www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/disability/articles/outcomesfordisabledpeopleintheuk/2021#main-points

PAPPIN, Gladden (2022a): Mirror of Princes. *Postliberal Order,* 2022. szeptember 9. Online: www.postliberalorder.com/p/mirror-of-princes

PAPPIN, Gladden (2022b): Return to Normalcy. *Postliberal Order,* 2022. október 27. Online: www.postliberalorder.com/p/return-to-normalcy

PITT, Daniel (2023): Conservative Welfare Policies: Ideational Oscillation in the Age of Brexit. In BEECH, Matt – LEE, Simon (szerk.): *Conservative Governments in the Age of Brexit.* Cham: Palgrave Macmillan, 171–194. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21464-6_10

Recessive Dystrophic Epidermolysis Bullosa (RDEB) [é. n.]. *Great Ormond Street Hospital.* Online: www.gosh.nhs.uk/conditions-and-treatments/conditions-we-treat/severe-recessive-dystrophic-epidermolysis-bullosa-rdeb

Resolution Foundation (2023): *44 Per Cent Disability Income Gap Makes People with Disabilities More Likely to Struggle to Heat Their Homes and Cut Back on Food This Winter.* Online: www.resolutionfoundation.org/press-releases/44-per-cent-disability-income-gap-makes-people-with-disabilities-more-likely-to-struggle-to-heat-their-homes-and-cut-back-on-food-this-winter

RYAN, Frances (2018): *Crippled. Austerity and the Demonization of Disabled People.* London: Verso.

RYN, Claes G. (2019): *A Common Human Ground. Universality and Particularity in a Multicultural World.* Columbia, MO: University of Missouri Press.

SANDEL, Michael (2005): *Public Philosophy. Essays on Morality in Politics.* Cambridge, MA – London: Harvard University Press.

SCIALABBA, George (2018): *Slouching toward Utopia.* Brooklyn, NY: Pressed Wafer.

SCRUTON, Roger (2004): *England and the Need for Nations.* London: Civitas.

SCRUTON, Roger (2014): *The Meaning of Conservatism.* South Bend, IN: St. Augustine's Press.

SCRUTON, Roger (2017a): *On Human Nature.* Princeton, NJ – Oxford: Princeton University Press.

SCRUTON, Roger (2017b): *Where We Are. The State of Britain Now.* London: Bloomsbury.

SHULLENBERGER, Geoff (2020): Liberalism's Autoimmune Disorder: "On Cynical Theories," Part 1. *Outsider Theory,* 2020. augusztus 28. Online: https://outsidertheory.com/liberalisms-autoimmune-disorder-on-cynical-theories-part-1

SNEAD, O. Carter (2020): *What It Means to Be Human. The Case for the Body in Public Bioethics.* Cambridge, MA – London: Harvard University Press.

SOWELL, Thomas (2007): *A Conflict of Visions. Ideological Origins of Political Struggles.* New York: Basic Books.

STANLEY, Tim (2021): *Whatever Happened to Tradition? History, Belonging and the Future of the West.* London: Bloomsbury.

STRAUSS, Leo (1988) [1959]: *What Is Political Philosophy? And Other Studies.* Chicago – London: University of Chicago Press.

SZOLZSENYICIN, Alekszander (1989): *A Gulág-szigetcsoport I-II. 1918-1956.* Ford. Szente Imre. Debrecen: Új Idő.

TOCQUEVILLE, Alexis de (2003): *Democracy in America and Two Essays on America.* New York: Penguin.

TOCQUVILLE, Alexis de (2015): Az amerikai demokrácia. Részletek. *Jelenkor,* 58(11), 1228–1236.

UK Government (2021): National Disability Strategy. *GOV.UK,* 2021. július 28. Online: www.gov.uk/government/publications/national-disability-strategy

VERMEULE, Adrian (2017): Liturgy of Liberalism. *First Things,* 2017. január 1. Online: www.firstthings.com/article/2017/01/liturgy-of-liberalism

VERMEULE, Adrian (2019): All Human Conflict is Ultimately Theological. *Church Life Journal,* 2019. július 26. Online: https://churchlifejournal.nd.edu/articles/all-human-conflict-is-ultimately-theological

Eric Kaufmann

ÚTON A LIBERÁLIS POSZTLIBERALIZMUS FELÉ

A posztliberalizmusnak a *woke* kulturális szocializmus ellensúlyozása végett mind filozófiai, mind pragmatikus okok miatt magáévá kell tennie az alakuló-ban lévő liberális-konzervatív szintézist. Összességében ez a legjobb garancia arra, hogy az áthidaló és köteléket teremtő társadalmi tőke – nyugati társadalmak szövetét kikezdő – eróziója megállítható és visszafordítható legyen.[1]

A posztliberális gondolkodás egyik prominens álláspontja szerint a liberalizmus kudarcot vallott, és egyre foszló társadalmi szövetünk és kulturális rossz közérzetünk a 18. századig, a felvilágosodásig és az Amerikai Egyesült Államok megalapításáig visszanyúló fejleményekből ered. Adrian Vermeule, Patrick Deneen és Yoram Hazony olyan mozgalom mellett érvel, amely a pozitív liberális értékektől – mint például az egyenlőség és az individualizmus – a pozitív konzervatív értékek felé mozdul el, mint amilyen az állami szintű vallásgyakorlás. Vermeule az alkotmányos originalizmus helyett – amelyet már évtizedekkel ezelőtt zászlajára tűzött a liberális konzervatívok keresztes hadjárata – konzervatív aktivizmust szorgalmaz az originalizmustól való elmozdulást az utóbbi 60 évben motiváló progresszív aktivizmus helyének betöltésére.[2]

Nagy a kísértés arra, hogy – a baloldal módszereit visszafordítva – visszatérjünk a történelmi, állam által vezetett nemzeti konzervativizmushoz, amint azt Jean-Jacques Rousseau írta *A lengyel kormány figyelmébe* című munkájában:

1 Putnam 2000.

2 Deneen 2018; Hazony 2022; Vermeule 2022.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_09 • ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4812-4542

„Amint a gyermek életében először ráeszmél a világra, saját szülőföldjét kell látnia, és nem is láthat semmi mást addig a napig, míg szemét örökre le nem zárja. Minden igaz republikánus az anyatejjel szívja magába hazája, azaz a jog és a szabadság iránti szeretetet. Ez a szeretet jelenti teljes létezését; nem lát mást, csak a szülőföldet, egyedül érte él [...] Tanulmányainak tartalmát, rendjét és formáját a jognak kell megszabnia. Csakis lengyelek legyenek a tanárai. Olyan lengyelek, akik lehetőség szerint házasságban élnek, és akik valahányan kitűnnek erkölcsös jellemük, feddhetetlenségük, értelmük és teljesítményük révén."[3]

Jómagam azonban más felé hajlok. Ideológiai és pragmatikus okokból egyaránt a liberális posztliberalizmust pártolom. Ezek korántsem egymásnak ellentmondó fogalmak. Ahelyett, hogy a liberalizmust magát látnám problémának, ragaszkodva ahhoz az elképzeléshez, hogy a negatív liberális tolerancia elkerülhetetlenül pozitív liberális indoktrinációhoz és kényszerhez vezet, meggyőződésem, hogy a negatív liberalizmus gyermeke a pozitív liberalizmus fürdővize nélkül is megmaradhat. Sőt, a procedurális liberalizmus iránti elkötelezettségünk megerősítése képes megvédeni a konzervatív értékeket is az erodálódástól, mivel meggátolja azokat a pozitív liberális kísérleteket, amelyek indoktrinációja vagy kényszere az embereket a progresszivizmus vagy a modern hagyományellenesség felé löki.

Meggyőződésem, hogy az állam eszközével a progresszív dogma helyébe a konzervatív ortodoxia elveit ültetni akaró maximalista posztliberális törekvések helyett gyakorlatiasabb és konszenzuálisabb célt kell magunk elé tűznünk: az intézményes semlegesség és egyensúly elérését. Még akkor is így van ez, ha – a közérdek alapján – indokolt a közoktatást a pozitív nemzeti önkép védelmezőjének szerepe felé billenteni, habár a Rousseau által megfogalmazottaknál némileg árnyaltabb változatban.

Napjaink konzervatívellenes diszkriminációját leépítve a semlegesség stratégiája teret nyit a konzervatív és a progresszív értékek egyenlő feltételek mellett zajló versenyének az olyan közintézményekben, mint az iskolák és az állami hivatalok. A ma jellemzően lejtő intézményi pálya kiegyenesítésével a konzervativizmus jó esélyt kap a szívek és az elmék megnyerésére,

[3] Rousseau 2023 [1772].

ugyanis nagyobb összhangot mutat az emberi természettel. Ehhez természetesen feltétlenül szükséges a konzervatív értékek hatékonyabb ápolása a civil társadalomban, amely kizárólag az alulról építkező egyesületek és testvériségek révén valósítható meg (például az Amerikai Légió, az Itáliai Fiai, a Narancs Rend vagy az Amerikai Forradalom Leányai), amelyek az elmúlt fél évszázadban bomlásnak indultak.

Azon pesszimista nézet ellenében, hogy a kulturális szocializmus, az expresszív individualizmus és a hagyományellenes modernizmus irányába tett fordulat beleégett a liberalizmus DNS-ébe, jómagam azt vallom, hogy a liberalizmus valójában szűken fókuszált politikai ideológia, amely a változatok széles körét képes befogadni, beleértve a nemzeti konzervatív variációkat is. A liberalizmus kelet-ázsiai, illetve kelet-európai változata egyértelműen különbözik a francia, illetve az angolszász variációtól. Az angolszász világban bennünket aggasztó kóros folyamatok kevésbé hangsúlyosak a világ azon részein, ahol a procedurális liberalizmus hasonló változatai a meghatározók, ahogyan például Koreában vagy Csehországban.

Nem gondolom, hogy az angolszász világon kívüli liberális országok ugyanolyan mértékben esnének áldozatul a bennünket kínzó nyavalyáknak. Konzervatív kultúrájuk jól megfér a liberális politikai infrastruktúrával. Megítélésem szerint a kultúra javarészt független a politikai rendszer és a jogrend eljárásaitól, illetve alkotmányos alátámasztásaitól. Túlontúl sok időt töltünk a politikai liberalizmus és konzervativizmus 18. századi vitáival, miközben korántsem eleget a kulturális liberalizmus és radikalizmus 20. századi támadásaival, amelyek fokozatosan visszaverték a konzervativizmus hangsúlytalan és szétszórt ellenállását.

A gazdaságot tekintve hozzáállásom némiképp agnosztikus, illetve ezeket a kérdéseket nem tartom szimbolikus jelentőségűnek. A neokonzervatív jobboldal, amely a hangsúlyt a piaci liberalizmusra és a külpolitikára helyezi, egy letűnt korban fontos hídfőállása volt a kommunizmus fenyegetése elleni küzdelemnek. Az állam által szabályozott gazdaságok és a túlhatalommal rendelkező szakszervezetek buktatóinak azonosítása helyénvaló volt, ezek ugyanis visszafogták a beruházásokat és a növekedést. A gazdasági autarkia és az importhelyettesítés alacsonyabb rendű a nyitottabb kereskedelemnél, míg a „kedvezményezettek körét" preferáló iparpolitikának és a keynes-i keresletkezelésnek – finoman szólva – vannak hullámvölgyei.

Ugyanakkor a *laissez faire* posztliberális kritikájával túlnyomórészt egyetértek. A szabályozatlan piacok problémákkal terheltek, és táptalajukon könnyen születhet uram-bátyám kapitalizmus. A globalizmus kiszervezi a munkahelyeket a stabil közösségekből, amelyeknek így a kiüresedés és az egyenlőtlenségek jutnak osztályrészül. Az agglomerációs hatások regionális különbségeket teremthetnek. A gazdaságban a legbiztosabb előrefelé vezető útnak a makro- és mikrogazdaságpolitikák kiegyensúlyozott, bizonyítékokon alapuló elemzése tűnik.

Csak megismétlem: konzervatívként a gazdaságpolitika ideológiai szempontjai nem állnak az érdeklődésem homlokterében. Azt alapvetően számos mozgó alkotóelemmel és külső korlátokkal bíró technikai-irányítási kérdésnek tartom, amelynek lehetséges kimeneteleiben a politikai paletta szinte minden szereplője egyetért: minél nagyobb az egy főre jutó jövedelem növekedése, annál kisebb az egyenlőtlenség és annál jobbak a közszolgáltatások. Mindez inkább konszenzus, semmint ideológiák vagy nézetek kérdése. Éppen ezért úgy vélem, a gazdasági ideológia javarészt – bár nem teljesen – független attól, amit szerintem a konzervativizmusnak napjainkban a középpontba kellene helyeznie. A gazdaság gyakran első helyre léphet a szavazópolgárok szempontjai között, azonban a konzervativizmus meghatározása során nem elsődleges fontosságú.

Többek között azt szorgalmazom, hogy a posztliberálisok kevesebb energiát fecséreljenek a gazdaságra – amely jelentős részben technikai feladat, számos külső paraméterrel –, és több energiát fektessenek a kultúrába. Ez utóbbi olyan nézetbeli kérdés, amely határozott vonalat húz a baloldal és a jobboldal közé, és amelyben a nemzetpolitikai fellépés és vita gyors változást hozhat. Nem fenyeget az a veszély, hogy gazdasági bódulatot hozó szocializmus felé tántorgunk, ugyanakkor a peremén táncolunk annak a baloldali kulturális forradalomnak, amely alapjaiban fenyegeti – mind a felvilágosodásban, mind a hagyományokban gyökeredző – civilizációnkat.

A társadalom értelmezésformáló intézményeit meghatározó progreszszív baloldal a konzervatívok játszóteréül kijelölt egy „gazdaság" feliratú homokozóládát, hozzákanyarítva még a külpolitikát is. Isten mentsen attól, hogy áttévedjenek a baloldal által jelenleg kisajátított kultúra világába, ahol dühödt progresszív kommentátorok becstelen – a „rasszizmust" kiáltó rágalmazástól „a kiszolgáltatottak taposásával" vádoló érzelmi zsarolásig

terjedő – taktikákkal igyekeznek csírájában elfojtani minden diskurzust. Azok a konzervatívok, akik elfogadják a kulturális baloldal kereteit, és „tiszteletre méltó" gazdasági és külpolitikai vitákra szorítkoznak, miközben elutasítják a „kultúrháborút", a családpolitikát, a bűnözést, a bevándorlást és más kulturális kérdéseket, alig többek, mint a kulturális baloldal hasznos idiótái.

A brit Konzervatív Párt számos parlamenti képviselőjét vagy elsősorban a piaci liberalizmus motiválja, vagy az ország médiájának és progresszív elitjének a státuszukat meghatározó jóváhagyása után sóvárognak.[4] Hajlandóak együttműködni az elittel, miközben szembeszállnak a kulturális konzervativizmus képviselőivel, akik a legtöbb *tory* szavazót és az ország többségének törekvéseit képviselik.[5]

A posztliberális konzervatívok feladata, hogy végre egyszer a kultúrát helyezzék az első helyre, a gazdaság és a külpolitika biztonságosabb terepe elé. Ehhez tűpontosan kell azokra a politikai reformokra és társadalmi mozgalmakra összpontosítani, amelyek megváltoztathatják a kultúra irányát, és mérsékelhetik a kortárs tabuk erejét – legalábbis addig, amíg azok észszerű mederben maradnak. Ha a mai vészmadárkodó progresszív magaskultúrában a konzervatív politikusokat és írókat nem bélyegzik rasszistának és transzfóbnak, akkor nem végzik elég jól a munkájukat.

A konzervatívoknak el kell oszlatniuk azt az illúziót is, hogy a változás az államhatalom igénybevétele nélkül is bekövetkezhet. Amint később kifejtem, a demokratikus államhatalom alkalmazása mind a liberalizmus, mind a konzervativizmus szerves részét képezi, ugyanakkor gyakorlati szempontból is van jelentősége: a választott kormány az egyetlen jelentős kultúraformáló intézmény, amely felett a jobboldal ellenőrzést remélhet. Míg a magánszektor cselekvése és az egyesületi tevékenység fontos, a „teremtő rombolás" és a párhuzamos intézmények libertariánus álmát álmodni sokkal nehezebb egy tágabb, intézményi szinten konzervatívellenes kulturális rendszerben. Gyakorlati szinten ez azt jelenti, hogy a konzervatívoknak az eddiginél lényegesen nagyobb erőfeszítések árán lesz csak esélyük a beavatkozásra a fősodorbeli intézményekben.

Amikor – akárcsak az elit egyetemek esetében – a státuszhoz kötődő előnyöket bebetonozza a hírnév, a volt növendékek és az adottságok köre,

4 Bale et al. 2020.

5 Goodwin 2023.

vagy ahol – akár a közösségimédia-platformok és a keresőmotorok esetében – a hálózat felhasználók számával egyenes arányban növekvő értéke kvázi monopóliumot teremt, csak a szabályozás és az állam tarthatja kordában a progresszív torzítást. A Twitter megszerzése révén Elon Musk összehasonlíthatatlanul nagyobb hatást gyakorol a közösségimédia-szektorra, mint a Gab vagy a Parler közösségimédia-platform; a Legfelsőbb Bíróság hatása az egyetemi felvételik rendszerére, illetve a republikánus államok törvényhozásának hatása a sokszínűség, az egyenlőség és a befogadás rendszerére sokkal mélyebb, mint amilyet a Hillsdale Főiskola vagy az Austini Egyetem képes gyakorolni. Az iskolaválasztás legfeljebb az iskolai indoktrináció szétterülő polipkarjainak peremét kapargathatja meg, míg a kritikai rasszelmélet vagy a *genderideológia* betiltása egy tollvonással hatalmas változást idézhet elő. Ez nem azt jelenti, hogy az új intézmények ne lennének fontosak a legjobb gyakorlatok modellezésére, de a legtöbb politikai területen az intervenciós reform (amelyet Hirschman „hangnak" nevez) sokkal többet számít a rendszerszintű változás terén, mint a libertariánus „kilépés".

LIBERÁLIS–KONZERVATÍV KOALÍCIÓ?

A 20. század végét megelőzően a liberalizmussal szemben a legtöbb kihívást a konzervativizmus támasztotta, lett légyen az monarchista, vallási, patriarchális vagy nemzeti. Az én fülemet megüti a konzervatív értelmiségi, James Burnham kórusból kirívó hangja, amellyel *Suicide of the West (A Nyugat öngyilkossága)* című munkájában megfogalmazza „liberális szindrómának" nevezett állításait. Legyen szó az emberiség számára az etikai fejlődésre adatott lehetőségről, az erővel szemben az ész és a vita társadalmi problémák megoldásában játszott szerepéről, a társadalmi rendszerek értékelésében a bizonyítékokon alapuló megközelítés elfogadásának szükségességéről, a szólásszabadság értékéről, a jogi deszegregációról és az állampolgári jogokról vagy az emberiség jólétét növelő törekvések fontosságáról, újra és újra Burnhammel szemben, a liberális oldalon találom magam.[6]

6 BURNHAM 2014: 125–130.

Azonban 60 évnyi radikális-progresszív berögződés után, amikor a hagyományok felszámolásáért recsegő egalitárius kereplő messze túlhaladt a boldogságmaximalizáló optimumon, a liberalizmussal szembeni kihívások főként a baloldalról jelentkeznek. Ahogy Colin Wright *The Left Left Me (A baloldal elhagyott)* című karikatúrája mutatja – amelyet Elon Musk is megosztott a Twitteren –, a baloldal eltörléskultúrájának dogmatizmusába hajló túlkapása számos régi vágású baloldali liberálist mart el magától a jobboldal felé.[7] A liberális nemzeti konzervativizmusnak (vagy posztliberalizmusnak) az elégedetlen liberálisokból és a konzervatívokból kovácsolt, olyan koalíciót kell zászlajára tűznie, amely a progresszív szélsőségek jelenére van szabva.

BALOLDALI MODERNIZMUS: KORUNK FŐ IDEOLÓGIÁJA

Korunk meghatározó ideológiája a baloldali modernizmus. Ez felfogható „méltányossági sokszínűségként", amely összekapcsolja a kulturális baloldaliság eszméjét – az identitáson alapuló egyenlőtlenségek elleni támadást – a modernizmussal, amely az expresszív individualizmust, az újdonságot és a különbözőséget (a hagyománnyal és a közösséggel szemben) előnyben részesítő kulturális érzékenység. Daniel Bell szerint a modernizmus kezdete a 20. század elejére, az absztrakt, a hagyományok felszámolását célzó művészet, építészet és atonális zene korára nyúlik vissza, bár posztimpresszionista előfutárai már 1880 körül megjelentek.[8] Az utópizmus és a marxizmus „felszabadító" potenciálja, valamint az 1840-as évek bohéméletének antikulturális jellege miatt némileg a baloldalhoz kötődött, de az is előfordulhat, hogy olyan jobboldali átalakulási ideológiákkal párosul, mint Marinetti fasiszta futurizmusa.

Ezzel szemben a baloldali modernizmus kulturális baloldala a 19. századi abolicionisták és pacifisták humanitarizmusára vezethető vissza, amelynek fonalát az Egyesült Államok liberális progresszív és ökumenikus mozgalmai vették fel az 1900-as és 1920-as években. A liberális progresszivisták a „bevándorlók hozzájárulását" magasztalva igyekeztek decentralizálni a fehér,

[7] Wright 2022.

[8] Bell 1976.

angolszász protestáns Amerika hagyományait, miközben hangsúlyozták az asszimiláció „pszichológiai árát", amelyet a (főleg fehér) bevándorló etnikai csoportok, például az olaszok és a zsidók fizetnek meg.

Az 1912 és 1917 közötti időszakban a New York-i Greenwich Village (Ifjú Értelmiségiek néven ismert) bohém „lírai baloldala" – különösen Randolph Bourne – az angol-protestáns hagyományt „korlátozónak", kifejezéstelennek, valamint unalmasnak minősítette. Ez a kulturális elutasítás közvetlenebb formája volt, mint Dewey liberális, progresszív, „sem anglizmus, sem újanglizmus [nem határozhatja meg Amerikát]" álláspontja. A korai baloldali modernizmus főként az európai városi bevándorló csoportokat védte az angol-protestáns többséggel szemben, emellett azonban az 1910-es évek végén érdeklődni kezdett a fekete jazz és az afrikai amerikaiak iránt. Bár a humanitárius liberálisok etikai alapjaira épített, a kulturális tagadásnak mégis esztétikusabb formáját képviselte, a liberális progresszívek és a fősodorbeli, ökumenikus protestáns elit viszonylag visszafogott követeléseivel szemben jóval nagyobb hangerőn szólva. A baloldali modernizmus, a nyugati országok ideológiai rezsimje tehát feloszthatóó modernista összetevőjére – amely az újdonságra és a sokszínűségre összpontosít – és a kulturális szocializmusra, amely moralista koncepcióként arra irányul, amit Jonathan Haidt az egyenlőség és a törődés/bántás erkölcsi pilléreként fogalmaz meg.[9]

Az 1960-as évek vége óta a kulturális szocializmus moralista énje fölénybe került a baloldali modernista projektet korábban uraló modernista alternatívájával szemben. Míg a modernizmus ösztönzőereje az olyan bűnöknek, mint a pedofília, a prostitúció és a pornográfia, a kulturális szocializmus védelmező *éthosza* a kiszolgáltatott vagy elnyomott csoportok elleni támadásként érzékeli azokat (így valójában a konzervativizmushoz kerülve közelebb). A kulturális szocializmus hívei ugyanakkor – észszerűtlen módon – bűnnek tekintik a kulturális kisajátítást és a transzrasszú identitást is, korlátozva a modernisták egzotikumra vagy szinkretizmusra való, az egyén saját újraalkotásának mint élettervnek a megvalósítása érdekében megcélzott törekvését.

Ugyanakkor a legtöbb más területen – akárcsak a polgári társadalmi erkölcsök, a presztízshierarchiák vagy az etnikai többségek elleni baloldali

9 Haidt 2012.

modernista támadás esetében – a baloldaliság és a modernizmus közös alapon áll a konzervativizmussal szemben. Az 1960-as évektől a baloldali modernizmus újra és újra felforgatta a liberális-konzervatív többségi érzékenységet, míg a politikailag inkorrekt modernisták, mint például Norman Mailer, engedtek a kulturális szocializmus által rájuk szabott korlátozásoknak.

A kulturális szocializmus *woke* vallásától kísérve emelkedett fel. A *woke* fogalmát szűken értelmezve *a történelmileg marginalizálódott faji, illetve születési és társadalmi nemi identitáscsoportok szakralizálására* kell használni. Bár létezhetnek ortodoxiák az éghajlatváltozás, a védőoltások és egyéb, a baloldalba kódolt kérdések körül is, amelyek a másként gondolkodók társadalmi kiközösítéséhez vezetnek, ezeket leginkább progresszív hiedelmeknek lehet tekinteni, amelyek rokonságot mutatnak ugyan a *woke* dinamikával, de kívül rekednek annak hatókörén. Az ezekhez hasonló anyagi kérdések nem fonják össze a csoportidentitást és a politikai ideológiát ugyanúgy, mint a faj, illetve a születési és a társadalmi nem kérdéseinek totemjei.

Mind a kortárs kulturális szocializmus, mind a transzgresszív modernizmus a liberalizmus egy-egy ágának tekinthető, de csak úgy, ahogy a nacionalizmus, a marxizmus vagy a vallási fundamentalizmus: a liberalizmus egyes aspektusaiból merítenek, míg másokat elutasítanak. Röviden, jóllehet a liberalizmus szűk fókuszú ideológiaként illiberális ágakat is hajt, attól még nem kell elutasítanunk a liberalizmus eleven fájának törzsét.

Míg a gazdasági liberalizmus és a szocializmus megküzdött egymással a vegyes kapitalizmusban elfoglalt helyért, semmi ehhez hasonló nem fordult elő a kulturális szocializmusban, amely jelenleg akadálytalanul terjed a nyugati, különösen az angolszász országok társadalmaiban. Ahogy a közgazdaságtan felismeri a kompromisszumot a gazdasági torta minél nagyobbra hízlalása és egyenlőbb felosztása között, a szociológiának meg kell ragadnia a kompromisszumot a kultúra gazdagságának bővítése, illetve a kulturális önbecsülés és a hatalom újraelosztása között.

A kulturális szocializmus kulturális szegénységhez vezet. Az olyan kategóriák, mint a nem és az etnikai hovatartozás, Derrida véleményével ellentétben elsősorban nem társadalmilag felépített hatalmi hierarchiák, hanem jelentés- és hagyományrendszerek, amelyek a legtöbb ember számára jelentős értéket képviselnek. Például a fehér emberek becsmérlésére,

a történelem egyes szereplőinek kiradírozására és a nemi binaritás eltörlésére tett kísérletek lerombolják a kulturális értékeket, miközben a hátrányos helyzetű csoportokra nézve több kárral járnak, mint előnnyel. A túlzott méltányosság – akárcsak a szocialista gazdaság – szegénységet szül.

AZ ELSŐTŐL A HARMADIK KULTÚRHÁBORÚIG

A következőkben igyekszem végigkalauzolni az olvasót a kulturális szocializmus 1960-as évek óta tartó kvantitatív felemelkedésén. Féktelen rohama a kulturális liberalizmust és konzervativizmust egyaránt megtizedelte. Míg a kulturális liberalizmus és konzervativizmus valaha egymás legfőbb ellensége volt, egyre közelebb sodorja őket a *woke* hullám elleni lázadásuk. A liberalizmus és a konzervativizmus közös nevezőjét táplálni kell, míg hatékony ellenállássá nem cseperedik a nyugati civilizációt a hidegháború óta ért legsúlyosabb fenyegetéssel szemben.

A kulturális szocializmus kihívásának két vetülete van. Az első, amelyet nevezhetünk az „eltörlés kultúrájának", a régi liberális rendből fakadó szólásszabadságra, jogszerűségre, egyenlő bánásmódra és objektív igazságra nézve jelent fenyegetést. A második, amelyet az egyszerűség kedvéért „kritikai fajelméletnek" nevezek, a nemzeti konzervatív értékeket kérdőjelezi meg, azaz többek között a közösséget, az összetartozást, továbbá a többségi etnikai és nemzeti hagyományt, identitást és emlékezetet. Legutóbb a vallás aspektusai (az egyház szerepe az őslakosok ellen elkövetett „kulturális népirtásban", illetve az abortusz, a homoszexualitás, a nemi binaritás és a család kapcsán kialakult hagyományos doktrína elfogadásának joga) is a kulturális szocializmus kereszttüzébe kerültek.

Az eltörlés kultúrája és a kritikai faj- és a *gender*elmélet napjaink kultúrháborújának két fő csatatere. Fontos ugyanakkor felvázolni a kulturális konfliktus teljes időrendjét az 1960-as évektől kezdődően, hiszen valójában már a harmadik kultúrháború napjait éljük, amely az első és a második kultúrháború által lerakott alapokon zajlik. Ezeket nem egymást kölcsönösen kizáró jelenségekként kell szemlélnünk, inkább részben egymással átfedésben végbemenő folyamatokként, amelyek különböző korszakokban csúcsosodtak ki.

Az első kultúrháborúban a társadalmi-vallási konzervativizmus hívei a „világi humanistákkal", illetve a régi vágású liberálisok a feministákkal csaptak össze. Európában a kereszténydemokrácia a szociálliberalizmus ellen folytatott utóvédharcokat.[10] Ennél is fontosabb, hogy az 1980-as és a 2000-es évek közötti időszak Amerikájának vallásos jobboldala a családi értékeket és a hiten alapuló jóléti értékeket védelmezte, miközben kiállt a teremtéselmélet iskolákban való tanítása, valamint az abortusz és a melegházasság elleni mozgósítás mellett. Az abortuszkérdés kivételével – amelyet egyedüli sikerként könyvelhetett el – e mozgalom összességében kudarcot vallott céljai elérésében.[11]

A második kultúrháború a bevándorlás és az etnikai sokszínűség köré szerveződött. Komolyabb kezdetei az 1980-as évekre tehetők, amely korszakot a populista jobboldal felemelkedése fémjelzi Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában, Flandriában és néhány további európai országban. Kapott szavazati aránya az 1980-as és a 2000-es évek között megtriplázódott. Az Egyesült Államokban ugyanez az illegális bevándorlók ellen irányuló kaliforniai 1994-es 187. népszavazási javaslatban, valamint Pat Buchanan 1992-ben és 1996-ban tartott – az első és a második kulturális háború témáját ötvöző – majdnem győztes republikánus előválasztási kampányában talált kifejezésre. A globalista–nacionalista megosztottság legközelebb 2014-ben kapott lángra, amikor az európai parlamenti választásokon a francia Front National, az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja és a Dán Néppárt támogatottsága a rekordnagyságú bevándorlási hullámot meglovagolva (mintegy 30%-kal) megugrott. Ez a folyamat a 2015-ös migránsválsággal hágott a tetőfokára, amelyet 2016-ban a brexit, Trump győzelme, illetve Európa-szerte a populista jobboldali pártok rekordnagyságú támogatottsága követett. Ausztriában a Szabadságpárt egy százalékponton belülre kerülve szalasztotta el az elnökválasztás második fordulójának megnyerését, Marine Le Pen támogatottsága pedig soha nem látott mértékűre duzzadt, legutóbb a szavazatok 43%-át érte el.

Míg az első kultúrháborút a vallási konzervatív–világi liberális humanista ellentét, a másodikat pedig a nacionalista–globalista összecsapás határozta

[10] Inglehart 1990.

[11] Rozell–Whitney 2007.

meg, addig a harmadik kultúrháború törésvonala a kulturális szocializmus–kulturális liberalizmus – avagy illiberális progresszivizmus – és a liberális–konzervatív koalíció között húzódik. E megosztottság gyökerei az 1960-as és 1970-es évektől kezdődő pozitív diszkriminációs kvóták nyomán kialakuló liberális nyugtalanságban keresendők. Ezt a konfliktust hosszú ideig a bíróságokon és a Kongresszusban zajló visszafogott adok-kapok jellemezte.[12] Kijelenthető, hogy a kulturális szocializmus erodálódása mindaddig nem kezdődött meg ezen a területen, amíg Trump elnöksége idején konzervatívabb bíróság nem született, amelynek tevékenysége 2023-ban az áttörést jelentő Students for Fair Admission kontra Harvard ügyben csúcsosodott ki.

Az 1980–90-es években a spanyol–angol kétnyelvű oktatás („multikulturális oktatás") ellen irányuló hivatalos angol nyelvi mozgalom az Egyesült Államok államainak körülbelül a felében nyert teret. A régi vágású liberálisok – mint Arthur Schlesinger, Allan Bloom, Nathan Glazer és Francis Fukuyama – figyelmeztettek arra a fenyegetésre, amelyet az identitáspolitika támaszt a nemzeti kohézióval és az egyéni szabadsággal szemben.[13] Jómagam azt tenném hozzá, hogy a szólásszabadságnak a harmadik kultúrháború korai szakaszában a bevándorlással szembehelyezkedő beszédmód kapcsán megnyilvánuló korlátozásai ellenérzést váltottak ki, és olyan légüres teret nyitottak a politikában, amelyet végül a második kulturális háború populista pártjai töltöttek be.

Míg általánosságban az első és a második kultúrháború során a törésvonal egyik oldalán a konzervatívok, a másikon pedig a liberálisok és a progresszívek helyezkedtek el, a harmadik kultúrháború hozadékaként a szekuláris liberalizmus számos híve – retorikáját tekintve legalábbis – elmozdult a progresszivizmustól a konzervatív oldal felé. Miközben a progresszívekkel egy törzsben és politikai pártban maradnak, a régi liberálisok egyre inkább aggódnak a multikulturalizmus, az identitáspolitika, a kultúra, a kritikai faj- és a *genderelmélet,* valamint a pozitív diszkrimináció individualizmust elutasító attitűdje miatt.[14]

12 Glazer 1987.
13 Schlesinger 1993.
14 Rauch 2021.

A KULTURÁLIS SZOCIALIZMUS HAJNALA

A harmadik kultúrháború központi kérdését adó kulturális szocializmus elsődleges hajtóereje egy igen egyszerű érzelmi reláció: „a többség rossz, a kisebbség jó." Ez sokkal inkább tekinthető érzelmekre apelláló, alulról építkező, anarchista és vezető nélküli, semmint gazdasági szocializmusnak. A szocializmus e válfaja – erkölcsi tekintélyének és hatalmának növelése végett – ütőkártyaként igyekezett előnnyé kovácsolni a faj szentségét és az ahhoz kapcsolódó fehér bűntudatot. Ez a szentség 1965 körül robbant be a köztudatba, miután az Egyesült Államokban az 1940-es években megkezdődött faji liberalizációs attitűdváltozások sorozata az 1960-as évek közepén fordulópontra jutott.

Shelby Steele liberális-konzervatív gondolkodó, aki afrikai amerikaiként átélte a polgárjogi forradalmat, kulturális földrengésként írja le ezt a jelenséget:

> „Az erkölcsi erővonalak úgy mozdultak el, akár a föld tektonikus lemezei. A fehér bűntudat szinte kézzelfoghatóvá vált, látszott az emberek arcán. Én ezt abban az időben jelentős tekintélyvesztésnek láttam. Ami tekintélyt pedig a fehérek elveszítettek, azt a feketék megszerezték. Nem lehet senki irányában bűntudatot érezni anélkül, hogy át ne adnánk neki a hatalmat."

Steele szemében a polgárjogi törvény azt eredményezte, hogy Amerika és különösen a fehérek elismerték bűnösségüket. Számukra a megváltás egyetlen módja az maradt, hogy az erények nyilvános fitogtatása útján hitet tesznek a fehér bűntudat és a rasszizmus elutasítása mellett. A Steele által rasszizmustól való „elhatárolódásként" – nem pedig a feketék körülményeinek javításaként – emlegetett attitűd vezetett az olyan politikák végrehajtásához, mint a pozitív diszkrimináció.[15]

Paul Krugman a *The New York Times* hasábjain vázolja fel az amerikai erkölcsi rend e forradalmát, amely 1965 körül széthasította az udvarias társadalmat: „Közbeszédünkben megtörtént a nyílt rasszizmus teljes tabusítása.

[15] Steele 2006: 497–498.

Bár nem szó szerint, nem egyik napról a másikra zajlott, mégis rendkívül gyors volt ez a folyamat." Krugman felidézi, hogy a drága Long Island-i otthonok ajtaját díszítő apró kocsihajtó figurákat egyetlen nyár leforgása alatt festették feketéről fehérre.[16] Míg Nagy-Britannia a közvélemény tömeges elmozdulása tekintetében mintegy 15 évvel lemaradt az Egyesült Államok mögött, az elit egyes tagjai – például Roy Jenkins – már az 1960-as évek elején fegyverként forgatták és kiterjesztették a rasszizmus vádját.[17]

A közerkölcs e forradalma ugyanebben az időben söpört végig a radikális baloldalon is, annyira, hogy az addig a New Dealről vagy a művészi modernizmusról szóló vitákkal elfoglalt progresszív értelmiségiek egyik napról a másikra belevetették magukat az új, faji alapú kulturális radikalizmusba. Susan Sontag, a *Partisan Review* munkatársa e szavakkal fakadt ki 1966-ban:

> „Amerika népirtásra épült [...] a modern idők legbrutálisabb rabszolgarendszerével [...] A fehér faj az emberi történelem rákfenéje. Egyes egyedül a fehér faj – és annak ideológiái és találmányai – irt ki autonóm civilizációkat, terjeszkedjen bárhol, felborítva a bolygó ökológiai egyensúlyát, ami mostanra magának az életnek a fennmaradását veszélyezteti [...] Ez szenvedélyesen rasszista ország, és a belátható jövőben nem is fog megváltozni."[18]

A baloldali modernisták – például Herbert Marcuse – a fehér munkásosztályt hátrahagyva a fekete radikalizmus és a harmadik világ szocializmusának identitáriusabb regiszterei felé fordultak. A nyugati munkásosztállyal szembeni kommunista csalódás nyomán a radikális társadalmi átalakulás választott eszközévé – a fehér proletariátus helyett – a kisebbségi lumpenproletariátus vált.[19]

A *Partisan Review*-ban megjelent 1966-os úttörő cikkében Sontag már az amerikai maszkulinitást kritizálta, előrevetítve a bűntudat logikájának – a feketék szentségének farvizén hajózó – feminista kisajátítását. A faji

16 Krugman 2013.
17 Hansen 2000: 150–155.
18 Carson–Robbins 2019.
19 Literary Hub 2019.

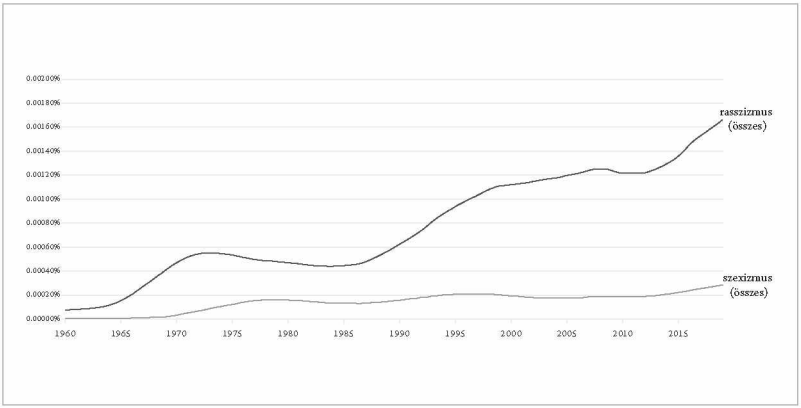

1. ábra. *A „rasszizmus" és a „szexizmus" terminus előfordulási gyakorisága a Google-indexált könyvekben, 1960–2019*
Forrás: a szerző összeállítása a Google Ngram Viewer alapján

kisebbségekkel kezdődő mágikus minőség és a hitetlenség felfüggesztése ennek megfelelően kiterjedt a nőkre is, ahogyan később a homoszexuálisokra, legutóbb pedig a transzneműekre is. A mögöttes logika az identitáscsoportok áldozatiságának egy pontja volt („interszekcionalitás"), miközben a fehér heteroszexuális férfiak az új erkölcsi hierarchia legaljára száműzettek. A kisebbségi áldozatok lelki, intellektuális és erkölcsi mélység forrásaivá lettek, míg az egykor kiváltságos többség az elesettek szerepét vette át, akiktől elvárt a bocsánatért esedezés és a megalázkodás. A fehér férfiak számára kötelezővé vált, hogy szövetségek, a performatív öngyűlölet és az erények fitogtatása útján igyekezzenek kiköszörülni az erkölcsi csorbát.

Az angol nyelvű könyvekben szereplő „rasszizmus" és „szexizmus" kifejezés 1. ábrán látható gyakorisága hangsúlyos mintát tár fel, amelyben a kulturális szocializmus az érzelmi lelkesedés időszakos „*woke* ébredései" során fellendül. Az első ilyen nagy ébredés az 1960-as évek végén, a második az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, a harmadik pedig a 2010-es évek végén következett be, és 2020–2021-ben érte el csúcspontját. A könyvek és tudományos cikkek tartalmát elemezve is ugyanezeket a tendenciákat követhetjük nyomon.

Napjaink „*woke* ébredése" ugyanakkor abban más, hogy az most először csordult túl az egyetemi szférán és az irodalmi körökön. A nagy adathalmazok elemzése megerősíti, hogy a harmadik kultúrháború során a hírekben megjelent tartalmak gyakorisága látványosan utolérte a tudományos szférában gyártott tartalmakat, ami az első és a második „nagy ébredésre" még nem volt jellemző.[20] Míg az 1960-as években a fekete radikalizmus, valamint az 1980-as és 1990-es években a politikai korrektség körüli diskurzus nagyrészt az egyetemi campusokra és az irodalom világára korlátozódott, a 2010-es évek hulláma végigsöpört az ifjúsági, a magas-, a pop- és a vállalati kultúrán egyaránt.

AZ IFJÚSÁG FÖLDET RENGETŐ EREJE

A fiatalok és a magasan képzettek az első kultúrháború liberális szekularizáló irányzatainak élére álltak. Ugyanez jelentős mértékben igaz volt a második kultúrháború globalizmusára is. Nem meglepő tehát, hogy ezeket a csoportokat ott találjuk a harmadik kultúrháború frontvonalában is. A progresszivizmus ilyen tekintetben való előrejelzése terén az életkor fontosabb, mint a végzettség, különösen a harmadik kultúrháborús kérdések esetében. Például Nagy-Britanniában a doktori fokozattal rendelkező 60 év felettiek 70%-a ellenzi a politikai korrektséget, míg a 25 év alattiak kétharmada – végzettségtől függetlenül – támogatja azt. Abból a kérdésből, hogy vajon a kiadóknak meg kellene-e szakítaniuk az együttműködést J. K. Rowlinggal, kitűnik, hogy míg a fiatalok véleménye egyenlő arányban oszlik meg, alig van olyan 50 év feletti, aki egyetért Rowling „eltörlésével" (2. ábra).

Az egyes történelmi alakok kiradírozását illetően („kritikai fajelmélet") szintén szembetűnő az életkori mintázat, de van egy lényeges különbség. A 3. ábra az életkor és az ideológia kölcsönhatását vizsgálva azon feltételeket szemlélteti, amelyek mellett a britek támogatják a következőket: a) három kortárs személy (J. K. Rowling, Kathleen Stock és Noah Carl, utóbbi posztdoktori kutató a Cambridge-i Egyetemen) eltörlését tartalmazó index; illetve b) két történelmi személyre (Winston Churchill szobrának eltávolítása és a

[20] Rozado 2022: 16–29.

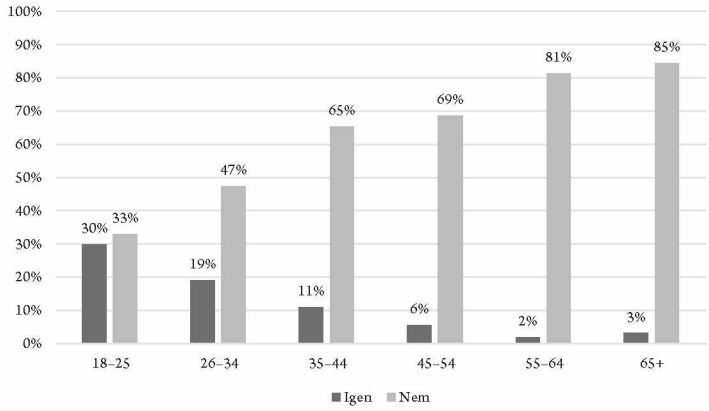

2. ábra. *Meg kell-e szakítania a kiadóknak az együttműködést Rowlinggal? (életkor szerint)*
Megjegyzés: nem tartalmazza a „nem tudom" válaszokat
Forrás: a szerző összeállítása KAUFMANN 2022a: 25 alapján

David Hume Tower átnevezése) vonatkozó index; egy arra irányuló kérdés mellett, hogy az emberek szerint a történelemnek inkább a nemzeti szégyent vagy a büszkeséget kellene hangsúlyoznia.

Két dolog azonnal szemmel látható. Egyfelől a bal- és jobboldali válaszadókat reprezentáló vonalak közötti függőleges távolság sokkal nagyobb a jobb oldali ábrán, ami az emberek múlttal kapcsolatos „kritikai fajelméleti" megközelítésekre vonatkozó támogatását mutatja. Eszerint a problematikus történelmi személyiségek – például Churchill – brit múltból való kiradírozásával a 35 év alatti baloldaliak körében 10-ből csaknem 6 egyetért. Ugyanakkor az 55 év feletti baloldaliak szintén 35%-os eséllyel támogatják ezeket a *woke* álláspontokat: több mint 30 pont a különbség az idősebb baloldaliak és az idősebb konzervatívok között ebben a kérdésben. Így a kritikai fajelmélet támogatása jóval túlmutat a fiatalokon.

Másrészt a bal oldali ábra azt mutatja, hogy az 55 év feletti baloldaliak csak 17%-os eséllyel támogatják kortársaik egyes megnyilatkozásaik miatt történő eltörlését, ami nagyon közel áll az 55 év feletti konzervatívok véleményéhez. Az eltörlés kultúrájának támogatottsága – valószínűleg liberális ösztöneik miatt – meredeken zuhan az idősebb baloldaliak körében. Ezzel

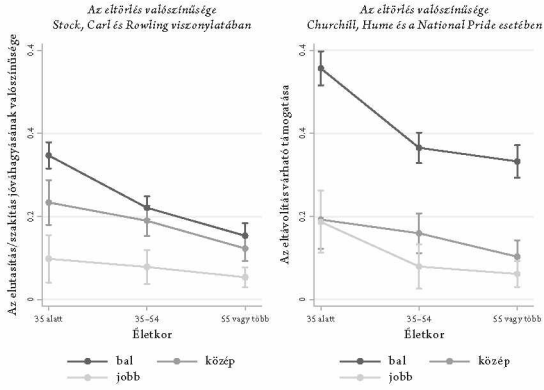

3. ábra. *Az életkor és az ideológia kölcsönhatása a* woke *vonatkozásában*
Forrás: a szerző összeállítása
KAUFMANN 2022a: 28–29 alapján

szemben a kritikai fajelmélettel kétszer annyi idősebb baloldali ért egyet (bár többségük elutasító azzal szemben).

A második észrevétel a diagramok közötti hasonlóságokra vonatkozik. Az emelkedő tendencia azt mutatja, hogy az eltörlés kultúrájának támogatottsága a fiatalsággal egyenes arányban nő. Ez mindkét ábrán látszik, a baloldaliak, a centristák és bizonyos mértékig a konzervatívok esetében is. Sőt, az egyes grafikonok legfelső sorának jellegzetes hokiütőszerű – statisztikailag szignifikáns – mintázata alapján a fiatal baloldaliak körében különösen népszerű a *woke* ideológia. És bár valóban intoleránsabbak az idősebbeknél, a legszembetűnőbb a szakadék mégis a fiatal és az idős baloldaliak között látható. Úgy tűnik, valami egészen sajátos folyamat megy végbe a baloldalon az idő múlásával.

Pontosan ugyanez a minta látható az Egyesült Államok esetében is. A demokraták többsége támogatja a kritikai fajelmélet felvetéseit – például hogy az Egyesült Államok olyan rasszista ország, amely ellopott földekre épült, és hogy a fehérek kiváltságosak –, a republikánusoknak azonban csak néhány százaléka fogadja el ezeket az elképzeléseket. Míg a történelem és a kritikai fajelmélet vonatkozásában óriási pártbeli és ideológiai különbségek látszanak,

ugyanezek a differenciák szűkebbek az eltörlés kultúrája esetében, amint az egyes ellentmondásos figurák – például Brendan Eich, a Mozilla vezérigazgatója vagy Charles Negy floridai kutató – elbocsátásának támogatásában mérhető. Csakúgy, mint Nagy-Britanniában, itt is erős a korosztályi gradiens az eltörlés kultúrája és a kritikai rasszelmélet esetében, ugyanakkor a fiatal baloldaliak véleménye kiugróan különbözik az idősebb baloldaliakétól a szólásszabadság ügyében. Így a 25 éves és annál fiatalabb amerikai baloldaliak megdöbbentően (44–59 ponttal) nagyobb valószínűséggel követelik Eich és Negy elbocsátását, mint az 50 év feletti baloldaliak. A mérsékeltek (26–34 pont) és a konzervatívok (8–25 pont) közötti életkori különbségek kisebbek.

Az anglofon társadalmak fiataljai feltűnően jobban vonzódnak a kulturális szocializmushoz, mint idősebb polgártársaik. Mivel számos meggyőződés korai húszas éveikben ivódik be az emberek elméjébe – tekintettel arra, hogy ebben a korban ér véget agyunk fejlődése –, nagy az esély arra, hogy ezeket a fiatalokat kulturális szocialista meggyőződésük egy életen át elkíséri.[21] Az angolszász világ kommentátorai már utaltak arra, hogy a fiatalkori progresszivizmus és baloldali szavazói hűség meglepően kitartó marad felnőttkorban is.[22] Mindez arra mutat, hogy bizonnyal tanúi leszünk majd egy kohorsz vezette értékváltozásnak, hasonlóan ahhoz, amely a vallás hanyatlása, illetve a szexuális erkölcsökhöz és a fajokhoz való liberális hozzáállás terjedése kapcsán lezajlott.

Az angolszász társadalmakban párhuzamos trendek hullámát látjuk a fiatal felnőttek körében. Az okostelefonok és az intenzív közösségimédia-használat nagy ugrása 2012 körül egybeesett a magát LMBT-identitásúként meghatározók számának megháromszorozódásával, a szorongás és a depresszió ugrásszerű terjedésével, valamint a vallás és a hazaszeretet folyamatos hanyatlásával. Egyesek, mint Jonathan Haidt, úgy vélik, hogy ez azért merül fel, mert a túlzott szülői figyelem és kényeztető nevelési attitűd törékeny, közösségimédia-függő „i-generációt" hozott létre, amely ugyanakkor az áldozati kultúra és a hozzá kapcsolódó *woke* ideológia felé hajlik.[23]

Jómagam inkább a szociológia felől közelítem meg a kérdést, arra helyezve a hangsúlyt, hogy a közösségi média és az új kattintásvadász újságírási modell

21 Goel 2022.

22 Burn-Murdoch 2022.

23 Lukianoff–Haidt 2018.

olyan kulturális technológiaként szolgált, amely lehetővé tette, hogy a már létező radikális eszmék kitörjenek az egyetemi szférából és a radikális művészeti körökből, a 2010-es évek közepétől kezdve utat találva a populáris és magas kultúra fősodrába. A média, az oktatási intézmények és a szervezetek azzal járultak hozzá a folyamathoz, hogy számos olyan fiatalt szocializáltak ezekre a meggyőződésekre, akik életükben be nem tették a lábukat egyetlen sérelemkutatási szemináriumra sem. Az eszméknek a radikális egyetemi szférából a nagyobb értelmezésformáló intézményeknek való átadása, majd a befolyásolható fiatalokhoz való visszapattogása a legjobb magyarázat az ifjúság által előidézett földet rengető változásra. Ez a reflexiós folyamat a kulturális szocializmus politikája által kialakított eszméket („fehér felsőbbrendűség", patriarchátus) *és* terápiás gondolatokat („érzelmi biztonság", „trauma") közvetített a fiatalok és a baloldali aktivisták felé. Ez a magyarázat arra is, hogy véleményem szerint a fiatalok szüleik nevelési attitűdjéről szóló beszámolói miért nem állnak, ugyanakkor médiafogyasztási mintái miért állnak összefüggésben politikai nézeteikkel.[24] Röviden, úgy gondolom, hogy valójában az üzenet számít, nem a közvetítő.

Végpontjaként a *woke* kulturális forradalom egy egész nemzedék elméjébe ivódott be az óvodától az érettségiig, és még azon is túl. Egy általam végzett felmérés legújabb bizonyítékai arra utalnak, hogy a kritikai társadalmi igazságosság indoktrinációja képes a fiatalokat tömegesen balra tolni. A jog és a szólásszabadság oktatása a klasszikus liberalizmus felé mozdítja el őket, de az ilyen jellegű oktatás egyre ritkább az iskolákban és az egyetemeken. Kizárólag az *online* világban áll akadálytalanul rendelkezésre.

A KULTÚRHÁBORÚ POLITIKÁJA

Az elmúlt 60 évben többször is tapasztaltunk elmozdulást a negatív liberális tolerancia felől a pozitív liberális „ünneplés", sőt, akár a kényszerű megerősítés felé, példának okáért a kötelező diverzitási nyilatkozatok vagy (az angol nyelvben) a személyes névmások használata esetén. Patrick Deneen jól látja,

24 Goldberg 2020.

hogy a negatív liberális tolerancia előbb individualista, majd progresszív értékek felemelkedéséhez vezetett. Vagyis tanúi lehetünk a liberalizmuson belüli negatív-pozitív váltásnak, még akkor is, ha a „liberalizmus" csomagolás változatlan maradt. Ezt legjobban talán Lyndon Johnson Howard Egyetemen tartott beszéde jelzi, ahol figyelemre méltó finomsággal tért át az esélyegyenlőségről az eredmények egyenlőségére – később ez kapta a „pozitív diszkrimináció" címkét.

A fenti folyamat azonban nem elkerülhetetlen, amint az jól látható a kelet-ázsiai és közép-európai liberális társadalmak pályájából. A liberális demokrácia számos lehetőséget rejteget a rendszer reformjára és a konzervatív értékek környezetének előmozdítására. Még az elején járunk annak a folyamatnak, hogy politikai eszközökkel igyekezzünk ellentartani. Ugyanakkor a kulturális szocializmus illiberalizmusa – bár „liberális" zászló alatt hajózik – még a liberálisok számára is nyilvánvalóvá válik.

Egyrészt a liberális hangzású bársonykesztyűk – például a „befogadás", az „antirasszizmus" vagy „a *gender* megerősítése" – továbbra is sok balközépen állót és liberálist megtévesztenek, és a legtöbben támogatják vagy egyetértenek a fajt és a nemet érintő „kritikai" álláspontokkal. Másrészt a felmérések azt mutatják, hogy a baloldaliak – különösen az idősebb baloldaliak – kategorikusan elutasítják az eltörlés kultúráját. Ami az elbocsátásokat vagy a platformtól való megfosztást illeti, nagy a szakadék az ezen eszközökhöz inkább támogatólag, semmint ellenzőleg viszonyuló, viszonylag illiberális szélsőbaloldal és az azokat erősen ellenző liberális balközép között. Az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában a balközép képviselői is hisznek a nézőpontok sokszínűségében, és kevésbé valószínű, hogy az érzelmi biztonságot a szólásszabadság fölé emelik.[25] A liberális posztliberalizmusnak arra kell törekednie, hogy az ilyen egyéneket – gyakran idősebb vagy progresszív férfiakat – lefejtse a baloldal felé irányuló törzsi hovatartozásról.

A nemzeti konzervatív álláspontok bizonyos mértékben szintén vonzóak a centristák számára. Azon kérdés kapcsán, hogy az amerikai, illetve a brit iskolásoknak azt kell-e tanítani, hogy országuk rasszista, és a Churchillhez hasonló hősök gazemberek, a baloldalon megoszlanak a vélemények, míg

[25] Kaufmann 2022a, 2022b.

a konzervatívok között határozott, 70–90%-os többséget alkotnak az ellenzők. Ugyanez vonatkozik a nemi binaritás és a női terek integritásának védelmére is. Így mind a liberális oldalon „ az eltörlés kultúrájához" tartozó kérdésekben, mind a konzervatív oldalon a „kritikai faj–nem" témájához kapcsolódó kérdésekben erős választási potenciál rejlik a jobboldali pártok számára, amelyek a kultúrháborús témákat ékként használva támogatást nyerhetnek a centrista liberálisok és a progresszívek körében.

Mindennek ékes bizonyítékát adta Ron DeSantis Floridában és Glenn Youngkin Virginiában, akik mindketten sikeresen kampányoltak az iskolai indoktrináció ellen. Youngkin 10 ponttal megfordított egy Bidenre szavazó államot, a hivatalban lévő elnököt azzal vádolva, hogy ellenséges a gyermekek oktatására gyakorolt szülői befolyással szemben, illusztrálva a harmadik kulturális háború kérdéseiben rejlő, a választások során előnnyé kovácsolható lehetőségeket. Skóciában a Skót Nemzeti Párt gyakran progresszív szavazóit annyira megdöbbentette az Isla Bryson–Adam Graham-ügy, hogy felülvizsgálták nézeteiket, ami Nicola Sturgeon menesztéséhez vezetett. Íme, a liberális-konzervatív választási koalíció akcióban!

KULTÚRA A POLITIKA NYOMÁN

Az 1960-as évek politikai eseményei új lendületet adtak az új baloldalnak, mivel az értelmiségiek a fekete, női és később meleg tiltakozó mozgalmakból merítettek ihletet. A kulturális változások előrevetíthetik a politikai változásokat, ugyanakkor ennek a fordítottja is igaz. A következőkben Chris Rufo konzervatív ellenforradalmat szorgalmazó érveit követem. A konzervatívoknak és a klasszikus liberálisoknak be kell látniuk, hogy immár kívülállók, és az elit intézmények visszaszerzése érdekében összehangolt erőfeszítésekre van szükségük a törvényhozás, a szabályozás és az *entryist* [nagyobb csoportokhoz való csatlakozás] törekvések terén.[26]

Nagy vonalakban a liberális posztliberálisoknak a rendszeren belül kell dolgozniuk annak megreformálásáért. Sem a csendes kivonulás benedeki

[26] Rufo 2023.

opciója, sem a konzervatív értékek bíróságokon és intézményekben való megtelepítéséről szőtt utópisztikus álmok nem képviselik a legjobb előre vezető utat. A liberális-konzervatív szövetkezés mindezek helyett az intézmények politikai semlegesítésére, illetve – azon területeken, ahol tartalomra van szükség, például a történelemoktatás és az állampolgári ismeretek – egyensúlyra törekszik, a közérdek által indokolt módon enyhe előnyben részesítve a pozitív országfelfogásokat. Csakis ez hozhat stabil egyensúlyi eredményt.

Így ahelyett, hogy – amint azt egyes posztliberálisok hirdetik – az állami szintű vallásgyakorlás helyreállítását, valamint az intézményekben zajló aktivizmus és indoktrináció vegyértékének megváltoztatását céloznánk meg, arra kell törekednünk, hogy széles többségi konszenzust találjunk a semleges nemzetállam kapcsán. Az érdemi konzervativizmus ezután alulról építkezve mozdíthatja el a közvéleményt. Ez azt jelenti, hogy az egyetemek lehetnek politikai kérdések szószólói. Azt jelenti, hogy közvetlen jogalkotói ellenőrzéssel támogatva, lényegesen szorosabb irányadás és a jogszabályok szigorúbb betartatása mellett meg kell akadályozni az iskolákban zajló faji és nemi hovatartozással kapcsolatos indoktrinációt. A szabályszegőket meg kell büntetni, a médiát pedig tájékoztatni kell, figyelmeztetésül mindazon a progresszív aktivistáknak, akik messiási moralizmusukat követve szembeszállnának a törvénnyel és a demokratikus többséggel.

Ez azt jelenti, hogy a politikailag vitatható jelképeket – például a Pride- vagy a BLM-zászlót – távol kell tartani az állami tulajdonú intézményektől, kizárólag a minden szavazót felölelő nemzeti vagy önkormányzati jelképeket engedélyezve (erre jó példa az Ontario állambeli Norwich új helyi rendelete). Azt jelenti, hogy a kritikai faj- és a *gender*elmélethez kötődő egyetemi kurzusok finanszírozását le kell állítani (nem kell ugyanakkor azokat betiltani). Meg kell szüntetni a kritikai társadalmi igazságosság ideológiájával és a rassz–születési nem–társadalmi nem hármasságát monomániásan erőltető kulturális szocializmussal terhelt diverzitásképzéseket. A kormányzati szerveknek azonnal meg kell válniuk az olyan ideológiai alapokon nyugvó partnerektől, mint a Stonewall vagy az Advance HE. A méltányosság által vezérelt célkitűzéseket és ütemterveket olyan higgadt intézkedésekre kell cserélni, amelyek lehetővé teszik az érdemen alapuló eljárásokhoz való hozzáférést, nemcsak a faj és a nem, hanem az osztály és a politikai ideológia tekintetében is.

Az olyan „egyenértékű cselekvés", amelyben a faji és nemi hovatartozásra vonatkozó összes intézkedést az osztályhoz és az ideológiához kell igazítani, segíthet féken tartani a kulturális szocialista buzgóságot. A politikai diszkriminációt – akár a banki szolgáltatásokhoz, akár a platformokhoz való hozzáférés megvonása formájában – alkalmazó vállalatok pénzbírsággal sújthatók és a szabályok betartására kötelezhetők, amint azt a banki szolgáltatások megvonásáról szóló, a Coutts Nigel Farage-zsal szemben tanúsított diszkriminációja nyomán elfogadott új brit törvény teszi. A liberalizmus kapcsán kerülni kell az intézményi autonómia tisztán madisoni hangsúlyozását, és inkább hobbesi megközelítést alkalmazva meg kell védeni az egyéneket a korrupt és illiberális intézményektől.

Azon kérdések kapcsán, ahol a tartalom elengedhetetlen és a semlegesség nem választható – például a történelemoktatás tanterve vagy az iskolák vendégelőadói esetében –, a jelszó az egyensúly. Ennek felmérése és érvényesítése rendszeres parlamenti ellenőrzés mellett a szabályozó testületek feladata. Jogos közérdek fűződik ahhoz, hogy a fiatalok kötődjenek társadalmukhoz, ezért – még ha a nemzet bűneit nem is szabad eltitkolni – az oktatás egyensúlyának a pozitív nemzetfelfogás kialakítására kell törekednie, nem a rousseau-i értelemben, de a jelenleginél azért nagyobb mértékben. Kontextusba kell helyezni az olyan nemzeti bűnöket, mint a gyarmatosítás, az egyes csoportokat ért atrocitások vagy a diszkrimináció, világtörténelmi összefüggésben vizsgálva a nem nyugati társadalmakban lezajló ilyen folyamatok történetét és figyelembe véve az ehhez hasonló gyakorlatoknak a Nyugat részéről történő relatíve egyedülálló megszüntetését. A jelenleg központi hangsúlyt kapó jobboldali szélsőségeket – például a nácizmus és a Jim Crow-törvények történetét – az utópisztikus baloldali szélsőségek tetteivel – például a kínai kulturális forradalom, a sztálinizmus vagy a kambodzsai gyilkos mezők történetével – kell kiegyensúlyozni. Orwell *1984* című művét a tananyag részévé kell tenni. A mércék felállítása a nép joga: az osztálytermi oktatásban a tanárokat nem illeti meg olyan mértékű szólásszabadság, mint az egyetemeken. Az alsóbb fokú oktatás pedagógusai a tankötelezettség által a székükhöz láncolt kiskorú diákokat nevelnek, míg az egyetemisták felnőttek, akik önállóan választanak kurzusokat. A győzelem eléréséhez ezekben a csatákban és a sarkalatos bevándorlási kérdésben több olyan kezdeményezésre lesz szükség, amely jelenleg hiányzik a konzervativizmusból.

A gazdaság helyett a kultúrára kell új hangsúlyt helyezni, mivel az emberek a kultúra miatt csatlakoznak a konzervatív politikához. Ennek a Nemzeti Lőfegyver Szövetséghez vagy a Menet az Életért mozgalomhoz hasonló új nyomásgyakorló csoportokból kell fakadnia, amelyek értékelik a republikánus politikusokat kulcsfontosságú ügyeikben, és felkérik őket kötelezettségvállalásra. Ugyanilyen csoportoknak kell kifejlődniük a kultúrháborús és a bevándorlási kérdésekben. Így a piaci liberalizmus azon híveit, akik kerülik a kultúrháborút, illetve a bevándorlást illetően liberális elveket vallanak – mint például a *tory* párti Caroline Nokes vagy Crispin Blunt –, a helyi pártszervezetek nemzeti konzervatívokkal válthatják fel. Ha az olyan nemzeti szervezeteket, mint a CCHQ [Conservative Campaign Headquarters], Nagy-Britanniában továbbra is a gazdasági liberalizmus hívei uralják, lázadó kampányokra (például Suella Braverman, Kemi Badenoch) vagy harmadik felek populista mozgalmaira lesz szükség a „nedves" konzervatív párti berendezkedés felforgatásához.

Ezen túlmenően a közigazgatás számára is ki kell alakítani az amerikai igazságszolgáltatást formáló konzervatív Federalist Societyhez hasonló elit egyetemi hálózatokat. Ez a konzervatív diplomázók szűk csoportjából intenzív tehetségbányászatot tesz lehetővé, így segítve a kulcsfontosságú kormányzati pozíciók betöltését, amelyek közül jelenleg sokat alapértelmezett módon progresszívak töltenek be, mivel nincs megfelelő konzervatív jelölt. Az elit intézmények esetében „a nép a politika". Elkötelezett személyek híján – mint amilyen Nagy-Britannia új Egyetemi Szabadság Igazgatóságában Arif Ahmed – az ilyen szervezeteket egyszerűen ellehetetlenítik, hogy megvédjék a *status quót*. Ha az intézményi csapda túlságosan átfogó, előfordulhat, hogy egész testületeket kell felszámolni, és új, hajlékony hivatalokat létrehozni, amelyek tükrözhetik a kormány szellemiségét. Ahol például az oktatási intézmények ellenállnak, kitartással és türelemmel le kell gyűrni az ellenállásukat, ellentétben az 1980-as, 1990-es és 2000-es években zajló folyamatokkal, amikor az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Ausztráliában és Kanadában megfeneklett a történelemtanterv konzervatív kritikája. A „könyvek csatája" a konzervatívok prioritási listáinak végére került, és a naiv politikusok túlságosan bíztak a pedagógusok jóindulatában.

Ahogy a jobboldal a kulturális kérdésekre kezd koncentrálni, növelve a választók körében elért jelentőségét, ez a folyamat egyre inkább hatást

gyakorol a választási eredményekre, és bátorítani fogja a mérsékelt baloldali politikusokat, hogy megnyírják a *woke* aktivisták vagy a határok megnyitását szorgalmazók szárnyait. Idővel a cél a progresszív indoktrinációs apparátus leállítása és a fiataloknak a klasszikus liberális és konzervatív értékek panteonjába való reszocializációja lesz.

Ennek a kulturális fókusznak szembe kell néznie az angolszász társadalmakban széles körben elterjedt konzervatívellenes politikai előítéletekkel, amelyek formálják azt a környezetet, amelyben a fiatalok nevelkednek.[27] Nem csoda, hogy a fiataloknak csak egy szűk rétege hajlandó randevúzni republikánusokkal vagy konzervatívokkal. Amikor barátságról, randevúról, munkaerő-felvételről vagy a vállalkozások patronálásáról van szó, a baloldal sokkal elfogultabb a jobboldallal szemben, mint fordítva. Ez azt a faji és identitásbeli moralizáló abszolutizmust tükrözi, amely a kortárs progresszív média- és oktatási berendezkedés középpontjában áll.[28]

A negatív liberalizmus fenntartása olyan projekt, amely megtörheti ezt a diszkriminatív rendszert, kiszabadítja a fiatalokat az újragondolt ideológia szorításából, és egyenlőbb versenyfeltételeket kínál a konzervatív értékeknek. Egy ilyen politikai mozgalom energiája – összhangban az *online* és a médiában zajló vitákkal – kulturális változást inspirálhat. Ahogyan a biztonságiöv-használatra és a dohányzásra vonatkozó törvények megváltoztatták az attitűdöket, a *woke* baloldal és a laza bevándorlási szabályok elleni új kampány is megmutathatja a bizonytalanoknak ezen értékek népszerűtlenségét, értékváltozást indítva el.[29]

VISSZATÉRÉS EGY KORÁBBI LIBERÁLIS HAGYOMÁNYHOZ

Az új liberális–konzervatív szintézis egy régebbi liberális hagyományhoz való visszatérést jelent. A vallásháborúk anarchiája (amely az angol polgárháborúig is kiterjedt) alakította a 17. század korai liberálisainak – például Hobbes és Locke – gondolkodását. Joggal tartottak az anarchiától legalább

27 West 2020.

28 Carl 2017.

29 Ugyanerre a dinamikákra lásd még Sunstein 2019.

annyira, mint a zsarnokságtól, hiszen, ahogy Steven Pinker emlékeztet bennünket, az anarchikus társadalmak sokkal több veszélyt tartogatnak az emberekre nézve, mint az autoriter államok.[30] Hobbes és Locke úgy vélte, hogy a kormány fontos szerepet tölt be az olyan természetes jogok védelmezőjeként, mint az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz való jog. Ezzel szemben a Madisonhoz és Jeffersonhoz hasonló amerikai alapító atyák határozottabban kormányellenes, a zsarnokságra összpontosító liberalizmust képviseltek. A nők, feketék és melegek jogaiért küzdő későbbi mozgalmak a diszkriminatív törvények megváltoztatása végett joggal vették fel a harcot a kormányzati elnyomással. Túlkapásaiktól azonban – például az 1960-as évek diákfelkeléseitől, amelyek megnyirbálták a konzervatív professzorok, illetve katonai toborzótisztek jogait az egyetemi campusokon (vagy napjainkban az eltörlés kultúrájától) – a liberalizmus kormányellenes formája nem képes megvédeni azokat a konzervatívokat, akiket a jogok korlátozása sújt.

A 17. századi liberalizmust háromoldalúnak tekinthetjük, szemben 18. század végi utódaik szűken dualista megközelítésével, akik egy biztonságosabb kor gyermekeiként megélték, hogy az államok elmélyítették és megszilárdították területükön az erőszak alkalmazásának monopóliumát. Hobbes és Locke szemében a „mindenki háborúja mindenki ellen" és a magánerőszak súlyos fenyegetést jelentett a szabadságra nézve, amelytől a kormánynak meg kell védenie az egyéneket. A társadalom három szintjét különböztették meg: az egyéneket, a közvetítő szervezeteket és a kormányt. A szabadságot fenyegető veszély nem kizárólag a kormányzati szintről, hanem a középső szinten elhelyezkedő csoportoktól és intézményektől is származhat. Amennyiben valamely állam kormánya demokratikus választással nyeri el pozícióját, a szabad média gyakorol felette ellenőrzést, és az alkotmánynak megfelelően jár el, akkor az ilyen kormány létfontosságú szerepet játszik az emberi szabadság védelmében a magáncenzúra fenyegetésével szemben.

A negatív liberalizmust fenyegető veszélyforrások az állam zsarnokságától egyre inkább visszatolódnak a zsarnokság magánformái felé. A George Washington Egyetem jogászprofesszora, Jonathan Turley a technológiai cenzúrára és a szervezeti eltörlési kultúrára hivatkozva így fogalmaz: „[a] magáncenzúra

30 Pinker 2011.

ugyanolyan veszélyt jelent a politikai rendszerre, mint a kormányzati cenzúra a szólásszabadságra." Még ha a vállalati és az adminisztratív cenzúra nem is jelenti a szólásszabadság „nagy testvér" által gyakorolt ellenőrzését, a „kis testvér" tekintélyelvűségének több átfedő pontját képviseli, amely sérti a véleménynyilvánítás szabadságát.[31] A fejlett Nyugaton a liberális gondolkodás hobbesi hagyománya relevánsabb, mint a madisoni változat, amelynek középpontjában a kormány áll. A *woke* intézmények kormányzati szabályozását helytelenítő kormányellenes libertariánusok a *woke* autoritariánusok hasznos idiótái, akik a szervezetek adminisztratív apparátusára történő nyomásgyakorlás vagy azok irányítás alá vonása útján gyakorolnak cenzúrát.

Előretekintve a posztliberalizmus jövője a liberalizmusban rejlik. Míg a pozitív liberalizmust el kell utasítani, a konzervatívoknak a hobbesi procedurális liberalizmusra kell támaszkodniuk, koalícióra lépve a centrista liberálisokkal, hogy visszaszorítsák intézményeink konzervativizmusellenességét. Ennek nyomán olyan egyensúlyt kell kialakítani, amely a legjobb esélyt kínálja a nemzeti és társadalmi hagyományok újjáéledésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bale, Tim et al. (2020): *Mind the Values Gap. The Social and Economic Values of MPs, Party Members and Voters.* Online: https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2020/06/Mind-the-values-gap.pdf

Bell, Daniel (1976): *The Cultural Contradictions of Capitalism.* New York: Basic Books.

Burn-Murdoch, John (2022): Millennials Are Shattering the Oldest Rule in Politics. *Financial Times,* 2022. december 29. Online: www.ft.com/content/c361e372-769e-45cd-a063-f5c0a7767cf4

Burnham, James (2014): *Suicide of the West. An Essay on the Meaning and Destiny of Liberalism.* New York – London: Encounter Books.

Carl, Noah (2017): Who Doesn't Want to Hear the Other Side's View? *Medium,* 2017. április 28. Online: https://noahcarl.medium.com/who-doesnt-want-to-hear-the-other-side-s-view-9a7cdf3ad702

Carson, Robert – Robbins, Hollis (2019): Susan Sontag: Race, Class, and the Limits of Style. *The American Interest,* 2019. november 29. Online: www.the-american-interest.com/2019/11/29/susan-sontag-race-class-and-the-limits-of-style

31 Turley 2022: 571.

DENEEN, Patrick J. (2018): *Why Liberalism Failed.* New Haven, CT – London: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300223446.001.0001

GLAZER, Nathan (1987): *Affirmative Discrimination. Ethnic Inequality and Public Policy.* Cambridge, MA – London: Harvard University Press.

GOEL, Vinod (2022): *Reason and Less. Pursuing Food, Sex, and Politics.* Cambridge, MA – London: MIT Press. Online: https://doi.org/10.7551/mitpress/12811.001.0001

GOLDBERG, Zach (2020): How the Media Led the Great Racial Awakening. *Tablet,* 2020. augusztus 5. Online: www.tabletmag.com/sections/news/articles/media-great-racial-awakening

GOODWIN, Matt (2023): *Values, Voice and Virtue. The New British Politics.* London: Penguin.

HAIDT, Jonathan (2012): *The Righteous Mind. Why Good People Are Divided by Politics and Religion.* London: Allen Lane.

HANSEN, Randall (2000): *Citizenship and Immigration in Post-War Britain. The Institutional Origins of a Multicultural Nation.* Oxford: Oxford University Press. Online: https://doi.org/10.1093/oso/9780198297093.001.0001

HAZONY, Yoram (2022): *Conservatism. A Rediscovery.* Washington, DC: Regnery Gateway.

INGLEHART, Ronald (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Society.* Princeton, NJ: Princeton University Press. Online: https://doi.org/10.1515/9780691186740

KAUFMANN, Eric (2022a): *The Politics of the Culture Wars in Contemporary Britain.* London: Policy Exchange.

KAUFMANN, Eric (2022b): The Politics of the Culture Wars in Contemporary America. *Manhattan Institute,* 2022. január 25. Online: https://manhattan.institute/article/the-politics-of-the-culture-wars-in-contemporary-america

KRUGMAN, Paul (2013): Unacceptable Prejudices. *The New York Times,* 2013. augusztus 9. Online: https://archive.nytimes.com/krugman.blogs.nytimes.com/2013/08/09/unacceptable-prejudices/

Literary Hub (2019): Angela Davis on Protest, 1968, and Her Old Teacher, Herbert Marcuse. *Literary Hub,* 2019. április 3. Online: https://lithub.com/angela-davis-on-protest-1968-and-her-old-teacher-herbert-marcuse

LUKIANOFF, Greg – HAIDT, Jonathan (2018): *The Coddling of the American Mind. How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure.* New York: Penguin.

PINKER, Steven (2011): *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined.* New York: Viking.

PUTNAM, Robert (2000): Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. In *CSCW '00: Proceedings of the 2000 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work.* New York: Association for Computing Machinery, 357. Online: https://doi.org/10.1145/358916.361990

RAUCH, Jonathan (2021): *The Constitution of Knowledge. A Defense of Truth.* Washington, DC: Brookings Institution Press.

ROUSSEAU, Jean-Jacques (2023) [1772]: *Considerations on the Government of Poland.* Kindle Edition. [H. n.]: Grapevine.

ROZADO, David (2022): Themes in Academic Literature: Prejudice and Social Justice. *Academic Questions,* 35(2), 16–29. Online: https://www.nas.org/academic-questions/35/2/themes-in-academic-literature-prejudice-and-social-justice/pdf

ROZELL, Mark – WHITNEY, Gleaves szerk. (2007): *Religion and the Bush Presidency.* New York: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1057/9780230607354

RUFO, Christopher F. (2023): *America's Cultural Revolution. How the Radical Left Conquered Everything.* [H. n.]: Broadside Books.

SCHLESINGER, Arthur Meier (1993): *The Disuniting of America.* New York – London: W.W. Norton.

STEELE, Shelby (2006): *White Guilt. How Blacks and Whites Together Destroyed the Promise of the Civil Rights Era.* New York: HarperCollins.

SUNSTEIN, Cass R. (2019): *Conformity. The Power of Social Influences.* New York: New York University Press. Online: https://doi.org/10.18574/nyu/9781479896585.001.0001

TURLEY, Jonathan (2022): Harm and Hegemony: The Decline of Free Speech in the United States. *Harvard Journal of Law & Public Policy,* 45(2), 571–702.

VERMEULE, Adrian (2022): *Common Good Constitutionalism.* Cambridge, UK: Polity.

WEST, Ed (2020): *Small Men on the Wrong Side of History. The Decline, Fall and Unlikely Return of Conservatism.* London: Constable.

WRIGHT, Colin (2022): Elon Musk Tweeted My Cartoon. *WSJ,* 2022. május 2. Online: www.wsj.com/articles/elon-musk-tweeted-my-cartoon-woke-progressive-left-wing-media-right-viral-twitter-politics-culture-liberal-center-11651504379

Andrew Roberts

KONZERVATÍV HAGYOMÁNYOK: ANDREW ROBERTS ÉSZREVÉTELEI

Hadd dicsekedjek[1] kicsit az engem ért megtiszteltetéssel: első könyvem írása során volt szerencsém személyesen találkozni lord Hinchingbrooke-kal, akinek a fotóját az imént láttam; a szintén említett Michael Oakeshottot is ismertem; Roger Scruton és Peregrine Worsthorne a barátom volt, és ismertem Shirley Robin Letwint is! Margaret Thatcher engem nevezett ki, hogy vegyem át a helyét a Margaret Thatcher Archívum Alapítvány élén. Enoch Powell egyszer konkrétan rám zuhant egy partin, David Cameron pedig megmentette az életemet egy medúzatámadás alkalmával. Ők – Davidet kivéve – ma már egytől egyig halottak, egyszóval köszönöm a szíves emlékeztetőt saját halandóságomra. Az ötvenes éveim végét taposom, de Önöknek köszönhetően most nagyon, de nagyon öregnek érzem magam.

David Cameron kétszer nyerte meg az általános választásokat, és szerintem megnyerte volna harmadszor is, ha rám hallgat, és úgy tesz, ahogy 2016 áprilisában tanácsoltam: élére áll a brexitkampánynak az európai referendum során. Mennyire másként alakulhatott volna a története!

Micsoda öröm, hogy hallhatjuk e csodás beszédek sorát! A konferencia máris rendkívül sikeres. Matt brexitről megfogalmazott szavait hallva az jutott eszembe, hogy a maradáspárti és a kilépéspárti politika továbbra is létfontosságú erőket képvisel a brit politika megértésében. Napjainkban még az ukrajnai krízisben is jelen vannak, amikor már azt gondolhattuk volna,

[1] Jelen fejezet lord Roberts *A posztliberális fordulat és a brit konzervativizmus jövője* címmel megrendezett konferencián tartott beszédének szerkesztett változata.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_10 • ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8569-6681

hogy túl vagyunk ezen a kérdéskörön. Azonban Nick Boles parlamenti képviselő nemrégiben azt a kérdést tette fel a Twitteren, hogy a kilépéspártiak miért nem éreznek lelkifurdalást, amiért lemaradtunk az EU mögött az Oroszország elleni szankciók terén. Szeretnék emlékeztetni mindenkit, hogy Nagy-Britannia minden uniós országot megelőzve támogatta szállítmányaival az ukrán fegyveres erőket. Bizonyos értelemben becstelen dolog politikai tőkét kovácsolni a brexit örvén még az ukrajnai krízisből is, de úgy tűnik, egyesek mégis próbálkoznak vele.

Jeremy Corbyn kapcsán Mattnek tökéletesen igaza van, ugyanakkor van még egy jelző, amelyet használhatott volna vele kapcsolatban, ez az „antiszemita". Nekem úgy tűnik, ez óriási szerepet játszott a vereségében. Az, hogy ez az aspektusa viszolygást váltott a britekből, különösen büszkévé tett arra, hogy magam is brit vagyok. És persze mindannyian láttuk az általános választás közvélemény-kutatási adatait.

Matt arról beszélt, hogy a konzervativizmus él az egyetemi szférában – nos, ebben nem vagyok biztos, mert ahogy körülnézek, úgy látom, hogy az összes brit konzervatív egyetemi tanár itt ül ebben a teremben!

Tegnap este egy fiatalember mellett ültem, aki a Harvard Egyetem konzervatív lapját szerkeszti. „Hány konzervatív oktató van a Harvard Egyetemen?" – kérdeztem tőle, ő pedig teljes magabiztossággal válaszolt, hogy három. Ez bizonyos szempontból meglehetősen nyugtalanító. Úgy vélem, Davidnek tökéletesen igaza van a liberális autoritarianizmust illetően. Valóban a szemünk előtt zajlik a szólásszabadság megnyirbálása, a szobrok ledöntése, a kitüntetett életpályák eltörlése, és David beszéde harsonaszóként töri meg a csendet mindahány ellenében. Ezt őszintén köszönöm. Azt reméltem, jómagam is posztliberális konzervatív vagyok, de aztán megláttam a piramist a kivetített dián. Rájöttem, hogy én az a pici emberke vagyok a legalján, a jobb sarokban. Ettől az az érzésem támadt, mintha nem igazán lennék jó helyen.

Nagyon örültem, hogy David megemlítette Matt Hancock kijelentését, miszerint „[s]zeretem az embereket", mivel ez egyértelműen egy olyan ember kínos és képtelen állítása, aki a Konzervatív Párt elnöke, és miniszterelnök akar lenni. És persze tudjuk, hogy ha nem szerette volna annyira azt az embert, akivel kameravégre kapták, akkor még ma is meglenne az állása. Nagyon érdekes volt az is, amikor a technológia iránti affinitása került szóba. Azon gondolkoztam, hogy ez vajon a biztonsági kamerákra is vonatkozik?

Igen tanulságos volt a szavazói pozíciókról mutatott diagram is, amelyből kiderült, hogy alapvetően a *tory* párti szavazók több mint kétharmada posztliberális. Bizonyos értelemben tehát egyértelmű, hogy a *tory* pártnak kell magáévá tennie ezeket a gondolatokat. Csakis a *tory* párt válhat posztliberálissá, ezt David nagyon, de nagyon világossá tette. Ha valakinek van némi pénze itt a közönség soraiban, az mindenképp adjon belőle Davidnek, hogy kicsit többet dolgozhasson a kérdésen, és végre megmutathassa a tényleges statisztikákat.

Mindez azt is bizonyítja, hogy Danny Kruger meglehetősen magányos a *tory* parlamenti képviselők soraiban, mivel ugyanabban a kvadránsban helyezkedik el, mint a *tory* szavazók. Danny választókerülete tehát örvendhet, az összes többi *tory* szavazó viszont minden bizonnyal hoppon marad.

Üde fuvallatot hoztak Daniel Pitt megjegyzései a *toryk* zöldprogramjáról, különösen a rengeteg idézet a költőktől, akik – amint azt Percy Shelleytől tudjuk – a „világ el nem ismert törvényhozói". Külön öröm volt, hogy Daniel túl tudott haladni a gazdaságon. Hát nem öröm ilyet hallani azok után, hogy nemrég Zelenszkij elnök azt mondta a német parlamentben, hogy a németeket három dolog érdekli: a gazdaság, a gazdaság és a gazdaság? De a *toryizmus* nem erről szól. A szélesebb értelemben vett konzervativizmus sem erről szól. Úgy éreztem, ezt Daniel rendkívül világossá tette, ahogyan azt is, hogy a lokalizmus jelentősége egyre csak nő, túlnőve a nemzetállamén, amely pedig egyre csak zsugorodik. Azok, akik azt állítják magukról, hogy világpolgárok, sokszor semminek sem a polgárai.

Az lenne a kérdésem Danielhez, hogy a hét fő elv közül hány mellett tudnak elköteleződni azok, akik nem konzervatívok és nem *tory* pártiak? Csak mert nekem úgy tűnt, mintha Daniel igen meggyőzően érvelt volna amellett, hogy ezek egytől egyig *tory* alapelvek. Ugyanakkor ha megkérdeznénk Sir Keir Starmert, azt mondaná, hogy a Munkáspárt egészen biztosan tiszteletben tartja a prudenciát, a lokalizmust, a gondos megőrzést, a kegyességet (bár azt valamivel kevésbé), de még a kötelezettségeket is. Azt láthatjuk tehát, hogy bár a felsoroltak kétségkívül alapelvek, mégsem kizárólag *tory* alapelvek, vagy esetleg inkább afféle népszerű irányvonalak, mint amilyen a gyalogos közlekedés meg a vidrák visszaengedése a vadonba?

Kicsit úgy érzem magam, mint az árnyék-pénzügyminiszter a költségvetés napján, akinek ki kell gondolnia, hogy mit is mondhatna, miközben

a pénzügyminiszter ténylegesen megteszi az előterjesztést. Phillip Blond felvetette, hogy találjunk közös jelzőt a posztliberálisok számára. Nem vagyok biztos a megoldásban, bár régóta mondom, hogy például a történészek közös jelzője a „rosszmájúság" lehetne. Nekünk, posztliberálisoknak lehetne közös jelzőnk az „optimista", mivel számomra úgy tűnik, ez igen optimista mozgalom. Persze mindig azt halljuk, hogy a *toryizmus* alapvető eleme a pesszimista gondolkodás: nézzük csak meg Samuel Johnsont, Alan Clarkot és még sok más *tory* politikust és gondolkodót. Mégis úgy érzem, hogy van valami optimizmus a levegőben ezen a délelőttön és délutánon.

Úgy vélem, Boris Johnson követelése, miszerint a 2019-es általános választások kapcsán a Konzervatív Párt minden jelöltjének támogatnia kellene a brexitet, a győzelem egyértelmű előfeltétele. Gondoljunk bele, hogy milyen erők mozdultak meg a brexittel szemben, hogy a nemzet, a kultúránk és a társadalmunk hány nagy múltú intézménye ellenezte! Hadd soroljak fel röviden néhányat ezek közül, csak hogy lássuk, mivel is álltak szemben a brexitpártiak! Szemben álltak a miniszterelnökkel és az ellenzék vezetőjével; bár az ellenzék vezetője nem mondott sokat, de brexitellenessége ismert volt. Szemben álltunk a *The Times*szal, a Lordok Házával, az anglikán egyházzal, a pénzügyminiszterrel, az Oxfordi és a Cambridge-i Egyetemmel (ahol a több mint 70 tanszék közül jelenleg mindössze egynek van *tory* vezetője), a liberális demokratákkal, a Skót Nemzeti Párttal, a Brit Ipari Konföderációval, a BBC-vel, a liberális sajtóval, az alsóház talán legcsapnivalóbb elnökével, akihez az elmúlt 300 évben szerencsénk volt. (Utóbbi olyannyira erősítette az ellenzők táborát, hogy még az autója hátsó szélvédőjére is a brexitre vonatkozó ostoba megjegyzéseket hirdető matricákat ragasztott.) A félautonóm szervezetek és – mint később kiderült – a Legfelsőbb Bíróság szintén az ellenzők között volt. Ugyanez volt a helyzet köztisztviselői karral is, különösen a Pénzügyminisztériummal, amely véget nem érő prognózisokkal bombázta a közvéleményt – ezek végül mind tévesnek bizonyultak. Az intézmények és a társadalom legfőbb fejesei szintén az ellentáborban voltak. A brexitet egyedül a brexitpárti politikusok és a brit nép akarta. Nézetem szerint ennek folyományaként a brit nép posztliberális szemléletű.

Olyasvalami ez, amire óriási mértékben lehet építeni. A liberális autoritarianizmus kapcsán az is jól látható, hogy a szólásszabadságért – amelyért

korábban a liberálisok kiáltottak – ma elsősorban *mi* kiáltunk. Méghozzá igen hathatósan. Akárhányszor az emberek esélyt kapnak arra, hogy népszavazás útján döntsék el, akarják-e valamely imperialista szobrának ledöntését, ők a megtartása mellett szavaznak. Nemrégiben ennek lehettünk tanúi Watfordban, és jelenleg San Franciscóban önök is a tradicionalista álláspont győzelmét látják. Ugyanakkor joggal lehet attól tartani, hogy az Y generáció tagjai – különösen Amerikában – a szólásszabadság ellen fordulnak. Rendkívül nyugtalanító fejlemény, hogy mintegy 62%-uk gondolja úgy, hogy meg lehet szakítani egy vitát, ha nem értenek egyet a vitapartnerük véleményével. Ez majdnem kétharmados többség; emiatt bizony van okunk aggódni. Összességében azonban azt mondanám, hogy a *woke*-ellenes program nagy népszerűségnek örvend a helyi közösségekben.

Végül annyit fűznék még hozzá az elhangzottakhoz, hogy az eddigiekben senki nem mondott semmilyen pozitívumot Margaret Thatcherről. Ki szeretném emelni, hogy ha ő nem lett volna, akkor Nagy-Britannia lesüllyed a harmadik világ nemzetállamainak szintjére. Ezúton szeretném tehát elismerésemet kifejezni annak az embernek, aki számomra a politika legnagyobb hősét testesíti meg.

HARMADIK RÉSZ:
KERESZTÉNYSÉG, ANGLOFÍLIA ÉS KONZERVATIVIZMUS

Imogen Sinclair

A SZÖVETSÉG RENDJE: FREUD GONDOLATAI A HIT TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

Connoisseur of Chaos (A káosz konosszőrje) című versében az amerikai költő Wallace Stevens a valóság egy, a maga egyszerűségében egyértelmű tényét vizsgálja: azt, hogy van a világban lényegi egység, és az életnek e koherenciája megnyugtató erővel hat az emberi képzeletre.

„If all the green of spring was blue, and it is;
If all the flowers of South Africa were bright
On the tables of Connecticut, and they are;
If Englishmen lived without tea in Ceylon,
and they do;
And if it all went on in an orderly way,
And it does; a law of inherent opposites,
Of essential unity, is as pleasant as port,
As pleasant as the brush-strokes of a bough,
An upper, particular bough in, say, Marchand."[1]

„Ha mind a tavasz zöldje volna kék, és az is;
Ha Dél-Afrika minden virágjának bája

[1] Stevens 1955: 215.

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_11

Connecticut síkján ragyogna, és így is van;
Ha Ceylonban teát nem kortyolva élnének az angolok,
és így is tesznek;
És ha rendben folyna minden,
és úgy folyik; az eredendő ellentétek törvénye,
A lényegi egységé, amely simogat, akár a jó bor,
Finom, mint egy ág ecsetvonásai, egy bizonyos
Különleges ágé, mondjuk Marchand vásznán."

Megerősítve, hogy valójában a világon minden a helyén van, Stevens olyan természetfeletti rendre utal, amely a természetben nem vizsgálható. Mintha törvény rendezte volna a rendetlenséget; a dolgok pont jól alakulnak. Ellenállva a vallási magyarázatnak („amikor a püspökök könyvei / fejtették meg a világot"), Stevens amellett érvel, hogy a rend organikus és spontán módon keletkezik, ami nem lehet kényszer eredménye.[2] Sőt, ha a rendet kikényszerítik, akkor rendezetlenséggé válik.

„A. Az erőszakos rend valójában rendezetlenség; és
B. A nagy rendezetlenség valójában rend.
E kettő egy és ugyanaz."[3]

Stevens igen jelentős hatással volt Philip Rieff szociológusra, aki kulturális teóriáját arra a metafizikai alapra építette, hogy van a bennünket körülvevő világban felismerhető transzcendens rend. Ezt az autoritást Rieff „szent rendként" emlegeti.[4] Érvelése szerint a szent és a profán szorosan összefonódik. Hasonlóan a Stevens versében megjelenő rendezett rendezetlenséghez, Rieff úgy fogalmaz, hogy „a világ értelme nagyon közeli, a legszemélyesebb testi tudás, ami megfigyelhető".[5]

Rieff számára ugyanakkor létezik különbség, sőt, örök elszakadás a szent és a profán között. Akárcsak Stevens versében, a világ koherenciája elméleti szinten elgondolható, a valóságban azonban e szent rendező erő

2 Stevens 1955: 215.
3 Stevens 1955: 215.
4 Rieff 2006.
5 Zondervan 2005: 127.

eredete nem lelhető fel; az elmélet és a valóság síkja sosem fut teljesen össze, a kettő nincs észlelhető kölcsönhatásban. Rieff szerint ez csak még inkább megerősíti a rend transzcendens eredetét. A különbség a szent rend és azon természeti világ között, amelyben élünk és létezünk, alapját alkotja a következőkben felvázolt vizsgálatnak, amelyben azt járjuk körül, hogy miként is kellene élnünk.

Ebben a fejezetben kifejtem, hogy az újkor miként csökkentette azon képességünket, hogy elgondoljuk az egységes világot, a varázstalanítás folyamatán keresztül kikényszerítve a természetfeletti és a természeti különválását. Ez kikövezte az utat a felvilágosodás gondolkodói számára, akik nagy ívben kerülték az erkölcsi értékek racionalitáson kívül eső irányelveit, mint amilyenek például a kulturális gyakorlatok. A tekintély ennek folyományaként kialakult válsága elmondhatatlan társadalmi károkat okozott. A helyes irány megtalálása végett más, rieffi választ kell adnunk az újkor kihívásaira: a szent és a profán harmóniáját, nem ellentétét kell keresnünk. Freud gondolatainak konzervatív értelmezése megmutathatja, hogy ez a rend miként terelheti vissza az emberi magatartást a közjó irányába. Jómagam ezt a rendet nevezem szövetségnek.

A HARMADIK VILÁG KULTÚRÁJA

A fenomenológus Gerard van der Leeuw megfigyelte, hogy „[j]elen korunk nem más, mint az élet elveszett egysége utáni sóvárgás".[6] Elveszett, mert a transzcendens és az immanens Stevens verséből áradó, a valóság egységét megtestesítő kölcsönhatása mára feledésbe merült.

A felvilágosodás során, miközben a természetfelettivel szemben kialakult hitetlenség a tudományok haladásával nőttön nőtt, a világ koherenciájának meglelése a természeti és a természetfeletti végleges elválasztását és utóbbinak a képzelet világába való száműzetését jelentette. Ez a rend megvalósításához való rendezetlen hozzáállást tükröz, a rend realitásra való rákényszerítését az olyan fenomenológia tapasztalatokból való levezetése helyett, mint például a „ceyloni tea"[7] és hasonló jelenségek. Ez a kényszer

6 Zondervan 2005: 132.

7 Stevens 1955: 215.

rendezetlenné teszi a valóságot, így a jelenkor embere a transzcendensnek e világban fellelhető nyomait nem a szent rendnek tulajdonítja. Ehelyett valami egészen mást ruház fel szent jelentéssel, csak hogy valahogyan értelmet csiholjon a világba.

A 18. század jelentős tudósai felszabadították a képzeletet a geometriával és asztronómiával kapcsolatos középkori téveszmék rabsága alól, kiterjesztve a tudás világi terét, ahol a természeti világ tényeit nem vitatja el a vallás. Sajnálatos módon Newton felfedezései hamar kapóra jöttek azoknak, akiknek meggyőződésévé vált, hogy semmi másra nincs szükség, csak az olyan empirikus eszközökre, mint a józan ész és a tudomány. Hume, Descartes és Spinoza „geometriai módszere" éppen erről tanúskodik.[8] Az európai felvilágosodás kulcsfontosságú alakját, Jean-Jacques Rousseau-t kikiáltották „az elme Newtonjává", amiért tudományos megközelítést alkalmazva igyekezett meghatározni a kormányzás alapelveit.[9]

Ez Max Webert arra a kijelentésre indította, miszerint „[k]orunk sorsát a racionalizálás és az intellektualizálás határozza meg, továbbá – mindenekfelett – a világ varázstalanítása".[10] A „varázs" kifejezés szélesen értelmezve jelentheti azt a felismerést, hogy az érzékelt, ám a szemnek láthatatlan isteni vizitáció által inspirált mítosz a valóság hasznos prófétája. Ily módon a felvilágosodás tervének varázstalanító hatása volt. Weber szerint ostobaságot követünk el, ha a modern tudományt – saját határain túlra is kiterjesztve – etikai problémák megoldására igyekszünk használni ezen kérdés feltételével: „Mi a tudomány értelme?"[11] Weber úgy véli, a tudománynak egyszerűen nincs vége, hiszen minden előrelépés „azért kiált, hogy túlszárnyalják és meghaladják".[12] Mindez nihilistává teszi a felvilágosodás azon képzetét, hogy a tudomány képes erkölcsi értéket teremteni. Ebben rejlik az újkor nagy ellentmondása. Miközben a mindent egyesítő igazságot kizárólag a tudomány forrására támaszkodva kutatták, a felvilágosult gondolkodók egyetlen ajándéka a vég nélküli dekonstrukció, avagy a rendezett rendezetlenség volt.

8 Janiak 2021 [2006].
9 Janiak 2021 [2006].
10 *From Max Weber. Essays in Sociology* 2009: 155.
11 *From Max Weber. Essays in Sociology* 2009: 143.
12 Kim 2022 [2007].

Owen Barfieldnak, a The Inklings nevű irodalmi csoport egyik tagjának gondolatai azon felismerés felé mozdították korunk emberének elméjét, hogy bár a tudomány kizárólag azt tudja vizsgálni, ami empirikus, a valóságban ugyanez a jelenség mitikusabb formákban jelenik meg. 1988-ban megjelent *Saving the Appearances (A látszat megóvása)* című könyvében Barfield kifejti, hogy a szivárvány számos színből álló ívként jelenik meg az égen, amely mintha a végtelenbe nyúlva megérintené a horizontot. Ezt a látszatot „kollektív reprezentációnak" nevezi, amely a fizika tudományának nem reprezentált nyers valóságával párhuzamosan létezik, amely szerint a szivárvány a napsugárzás, az eső és az emberi látás eredménye.[13] Barfield számára mind a reprezentált, mind a nem reprezentált ugyanolyan valós, és legyen bármekkora a nem reprezentált változatot alátámasztó empirikus elemzések száma, az nem változtat a dolgok kollektív reprezentációban való megjelenésén, még akkor sem, ha az nyíltan mítoszokat terjeszt.

Barfield arra a következtetésre jut, hogy „[e]ljön az idő, amikor ezt a világról szóló igazságként el kell fogadni, vagy összetett téveszmékként el kell utasítani a fizika elméleteit. Nem járhatjuk mindkét utat."[14] Másként fogalmazva a valóság felöleli mind a természetet, mind a mítoszt, amelyek nem csupán egymás mellett léteznek, de össze is tartoznak, nem pedig ellentmondanak egymásnak.

Az újkor embere azonban mindkét utat járni akarta. Rieff szemében ez jelentős történelmi elhajlást képviselt. *Sacred Order/Social Order (Szent rend/Társadalmi rend)* trilógiájában Rieff nyomon követi a nyugati történelem eltolódását az általa „első világ kultúrájának" nevezett pogányság és monoteizmus felől a harmadik, immáron teljes mértékben szekularizált világ kultúrája felé. Az első két világ kultúrájának időszakában – amely az ókori görög-római korban kezdődött, és viszonylag rövid ideje ért véget – a kultúrákat elvarázsolták a transzcendensnek a világban érzékelhető jelei.[15] Az újkor metafizikája tehát szétválasztotta azt, ami valójában összetartozik – az isteni kegyelmet és a természetet –, mélyreható kulturális következményt idézve elő: a tekintély válságát.

[13] Barfield 1988: 18.
[14] Barfield 1988: 18.
[15] Rieff 1987.

AZ ANTIKULTÚRA ÉS A TEKINTÉLY VÁLSÁGA

Negative Dialectics (Negatív dialektikák) címmel 1966-ban megjelent munkájában Theodor Adorno a felvilágosult gondolkodás hiperracionalizmusát vette górcső alá, a tudományba vetett rendkívüli bizalomra „instrumentális értelemként" hivatkozva, amelynek lényege, hogy „néhány szerencsétlen, a létfontosságú különbségeket semmissé tevő fedőkoncepció révén megkísérelje érthetővé tenni az érthetetlent".[16] A felvilágosodás tervének középpontjában a szentnek a profán általi felemésztése állt. Így valójában a kiút lehetősége nélküli, totalizáló eszmének tekinthető, amely szerint a természet kizárólag empirikus vizsgálati anyag, amelyben nyoma sem található a transzcendensnek.

Ironikus, hogy valójában a felvilágosodás gondolkodóinak sem sikerült a metafizikai kategóriáról teljesen lefejteni a természetfelettit. Rieff szerint „a hit ösztönét [...] egyszerűen lehetetlenség elpusztítani". Amint Stevens verséből is kiderül, a valóság mindig tanújelét adja valamifajta szent rendnek.[17] Ezen az alapon az újkor emberének fel kellett építenie a végső rendszerező tekintély új struktúráját a világban. Na de hogy is nézett ez ki az újkor metafizikai körülményei között? Adorno szavaival mindez az egyénnek a természeti világban való eldologiasításához vezetett; többé nem a *szent* rend, hanem valamiféle kényszerített profán, rendezetlen rend uralkodik, amely összezavarja a valóságot. A végső tekintéllyel rendelkező egyén maga a „szerencsétlen fedőkoncepció", amely eltünteti a természeti és a természetfeletti közötti lényegi különbséget – mesterséges, megrontható tekintély.[18]

Rieff szerint a dolgok ilyetén állása kulturális értelemben gyakorlatilag apokaliptikus. „Egyetlen kultúra sem képes fenntartani önmagát, ha nem ismeri fel a szent rendet. Így a kultúrák nem képesek túlélni."[19] Rieff értékelése, miszerint az újkor metafizikai körülményei a kultúrában csapódnak le, feltárja előttünk azon tételét, hogy a természetfeletti és a természeti, a szent

16 Adorno 1973: 152.
17 Rieff 2007: 6.
18 Adorno 1973: 152.
19 Rieff 2006: 13.

és a profán, a kegyelem és a természet egymással szimbiózisban létezik. Ehhez az eszméhez a későbbiekben még visszatérünk.

Amikor a harmadik világ felvilágosult gondolkodói eldologiasították az egyént, egyszersmind kerülték az emberi elmén kívülről származó olyan erkölcsi értékű irányelveket, mint amilyenek a kulturális gyakorlatok. Az ilyen normák sértik a modern individualista embert, mivel a tekintély egyfajta illetéktelen beavatkozását, az énen kívüli világot képviselik. A kulturális normák sokkal inkább függenek a mítosztól, a szimbolikus vagy öröklött bölcsességtől, semmint a tekintély racionalitásától. Ez a liberalizmus szemlélete, amelyet a felvilágosodás olyan gondolkodói inspiráltak, mint Kant. Szerinte az egyetemes elvek megállapításához aktívan le kell építeni az olyan irracionális kulturális erők iránti vonzódást, mint a remény, a félelem, a ragaszkodás és az érzelmek. A kanti transzcendentális perspektíva a valóságtól független elméletet képvisel, mesterségesen létrehozott transzcendens tekintélyt, amelynek eredete az ember elméjében, nem pedig a természetben feltárt szent rendben rejtezik.

Az ilyen tézisekből új, rendezetlen társadalmi rend született: a liberalizmus. Ennek alapja az az elképzelés, hogy az egyéni szabadság az ember egyetlen legitim egyetemes célja. A politológus Patrick Deneen szerint „az emberi tapasztalat három sarokköve – a természet, az idő és a hely – képezi a kultúra alapját. Sikerének előfeltételeként a liberalizmus gyökerestül igyekszik kiirtani, hogy aztán mással helyettesítse azokat."[20] Ezek helyett az erkölcsfilozófia liberális megközelítése egyfajta „számítástechnikát" tükröz.[21] Martin Buber teológus fogalmazott így, aki elveti a transzcendentális módon felállított egyetemes elveket, amelyek „összekapcsolják a létükben egymástól idegen polgárokat anélkül, hogy közös létezőt hoznának létre vagy támogatnának".[22]

Ilyen például a blairi elveket tükröző 2010-es egyenlőségi törvény. A törvény kimondja, hogy az egyén vonatkozásában jogi értelemben „védett tulajdonságai" a legszembetűnőbbek. A hátrányos megkülönböztetés felszámolására irányuló nemes törekvés érdekében a születési és társadalmi

20 Deneen 2018: 66.
21 Buber 2013: 31.
22 Buber 2013: 31.

nemi és a faji hovatartozás piedesztálra emelésével az ilyen tulajdonságokat a portékák szintjére silányították. A versengő jogok és kötelezettségek területe ugyanakkor túlnő a bürokrácián: nem elvont vagy politikai, hanem társadalmi kérdés, és az erény, nem pedig a jog függvénye. Íme a liberális rend rendezetlensége, amelyre véleményem szerint a konzervativizmus kínálhat korrekciót! Ennek mikéntjét Rieff világítja meg számunkra.

A felvilágosodáson túl Rieff megfigyelése szerint létezik „terápiás kultúra." Ez a legújabb kor természetes fejlődésének eredménye, amikor már nem következik a racionalitásból, hogy az egyének a kulturális normákhoz való igazodás érdekében igába hajtsák saját vágyaikat.[23] Rieff szerint a terápiás kultúra emberének archetípusa „arctalan" – mint akit képtelen megmozgatni az a hűség, becsület vagy kötelezettség, amelyet kulturálisan megerősített társulások, például családok és közösségek táplálnak.[24] A terápiás kultúra antikultúra, és ez alkotja a terápiás embert:

> „[A] jó és rossz régi fortélyain túl, [...] olyan technikákra specializálódnak, amelyeket terápiásnak nevezünk, és amelyek nem szólnak másról, mint a jóllét manipulálható érzetéről. Ez korunk vallástalansága és mestertudománya."[25]

Rieff nehezményezi, hogy míg az olyan kulturális nyomások, mint „a visszahúzódás, a titkolózás, önmagunk elrejtése", „egykor a civilizált viselkedés aspektusait jelentették", most szentségtörő háborúban állnak az istenített énnel (a dologiasított egyénnel). *Sociology and the Sacred (A szociológia és a szent)* című munkájában Antonius Zondervan kifejti, hogy „az ösztönökbe mint az én igazi magjába vetett szent hit vakká teszi a modern embert a tekintély kultúrában betöltött központi szerepe iránt".[26]

Mindebből világossá válik, hogy Rieff számára miért jelent a modernitás és antikultúrája tekintélyválságot. Az erényeket belénk véső intézményeket az erkölcsi érték illegitim hordozóinak kell tekinteni. A konzervatívok az idők során kételkedtek az ilyen forradalmi ösztönök gyakorlati bölcsességében.

23 Rieff 1987.
24 Rieff 1987: 13.
25 Rieff 1987: 13.
26 Zondervan 2005: 122.

Edmund Burke szerint a francia forradalmárok „a metafizikai absztrakció meztelenségével és magányával" tagadták az „emberi aggodalmakat".[27]

Természetesen nem meglepő, hogy valamifajta szent megalapozás nélkül a kulturális normáknak elutasítás vagy felbomlasztás jut osztályrészül. Rieff szerint azonban sokkal többről van szó, mint a valóság vallásos visszatükrözéséről. A teológus Carl Trueman *The Rise and Triumph of the Modern Self (A mondern én felemelkedése és diadala)* című könyvében kijelenti:

> „Éles ellentétben az első és a második világokkal, a harmadik világok kultúrájuk, társadalmi berendezkedésük és erkölcsi követelményeik gyökereit semmi olyasmire nem vezetik vissza, ami szent. Indoklást kell adniuk, de ezt nem tehetik semmiféle szentre vagy transzcendensre alapozva. Ehelyett saját magukban kell igazolást keresniük. E megközelítés instabilitása magától értetődő."[28]

Rieff szerint a szent rendet nem lehet mesterségesen létrehozni a harmadik világban. Helyettesítője – az eldologiasított egyén – hamis transzcendencia, amely importált, nem pedig belülről fakad. Ezen az alapon a liberalizmus antikultúrája nem képes civilizált magatartást parancsolni, csak rendezetlenséget. Kudarcot vall, mert egységesítő metafizikai elméleten alapul, amely egyáltalán nincs hatással a valóság bennünket körülvevő körülményeire.

FREUD GONDOLATAI A HIT TÜKRÉBEN

Hogyan lehetséges jelen korunkban visszaállítani a civilizált magatartást? Rieff vélekedése szerint a válasz abban rejlik, hogy az antikultúra helyén vissza kell állítani a kultúrát, méghozzá a szent rend restaurációján keresztül. Amint a fentiekből kiderül, ez csak metafizikai úton lehetséges. Rieff *The Triumph of the Therapeutic (A terápia diadala)* című könyvének alcíme *A hit Freud gondolatainak tükrében.*[29] Ebben a könyvben Rieff a freudi pszicho-

[27] Burke 1790: 7.
[28] Trueman 2020.
[29] Rieff 1987.

analízisre támaszkodva úgy érvel, hogy a transzcendens nyomait fedezhetjük fel abban az emberi hajlamban, amely miatt lemondunk egyéni vágyainkról a kulturális stabilitás érdekében. Több mint fél évszázad telt el a könyv megjelenése óta, és a népszámlálási adatok szerint egyre több az olyan nyugati ember, akinek nincs semmilyen vallási meggyőződése. Mindezek alapján Freud talán segíthet nekünk abban, hogy a hit valamiféle ösztönét a közjó vagy legalábbis a rend felé irányítsuk.

Rieff Stevens iránti érdeklődése Freud iránti érdeklődését tükrözi. Egy alkalommal meg is jegyzi, hogy előbbi utóbbi „költői változata".[30] Akárcsak Stevens sajátos koherenciájának világában, a freudi elméletben is a kialakuló rend vagy – nem feltétlenül vallásos („püspökök könyvei") – tekintély eleve jelen van.[31]

Freud pszichoanalízise megvilágította az újkorban kezdődött csatát, amelyben az egyéni vágy folytatja küzdelmét a tágabb kultúrával. Az újkor impulzusának az egyén felszabadítása végett le kell bontania a tekintély azon fojtogató kulturális kódjait, amelyek az egyéni vágyakról való lemondást követelik meg. Freud azonban úgy vélte, hogy minden ember „féktelen kielégülése" összeegyeztethetetlen a működő és rugalmas társadalommal.[32] A Freud által leírtak jelentős hasonlóságot mutatnak Rieff terápiás kultúrájával:

> „Minden vágy féktelen kielégítése az élet legcsábítóbb vezérelveként az előtérbe tör, azonban magában hordozza azt az elkerülhetetlen választást, amely az élvezetet részesíti előnyben az óvatossággal szemben, és rövid engedékenységet követően önmagát bünteti meg."[33]

Kulturális normák vagy szokások alkalmazása híján, azon az alapon, hogy az egyén autonómiája a legitim társadalmi rend egyetlen mércéje, nem javasolhatjuk például, hogy a szexualitás gyakorlatát olyan feltételek szabályozzák, mint a házasság. *Why Liberalism Failed (Miért vallott kudarcot a liberalizmus?)* című könyvében Deneen a következőképpen vélekedett a házasságról:

30 Zondervan 2005: 125.
31 Stevens 1955.
32 Freud 1994: 12.
33 Freud 1994: 12.

„Ezek a megállapodások részben azért léteznek, hogy csökkentsék a szexuális élet változékonyságát és kockázatait, megőrizve annak energiáját, szépségét és örömeit; hogy megőrizzék és tisztázzák a hatalmát, és így ne csak férj és feleség csatlakozzon egymáshoz, hanem a szülők a gyerekekhez, a családok a közösséghez, a közösség a természethez; és hogy lehetőség szerint biztosítsák, hogy a szexualitás örökösei, amint nagykorúvá válnak, méltók is legyenek rá."[34]

Deneen indoklása a szexualitás szabályozására – a kulturális reziliencia érdekében – nem fogadható el a harmadik világ kultúráiban. A liberális antikultúra sem képes azonban alternatív imperatívuszt nyújtani a szexualitás megfelelő szabályozására. Sokra tartják az olyan mechanizmusokat, mint például a beleegyezés, de ez egyrészt gyenge biztosíték a szexuális kizsákmányolás ellen, másrészt nagyon szűk feltétel, ha azt kell meghatározni, hogy milyen a „jó" szex.

Zondervan kifejti, hogy Freud pszichoanalízisének hatása miként jelenik meg Rieff kultúraelméletében. Freud számára nyilvánvalóan nem opció az a széles körű szexuális káosz, amely akkor következne be, ha az emberek minden adandó alkalommal engednének testi vágyaiknak. Ez már önmagában jó érv arra, hogy az egyének alkalmazkodjanak a konzervatívabb kulturális normákhoz.

Ebben a vonatkozásban – eltekintve egyes tényeknek ellentmondó forgatókönyvektől – a valóságban soha nem teljesül az az elmélet vagy magyarázat, amely arra igyekszik választ találni, hogy miért, milyen tekintély vagy kinek a terve alapján kell az egyéneknek lemondaniuk vágyaikról; csak a káosz van. Akárcsak Stevens versében, a koherens rend jelenléte nyilvánvaló, de az egység sajátossága soha nem oldódik fel; a valóság soha nem lesz azonos az elmélettel. Az újkor tekintélyválsága Freud számára elkerülhetetlenné teszi annak kérdését, hogy a valóságot tekintélyszabályok irányítják.

Rieff a „szent" jelzővel látja el a rendet. Hogy kiigazíthassuk a liberalizmust, és kezeljük hibáit, újra kell alakítanunk társadalmi rendünk metafizikai alapjait. Annak, hogy az újkor felfedezte a természet törvényeit, nem feltétlenül

[34] Deneen 2018: 79.

kellett volna világi naturalizmushoz vezetnie; a tudomány fejlődésével a természetnek nem kellett volna felemésztenie az isteni kegyelmet. A természeti világ az a közeg, ahol a valódi transzcendencia tetten érhető, nem csupán valami profán, amelyet a felvilágosodás összezsugorított, megrontott vagy eldologiasított.

Fiona Ellis „teista naturalizmus" elmélete kifejti, hogy a természetfeletti „nem kísérteties felépítmény, amely az önmagában is teljes természethez tartozik vagy hozzáadódik. Inkább olyan minőség vagy dimenzió, amely gazdagítja vagy tökéletesíti a természeti világot."[35] A természeti világ ilyen leírása Rieff gondolataihoz hasonló, ahol a természetes és a természetfeletti elkülönül, mégis összefonódik. Valójában a természet természetes módon természetfeletti; teljes mértékben rá van utalva a természetfelettire, „amely nélkül a világ megszűnne létezni, és amely nélkül mi is megszűnnénk emberinek lenni".[36] Ebből kifolyólag nincs szükség arra, hogy mesterségesen hozzunk létre valamely tekintélyt – mint amilyen az eldologiasított egyén –, amely rendezetlenné teszi a valóságot. Ehelyett az egyénnek el kell fogadnia teremtett állapotát, és valamiféle összhangra kell törekednie a transzcendens célokkal.

A SZÖVETSÉG RENDJE FELÉ

Rieff kultúraelmélete szerint a kultúra a szent rend átírása (transzliteráció). Rieff saját szavaival a kultúra feladata „az egyébként láthatatlan szent rendek látható modalitásaikba való átírása".[37] Ebben az esetben az egyéni vágy visszaszorítására irányuló nyomás nem a kultúrából ered, hanem egy szent, tekintélyes parancs kulturális fordítása (transzláció). Zondervan gondolatai e tekintetben rendkívül hasznosnak bizonyulnak. Az „átír" ige Rieff értelmezésében a szentség jeleinek a társadalmi rend új nyelvére történő lefordítása.

> „A fordítás mindig értelmezés, mert lehetetlen az egyik szemantikai mező jeleit közvetlenül átvinni a másikba [...] A »legközelebbi megfelelő jelek«

[35] McPherson 2020: 158.
[36] McPherson 2020: 158.
[37] Zondervan 2005: 127.

megtalálásának gondolata a szent nyelve a társadalmi rend nyelvévé való átalakulásának igen összetett jellegére utal."[38]

Ismét láthatjuk, hogy a valóság és az elmélet, a szent és a profán sohasem találkozik, jól látszik továbbá a kettő közötti ontológiai különbség iránt tanúsított tisztelet. Mégis, Rieff szerint a kettő „elválaszthatatlan", mert a szent konkrét dolog, bennünket körülvevő valósága a természetben, leglátványosabban a kulturális kódban érzékelhető.[39] Azok a szokások és rituálék, amelyeket a kultúra felvesz, a társadalmi rendben jelen lévő szakrális rendet képviselik, amely az elmélet és a valóság közötti különös távolságból emelkedik ki.

Határozott véleménye ellenére, miszerint a kultúráknak fennmaradásuk érdekében fel kell ismerniük a szent rendet, Rieff – meglehetős hiányérzetet keltő módon – nem írja elő, hogy mely szent rendet melyik kultúrának kellene felismernie.

Ezen a ponton Alasdair MacIntyre segíthet nekünk elképzelni a rieffi társadalmi rendet, amely nagyon hasonlít a konzervativizmusra. Rieffhez hasonlóan MacIntyre is elutasítja a felvilágosult gondolkodók által kidolgozott elvont törvények előírását. Ehelyett azt állítja, hogy létezik olyasvalami, ami a természeti törvényhez hasonló: „azok az előírások, amelyeket Isten az értelmen keresztül nyilvánított ki, és amelyeknek betartása híján az emberi lények nem képesek elérni a közjót."[40]

MacIntyre különösen deduktív érvelése miatt releváns Rieff kultúraelmélete kapcsán. MacIntyre egyszerűen amellett érvel, hogy a modern metafizika – nevezetesen a liberalizmus – által ihletett társadalmi rend nem állja meg a helyét, ha figyelembe vesszük, hogy az „egyszerű embernek" mindennapi életében milyen tevékenységeket kell vállalnia, mint például a családról való gondoskodás, az új készségek elsajátítása, illetve a politikai közösség helyi formáiban való részvétel.[41] Ezek a közös életet fenntartó tényezők nem élvezik a liberalizmus közvetlen támogatását.

[38] Zondervan 2005: 127.
[39] MacIntyre 1999: 111.
[40] Hauerwas 2007.
[41] Hauerwas 2007.

Ethics and Politics (Etika és politika) című művében MacIntyre kifejti, hogy a természetjog előírásai az egyének közötti racionális kapcsolatokban „előfeltételezettek", ahol a „közjó és – ennélfogva – a természetjog is megkívánja a tréfálkozást, valamint a szórakoztatás színre vitelét és élvezetét".[42] Így folytatja:

> „A gyakorlatok, hagyományok és hasonlók csak azért tudnak úgy működni, mert az emberi lényeknek megvan a célja, amely felé sajátos természetüknél fogva irányulnak. [...] Így aztán rájöttem, hogy anélkül, hogy észrevettem volna, feltételeztem valaminek az igazságát, ami nagyon közel áll a jó fogalmának leírásához."[43]

Más szóval MacIntyre tovább megy Rieffnél. Nem csupán arról van szó, hogy az egyéneknek a kulturális célok végett meg kell felelniük a „gyakorlatoknak, hagyományoknak és hasonlóknak", hanem ezek valójában a természetjog előírásai, sőt, az ember *teloszai*.[44] A társadalmi rendnek és a szakrális rendnek ez az összhangja a szövetség eszméjében talál valamilyen formára: ez olyan szabadon választott önmegtartóztatás, amely felismeri, hogy az egyéneknek szükségszerűen együtt, nem pedig külön-külön kell élniük, és minden felet valamilyen közjó felé terel.

Sir Jonathan Sacks, Nagy-Britannia egykori főrabbija így ír a szerződésekkel szembeállított szövetségekről:

> „A szerződés tranzakció. A szövetség kapcsolat. Más szavakkal: a szerződés érdekekről szól. A szövetség az identitásról. Lényege, hogy a »te« és az »én« egyesülve »mi«-vé lényegül át. Ez az oka annak, hogy a szerződések előnyt hoznak, míg a szövetségek átalakítanak."[45]

A házasság nyilvánvaló példája a szabadon köthető, de kötelező érvényű megállapodásnak, amely mindkét felet, valamint a szélesebb társadalmat

42 Hauerwas 2007.
43 MacIntyre 2013: xi.
44 MacIntyre 2013: xi.
45 Sacks 2020: 63.

szolgálja. Ahhoz, hogy szövetségek alakulhassanak ki – az emberek szabadon dönthessenek arról, hogy valamely kollektív javak iránti vágyukat illetően önmegtartóztatást gyakorolnak –, először kapcsolatban kell lenni; szembenézni más emberekkel.

Emmanuel Levinas zsidó értelmiségi gondolkodó megjegyzi, hogy a szemtől szembeni találkozás előmozdítja az erényes magatartást, mivel a másik „szemében tükröződő védtelenség" és „arcára írt szegénység" arra indítja az embereket, hogy felismerjék a nagylelkűség és az együttérzés kötelességét.[46] Levinas bibliai narratívát használ az egymással kapcsolatba lépő és kapcsolódó emberi „én"-ek „előtörténetének" bemutatására.[47] Isten a következő kérdést szegezi Káinnak, miután ő meggyilkolta testvérét, Ábelt: „Hol van Ábel, a testvéred?" Válaszul Káin megkérdezi: „Talán őrzője vagyok testvéremnek?"[48] Isten nem válaszol, arra utalva, hogy az ember valóban most és mindig testvérőrző. Káin ezt nem ismeri fel, ezért képtelen megtapasztalni önmaga valódi, testvérőrzői énjét. Káin kudarcot vallott az önmegtartóztatás szabad választásában, elhagyta a szent rendet, illetve MacIntyre kifejezésével a természeti törvényt, amely elrendeli, hogy szövetséget kell kötnünk azokkal, akikkel szembenézünk, hogy megfeleljünk *teloszunknak* és a közjónak.

Alapvetően más emberekkel kell szembenéznünk azokban a küszöbön álló társulásokban, amelyek az egyén fölé emelkednek: a családokban, a közösségekben és a nemzetben. Ezek a társulások szövetségesek, mivel megteremtik a feltételeket a szabadon választott önmegtartóztatáshoz és az erényhez.

Freud értelmezésében nem létezik más értelmes válasz az ilyen társulásokba való beleszületés *nem választott* valóságára; az ilyen társulások kulturális normáinak való megfelelés megtagadása „rövid engedékenység után"[49] büntetést von maga után. Az emberi pszichében elterjedt elfojtás egyszerűen a viselkedésünket szabályozó szent rend kultúrába átírt megtapasztalása. Valójában tehát korántsem megoldandó probléma.

46 Levinas 1996: 12.
47 Levinas 1996. 117.
48 Ter 4,9.
49 Freud 1994: 12.

A jó hír, hogy szinte lehetetlen az „egyszerű ember" számára az olyan élet, amely tehermentesen, kapcsolódás nélkül, a mások tekintetétől és a velük szembeni kötelezettségeinktől hermetikusan elzárva élhető.[50] Mások felismerése a bennünket körülvevő társulásokban arra készteti az embert, hogy feláldozza azokat a határtalan lehetőségeket, amelyeket az absztrakt szabadság kínál, és amelyek végső soron a másokkal szembeni uralom és pusztítás vágyában állnak. Ez a liberalizmus vége. Az erős kulturális feltételeknek kitett egyének utasításokat kapnak arra vonatkozóan, hogy mit kezdjenek a szabadsággal, hogyan használják azt, és hogyan ne éljenek vissza vele. Ez a valódi és hiteles transzcendens nyoma a természetben. Mindennek eredménye egy konkrétabb szabadság, a másokkal közösségben élt, békés élet.

Milyen politikát tart követendőnek jelen tanulmány? Rieff szerint a stabil kulturális kódok szükségtelenné teszik a politikai erőt: „A kultúra a harcnak az a formája, amely az első puskalövés előtt zajlik."[51] Ebben az értelemben a politikusoknak a tekintélynek a politikát megelőzően létrejött forrásaira kell tekinteniük ahelyett, hogy olyan új rezsimeket igyekeznének érvényre juttatni, amelyek rendezetlenné teszik a szövetségi kapcsolatokban fellelhető rendet. Simone Weil is ezt a meggyőződést vallotta, megjegyezve, hogy „[a]z állam rideg aggály, amely nem inspirálhat szeretetet, hanem maga megöl, elnyom mindent, amit szeretni lehetne; így az ember kénytelen az államot szeretni, mert nem marad semmi más".[52]

KÖVETKEZTETÉSEK

Az antikultúra szentségtörő, mert átírja a transzcendens igazságot; azt, hogy az egyén teleologikus módon terelődik valami nagyobb rend felé, amelynek oltárán fel kell áldoznia vágyainak kielégítését. Szükségünk van a szövetség rendjére, arra a régi-új metafizikára, amelyben a természeti és a természetfeletti, az elmélet és a valóság, a szent és a profán kölcsönösen megerősíti a

[50] Hauerwas 2007.
[51] Zondervan 2005: 126.
[52] Weil 2020: 111.

helyes emberi létezést. A varázs visszaszerzésével a kultúra képes visszaállítani valamennyit a vezérlő tekintélyből. Az olyanok konzervativizmusa, mint Burke, Benjamin Disraeli és Roger Scruton, képes fenntartani a szövetség rendjét, javasolva, hogy azon kódok szerint éljük az életünket, amelyek az univerzum szent rendjét a testvérőrzői léten és az egyszerű ember egyéb hasonló, mindennapi tevékenységein keresztül szolgálják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ADORNO, Theodor (1973): *Negative Dialectics.* London: Routledge & Kegan Paul.

BARFIELD, Owen (1988): *Saving Appearances.* Middletown, CT: Wesleyan University Press.

BUBER, Martin (2013): *I and Thou.* London – New Delhi – New York – Sydney: Bloomsbury.

BURKE, Edmund (1790): *Reflections on the Revolution in France.* London: Dodsley.

DENEEN, Patrick (2018): *Why Liberalism Failed.* New Haven, CT – London: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300223446.001.0001

FREUD, Sigmund (1994): *Civilization and Its Discontents.* Mineola, NY: Dover.

From Max Weber. Essays in Sociology (2009). London – New York: Routledge.

HAUERWAS, Stanley (2007): The Virtues of Alasdair MacIntyre. *First Things,* 2007. október 1. Online: www.firstthings.com/article/2007/10/the-virtues-of-alasdair-macintyre

JANIAK, Andrew (2021) [2006]: Newton's Philosophy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy,* 2021. július 14. Online: https://plato.stanford.edu/entries/newton-philosophy

KIM, Sung Ho (2022) [2007]: Max Weber. *Stanford Encyclopedia of Philosophy,* 2021. szeptember 21. Online: https://plato.stanford.edu/entries/weber

LEVINAS, Emmanuel (1996): *Basic Philosophical Writings.* Bloomington, IN – Indianapolis, IN: Indiana University Press.

MACINTYRE, Alasdair (1999): *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues.* Chicago – La Salle, IL: Open Court.

MACINTYRE, Alasdair (2013): *After Virtue. A Study in Moral Theory.* London – New Delhi – New York – Sydney: Bloomsbury.

MCPHERSON, David (2020): *Virtue and Meaning. A Neo-Aristotelian Perspective.* Cambridge: Cambridge University Press. Online: https://doi.org/10.1017/9781108775151

RIEFF, Philip (1987): *The Triumph of the Therapeutic. Uses of Faith after Freud.* Chicago: University of Chicago Press.

RIEFF, Philip (2006): *My Life among the Deathworks. Illustrations of the Aesthetics of Authority.* Charlottesville, VA – London: University of Virginia Press.

RIEFF, Philip (2007): *The Crisis of the Officer Class. The Decline of the Tragic Sensibility.* Charlottesville, VA – London: University of Virginia Press.

SACKS, Jonathan (2020): *Morality. Restoring the Common Good in Divided Times.* London: John Murray Press.

STEVENS, Wallace (1955): *Connoisseur of Chaos. The Collected Poems of Wallace Stevens.* New York: Knopf.

TRUEMAN, Carl R. (2020): *The Rise and Triumph of the Modern Self. Cultural Amnesia, Expressive Individualism, and the Road to Sexual Revolution.* Wheaton, IL: Crossway.

WEIL, Simone (2020): *The Need for Roots. Prelude to a Declaration of Duties Towards Mankind.* London: Routledge. Online: https://doi.org/10.4324/9781315660622

ZONDERVAN, Antonius A. W. (2005): *Sociology and the Sacred.* Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press.

Hörcher Ferenc

ANGLOFIL GONDOLKODÁS KÖZÉP-EURÓPÁBAN: SZEMÉLYES ÉS TÖRTÉNETI VISSZAEMLÉKEZÉSEK

A BRIT KONZERVATIVIZMUS EGYETEMESSÉ VÁLÁSA: AZ ANGLOFIL GONDOLKODÁS KÖZÉP-EURÓPAI SZEMSZÖGBŐL

Az anglofil – akárcsak az anglofób – gondolkodás egész Európában jelen van. Ez a mozgalom azóta terjed Európa-szerte, mióta Voltaire a felvilágosodás fénykorában, illetve még korábban hangot adott az angolok iránt érzett csodálatának. Az anglofília nem csupán értelmiségiek körében dívó divathóbort. A jelenség futótűzként terjedt a társadalomban, hatást gyakorolva a társadalmi spektrum szinte minden szegmensére. A jelenség mögött megbúvó egyetlen kiváltó okra rámutatni nehéz lenne. Az ugyanakkor elmondható, hogy az anglofíliát kontinensszerte tápláló egyik legfontosabb tényező a brit konzervativizmus. Nagy-Britannia szigetországként a társadalmi szokások fejlődésének sajátos, a kontinens országaitól eltérő útját járta be. Emiatt Anglia – ahogyan az anglofíliáról szóló diskurzusban az országot nevezik – Európa szemszögéből nézve mindig kissé másnak, idioszinkratikusnak és némiképp furcsának hatott, és még messzebbről szemlélve az idegenség érzete csak fokozódik. Ez a jelenség az ország egyértelmű hagyománytiszteletéből fakad: nem követi a kontinensen aktuálisan dívó trendeket. Angliát mássága a többi ország lakóinak szemében mintegy alternatívát kínál saját, gyakran nehéz helyzetükre. Ez az alternatíva a 18. században a francia felvilágosodás képviselői számára az abszolút uralom és a párizsi feslett erkölcsök,

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_12 • ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8390-0116

míg a világ többi része számára a napóleoni birodalmi álmok ellenében jelent meg. A németek számára az anglofília az alulkormányzott birodalmat, Weimart, később pedig Bismarck, illetve Hitler autoriter berendezkedését ellensúlyozó alternatívát képviselt. De mit jelentett Anglia a vasfüggönyön túl élő emberek számára?

Jelen fejezet erre a kérdésre igyekszik részben szubjektív, részben objektív választ adni. Szerzőjeként egyfajta éntörténetként összegyűjtök néhány e jelenséggel kapcsolatos élményt saját életemből, mind a vasfüggöny lebontását megelőző, mind az azt követő időszakból. Ehhez a nézőpont kiemelése végett az egyes szám első személyű történetvezetést választottam. Ezután léptéket váltva, rekonstruktív narratíva alkalmazásával felvázolom a magyar anglofil gondolkodás eszmetörténetét a nagy francia forradalom időszakától kezdődően.

A történet tanulsága nem csupán annak megállapításában áll majd, hogy – a Magna Charta és annak magyar párhuzama, az Aranybulla időszakától kezdve – mennyi hasonlóság és mennyi különbség van a brit és a magyar alkotmányjogi hagyomány között.[1] Bár mindig is voltak olyanok, akik meggyőzőnek és jelentőségteljesnek találták e párhuzamot, a jogtörténészek a mai napig inkább tagadják ezt a feltételezést.[2] A tényleges történelmi egybeeséseket illetően természetesen igazuk van, azonban a két kultúra szigorúan tagolt osztálystruktúrája mégiscsak emlékeztet egymásra. Jelen tanulmány ugyanakkor amellett érvel, hogy az anglofília által festett idealizált kép mind a gyakorlati politikai orientáció, mind a politikai filozófia szempontjából erőteljes üzenetet hordoz, és mindkettőre érdemes reflektálni. Mindazonáltal ezen üzeneteket meglehetősen nehéz lefordítani a hétköznapi logika nyelvére. Viszont azt látjuk, hogy ezeket az üzeneteket nagy hatékonysággal fordítják le a maguk nyelvére azok, akik kevésbé reflektált módon, egyszerűen az életmódbeli minták követésében vélik megtalálni az anglofília értelmét.

Elöljáróban még egy megjegyzést érdemes tenni. Az anglofiliának nem csupán egyetlen dimenzója van. Kulturális manifesztációja nem hasonlítható össze politikai aspektusaival. Ha valaki szereti Jane Austent vagy a Beatlest, még nem feltétlenül rajong Margaret Thatcher politikájáért vagy az

1 Grosschmid 1928.

2 Az ilyen gondolkodókra lásd például Concha 1880: 33–44.

alkotmányos monarchiáért. E két vetület ugyanakkor nem is teljes mértékben független egymástól. Ennek oka, hogy a kultúra – meglepő módon – hatást gyakorol a politikára abban az értelemben, hogy aki a divatot és a trendeket irányítani képes a kultúrában, az közvetlen befolyást gyakorolhat a politikára és a társadalmi kérdésekre is. Egyértelműen ez az oka annak, hogy az úgynevezett „puha hatalom" *(soft power)* eszközével való politizálás a 21. század geopolitikai versenyének kulcsfontosságú területévé lépett elő.

Végül hozzá kell tennünk, hogy korunk Nagy-Britanniája egyes vélemények szerint olyan folyamaton megy keresztül, amelynek eredményeképp fokozatosan elveszíti a világ többi országától világosan elkülönülő, sajátos karakterét – legalábbis ezt sugallja Roger Scruton *England: An Elegy (Anglia, egy eltűnő ideál)* című munkája.[3] Ha ez valóban így van, akkor az anglofil gondolkodás képviselői talán az utolsó pillanatait élik annak a korszaknak, amikor még valóban létezik az a sajátos kultúra, amelynek csodálattal adózhatnak. Később is létezhet még az emlékek és ábrándok világában, nem létező utópisztikus vízióként, vagy egyszerűen történelmi visszatekintésként, míg a többi néma csend.

AZ ANGLOFÍLIA MINT CSALÁDI ÖRÖKSÉG

Az anglofil gondolkodás családi örökségem része. Mérnök édesapám a budai II. Rákóczi Ferenc Gimnázium elődjében (ő Rákócziánumként emlegette) töltötte középiskolás éveit, itt kezdett angolul tanulni, tanára a híres Országh László volt. Jómagam ezt a nevet az angol–magyar szótár borítójáról ismertem, amelyet az 1970-es és 1980-as években minden angolul tanuló, vagy az angollal hivatásként foglalkozó oly jól ismert – ebben az időben ugyanis természetesen nem léteztek még online szótárak. Országh László ezenkívül szerzőként vagy társszerzőként számos, a magyar középiskolai angoltanításban használt nyelvkönyvet is jegyzett. Egyetemi oktatói munkáját az Eötvös Collegiumban, valamint a budapesti bölcsészkar angol irodalomtörténeti tanszékén magántanárként, majd Debrecen – a „kálvinista Róma" – egyetemén az angol

[3] Scruton 2001.

nyelv és irodalom tanszék vezetőjeként folytatta. Később első magyarként az angol nyelv és kultúra terjesztésében vállalt szerepéért megkapta a brit birodalmi lovagrend tiszteletbeli parancsnoka (C. B. E.) címet.

Országh tanítványaira nagy hatást tehetett, mert személye újra és újra előkerült édesapám emlékeiből. Megtudtam tőle, hogy a kommunista hatalomátvételt követően Országh elvesztette az Eötvös Collegiumban – az ország legtekintélyesebb, az egyetemi élet krémjét tömörítő felsőoktatási szakkollégiumában – betöltött állását, ráadásul egyik volt tanítványa, édesapám évfolyamtársa fel is jelentette a hatóságoknál. Számomra mindebből nyilvánvalóan következett, hogy az angol kultúra iránti vonzalomként meghatározott anglofília a kommunistaellenes érzület egy formáját képviselte.

Országhnak köszönhetően édesapámra is nagy hatást gyakorolt az angolszász világ. Ha második világháborús emlékei kerültek szóba, minden alkalommal megemlítette, hogy a háború idején a BBC rádióadását hallgatták, mert az igazat akarták tudni a háború állásáról. Amikor a szovjet csapatok előrenyomulása idején a Műszaki Egyetemen tanuló egyetemisták vezetőikkel együtt elhagyták az országot, Németországban kerestek menedéket, ahol sikeresen folyamodtak menekültstátuszért az amerikai hatóságoknál. Édesapám azt remélte, így megmenekülhet attól, hogy a Szovjetunióba hurcolják kényszermunkára (amit idehaza „málenkij robot" elnevezéssel csúfoltak).[4] Ezek az emlékek számomra gyermekként arról tanúskodtak, hogy Nagy-Britanniában (és az Egyesült Államokban) sokkal inkább meg lehet bízni, mint a bennünket akkor körülvevő hatalmakban: a németekben vagy a szovjetekben. Ezeket az információkat megerősítette mindaz, amit anyai nagyanyám életéből fel tudok idézni. Velünk élt, alkalmi varrónői munkákat vállalva egészítette ki nyugdíját. Bár amint később megtudtam, nagyanyám a két világháború közti időszakban férjével, nagyapámmal együtt a revizionista és szélsőjobboldali mozgalmakat támogatta, amikor gyermekkoromban, az 1970-es években figyeltem őt, ahogyan az asztali lámpa fénye mellett varr, rádiója, amelynek fénye zölden világított a sötétségben, mindig ugyanazt a két szignált recsegte: „Ez itt Amerika hangja Washingtonból" vagy „A Szabad Európa Rádió adását hallják". Szüleinek három fia és

[4] Ennek kapcsán lásd Pásztor–Fekete–Szalóky 2020.

rajta kívül két további lánya született. A fiúk mind eltávoztak az országból 1945 után, és nagyanyám – amikor már lehetőség volt rá – meghívást kapott egyik fiútestvérétől, akit így meglátogathatott az egyesült államokbeli Connecticutban. Sok-sok ajándékkal tért haza, és rendszeresen kaptunk postán is csomagokat a messzi Amerikában élő nagy-nagybátyáimtól.

A KÖZÉPOSZTÁLY ANGLOFÍLIÁJA KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Édesapámnak és édesanyámnak más-más oka volt arra, hogy bizalommal tekintsen az angolszász világ felé. Édesapám családja – a Hörcher család – Svájcból származott, és Ausztrián keresztül érkezett Magyarországra kőművesként, saját építőipari vállalkozással. Viszonylag szépen jövedelmező vállalkozásuknak köszönhetően – nagyapám korai halálát követően – fel tudtak húzni egy háromemeletes családi házat a Rózsadombon, Budapest akkor beépülő elegáns és divatos lakóövezetében. Németajkúnak születettek lévén legitimista érzületűek voltak, azaz a Habsburg trónörökös magyar trónigényét támogatták. Nagyapám még édesapám tizenéves korában meghalt, a vállalkozás pedig végül, a háború után áldozatul esett a kommunista államosítási hullámnak. Édesapám tanulmányai és háborús tapasztalatai miatt is az angolszász politikai tradíció iránt érzett szimpátiát, az MIT-t emlegette a világ legjelentősebb felsőoktatási intézményeként.

Édesanyám családja magyar származású volt. A két világháború között Miskolcon éltek. Dédapám volt a helyi fürdő igazgatója és a történelmi társaság elnöke, ezenkívül lelkes amatőr fotográfusként és a helyi önkéntes tűzoltó egylet tagjaként is ismert volt a városban. Három lányukat és három fiukat a kemény munka szellemében nevelte, ugyanakkor a tisztes, kultúrában gazdag életvitelt is szerette volna számukra biztosítani. Ideálként tekintett a nagypolgári életmódra, amely bizonyos tekintetben a kisbirtokos nemesség mindennapjaira emlékeztetett. Evangélikus eszményképét a kemény munka és az úriemberként való viselkedés testesítette meg. Nagyanyám szavajárása volt: „Egy *úrigyerek* sosem tenne ilyet!" Bár nagyanyám úriembereszménye nyilván mást jelentett, mint amit Angliában értenek e szó alatt, ugyanakkor a kötelességet előtérbe helyező protestáns gondolkodása nem is állt olyan

távol az angol középosztály viktoriánus ideáljától. Mindkét kultúra történelmi középosztálya számára mintát adott az, amit „úri modornak" tekintettek. Fontos megjegyezni, hogy a keresztény középosztály „világnézete" Magyarországon – kimondva-kimondatlanul – gyakran összekapcsolódott a kor közbeszédére is jellemző antiszemitizmussal. Ám a háború közeledtével a németbarátság szemben állt az anglofília vagy a frankofónia tájékozódási irányával. Míg Magyarországon az anglofil tradíciót hagyományosan az arisztokrácia képviselte, a két világháború közötti időszaktól kezdve a középosztály mentalitását és önképét is jelentős mértékben tudta befolyásolni. A magyar középosztály sok tagja számára természetesen a társadalmi felemelkedést a nemesség értékrendjének átvétele ígérte. A 19. századi regények mindkét országban bőven kínálnak anyagot a nemesség/arisztokrácia társadalmi státusza és a középosztály kulturális preferenciáinak találkozására. Mindaz, ami Jane Austentől George Ellioton át Henry Jamesig számos angol író regényeiben tükröződik, megtalálható a magyar irodalomban is Eötvös József, Kemény Zsigmond, Jókai Mór vagy Mikszáth Kálmán műveiben. A viktoriánus erkölcsök vonzották a magyar dzsentriréteget, amely kifejezést Magyarországon az angol *gentry* szó jelentésétől némileg eltérően, a – szó eredeti értelmében vett – középosztályba beilleszkedő köznemesség megjelölésére használták, amely igyekezett megőrizni társadalmi presztízsét és státuszát, bár birtokát és vele vagyonát is elveszítette. Noha a dzsentrik jelentős pozíciókat töltöttek be az állami közigazgatásban, nem minden esetben kerültek ki győztesen a hagyományos városi polgársággal, illetve a feltörekvő új polgári réteggel folytatott presztízsharcból, ami viszont táptalajt biztosított a magyarországi antiszemitizmus számára. A sikeresen feltörekvő középosztályt a vesztes nemesi rétegek antiszemita érvekkel támadták. Bár ez a vád a két világháború előtt az anglofília híveivel kapcsolatban is elhangzott, mint említettem, a második világháború idején az anglofília már sokszor németellenességként manifesztálódott, akár a korábbi elit, akár a középosztály köreiben. A kommunista hatalomátvételt követően a dzsentriket első számú közellenséggé nyilvánították, és többfrontos támadást indítottak a középosztály mentalitása ellen is. Az antiszemitizmus vádja itt is előkerült, de az anglofília is vörös posztó volt az új hatalom számára. Az angol kultúra iránti szimpátiát és az angolszász társadalmi kapcsolatokat az új rendszerrel szemben elkövetett árulásként értékelték. 1956-ban viszont számos fiatal

Nagy-Britanniában vagy az Egyesült Államokban keresett menedéket a forradalom vérbe fojtását követő megtorlás elől.

EGY MAGYAR EGYETEMI HALLGATÓ ANGLOFIL GONDOLKODÁSA A KOMMUNIZMUS ÉVEI ALATT

1987–1988-ban a Soros Alapítvány ösztöndíja jóvoltából egy évet tölthettem Oxfordban. Ez az egy év – amelynek során az egyetem egyik legpatinásabb kollégiumában, az Oriel College-ban lehettem vendéghallgató – meghatározónak bizonyult személyiségem formálódására nézve. Úgy tűnt, a kutatói életmód sajátosságai összhangban állnak személyes habitusommal. Ugyanakkor nem tudtam volna kiaknázni ezt a lehetőséget, ha az angliai évemet nem előzte volna meg az az öt év, amelynek során angol szakosként tanultam először Szegeden, aztán Budapesten. Az angol és magyar nyelv és irodalom szakra annak köszönhetően nyertem felvételt, hogy a gimnáziumi angolórák mellett szüleim magánnyelvórákat is finanszíroztak számomra, továbbá 17 évesen alkalmam nyílt egy nyelvtanfolyamon angol nyelvű környezetben tanulni Londonban. A szüleim nyilvánvalóan nagy hangsúlyt fektettek angol nyelvi ismereteim pallérozására. Mivel az egyetemi képzésben a magyar mellett az angol lett a szakom, szüleim úgy vélték, megalapozták valamely angolszász országba történő „disszidálásomat" is, ahol – reményeik szerint – szabadabb élet várt volna rám.

Az angol kultúra egyetemi éveim során vált elsődleges fontosságúvá számomra. Bár a diplomataszülők gyermekeinek angoltudásával nem kelhettem versenyre, mégis teljesen új világ kapuja tárult fel előttem, amelyet hihetetlenül élveztem, és amely lehetővé tette, hogy a hazámban aktuálisan érvényesülő kommunista uralmon túlra tekintsek. Az ELTE angol tanszékének volt költészettel foglalkozó műhelye, amelynek számos oktatója költőként is tevékenykedett. Ők tárták fel előttem Shakespeare világát (akinek egy külföldi tanulmányút melléktermékeként magyarra fordítottam a szonettjeit) és az angol romantikus költészetet (írtam egy színdarabot is, amelyben Byron, Shelley és Keats találkozik össze Olaszországban). A brit konzervativizmussal Oxfordban ismerkedtem meg, amikor Edmund Burke nevezetes munkáját tanulmányoztam. Angliai tanulmányaim során személyesen is

találkoztam az 1956-os menekültnemzedék képviselőivel, többek között Péter Lászlóval, a Londoni Egyetem Szláv és Kelet-Európai Intézetének történészprofesszorával, Sárközi Mátyással, aki a BBC magyar részlegének munkatársa volt, valamint Czigány Lóránt irodalomtörténésszel. Az Oriel College-ban zajló pezsgő egyetemi élet is lenyűgözött, többek között az egyetemi diákönkormányzat szívének számító, gondosan szervezett Middle Common Room. Számomra ez is fontos része volt az igazi demokratikus politikával való ismerkedésnek, ahogy az is, hogy eljuthattam a brit parlament alsóházi vitaüléseire, és a BBC magyar adása interjút készített velem. Valahányszor felutaztam Londonba, mindig betértem a Szent Pál-székesegyház mögött megbúvó kis jótékonysági könyvesboltba, ahonnan mindenki három ingyen könyvvel térhetett haza, aki felmutatta magyar útlevelét. Az All Souls College-ban személyesen találkoztam Isaiah Berlinnel is, aki – Leszek Kołakowskival együtt – egyfajta példaképpé vált számomra: hogyan lehet kelet-európai menekültből oxfordi tanárrá válni. Az Oxfordban töltött évem után – amelyet valamivel később a King's és a Trinity College, azaz a Cambridge-i Egyetem két talán leggazdagabb kollégiumának közös ösztöndíjasaként eltöltött félév követett – véglegesen elköteleződtem az angol kultúra mellett. Ezek Margaret Thatcher miniszterelnökségének évei voltak, és már nem sok választott el bennünket a vasfüggöny lebontásától, amely Magyarország és a keleti blokk többi országa számára elhozta a kommunista uralom alóli felszabadulást. Amint később kiderült, a Soros Alapítvány ösztöndíjai az új politikai elit felkészítését célozták jövőben betöltendő pozíciókra. Az akkori ösztöndíjasok közül többen váltak aktív politikussá, köztük Orbán Viktor, hazánk jelenlegi miniszterelnöke, aki évfolyamtársunk volt az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, amely a kívülállók számára azokban az években még mindig az elnyomó rendszer ideológiai melegágyának számított. Bár én magam nem lettem politikus, kutatóként sokat foglalkoztam a brit politikai gondolkodással. Az, hogy a kommunista uralom idején középosztálybeli családban nőttem fel Magyarországon, egy életre a kommunizmus ellenségévé tett – édesanyám és édesapám is részt vett az 1956-os forradalomban, így a kommunizmusellenes érzület családi örökségem része. Ugyanakkor saját, az angol életmód terén szerzett személyes tapasztalataim a brit szabadság és a brit mérsékelt konzervativizmus kutatójává és hívévé tettek.

AZ ANGLOFÍLIA MINT A TÖRTÉNELMI LEGITIMÁCIÓ FORRÁSA A RENDSZERVÁLTOZTATÁS UTÁNI MAGYARORSZÁGON

Hogy érzékeltessem, milyen közel kerültem az új korszak politikai műhelyeihez, meg kell említenem, hogy a hozzám legközelebb álló egyetemi tanárok közül kettő is vezető politikusa lett a szabad Magyarország első, jobboldali kereszténydemokrata kormányának. Egyikük az Antall-kormány atlanti orientációjának meghatározó szereplője, Kodolányi Gyula volt, aki az összehasonlító irodalomtudományi tanszék kurzusain volt tanárom. Költő is volt egy személyben, és kiválóan beszélt angolul. Máig emlékszem egy kurzusára, ahol klasszikus magyar költők verseit fordítottuk le számos nyelvre. Apósa Illyés Gyula, a 20. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja volt, nagybátyja pedig a magyar irodalom fénylő csillagaink egyike, Kodolányi János. Később hallottam azokról a vádakról, amelyek szerint a kommunista állambiztonságnak jelentett, bár bizonyítékot sosem láttam rá – igaz, nem is kerestem. Az ügynökváddal sokszor éltek politikai célokból a rendszerváltást követően, egyfajta politikai ütőkártyaként szolgált. Kodolányitól tanultam, hogy bárhol publikálhatom az írásaimat, feltéve, hogy arról írok, amiről valóban írni akarok. Emlékezetem szerint Soros-ösztöndíjamhoz támogatólevelet írt. Tekintettel arra, hogy éveket töltött az Egyesült Államokban, majd meghonosította az amerikanisztika oktatását az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, külügyi államtitkár és főtanácsadó lett Antall József, a rendszerváltás utáni első szabadon választott miniszterelnök kormányában.

Kodolányi saját szerepéről azt vallotta, hogy párhuzamot mutat a *Magyar Szemle* szerkesztőinek két világháború között betöltött szerepével. Az általa szerkesztett *Magyar Szemle* című folyóirat honlapja a következőképpen magyarázza e párhuzamot:

> „1992 novemberében értelmiségiek egy csoportja útjára indította a *Magyar Szemlét*, amely pártfüggetlen havilapként a politika, a gazdaság, a társadalom, a művészetek és a kultúra világából szemezgetett írásai megjelentetésekor. A címválasztás révén tisztelettel kívántak adózni a régi *Magyar*

> *Szemlének*, amely 1944-ben, Magyarország német megszállásakor szűnt meg. Nagynevű szerkesztői – Szekfű Gyula és az irodalomtörténész Eckhardt Sándor – irányítása alatt az egykori *Magyar Szemle* a két világháború közti Magyarország legkiválóbb elméinek kitüntetett fóruma volt, egyaránt teret adva a hírnevet szerzetteknek és az ifjaknak, jobboldaliaknak és baloldaliaknak, a kormány szakértőinek és az ellenzéknek."[5]

A folyóirat küldetésének felidézése a lap újraindítása kapcsán kifejezett utalást tartalmaz „Antall József akkori miniszterelnök aktív támogatására", megemlíti továbbá a *Magyar Szemle* angolszász orientációját, amely „kiemelt figyelmet kíván szentelni Magyarország európai és transzatlanti csatlakozásának". A lap főszerkesztője 1992 és 2017 között Kodolányi Gyula volt, jelen tanulmány szerzője pedig a szerkesztőbizottság tagja lett.

Angolszász orientációjukat megerősítendő a folyóirat alapítói útjára indították a *Magyar Szemle* angol nyelvű párját is, amely a *Hungarian Review* címet viselte. Ez utóbbi első száma 2010-ben jelent meg, abban az évben, amikor a Fidesz első alkalommal kapott emlékezetes kétharmados felhatalmazást az országgyűlési választásokon. Az angol nyelvű folyóirathoz a két világháború közötti időszak *Hungarian Quarterly* című angol nyelvű lapja adta az inspirációt, amelyet 1934-ben Bethlen István, az 1921 és 1931 közötti időszak miniszterelnöke alapított azzal a nem titkolt szándékkal, hogy „az angolszász[6] olvasóközönséget megismertesse a Magyarországhoz és a magyarokhoz kapcsolódó témákkal".[7] A folyóirat szerkesztője a *Magyar Szemlét* és a *Nouvelle Revue de Hongrie*[8] című folyóiratot is sajtó alá rendező Balogh (Blum) József volt, aki irodalmi tehetségéről és remek szervezőképességéről volt ismert. Egy történész a következőképpen mutatta be Balogh Józsefet:

> „A 19. század liberalizmusának intellektuális örökségét és a Horthy-korszak forradalomellenes attitűdjét egyszemélyben megtestesítő Balogh a

5 Gróh 2018.

6 A korszak szóhasználatában az „angolszász" és az „angol anyanyelvű" kifejezés jelentéstartalma megegyezett.

7 Memorandum, 1934. július 3. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, József Balogh Papers: Litterae Originales (Litt. Orig.) Fond I/1525. Idézi: Frank 2003: 70.

8 Frank 1993: 5–13; Demeter 1999: 287–305.

hagyományos értékek őréből vált a német törekvésekkel és nácizmussal szemben álló politikussá."[9]

A kor vezető politikusai közül maga Bethlen volt a legkifejezettebben anglofil szellemű.[10] Ezen anglofília jól körülhatárolható politikai jelentéstartalmára Thomas Sakmyster hívta fel a figyelmet, aki szerint Bethlen „azzal is gondosan ápolta a felelős, mérsékelt államférfi imázsát, hogy gyakorta kifejezésre juttatta az Anglia iránt érzett tiszteletét és csodálatát".[11] Frank Tibor idézi a József főherceghez írt Bethlen-levelet, amelyben a következőket jegyzi meg: „a *Hungarian Quarterly* nem csupán Magyarország és Anglia bemutatását tűzte ki célul, hanem – pillanatnyi és mérsékelt módon – a magyarországi anglofil propaganda terjesztését is magára vállalta."[12] Frank máshol is utal Bethlen anglofil szemléletére: „Amint hasonló társadalmi és politikai háttérrel rendelkező kortársai közül sokan, ő is anglofil elveket vallott." Még maga a kormányzó, Horthy Miklós is tanúbizonyságot tett angolbarátságáról. Frank kiemeli, hogy hatalomra kerülése amerikai támogatás nélkül lehetetlen lett volna: „Ha elfogadjuk Wittke álláspontját, miszerint »Csehszlovákiát 'amerikai gyártmánynak' tekinthetjük«, akkor azt is leszögezhetjük, hogy Horthy altengernagy Magyar Királyságának születése és fennmaradása – majdnem egészen az összeomlásáig – amerikai segítséggel volt csak lehetséges."[13] Ez talán kissé túlzó állítás, tény ugyanakkor, hogy Horthy rendkívül barátságos kapcsolatokat ápolt a tengerentúli nagyhatalommal, és az amerikai sajtóban kifejezetten támogatólag, a magyarországi Habsburg-restauráció alternatívájaként ábrázolták. Frank rámutat továbbá, hogy Horthyt Angliához is szoros szálak fűzték: „Horthy altengernagy mind a brit, mind az amerikai elithez erősen kötődött."[14] Frank szerint Horthy talán valóban brit győzelmet remélve számított Anglia politikai támogatására, mert nagyon tartott a Szovjetuniótól.[15] A későbbi fejlemények tükrében ez a reménye hiábavalónak bizonyult,

9 Frank 1999: 300.

10 Romsics 1995.

11 Sakmyster 1978: 3–16.

12 Frank 2003: 78. Frank Balogh József Almásy Kálmánnak 1938. szeptember 12-én írt levelét idézi. OSZK: Litt. Orig., Fond 1/45/262.

13 Frank 1999.

14 Frank 2018: 176.

15 Frank 2018: 11.

azonban sokat elmond a Horthy és kormánya által elképzelt legjobb forgatókönyvről, ahogyan a magyarországi anglofilizmus végső motivációjáról is. Egyes történészek szerint Bethlen anglo-, illetve frankofil gondolkodása a Bethlen-család erdélyi származásának egyenes következménye. Bethlen a két világháború közötti időszak anglofíliájának tipikus példája, amely némi utópisztikus felhanggal igyekezett meggyőzni az angol közvéleményt és a brit politikát a magyar ügy igazáról. Ugyanakkor ennek az anglofil beállítottságú politikai elitnek komoly külpolitikai érvei is voltak: Nagy-Britanniát **politikai mércének tekintve – helyesen – szembefordultak mind a náci,** mind a kommunista totalitarianizmus fenyegetésével. Ez a két világháború közötti anglofil gondolkodás a második világháború alatt őszinte – ámbár hiábavaló – politikai erőfeszítéseket tett: a brit kormánnyal és a brit elit körökkel megkísérelt kapcsolatfelvételtől azt remélték, hogy az ország sorsa e kapcsolatokon keresztül ígéretesebb jövő felé mozdulhat el. Ez a reménysugár azonban Magyarország 1944-es német megszállásával szertefoszlott.

KLASSZIKUS ANGLOFÍLIA MAGYARORSZÁGON

Az én generációm még a szovjet ideológián és az azzal szorosan összefüggő kötelező orosz nyelvórákon nevelkedett. Ezért már az angol nyelv tanulása is az ezzel való szembehelyezkedést jelentette. Az ELTE Bölcsészkar angol és orosz tanszékének hallgatói között szemmel látható volt a különbség, még akkor is, ha az angol tanszék vezetőjének kutatási területe az angol szocialista realizmus irodalma volt. Anglisztikai tanulmányaink megnyitották előttünk Európa kapuit: az ELTE partnerintézeti megállapodásának keretében kétszer is volt alkalmam ellátogatni az angliai Worcester College-ba.

Mégis a kandidátusi fokozat megszerzése lett az a momentum, amely kijelölte tudományos pályám irányát. Miután az Oxfordban töltött évet követően visszatértem Budapestre, képzésemet a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjával az ELTE-n kezdtem meg. Témavezetőm Ludassy Mária, az úgynevezett Lukács-óvoda tagja volt, aki ugyanakkor szenvedélyesen pedáns filozófiatörténészként és az általa brit moralistáknak nevezett szerzők műveit magyar nyelven kiadó szerkesztőként vált ismertté. Számomra

– az Amerikából visszatért Bence György mellett – kulcsfontosságú kapcsolatot jelentett Hont István, a cambridge-i politikai gondolkodás második generációjának meghatározó alakja is. Bár politikai látásmódunk jelentősen eltért, remekül tudtunk együtt dolgozni. Ő vezetett be a kora újkori politikai gondolkodás kutatásának rejtelmeibe, amelynek során különös figyelmet fordítottam a téma szélesebb európai és amerikai összefüggéseire. Ezzel sikerült tágabb kontextusba helyeznem korábbi, Burke munkájával kapcsolatos kutatásaimat. Ludassy Mária volt a témvezetőm, de Hont is jelentős segítséget nyújtott kandidátusi disszertációm elkészítése során is, amelyet a skót felvilágosodás mérsékletfogalmáról írtam.[16] Ugyanebben a szellemben rendeztem sajtó alá Hayek esszéit a skót felvilágosodás egyes szerzőiről, amelyhez John Gray egy tanulmányát is csatoltam magyarázatként.[17] Ez utóbbi projekt hozta meg számomra azt a felismerést, hogy az osztrák filozófiai hagyomány igen közel áll a brit konzervativizmushoz.[18] Nyíri Kristóf osztrák filozófiáról szóló munkájának tanúsága szerint gróf Széchenyi István és édesapja, Széchényi Ferenc jelentős szerepet játszott e hagyomány magyar vonulata tekintetében. Bár Nyíri számára egyértelműen a *The Austrian Mind* című munka adta az inspirációt, Barry Smithszel és Rudolf Hallerrel új filozófiai paradigmát teremtettek, a kontinentális konzervativizmus olyan speciális válfaját, amely sok szállal kötődik a brit prototípushoz.[19]

Nyíri szerint Széchenyi István gondolatait jobban megérthetjük a mérsékelt konzervativizmus osztrák hagyományának tükrében. Úgy vélem, Nyíri e megállapítása nagyon fontos, és Széchenyi életének és munkájának valóban van ilyen olvasata is. Az élénkebb közélet elősegítése, beruházásai révén a személyes példa megteremtése a hazai gazdaságban, a magyar kultúra támogatása, a gazdasági és kereskedelmi tevékenység jogi terhek alóli felszabadítása, mindeközben a politikai közösség kiművelése céljával a

16 Magyar nyelven forrásgyűjteményt jelentettem meg e témában, továbbá disszertációm szerkesztetett változatát: Hörcher 1996. Megállapításaim későbbi átdolgozására lásd Hörcher 2016b: 5–23.

17 Hörcher 2002.

18 Számomra Nyíri Kristóf munkája az osztrák filozófia konzervativizmussal kapcsolatos relevanciájának jobb megértésében is nagy szerepet játszott. Saját, e témával kapcsolatos meglátásaim egyik korai munkámból ismerhetők meg: Hörcher 1995: 27–34.

19 Johnston 1983.

különböző kulturális intézmények működtetése mind-mind olyan motívum, amely emlékeztet az osztrák filozófia legnagyobb alakjai, többek között a 20. századi Friedrich Hayek gondolkodásmódjára. Mégis, véleményem szerint Széchenyi István anglofíliája ennél is fontosabb.[20] Édesapja, Széchényi Ferenc, a reformgeneráció tagja eleinte támogatta II. József reformintézkedéseit is. Ő volt az, aki Nagy-Britanniába tett látogatását útleírásban örökítette meg, amely részben az ő, részben titkára, Ribini János Dániel munkáját dicsérte.[21] Nagy-Britanniában a skót felvilágosodás legnagyobbjai közül is találkozott néhánnyal, többek között Adam Smithszel, a világszerte ismert filozófussal és közgazdásszal, valamint a híres történésszel, William Robertsonnal, akik maradandó hatást gyakoroltak gondolkodására. Meglepő módon, bár katolikus volt, meglátogatta David Hume sírját is, akit széles körben ateistaként ismertek.[22] Mégis, igazán jelentős hatást a brit ipar, kereskedelem és mezőgazdaság gyakorolt Széchényi Ferencre, ami magyarázatot adhat gondolatainak Edmund Burke meglátásaival kimutatható hasonlóságára, továbbá arra, hogy miért készített két új alkotmánytervezetet is, amelyek a brit alkotmányból merített hatásokat tükröztek.[23] Széchényi meghatározó szerepet játszott a II. József 1790-ben bekövetkezett halálát követő időszak parázs alkotmányjogi vitáiban, amelyek során alkotmányos reformjavaslatai a brit történeti alkotmány hatását tükrözték.[24] Később, amikor a Habsburgok megtorolták az általuk hűtlenségként aposztrofált eseményeket, Széchényi visszavonult a magánélet szféráiba, és a romantikus

20 Ez a motívum is megjelenik Nyíri Széchenyiről írt munkájában. A kora újkori magyarországi anglofília – többek között Széchenyi és édesapja ilyen irányú gondolkodása – kapcsán lásd még Fest 1917.

21 Lásd Csáky 1981. Saját észrevételeimet apa és fiú kapcsolatáról a következő munkámban foglaltam össze: Hörcher 2016a: 22–45.

22 Az útikönyvnek létezett egy latin nyelvű változata is, amelynek címe *Descriptio itineria seu peregrinationis C. Francisci Széchényi, per Germaniam, Belgium, Galliam, Angliam et Scotiam, Anno 1787*. (Hivatkozik rá: Fest 1917: 455.) E műnek azonban jelenleg nincs ismert elérhető példánya. Német nyelvű összefoglalójának címe: *Reise Journal vom 23. Mai 1787 bis d. 16. Juli desselben Jahres, enthaltend die Reise von Wien über Prag, Dresden, Leipzig, Dessau, Berlin, Braunschweig, Hamburg, Hannover, Kassel, Wetzlar, Coblenz, Köln, Aachen, Spa.*

23 Széchényi Ferenc tipikus burke-i reakciót adott a forradalom jelenségére, a *Töprengések* megjelenése előtt fél évvel. Kontler 1990: 79. Kontler László gondolatának forrása: Marczali 1907: 83.

24 Erre lásd Concha 1885.

medievalizmus által inspirált katolikus lelki és vallási megújulás egyik vezető alakja lett.

Anglofíliájának legjelentősebb hatása azonban az az inspiráció, amelyet fia, gróf Széchenyi István, a magyar anglofília minden bizonnyal legfontosabb képviselője merített édesapja szellemiségéből. Bár a történeti munkák zöme apa és fia konfliktusát emeli ki, Miskolczy Ambrus ehelyett a kettejük között kimutatható folytonosságot helyezte a középpontba.[25] Fest már korábban rámutatott, hogy az édesapa számára britanniai utazásainak tapasztalatai közül „az ország politikai helyzete, az alkotmány" mindenekfelett állt, még akkor is, ha az útibeszámoló – feltehetően a cenzorok kijátszása végett – vajmi kevés utalást is tartalmaz erre.

Bár Széchényi Ferenc fiát, gróf Széchenyi Istvánt sokáig nem vonzotta a politika világa, 1825-ben eladdig példa nélküli gesztussal lépett a magyar politikai élet színpadára: megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát, birtokai egyévi jövedelmét ajánlva fel a projekt finanszírozására. E nemes tett útjára indította a magyar reformelképzelések legnagyobb hívének kivételes pályáját, akinek nevéhez elsősorban a köz hasznát szolgáló számos társadalmi és gazdasági intézmény megalapítása fűződik. Öt alkalommal látogatott el Nagy-Britanniába, első rövid utazását a napóleoni háborúk lezárultát követően, 1815-ben tette. Naplójának a Brit-szigetekre 1832-ben és 1834-ben tett utazásáról szóló részletei angol nyelven is napvilágot láttak.[26] Az ország alkotmányos hagyományai már 1815-ben ámulatba ejtették Széchenyit: „Angliában csupán három dolog az, amit az embernek véleményem szerint meg kell tanulnia, a többi mind semmi: az alkotmány, a gépek és a lótenyésztés."[27]

A korabeli magyar utazók zöméhez hasonlóan Széchenyi István is elismeréssel adózott Nagy-Britannia alkotmányos hagyományai előtt. I. Ferenc abszolutisztikus uralma idején még neki magának nem adódott lehetősége arra, hogy kivegye a részét hazája kívánatos alkotmányozási folyamatából. Széchenyit az a nagyszabású ötlete emelte aztán a reformkor nagyjainak élére, hogy Magyarország gazdasági és társadalmi szerkezete politikailag nem radikális, de szerkezetileg mélyreható reformokat igényel. Édesapjával

25 Lásd legújabban Miskolczy 2019.

26 Váci 2021.

27 1815. december 13. Viszota 1925: 167.

ellentétben, aki eltöltött némi időt a Habsburg-közigazgatás részeként funkcionáló államigazgatásban, Széchenyi István saját, az ország egyik vezető nagybirtokosaként szerzett tapasztalataira épített, továbbá kiaknázta azon belátásait, amelyekre az ország arisztokrata elitjének egyik leginkább felvilágosult és legszélesebb látókörű tagjaként tett szert. Világosan látni vélte azt is, hogy Anglia globális sikereit a gazdasági innovációnak köszönhette, amelynek szerves részét képezte a kor csúcstechnológiájával működtetett mezőgazdaság, az egyre élénkülő ipari termelés és a virágzó kereskedelem. Jelentős tényezőnek látta továbbá a dinamikus társadalmi életet, amelynek vezető alakjai jelentős részt vállaltak a kultúra támogatásából és a filantróp tevékenységekből. Azzal is tisztában volt, hogy egy nemzeti múzeum és könyvtár alapítójának fiaként megfogalmazódott vele szemben is egyfajta elvárás, hogy jó példával járjon polgártársai előtt. A Magyar Tudományos Akadémia megalapítására tett felajánlásának sikere további közérdekű vállalásokra sarkallta. Megfigyelte, hogy Anglia pezsgő társadalmi életének titka a társadalmi kapcsolatok dinamikus jellegében rejlik. Ennek szellemében megalapította a Nemzeti Kaszinót, ahol összegyűlhetett az új társadalmi, üzleti és kulturális elit, amelynek valamennyi tagja érdekelt volt mind a horizontális, mind a vertikális kapcsolatok élénkítésében. Széchenyi jól tudta, hogy a nagybirtokos réteg felelőssége és érdeke is az ipari termelés fellendítése. Osztrák partnereket talált egy hajógyár felépítéséhez. Azt is felismerte ugyanakkor, hogy a jogi környezet nem volt megfelelő állapotban az effajta kezdeményezésekhez – megjelentette tehát nagy hatású társadalompolitikai vitairatát, a *Hitel*t. Munkájában amellett érvelt, hogy az ország gazdasági vérkeringésének élénkítése érdekében mind saját osztályának, a nagybirtokos arisztokráciának, mind a köznemességnek áldozatokat kell hoznia. Ennek legfontosabb vetületét az ősiség előjogáról való lemondás és a közteherviselés elfogadása jelentette. Széchenyit mindezeken felül foglalkoztatta a közlekedés és a kommunikáció kérdése, mivel jól tudta, hogy az angol siker mögött nem kis részben a kereskedelmi utak és a közlekedési innovációk állnak. A gőzgépek innovációját felhasználva Széchenyi jelentős részt vállalt a vasúti és a vízi közlekedés fejlesztésében. Tengerparttal nem rendelkező ország lévén Magyarország a vízi áruszállítás során a Dunára és a Balatonra tudott támaszkodni. Széchenyi István volt az első állandó, Pestet és Budát és ezen keresztül az ország két felét összekötő, így szimbolikus jelentőségű

Duna-híd megépítésének legfőbb motorja is. A híd motívuma köré épült Bereményi Géza 2002-ben bemutatott filmje, a *Hídember* is. Széchenyi alakja részben saját írásai, részben nagyon is gyakorlatias társadalom- és kultúratámogató attitűdje miatt ragadja magával a ma emberének képzeletét is. Miután vitairatban a magyar nyelvű színdarabokat műsorára tűző színház szükségessége mellett érvelt, jelentős szerepet vállalt e színház koncepciójának megálmodásában és sikerre vitelében is. 1837-re az első Nemzeti Színház készen állt megnyitni kapuit a közönség előtt.

Lényeges, hogy Széchenyi világosan látta: a társadalmi béke megőrzése kulcsfontosságú tényező az ország felemelkedésében. Minden bizonnyal sokat hallott a brit társadalmi osztályok és az azokat képviselő politikai erők sikerre vezető kompromisszumairól, ahogyan azzal is tisztában volt, hogy a társadalmi békétlenség sokszor gátat vetett Franciaország fejlődésének mind a forradalom idején, mind azt követően. Ahogyan számos más vonatkozásban – például a jövő politikai elitjei és az uralkodó között kialakítandó viszony tekintetében –, Széchenyi ebben a kérdésben is a brit példát látta követendőnek, azaz egyfajta mérsékelt társadalmi progresszivizmus és az óvatos politikai és intézményi konzervativizmus ötvözetében gondolkodott, amelynek alapját a bizalom és a kölcsönös társadalmi hitel képezi. Sajnálatos módon azonban csak rövid idő adatott számára a magyar politikai gondolkodás meghatározó alakjaként. Az ifjabb generációt feltüzelték a tehetséges szónok és politikai innovátor, Kossuth Lajos országgyűlési beszédei és publicisztikái. A magyar elit radikalizálódása és a Habsburgok szűklátókörűsége szabadságharcba és a Habsburg-ház trónfosztásába torkollott.[28]

A bécsi kormányzat gyorsan és kegyetlenül torolta meg a magyar forradalmat. Csak az évekig tartó abszolutisztikus uralmat, illetve a bécsi udvar és a magyarokat képviselő politikusok kiegyezését követően kerekedett felül az angolszász inspirációjú konzervativizmus ügye. A kiegyezés végül 1867-ben született meg Ferenc József mint magyar király és a „haza bölcse", Deák Ferenc vezette tárgyalódelegáció között. Deák tehetséges jogász és taktikus tárgyalópartner volt, és Poroszország felemelkedése rádöbbentette Bécset, hogy a magyarok megbékítése létfontosságú a birodalom túlélése

[28] Kossuth Lajos pályája nagy pillanatának visszaidézésére és arra az áttörésre, amelyet a Habsburgok 1848 márciusában az úgynevezett áprilisi törvények elfogadásáról való meggyőzése jelentett, lásd DEÁK 2001 és HÖRCHER 2019: 91–120.

szempontjából. A kiegyezés eredményeképp megszületett az Osztrák–Magyar Monarchia. A későbbi történeti értékelések némelyike – köztük Bibó István véleménye – szerint a magyarok elhibázott kompromisszumot kötöttek, feladva az ország függetlenségét és autonómiáját, amely végül elvezetett az első világháborúban elszenvedett veréséghez, a Magyar Királyság szétéséséhez és az ország sorsának Trianonban történt megpecsételődéséhez.[29] Más munkák ugyanakkor – többek között Péter László részletekbe menő tanulmányai – meggyőzően érvelnek amellett, hogy a kiegyezés valójában mindkét ország elitje részéről okos lépés volt, amelyet fél évszázadnyi béke és Magyarország sosem – korábban és azóta sem – látott gazdasági és kulturális felvirágzása követett.[30] Ez a kérdés ugyan azóta sem jutott nyugvópontra a szakirodalomban, és talán nem is fog soha, az azoban elmondható, hogy a Monarchián belül továbbélt egyfajta mérsékelten konzervatív angolszász orientáció.

ANGLOFÍLIA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT, MAJD A KOMMUNIZMUS IDEJÉN

A két világháború közti időszakban az anglofília ismét fontos szerephez jutott. Ezt a korszakot Magyarországon Horthy Miklós altengernagy kormányzósága fémjelezte. Amint fentebb már utaltam rá, maga Horthy is ápolt angol–amerikai kapcsolatokat. Azonban a trianoni békeszerződés és a kollektív emlékezetben történő feldolgozásának kudarca történelmileg meghatározta az ország közeljövőjét. A revizionizmus meghatározó erővé vált a magyar politikában, és ez elkerülhetetlenül szorosabbra fűzte a szálakat Németországgal, mivel a magyar elit egyedül német segítséggel remélhette az elcsatolt területek visszaszerzését. 1933 után azonban ez az út végzetessé vált, és a holokausztba torkollott. Erre az anglofil gondolkodás magyar képviselői igyekeztek felhívni a jelentős zsidó lakossággal rendelkező ország vezetőinek figyelmét. Bethlen István miniszterelnök anglofíliáját ebben az összefüggésben kell értelmeznünk. A *Magyar Szemle* köre adott hangot ezen alternatív politikai iránynak, új kulturális orientáció köntösébe öltöztetve azt. Fő ideológusa a korszak egyik legtekintélyesebb történésze,

29 Bibó 2015: 199–232.

30 Péter–Lojkó 2012: 213–280.

Szekfű Gyula volt.[31] Olyan utat választott, amely szándékoltan eltért a kor magyar történetírásának nacionalista fősodrától: azt kívánta kimutatni, hogy a Habsburg-uralom jótékony hatást képviselt hazánk zivataros múltjában. Nagyszabású munkája a magyar politikai és kulturális elit 1848-as generációja által elért eredmények kritikai megközelítése volt. Szekfű koncepciójának riasztó antiszemita szólama van, miközben másfelől kísérletet tett kora magyar politikájának kritikus szemléletére, amelyet az általa alkotott „neobarokk társadalom" kifejezés is jelez. E kifejezéssel a nemzeti múlthoz való történetietlen, nosztalgikus visszatérést bírálta – ez a múlt ugyanis sok tekintetben konstruált volt.[32]

Szekfű érvelésének vállalhatatlan antiszemitizmusa mellett vannak értékelhető elemei: nagyszabású narratívája hősének Széchenyi Istvánt tette meg, akit az ország „nyugatiasítására" törekvő fő politikai erőként ábrázolt, szembeállítva a Kossuth és követői által képviselt nemzeti függetlenség eszméjével. Bár a 20. századi magyar történetírás fősodra szerint Kossuth mutatta a helyes utat, Szekfű és be nem vallott, mégis nagy hatású 1945 utáni követői – többek között a Londonban élő Péter László, a Magyarországon élő és dolgozó Kosáry Domokos – Széchenyi történelmi választását látták jobbnak, amennyiben ő a megvalósíthatatlan függetlenség helyett (haza) a társadalmi, gazdasági és kulturális előrelépést (haladás) látta elsődlegesnek. Péter és Kosáry eltérő okokból kritizálta a fősodorbeli nacionalista történeti megközelítést. Péter László részt vett az 1956-os forradalomban, amelynek leverését követően el kellett hagynia az országot. A Londoni Egyetem Szláv és Kelet-Európai Intézetében (School of Slavonic and Eastern European Studies) helyezkedett el, ahol megkísérelte újra megírni Magyarország történetét, Szent István megkoronázásától az Aranybullán, Werbőczy *Tripartitum*án, a híres *Pragmatica Sanctió*n és az áprilisi törvényeken át Trianonig, majd a történeti alkotmányt felszámoló, Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikkig. Művét nem csupán a két világháború közti fősodorbeli nacionalista történetírás kritikájának szánta (amelyet Szabad György vett ékesszólóan védelmébe), hanem kritizálni kívánta a kommunista Magyarország hivatalos történetírását is. Kosáry Domokos ugyanakkor kihasználta a sztálini korszak fagyos viszonyait követő enyhülést, amelynek

31 Dénes 2015.

32 Szekfű 1920.

során a magyar Kommunista Párt ideológusai a lehető leginkább igyekeztek eltávolodni a korábbi nacionalista szemlélettől, és így politikai hátszelet is kapott egy Széchenyi-párti narratíva. A rendszerváltást követő időszakból visszatekintve Kosáry és László erőfeszítései többé-kevésbé azonos irányba mutatnak, míg a nacionalisták és az angolos irányt képviselők között mesterségesen kreált és a mai napig fenntartott ellentét valójában hiábavaló és elhibázott.

KÖVETKEZTETÉS: TÚLÉLHETI-E AZ ANGLOFÍLIA A RÉGI ANGLIA HANYATLÁSÁT?

Közép-Európában az anglofíliát hosszú ideig az illuzórikus történeti konstrukciók válfajaként tartották számon, amely egyfajta hamis reményen túl semmit sem képes nyújtani. Mind a történészek, mind a politológusok lelkesen igyekeztek feltárni az efféle rekonstrukciók hiányosságait, rámutatva, hogy a személyes kapcsolatok igen ritkán képesek valódi történelmi hatások megalapozására, és hogy a látszólag hasonló eseményekről, dokumentumokról, illetve intézményekről helyes értelmezés esetén – ha lehántjuk róluk az értelmező vágyálmait, és nem engedünk az anakronizmus vonzásának – kiderül, hogy valójában egészen mások. Az anglofília tehát a világnak e szegletében sosem jelenthet valós alternatívát, hiszen geopolitikai értelemben Közép-Európa túlontúl távol esik Nagy-Britanniától ahhoz, hogy részesülhessen annak jótékony, közvetlen történelmi, politikai vagy kulturális hatásaiból.

Jelen tanulmány azt szeretné megmutatni, hogy az anglofília más módon is értelmet nyerhet Közép-Európában. Ahelyett, hogy jól körülhatárolt rendszerként vagy kifejezett kulturális mérceként értelmeznénk, tekinthetünk rá sajátos politikai filozófiaként, amely leghatásosabban bizonyos életstílusokban és viselkedésmódokban testesül meg. E megtestesült filozófia a több évszázadnyi brit politikai kultúrából táplálkozik, azonban nem korlátozódik annak konkrét politikai valóságára. Valójában az így értett anglofília a brit politikai kultúra eredményeiből kinyert esszencia. Olyan életmódként manifesztálódik, amelyet bizonyos stílusok és manírok jellemeznek, továbbá az a sajátos tartás, amely az úriember, a *gentleman* sajátja. Ezek a gyakorlati

erényekbe ágyazott elvek szilárd gyökerekkel rendelkeznek a görög-római és a zsidó-keresztény hagyományban, mégis brit kontextusban csapódtak le, és kristályosodtak ki elsőként. Ezen elvek feltűnése Közép-Európában mindig konkrét politikai és kulturális célokat szolgált. Az újkorban ösztönzőleg hatott az üzleti, gazdasági, társadalmi és kulturális affinitások fejlődésére. Az anglofilek egyre nagyobb hatékonysággal hangsúlyozták a jogállami rendszer intézményi garanciáinak jelentőségét. Ami ennél is fontosabb, ösztönözték a szembehelyezkedést a 20. századi totális államnak mind a baloldali, mind a jobboldali variánsával, azaz a kommunizmussal, a nácizmussal és a fasizmussal. Ez pedig abból fakadt, hogy az anglofíliának meghatározó összetevője egyfajta konzervatív mentalitás és viselkedéskultúra. Nem véletlen, hogy a totalitárius rendszerek nem csupán gyanakvással szemlélték az anglofíliát, hanem egyenesen üldözték e politikai orientáció és kulturális attitűd szószólóit és követőit, amelyet magukra nézve kifejezetten ellenségesnek tartottak. Nem nehéz elképzelni, hogy az anglofília jótékony hatású lehet a rendszerváltoztatás utáni Magyarországon is azáltal, hogy olyan keretet nyújt a sajátosan közép-európai politikai közösség és elitje számára, amely az adott időszak épp aktuális brit politikai helyzetétől függetlenül is valamifajta értékalapú mérceként szolgálhat.

E normatív érveken túl specifikusan a konzervatív politikai filozófia is sokat tanulhat az anglofíliától. Idézzünk fel három olyan mozzanatot, amelyről fentebb már esett szó!

1. Elvek eszmék kontra életvilág. Míg a filozófia – és a politikai filozófia – általában jól körülhatárolt fogalmakon, elveken és téziseken keresztül tör utat magának, a konzervativizmus azon feltételezésen alapul, hogy a politikában nem létezhetnek univerzális érvényű fogalmak, elvek és tézisek. A konzervatív politikus ezek helyett inkább a gyakorlati bölcsesség erényére támaszkodik, a politikai ügyek vitelének konkrét módjára és arra, amit ezen életvitel korlátainak tekinthetünk. Ez azt jelenti, hogy a régi Anglia iránti elismerés nem egy konkrét rezsim vagy intézményrendszer utáni nosztalgia, hanem életmódválasztás, amely bizonyos értékeket őriz, amelyek viszont sokszor hiányzó erények formájában testesülnek meg és hagyományozódnak át.
2. Ha a fenti állítás igaz, akkor az anglofília első körben kulturális jelenség, egy bizonyos életmód iránt érzett elfogultság, azaz elsősorban nem

adott alkotmányi keret vagy jogtudományi paradigma védelme. Ha elfogadjuk, hogy az anglofília elsődlegesen kulturális kérdés, az nem zárja ki politikai következményeit. Az anglofília segít elfogadni azt a tényt, hogy a kultúra hatást gyakorol a politikára, azaz a kulturális kérdések meghatározzák, hogy mi lehetséges egy adott politikai közösség politikájában. A „puha hatalom" újabb előtérbe nyomulásának az lehet az oka, hogy a világpolitika résztvevői is belátták, leghatékonyabban ilyen eszközökkel, a kultúrán keresztül tudnak befolyást gyakorolni az emberek viselkedésére. Ennek oka az, amit John Lukacs többször hangsúlyozott: a szellemi-kulturális tájékozódás már kijelöli a tényleges politikai játékteret.

3. Ez elvezet bennünket a legfontosabb kérdésünkhöz: ha az előző két pontunk igaz, akkor felmerül, miként élheti túl az anglofília formáját öltő konzervativizmus a régi Anglia hanyatlását? *Anglia, egy eltűnő ideál* (2001) című könyvében Roger Scruton meglehetősen pesszimista álláspontot képviselt az angol kultúra kilátásait illetően. Úgy látta, az angol életmód legjellegzetesebb formái valóban hanyatlásnak indultak, ami azt jelenti, hogy az ország jövője nem kecsegtet sok reménnyel. Egy másik könyvében Scruton arról elmélkedik, hogy mi is *A pesszimizmus haszna és a hamis remény veszélye.* Ugyanakkor az olyan könyveiben, mint a *News from Somewhere: On Settling* (2004), Scruton még egyszer bebizonyította elkötelezettségét az emberi és a természeti viszonyok hagyományos módon történő kezelése mellett. Ha a hétköznapi kultúra meghatározza a politikát, és az nem más, mint amit mi emberek – nem a hivatásos politikusok – úgy művelünk együtt, egymással, hogy nem feltétlenül reflektálunk rá, akkor mégiscsak rajtunk múlik, és nem a politikusainkon, hogy az anglofília lényegét adó hagyományos életmód és emberi viszonyok erényeit sikerül-e ráhagynunk gyermekeinkre és unokáinkra. Ez a kérdés pedig attól függetlenül él és fontos, hogy mi történik épp aktuálisan Angliában, vagy tágabb értelemben az angolszász világban. Ebben az értelemben az angolofília egy visszatérő közép-európai séma arra nézve, hogyan lehet az ember ás közössége hagyományelvű anélkül, hogy tagadná a modernitás hasznát és a civilizáció előnyeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BIBÓ, István (2015): The Warped Hungarian Self: A History of Impasse. In DÉNES, Iván Zoltán – PÁSZTOR, Péter (szerk.): *The Art of Peacemaking: Political Essays by István Bibó.* New Haven, CT: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300203783.003.0005

CONCHA Győző (1880): Az angolos irány politikai irodalmunkban a múlt század végén. *Erdélyi Múzeum,* 7(2), 33–44.

CONCHA Győző (1885): *A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik.* Budapest: Franklin.

CSÁKY, Moritz (1981): *Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn.* Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

DEAK, Istvan (2001): *The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849.* London: Phoenix.

DEMETER, Tamás (1999): From Classical Studies Towards Epistemology: The Work of József Balogh. *Studies in East European Thought,* 51, 287–305. Online: https://doi.org/10.1023/A:1008765318353

DÉNES Iván Zoltán (2015): *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula, a történetíró és ideológus.* Pozsony: Kalligram.

FEST Sándor (1917): *Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

FRANK, Tibor (1993): Editing as Politics: József Balogh and the Hungarian Quarterly. *The Hungarian Quarterly,* 34(129), 5–13.

FRANK, Tibor (1999): *Ethnicity, Propaganda, Myth-Making. Studies on Hungarian Connections to Britain and America, 1848–1945.* Budapest: Akadémiai.

FRANK, Tibor (2003): To Comply with English Taste: The Making of Hungarian Quarterly 1934–1944. *The Hungarian Quarterly,* 44(171), 67–80.

FRANK Tibor (2018): *Britannia vonzásában.* Budapest: Gondolat.

GRÓH Gáspár (2018): A lapról. *Magyar Szemle,* 2018. február. Online: https://magyarszemle.hu/a-laprol

GROSSCHMID Béni (1928): *Werbőczy és az angol jog* [Werbőczy and the English Law]. Budapest: Franklin.

[HORKAY] HÖRCHER Ferenc szerk. (1996): *A skót felvilágosodás. Morálfilozófiai szöveggyűjtemény.* Budapest: Osiris.

[HORKAY] HÖRCHER Ferenc szerk. (2002): *Hayek és a brit felvilágosodás. Tanulmányok a konstruktivista gondolkodás kritikájának eszmetörténeti forrásairól.* Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

HÖRCHER, Ferenc (1995): Hume and Wittgenstein on the Certainty of Culture. In JOHANNESSEN, Kjell S. – NORDENSTAM, Tore (szerk.): *Culture and Value. Philosophy and the Cultural Sciences.* Kirchberg am Wechsel: The Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 27–33.

HÖRCHER, Ferenc (2016a): Enlightened Reform or National Reform? The Continuity Debate about the Hungarian Reform Era and the Example of the Two Széchenyis (1790–1848). *The Hungarian Historical Review,* 5(1), 22–45.

HÖRCHER, Ferenc (2016b): From Reason of State to Coordination by Trade: Hume's Commercial Society as a Means of Arranging National and Global Political Order. *Society and Politics,* 10(1), 5–23. Online: https://socpol.uvvg.ro/docs/2016-1/2.pdf

HÖRCHER, Ferenc (2019): Reforming or Replacing the Historical Constitution? Lajos Kossuth and the April Laws of 1848. In HÖRCHER, Ferenc – LORMAN, Thomas (szerk.): *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe.* London: I.B. Tauris, 92–121. Online: https://doi.org/10.5040/9781788315814.ch-005

JOHNSTON, William M. (1983): *The Austrian Mind. An Intellectual and Social History 1848–1938.* Berkeley, CA: University of California Press. Online: https://doi.org/10.1525/9780520341159

KONTLER László (1990): Bevezetés. In BURKE, Edmund: *Töprengések a francia forradalomról.* Ford. Kontler László. Budapest: Atlantisz, 9–80.

MARCZALI Henrik (1907): *Az 1790/1-diki országgyűlés.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

MISKOLCZY Ambrus (2019): *Széchényi Ferenc a szabadkőművesség erénykultuszától a katolikus megújulásig.* Budapest: Universitas.

PÁSZTOR, Péter – FEKETE-SZALÓKY, Zoltán (2020): „… Then They Said: Malenky Robot" – The 681,000 Prisoner-of-War Record Cards Received from Russia in 2019. *Hungarian Review,* 11(4). Online: https://hungarianreview.com/article/20200713__then_they_said_malenky_robot_the_681_000_prisoner-ofwar_record_cards_received_from_russia_in_2019

PÉTER, László – LOJKÓ, Miklós (2012): The Dualist Character of the 1867 Hungarian Settlement. In PÉTER, László: *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective.* Leiden: Brill, 213–280. Online: https://doi.org/10.1163/9789004224216_009

ROMSICS, Ignác (1995): *István Bethlen. A Great Conservative Statesman of Hungary, 1874–1946.* New York: Columbia University Press.

SAKMYSTER, Thomas (1978): István Bethlen and Hungarian Foreign Policy, 1921–1931. *Canadian–American Review of Hungarian Studies,* 5(2), 3–16. Online: https://epa.oszk.hu/01900/01994/00009/pdf/CARHS_1978_2_003-016.pdf

SCRUTON, Roger (2001): *England. An Elegy.* London: Pimlico. [magyar nyelven: *Anglia, egy eltűnő ideál.* Ford. Csaba Ferenc. Budapest: Typotex, 2004.]

SZEKFŰ Gyula (1920): *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Budapest: Élet.

VÁCI, P. Sándor szerk. (2021): *An English Dimension. The Diaries of the Hungarian Count István Széchenyi 1832–1834.* Budapest: Pallas Athéné.

VISZOTA Gyula szerk. (1925): *Gróf Széchenyi István naplói I.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

Ishaan Jajodia

A FUZIONIZMUS BUKÁSA ÉS AZ AMERIKAI POSZTLIBERALIZMUS FELEMELKEDÉSE

Amerika a liberalizmus földje – a locke-i liberalizmusé. Michael Oakeshott szerint „[...] a független Amerika alapító atyái abból az ideológiából merítettek ihletet, amelyet Locke az angol politikai hagyományból szűrt le". Oakeshott méltatta Locke-ot, mivel „rövid áttekintésében beszámol arról, hogy az angolok mi módon szokták intézni ügyeiket – ez az angolok politikai szokásainak briliáns összefoglalója".[1] A Peter Viereckhez hasonlóan neves konzervatívok helyesen állapították meg, hogy még a konzervatív elmét is mélyreható módon formálta a liberalizmus, és igyekezett megőrizni értékét a 19. század végén és a 20. században lezajlott progresszivizmussal szemben.[2] Nehéz elképzelni az amerikai konzervativizmust liberális magja nélkül.[3]

A hidegháború alatt az amerikai konzervativizmus markánsan liberális volt.[4] Az intellektuális konzervativizmussal foglalkozó történész, George

1 Oakeshott 1962: 27, 121.

2 Viereck 1965: 18.

3 Az amerikai konzervativizmus fősodorbeli, elismert csoporttal és eszmerendszerrel rendelkező mozgalma a 20. század vívmánya. Ennek során menthetetlenül formálta a hidegháború, amely az illiberális tendenciákat kiiktatta a mozgalmi konzervativizmusból. Így az amerikai konzervativizmust túlzás nélkül nevezhetjük akár a hidegháborús liberalizmus nemzetségébe tartozó fajnak is.

4 Az amerikai liberális konszenzus kulcsfontosságú, Godfrey Hodgson brit szociológus által felsorolt tételei a következők: „[...] a háború utáni amerikai kapitalizmus bőséget generálhat mindenki számára; erre való képessége a gazdasági növekedés végtelen lehetőségéből fakad; ez megteremti az érdekek természetes harmóniáját az egyenlőbb társadalom előmozdításával; forrásokat biztosít továbbá a kormány számára a társadalmi problémák megoldásához;

DOI: https://doi.org/10.36250/01272_13

Nash a háromlábú bárszék analógiáját használta magyarázatul: a szék egyik lábát a tradicionalisták képviselték, például Russell Kirk; a másikat az antikommunisták, mint például Whittaker Chambers; a harmadikat pedig a klasszikus liberálisok, többek között Hayek; olyan potpourriszerű elegyet alkotva, amelyet Frank Meyer találóan „fuzionizmusnak" nevezett.[5] Előfordulhat azonban, hogy egy bárszék lábain nem egyenlően oszlik el a teher. Az amerikai konzervatív gondolkodásról szóló antológiája előszavában William F. Buckley, Jr. így ír: „Amerika a liberális hagyomány nemzeteként ünnepli magát, ez a hagyomány azonban erős konzervatív beütéssel rendelkezik."[6]

Mire azonban a briliáns fuzionista Ronald Reagan a berlini Brandenburgi kapu fenyegető árnyékában felszólította Gorbacsovot, hogy a fal lebontásával mozdítsa elő a béke és a szabadság ügyét, már érezhető volt egyfajta tátongó üresség.[7] A hidegháborút a liberális demokráciának, a totalitarizmus és a kommunizmus ellen nyerték meg, maga a liberalizmus azonban hanyatlóban volt. A koalíció a hidegháború végével fellazult, az amerikai konzervativizmus pedig a fiskális megszorítások, az elharapódzó külföldi beavatkozások és a – gyakran a neokonzervativizmussal társított – agresszivitás között ingadozott.

Végül Donald Trump 2016-os elnökké választása lett az a döntő momentum, amely a fuzionizmust mint az amerikai konzervatív politika számottevő erejét holttá nyilváníthatóvá tette. Hűlt helyén új konzervativizmus kezdett gyökeret ereszteni. A fuzionizmus rendszerének összeomlása nyomán keletkezett űrt az Egyesült Államokban az új, posztliberális konzervativizmus töltötte be. Ennek lényegi eleme, hogy a politika figyelme és aggályai túlmutatnak a gazdaságon, az intézményvédelem felé véve az irányt. Fő jellemzője – sőt meghatározó vonása – a liberalizmus tagadása. A liberalizmus földjén a liberalizmus maga immáron idegenszámba megy.

---

e jótékony rendszerre leselkedő fő veszély a kommunizmus, amely ellen Amerikának és szövetségeseinek hosszan tartó harcot kell folytatniuk; Amerika sorsa az, hogy a kapitalizmus előnyeinek üzenetét elterjeszti a világ többi része felé." Ez kétségtelenül az amerikai politika víziója, amelyet érintetlenül hagyott a Vietnám miatt érzett keserűség, mégis magában foglalja azt az ideáltípust, amelyre az amerikai liberális elme – legyen bár bal- vagy jobboldali – vágyott.

5 Nash 2006; 2022; Hayek 2011: 519–534.

6 Lewy–Young 1970: ix.

7 Nash 2006: 555–574.

Elsőként igyekszem körvonalazni a „posztliberális jobboldal" mibenlétét azáltal, hogy megvizsgálom az azt alkotó csoportok inspirációit és írásait: köztük vannak az olyan integralisták, mint Adrian Vermeule, akik azt sugallják, hogy a katolicizmus jelenti a végső politikai választ az Egyesült Államok előtt jelenleg tornyosuló problémákra; Leo Strauss és Harry Jaffa nyugati parti követői, akik hajlamosak a populistákkal szoros szövetségben a válságok és hanyatlás retorikáját alkalmazni és népszerűsíteni, nietzschei megoldást javasolva a modernitás problémáira; és ne feledkezzünk meg a kommunitáriusokról sem, akik a tradicionalisták korábbi vonulatából merítve úgy vélik, hogy a liberális atomizmus problémáira az jelent megoldást, ha a helyi közösségekbe új életet lehelve visszaadjuk azok régi jelentőségét. Ezt követően megvizsgálom a hasonlóságot a posztliberális jobboldal és a 19. század végének, illetve a 20. század elejének progresszív gondolkodói között. Ezután rátérek azokra a sajátos problémákra, amelyekkel a konzervatívok a liberális társadalmakban szembesülnek, illetve arra, hogy mi történik e liberális konszenzus felbomlásakor. Mindeközben hangot adok elégedetlenségemnek a posztliberális fordulat kapcsán: belőlem ezt a konspiratív elem és az angol-amerikai politikai hagyományon kívüli bálványok elfogadása váltja ki, mivel mindkettő jelentős eltérést jelent attól a hagyománytól, amelyben munkálkodni kellene.

A „POSZTLIBERÁLIS JOBBOLDAL" MEGHATÁROZÁSA

Gyakorta hasznos, ha megkíséreljük meghatározni azt, amiről nemcsak sokat beszélünk, de amit mintegy magától értetődőnek is tekintünk. Ilyen például a posztliberális jobboldal, amelyről megbonthatatlan egységként esik szó – ugyanakkor érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy vajon soklábú bárszékre vagy inkább több oldallal, de egyetlen középponttal rendelkező obeliszkre hasonlít inkább. Mindenekelőtt azonban nem tekinthetünk el attól, hogy megvizsgáljuk alkotórészeit. Lássuk elsőként Patrick Deneen *Why Liberalism Failed (Miért bukott el a liberalizmus?)* című munkáját, amely a jobboldali kommunitarizmust képviseli, majd ezt követi Adrian Vermeule kritikája Deneen ugyanezen művéről, amelyben Vermeule kialakította az

integralista álláspontot.[8] A következő vizsgált munka az *After the Flight 93 Election (A 93-as járat választása után)* címet viseli és Michael Anton tollából származik. Anton elvi nyilatkozatának lelkületét a Claremont Intézethez kötődő nyugati parti Strauss-hívek testesítik meg.[9] E rész zárásaként a nemzeti konzervativizmust veszem górcső alá Yoram Hazony munkáján és a nemzeti konzervativizmus kiáltványán keresztül.[10]

Patrick Deneen jobboldali-kommunitárius álláspontja a többi nézetnél valamivel nehezebben megfogható. Mégis, elsősorban azért érdemes foglalkozni vele, mert ez a munka váltotta ki azt a vitát a liberalizmus kudarcairól és kihívásairól, amely ebben az összefüggésben a posztliberalizmust az amerikai jobboldal reális intellektuális és politikai ambíciójává tette. Deneen *Why Liberalism Failed* című műve sok tekintetben egyedülálló. A posztliberális jobboldal többi képviselőjével szembeállítva az első szembeötlő különbség mégis az, hogy elfogadja az USA alapításának liberális megalapozását.[11] Deneen érvei szerint „[a] liberalizmus elbukott – nem azért, mert hibázott, hanem mert hű volt önmagához".[12] Rámutatva arra, hogy az amerikai rendszer nem volt képes választ adni a lakosság körében egyre növekvő elszigeteltségre és elégedetlenségre, Deneen megjegyzi, hogy a liberalizmus sompolygása a feltételezett semlegesség és az állítólagos láthatatlanság köpönyegét magára öltve, kifejezetten tocqueville-i terminológiába csomagolva tehetetlenné teszi a közszférát egyre feljebb kúszó despotizmusával szemben.

Deneen e problémára kínált megoldása árulkodóbb, mint a mélyen filozofikus prognózis. Deneen már a kezdet kezdetén felhívja a figyelmet arra, hogy túl kell lépni a kortárs progresszivizmuson és konzervativizmuson, mert „a liberalizmus tervében való előrehaladásuk" miatt nem képesek „új, előre vezető utat mutatni".[13] De a „liberalizmuson való túllépés" senkit sem fog magasba, egyenesen a zsarnokok trónusára repíteni, hanem segít megőrizni „a liberalizmus néhány fő kötelezettségvállalását" – a „politikai szabadságot

8 Deneen 2018; Vermeule 2018: 202–213.

9 Anton 2019.

10 Hazony 2022; Edmund Burke Foundation 2022.

11 „A mintegy 500 évvel ezelőtt létrejött politikai filozófia, amelyet az Egyesült Államok megszületésekor, azaz közel 250 évvel később ültettek a gyakorlatba, fogadás volt arra nézve, hogy épülhet-e más alapokra a politikai társadalom." Deneen 2018: 1.

12 Deneen 2018: 3

13 Deneen 2018: 19.

és az emberi méltóságot" –, amelyek a liberális hagyomány két olyan sajátos gyümölcsét testesítik meg, amelyek Deneen szerint megőrzésre érdemesek.[14] Ennek során Deneen, miközben túllép a liberalizmuson, igyekszik életben tartani annak néhány alapelemét. Ezt Adrian Vermeule Deneennel szembeni kritikájában fogalmazta meg.

A liberalizmus válságaira vonatkozó prognózisát lezárva Deneen rámutat, hogy a liberalizmus hajlamos „a demokráciát egyre jobban megvető, szűk kisebbség által irányított adminisztratív államon keresztül parancsszóval kikényszeríteni a liberális rendet".[15] A politikai élet fokozódó elszemélytelenedése az egész politikai szervezetre kedvezőtlenül hat, és az adminisztratív állam térnyerése társául szegődött annak a szakértői fétisnek, hogy a 20. század elejének progresszivizmusa az elnöki intézményen keresztül a nemzeti képviselet eszméivel lépett frigyre.[16] Másként fogalmazva Deneen meglátása szerint javarészt technokrata, személytelen bürokrácia által irányított menedzserállamban élünk, amely a liberális rendet támogatja, miközben talmi módon a pártatlanság és a kormányzati tudomány letéteményesének színében tetszeleg. Az egyetlen kiút, hogy a kártyavár összeomlik. Deneen nem hagyja figyelmen kívül a kritikus hangokat, amelyek az „ilyen forgatókönyvek felvázolásakor joggal figyelmeztetnek a potenciális utódrezsim előrevetíthető hitványságára".[17] A helyi közösségekhez való visszatérés elősegíti a „tényleges emberi szabadságot", valamint a „polgári és egyéni önuralmat".[18] A lokális az „egyetemes és az örök, az isteni és a magasztos kifejezője", és csak az ahhoz való visszatéréssel alakíthatunk ki új kultúrát, amely a lokalizmuson és a „közös polgári részvételből fakadó önkormányzáson" nyugszik.[19] Deneen a bal- és jobboldali liberális rend összeomlására azt a megoldást kínálja, hogy vissza kell térnünk a kicsi, fenntartható, emberi léptékhez. Szerinte ez „a liberalizmus absztrakció és elszemélytelenítés irányába ható erejének" egyedüli ellenszere.[20]

14 Deneen 2018: 19.
15 Deneen 2018: 180.
16 Dearborn 2021.
17 Deneen 2018: 181.
18 Deneen 2018: 187–188.
19 Deneen 2018: 192–193.
20 Deneen 2018: 192.

A helyi közösségekre helyezett fókusz mindazonáltal elválasztja Deneent az általunk számba vett többi, nacionalista irányultságú gondolkodótól. Egyetlen kijelentést tesz a nemzetállamról, miszerint „a politikának és az emberi közösségnek alulról felfelé, tapasztalatból és gyakorlatból kell átszivárognia".[21] A kultúra, a gazdaság és a politika olyan polgári élet megteremtése irányuló lokalizálása, amely közel áll a benne élő emberek életéhez és aggodalmaihoz, rendkívül szükséges változást jelent az amerikaiak életében. Deneen reményei szerint ez a változás megerősítené a helyi vezetést, javítaná a polgárok interakcióit közösségeikkel, továbbá előmozdítaná a másokkal szembeni kötelességeik elismerését és vállalását – mindehhez azonban kiegészítésként elengedhetetlen az olyan állami és nemzeti program, amely lehetővé teszi e közösségek fejlődését és boldogulását.

Adrian Vermeule és az integralisták ezen a ponton veszik fel a gondolat fonalát. Az integralisták hisznek a katolikus egyház és az amerikai állam egyesülésében. Leghaladóbb és leghangosabb hívei a katolikus hitre áttértek nagyjai: Sohrab Ahmari és Adrian Vermeule. Utóbbi – a Harvard jogászprofesszora – meglehetősen hosszan ír az adminisztratív államról, és Deneennel ellentétben a kétség szikrája sem merül fel benne annak kapcsán, hogy céljait az adminisztratív állam megfelelő irányba terelésével kell elérnie.[22] Deneent bírálva Vermeule azt javasolja, hogy a „nosztalgikus lokalizmusba való visszavonulás helyett a nem liberális szereplők inkább foglaljanak el stratégiai pozíciókat a liberális intézményekben, és igyekezzenek belülről felszámolni az állam liberalizmusát".[23] Vermeule irányvonala egyértelműen szemben áll a lokalizmussal, amelyet ő szűk látókörű, múltba tekintő parókializmusnak tekint. Miközben egyetért Deneen állításával, miszerint a liberális rend züllött, és régóta esedékes a leváltása, kritizálja is Deneent a „liberalizmusba való visszaesése" miatt.[24] Vermeule szerint, mivel Deneen nem fogalmaz egyértelműen annak kapcsán, hogy milyen is pontosan a posztliberális rend, az ő módszere „nem ad választ a liberalizmus fenyegetésére", mivel a lokalizmus „szándékosan mellőzi a közjó minden érdemi elméletét".[25] Vermeule számára

21 Deneen 2018: 188.
22 Vermeule 2018: 203.
23 Vermeule 2018: 203.
24 Vermeule 2018: 209.
25 Vermeule 2018: 209.

Deneen csak egy újabb báránybőrbe bújt farkas, aki bort iszik, és vizet prédikál. Ennek orvoslására Vermeule – már-már *fanfiction* jelleggel – „alternatív befejezést" javasol Deneen könyvéhez, „olyat, amely eredendően illiberális választ ad arra a kérdésre, hogy mit is kellene tennünk".[26]

Vermeule a következőképpen fogalmaz: „Az én válaszom, hogy az államot belülről kell újraintegrálni."[27] Az adminisztratív állam apparátusa – amely Deneen szerint kulcsfontosságú fenyegetést és hajtóerőt jelent a helyi közösségek hanyatlásának folyamatában – Vermeule számára elengedhetetlen, ezért a vele egyetértőknek kell ellenőrzést gyakorolniuk felette. Vermeule kifejti, hogy „a liberalizmus világvallás – az emberiség történetének egyik legsikeresebb vallása". Ez a kijelentés elő is készíti a terepet arra, hogy egyik vallás felváltsa a másikat.[28] Végeredményben nem arról van szó – kérdezi Vermeule –, hogy a talmit felváltja az igaz, a hamis vallást az egyetlen igaz vallás? E változásnak azonban reális módon kell végbemennie: „a kialakuló nem liberális államnak a régi rend keretei között kell megszületnie."[29] Vermeule álláspontja szerint a szabadulás eszköze az adminisztratív állam. Az elit adminisztrátorok posztját bibliai figurák, „József, Márdokeus és Dániel tölti be [...], sőt, akár az adminisztratív állam legmagasabb székeire is törhetnek".[30] A katolikus egyház amerikai rezsimbe való integrálása „azon hatalmas bürokrácián keresztül fog megtörténni, amelyet a liberalizmus hozott létre a depolitizált kormányzás délibábját kergetve".[31]

Vermeule kijelöli ugyan a közjó és a vallási tekintély általi kormányzás útját, ennél bővebb betekintést azonban nem ad abba a világba, amelyre vágyik. Mégis bízik abban, hogy az új világ jó – vagy legalábbis a jelenleginél jobb – lesz, így nincs kétsége afelől, hogy törekedni kell a megvalósítására. Szerinte „helytelen volna az a következtetés, hogy a belülről jövő integráció kényszer, nem pedig meggyőzés és megtérés kérdése, mert a megkülönböztetés annyira törékeny, hogy már-már haszontalan".[32] Vermeule gondolatmenete figyelemreméltóan progresszív: a progresszív gondolkodók első hullámához

26 Vermeule 2018: 206.
27 Vermeule 2018: 206.
28 Vermeule 2018: 208.
29 Vermeule 2018: 210.
30 Vermeule 2018: 211.
31 Vermeule 2018: 211.
32 Vermeule 2018: 212.

csatlakozva bírálja az alkotmányt, és úgy véli, hogy annak megszüntetése szükségtelen, és csak belülről, a formális alkotmány módosítása nélkül változtatható meg érdemben.[33] Ennél is érdekesebb, hogy – a közjó nevében kitűzött – céljai elérése érdekében Vermeule hajlandó lepaktálni az adminisztratív állam progresszív berendezkedésével. Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy vajon milyen messze lehet a jobboldali progresszivitástól.

A hagyomány harmadik vonulatát a nyugati parti Strauss-hívek képviselik, akik szemben állnak az integralistákkal, és magukat az amerikai alkotmányos hagyomány örököseinek és őrzőinek tekintik. Ez a csoport nagyrészt Harry Jaffa – és rajta keresztül a német emigráns filozófus Leo Strauss – a Claremont Intézethez kapcsolódó tanítványaiból állnak. Mark Lilla Strauss ellen intézett vádja valójában olyan tanítványai felé irányul, akik „készen álltak arra, hogy mindenütt a »nihilizmus« fenyegetését lássák, amely a modern élet repedéseiben lapulva arra vár, hogy felszabadítsák, és Amerikát Weimarrá változtassa."[34] A nyugati parti Strauss-hívek meglátása szerint mindig a válság szélén billegünk, és hacsak nem teszünk radikális lépéseket a közelgő válság megoldására, a végzet elkerülhetetlen. Ennek az egzisztenciális fenyegetésnek a gyakorisága egyre rövidül, így hamarosan az örökös válság állapotába jutunk. Ebben a gondolatmenetben különösen fontos Michael Anton munkája, aki – Machiavelli *Discorsi* című munkáján keresztül a Liviustól kölcsönzött Publius Decius Mus álnéven – 2016 szeptemberének elején vetette papírra *Flight 93 Election* című esszéjét, amely – a Mercer család hozzájárulásával egyetemben – felelős volt azért, hogy Trump beülhetett az elnöki székbe, és az amerikai jobboldal felsorakozott az új elnök programja mögé. Anton irodalmi hadviselését a Nemzetbiztonsági Tanácsban juttatott poszttal honorálták.

Anton esszéje a 2001. szeptember 11-én eltérített 93-as járatról kapta a címét, amelyet a terroristák egy washingtoni szövetségi épületnek akartak nekivezetni. Az utasok azonban felvették a harcot a gépeltérítőkkel, átvették az irányítást a gép felett, amely így végül egy üres mezőre zuhant Pennsylvaniában. Az esszé elejét és végét refrénként szolgáló gondolatmenet köti össze. Anton merész kijelentéssel indít: „2016 a 93-as járat választásának éve:

[33] Rana 2016: 41–64.

[34] Lilla 2016: 60.

támadd meg a pilótafülkét, vagy meghalsz. Vagy talán mindenképp meghalsz." Majd Anton így zárja gondolatait: „2016 a próbaválasztás éve – meglátásom szerint a végső próbája annak, hogy maradt-e még bármi erény abban, ami valaha az amerikai nemzet szívét jelentette."[35] A machiavellista retorika és a weimari fatalizmus amerikanizált megfogalmazásának sorai között olvasva egyértelmű, hogy Anton szerint elérkeztünk a kitörési ponthoz, így a 2016-os választás a „tedd meg, vagy meghalsz" választása. Az írást vastagon belepi a válságretorika, és a válságra helyezett hangsúlyt ebben az esetben sem lehet túlhangsúlyozni: a nyugati parti Strauss-híveket éppen az örökös válsághoz való ragaszkodás választja el keleti parti testvéreiktől és a posztliberális jobboldal többi képviselőjétől. Az e válságra helyezett állandó fókusz végül eléri a pontot, ahol a válságkoholók kifejezés mutatja meg talán legegyértelműbben, miről is van szó valójában.

A nyugati parti Strauss-hívek számára a baloldal aljas ellenség, álruhás bolsevikok gyülekezete, akik azzal fenyegetnek, hogy felszámolják a demokráciát Amerikában. Folytonosan nyöszörögnek és sóhajtoznak a baloldal hegemóniája ellen, Anton pedig megjegyzi, hogy „veszélyes idők járnak", és „erről a baloldal tehet, kitartóan fokozva a fenyegetést".[36] A nyugati parti Strauss-hívek kollektív elméje megváltókomplexusban is szenved. Olyan kijelentéseket tesznek, amelyeket mások nem hajlandók kimondani, hogy megmentsék a politikai szervezetet az azonnali felbomlástól.

> „Ahogyan Decius, Machiavelli is feláldozza önmaga egy részét – azt, amely szerinte az egyetlen örökléthez tartó része: a hírnevét, a *noméjét* –, hogy megmentse *patriáját.* Deciushoz (és Jézushoz) hasonlóan Machiavelli új parancsait is csak halála által és utána lehet végrehajtani."[37]

A nyugati parti Strauss-hívek önmaguk nagyrabecsülése és a „hatásosabb – az eddig adagoltnál hatékonyabb – orvosság" receptjeinek közlése között azt állítják, hogy a fuzionizmus – illetve ami megmaradt belőle – kudarcot vallott, és tévútra, egyenesen baloldali fogvatartóinak karjaiba vezette a

[35] Anton 2019: 61, 76.
[36] Anton 2019: 11.
[37] Anton 2019: 20.

konzervatív mozgalmat.[38] Anton kártyajáték-analógiájával élve úgy tűnik, hogy a kártyákat mindig kijátsszák ellenük, és továbbra is szentül hiszik, hogy mindig a bank ellen, nagy tétekben játszanak.

A nyugati parti Strauss-hívek számára „a rosszindulatú sejteket hatékonyan pusztító" orvosság nem más, mint a trumpizmus.[39] A posztliberális jobboldal összes alkotóeleme közül a nyugati parti Strauss-hívek voltak azok, akik számára új kiemelkedési lehetőséget hozott, hogy a 2016-os elnökválasztást megelőzően, még az előválasztások vége előtt összekötötték sorsukat Trumpéval. Anton meglátása szerint a „trumpizmus sokak számára biztonságos határokat, gazdasági nacionalizmust és Amerikát előtérbe helyező külpolitikát jelent".[40] A trumpizmus azonban többről szól, mint amit Anton magvas meghatározásban kegyeskedett megemlíteni: ne felejtsük a kultúrháborúkat, a „davosi menedzserliberalizmus képviselőinek megbüntetését szerte az országban", valamint a foglyok ejtése nélkül zajló hatalomátvételt az oktatásban és a kultúrában, hiszen ezek az intézmények „velejükig korruptak, és a végletekig ellentétesek nem csupán mindazzal, amire törekszünk, hanem lassacskán a puszta létünkkel is".[41] Anton egy Matthew Continetti ellen intézett hosszú esszével igyekszik nevetségessé tenni a jobboldalt, aki „a »konzervatív« »megoldások« szokásos litániáját hangoztatta, kötelező utalással a decentralizációra, a föderalizációra, a »polgári megújulásra« és – persze – Burke-re".[42] Anton nyilvánvalóan osztozik Vermeule Deneen lokalizmusa iránt érzett véleményében.

Bár Antonnak igaza van abban, hogy Strausst követi a *reductio ad Hitlerum* túlfeszített használatának megfigyelésében, jól tenné, ha nem hagyná figyelmen kívül Strauss figyelmeztetését sem, és „óvakodna attól a veszélytől, hogy a szókratészi célt traszümakhoszi eszközökkel és indulatokkal igyekszik követni".[43] Anton azonban nem egyedi eset. Miután 2021-ben Trump elveszítette az általános választásokat, Glenn Ellmers – aki szintén a Claremont Intézethez, illetve annak *de facto* egyeteméhez, a Hillsdale

38 Anton 2019: 20.
39 Anton 2019: 20, 74.
40 Anton 2019: 74.
41 Anton 2019: 76, 70.
42 Anton 2019: 64.
43 Strauss 1953: 6.

College-hoz kötődik – a következőket írta a Claremont *American Mind* című folyóiratában: akik Bidenre szavaztak, azok „idegen polgárok", és így „az Egyesült Államokban ma élő emberek többsége – minden bizonnyal több mint a fele – a szó semmilyen valamirevaló értelmében nem amerikai".[44] Ellmers nyíltan vállalja azt, amit Anton nem mond ki: „az a felismerés, hogy az eredeti Amerika többé-kevésbé megszűnt létezni, megkülönbözteti a Claremont Államelméleti és Politikafilozófiai Intézetet szinte minden más tényezőtől a jobboldalon", továbbá „a Claremont egyike volt annak a nagyon kevés komoly intézménynek a jobboldalon, amely intellektuális érveket sorakoztatott fel a trumpizmus mellett".[45] Vagyis a nyugati parti Strauss-hívek olyanok Trump számára, mint Machiavelli volt az új fejedelem számára.

A válságok és öngerjesztett botrányok között oszcilláló nyugati parti Strauss-híveknél lényegesen kevésbé lobbanékonyak a nemzeti konzervatívok, akik névadó konferenciájukat Yoram Hazony és az ő Edmund Burke Alapítványának vezetésével tartották. A nemzeti konzervatívokat joggal tartogattam a sor végére, mivel ők a posztliberális jobboldal olvasztótégely-megközelítését képviselik: összehozzák az olyan jobboldali kommunitáriusokat, mint Deneen, az integralistákat, mint Vermeule, és persze néhány nyugati parti Strauss-hívet is (elvi nyilatkozatuk aláírói között Anton neve is szerepel).

A nemzeti konzervatívok jobboldalra vonatkozó megközelítésének alapját a fuzionizmus és ezen keresztül a liberális konzervativizmus határozott elutasítása jelenti. Antonhoz hasonlóan Hazony is kritizálja a konzervatív berendezkedést, a következő öntudatos megállapításuk miatt: „amit konzerválunk, az a liberalizmus; vagy a konzervativizmus olyan törzs vagy faj, amely a liberalizmuson belül helyezkedik el; vagy a liberalizmus az új konzervativizmus."[46] Hazony egyenesen William F. Buckley, Jr.-t, a *National Review* alapítóját és szerkesztőjét teszi felelőssé, mivel „kiállt a liberalizmus államra vonatkozó filozófiájának és a kereszténység egyénre vonatkozó elveinek frigye mellett, tudatosan a burke-i, tradicionalista hatások amerikai konzervativizmusból való kiiktatásának parancsát követve."[47] Ezzel Buckley és a *National Review* megnyitotta az utat annak a konzervativizmusnak az intézményesítése

44 Ellmers 2021.
45 Ellmers 2021.
46 Hazony 2022: xvii.
47 Hazony 2022: 301.

felé, amely lényegében nem más, mint „az egyén konzervativizmusa az állam liberalizmusával párosulva", afelé tendálva, hogy a fuzionizmus „olyan bástyává épüljön, amely a liberalizmus hegemóniáját támogatja az egész demokratikus világban".[48] A nyugati parti Strauss-hívekhez hasonlóan a nemzeti konzervatívok is úgy vélik, hogy a konzervatív *establishment* cserben hagyta őket.

Csakúgy, mint Vermeule és az integralisták, a nemzeti konzervatívok is azt az álláspontot képviselik, hogy a vallás magánszférába való száműzésének hatása súlyos hibához vezet, így vissza kell fordítani. Hazony szerint

> „[a] liberális doktrína, amely megköveteli »az egyházat és államot elválasztó fal felhúzását«, a második világháború utáni időszak terméke, nem pedig az amerikai politikai hagyományok velejárója. Éppen ezért el kell vetni, mind a többségi vallás, mind a kisebbségek tekintetében."[49]

Vermeulével ellentétben azonban Hazony nem dolgozott ki világos mechanizmust ennek a falnak a lebontására, és az sem derül ki rögtön, hogy miként fog mindez megnyilvánulni a közéletben. Hazony kijelenti, hogy vissza kell állítani a „bibliai hagyományt – a kereszténységet és a judaizmust – mint a közéletet meghatározó mércét, és meg kell semmisíteni a háború utáni legfelsőbb bírósági határozatokat, amelyek az ezzel ellentétes elvet erőltették."[50]

A nemzeti konzervatívok az általunk eddig vizsgált három különböző gondolatmenettel a liberalizmussal szembeni zsigeri gyűlöletükben értenek leginkább egyet, mind a bal-, mind a jobboldal vonatkozásában. Hazony kifejti, hogy a liberális demokrácia lényegében megtört, és bírálja annak három „alapvető axiómáját", amelyek szerinte a következők: „az értelem rendelkezésre állása és elégségessége", „a szabad és egyenlő egyén képzete" és „a választáson alapuló kötelezettség".[51] Míg „elméletileg elképzelhető olyan világ, amelyben a liberalizmus együtt él a vallás és a nacionalizmus forrásaival", Hazony rámutat, hogy „a liberalizmus hajlamos engedni, és

[48] Hazony 2022: xxvi.
[49] Hazony 2022: 341–342.
[50] Hazony 2022: 345.
[51] Hazony 2022: 332.

átadni a hatalmat a marxistáknak [...] így a liberalizmus csupán a marxizmus kapuja".[52] Hazony szerint az egyetemes értelemnek, valamint az egyéni szabadságnak és egyenlőségnek a közösség és a hagyomány követeléseivel szembeni liberális előtérbe helyezése számos olyan kritikára teszi nyitottá a liberálisokat, amely a „társadalmi szabadság és egyenlőtlenség valódi példáiból" merít, és ha a liberálisok hűek kinyilvánított értékeikhez, akkor behódolnak az ilyen kritikák állításainak.[53] Hazony mantrája szerint a liberális demokrácia alternatívája a „konzervatív demokrácia", amely legjobban a következőkkel foglalható össze: „Isten, Biblia, család, gyülekezet és független nemzetállam."[54] A Hazony-féle „konzervatív demokrácia" öt varázsszavának nagy ellensége „a felvilágosodás liberalizmusa [amely] a jelenlegi katasztrófa forrása".[55] A liberális társadalmak legnagyobb rákfenéje, hogy bár a preliberális struktúrákon, egyesüléseken és érzelmeken gyarapodnak, keveset tesznek azért, hogy megértsék vagy táplálják azon alapvető tényezőket, amelyek eszméik táptalaját adják. Így a liberalizmus előmozdítja a Hazony által „paradigmavakságnak" nevezett jelenséget, amely meghatározó a liberalizmus számára annyiban, hogy túlhangsúlyozza az egyén és az állam viszonyát, és minden más konstitutív politikai viszony és koncepció rovására az alapértelmezett jogok elvéhez folyamodik.[56]

VISSZATÉRÉS A PROGRESSZIVIZMUSHOZ

A liberalizmus közös kritikái által egyesítve a posztliberális jobboldal tehát felütötte fejét a liberalizmus országában. Világosabban fogalmazva: a liberalizmusnak ma nincsenek barátai az Egyesült Államokban, sem bal-, sem jobboldalon. A baloldalon a progresszívek már első megjelenésükkor a liberális gondolkodással és gyakorlattal szemben határozták meg magukat, és nem meglepő, hogy a kortárs progresszivizmus markánsan illiberális

52 Hazony 2022: 333.
53 Hazony 2022: 323.
54 Hazony 2022: 333.
55 Hazony 2022: 345.
56 Hazony 2022: 89–96.

fordulatot mutat.[57] A jobboldalon azonban a liberalizmus volt az úr a háznál. Hazony nem téved, amikor rámutat, hogy Buckley és a fuzionizmus hívei komolyan vették a liberalizmus iránti elkötelezettségüket, de – Hazony határokat elmosó értékelésével ellentétben – a *National Review* és filozófiája mögött álló emberek konzervatívak voltak, csak épp olyan módon, ami illett a liberális társadalomba. Ebben a részben röviden megvizsgálom a korai progresszívek – az első amerikai posztliberálisok – és a posztliberális jobboldal közötti hasonlóságokat.

Minél több dolgot érint a változás, azok annál inkább változatlanok maradnak. A posztliberális jobboldal javarészt átvette a korai progresszívek stafétáját, így ha összehasonlítjuk a posztliberális jobboldal alkotóelemei által képviselt gondolatvilágot és a progresszívek eszméit, jobban megérhetjük azt a hagyományt, amelyben posztliberalizmusuk működik. Akár tudatosan, akár nem, a posztliberális jobboldal nem ahhoz a hagyományhoz fordul vissza, amelyben a hidegháborús amerikai konzervativizmus működött. Stephen Skowronek és Stephen Engel az amerikai progresszivizmus hat meghatározó varázsszavát a következőképpen fogalmazza meg: alkotmányos kritika, a jogok kritikája, a pártrendszer kritikája, a szakértelembe vetett hit, irányított gazdaság és nemzeti közösség.[58]

A progresszívek első meghatározó jellemzője az alkotmány kritikája volt. Az eredeti progresszívek az alkotmány bírálatával „eloszlatták azt az elképzelést, hogy az alkotmány az időtlen igazság műve".[59] Ennél is fontosabb, hogy „az általuk kínált alternatíva, amelyet ma »élő alkotmánynak« nevezünk, a kormányzási lehetőségek tekintetében nyitott volt, és alkalmasabb a programszerű cselekvésre".[60] Ezt a támadási vonalat legvilágosabban Vermeule-nél és az integralistáknál találhatjuk meg, akik semmilyen módon sem originalisták.[61] Hasonlóképpen, a nemzeti konzervatívok, bár nem kifejezetten az alkotmány kritikusai, igyekeznek visszatérni a bibliai erkölcs korszakába azzal, hogy véleményük szerint „meg kell semmisíteni a háború utáni legfelsőbb bírósági

57 Eisenach 1994.
58 Skowronek–Engel 2016.
59 Skowronek–Engel 2016: 6.
60 Skowronek–Engel 2016: 6.
61 Hammer 2021: 917–960; Vermeule 2020.

határozatokat, amelyek az »állam és egyház szétválasztásának« elvét írták elő Amerikában."[62] A progresszívekhez hasonlóan a nemzeti konzervatívok és az integralisták is belülről igyekeznek átalakítani a kormányzás rendjét, tekintettel az alkotmány formális módosításának nehézségeire.

A progresszívek következő kritikája a jogoktól való túlzott függés ellen irányult. Skowronek és Engel megjegyzi, hogy „a reformerek megtámadták a régi rendszert, mert az a jogokat [...] a demokrácia fejlődésének útjába állította".[63] Hazony bírálja a liberalizmus azon tendenciáját, hogy folyamatosan bővíti a jogok körét, és megjegyzi, hogy „a liberális társadalmak szüntelenül új »jogokat« gyártanak, hogy a fiatalok és az egészségesek azt tehessék, amit csak akarnak".[64] Hazony a „szabadságok vagy jogok" helyett a „felelősségeket és korlátokat" helyezné a középpontba.[65] Továbbá „ez a tevékenység – egy fiktív, absztrakt egyénhez való rögeszmés ragaszkodás, jogainak kinyilvánítása és azok érvényesítése – nagyrészt elvonja a figyelmet a nemzetpolitika tényleges dolgaitól".[66] Deneen Hazonyhoz hasonló szellemben kritizálja a jogokról szóló diskurzust, ugyanakkor tovább megy egy lépéssel, és azt állítja, hogy „a faji, szexuális és etnikai előítéletekből fakadó egyenlőtlenségek és igazságtalanságok megelőzésére és a helyi autokráciák, illetve teokráciák kialakulásának a jog eszközeivel való megakadályozására vonatkozó átfogó biztosítékok hangoztatása [...] mindig is hozzájárult a liberális hegemónia kiterjesztéséhez".[67] Meglepő módon a nyugati parti Strauss-hívek védelmükbe veszik a jogokról szóló diskurzust. Ellmers – Antonhoz hasonló hangnemben – megjegyzi, hogy „a kormányzat minden legitimitását az emberek elidegeníthetetlen jogaiból meríti, így beleegyezésüket elengedhetetlennek tartja a közjó és az igazságosság szempontjából", és ez teszi Amerikát kivételessé.[68]

A korai progresszívek hajlamosak voltak a pártrendszer kritikájára, mivel a régi pártokat gúzsba kötötte az, amit ők olyan parókializmusként érzékeltek,

62 Hazony 2022: 345.
63 Skowronek–Engel 2016: 7.
64 Hazony 2022: 124.
65 Hazony 2022: 231.
66 Hazony 2022: 238.
67 Deneen 2018: 196–197.
68 Ellmers 2021; Anton 2019: 23–61.

amely „erősíti a lokalizmust és megemeli a szűk érdekeket".[69] A lokalizmus „rosszul alkalmazkodott a kor jelentős kormányzási kihívásainak kezelésére irányuló nemzeti cselekvésekhez".[70] A nyugati parti Strauss-hívek markáns kritikát fogalmaznak meg a pártokkal szemben. Ellmers szerint „az amerikai alkotmányosság valóban példa nélküli, párton kívüli kormányformát hozott létre". *Flight 93 Election* című esszéjében Anton ezzel szemben azt javasolja, hogy a választók emelkedjenek felül a pártokon, és kövessék az erények által kikövezett utat.[71] Hazony és a nemzeti konzervatívok szemében a pártrendszer olyan jobboldalt hozott létre, amely „kevés érdeklődést mutatott a [...] jól ismert liberális nézeteken kívül más politikai eszmék iránt", és a baloldalt még mindig a marxizmus élteti.[72] Vermeule és Deneen ugyanakkor nem nyilvánít véleményt e kérdésben.

A korai progresszívek számára egyértelmű volt a szakértelembe vetett hit, ami az adminisztratív állam, illetve az „azt körülvevő agytrösztök, egyetemek, alapítványok, szakmai társaságok és lobbiszervezetek kiterjedt félállami rendszerének" létrehozásában nyilvánult meg.[73] Vermeule a legnyitottabb a végrehajtó hatalom és az adminisztratív állam expanziójának az integráció érdekében történő összefogásával kapcsolatban.[74] Vermeule kifejezi azon reményét, miszerint „a liberális bürokráciát, amelyet a liberalizmus a depolitizált kormányzás délibábját kergetve teremtett, a gondviselés láthatatlan keze új célok felé fordíthatja".[75] A nemzeti konzervatívokat aggasztja a félállami rendszer, és elvi nyilatkozatukban a „nemzeti érdek" progresszív terminusát használva azzal érvelnek, hogy „a legtöbb egyetem jelenleg pártos és globalista orientációjú, továbbá heves ellenzője nacionalista és konzervatív eszméknek", és nem kellene állami pénzekhez jutniuk, „hacsak nem a nemzeti érdeknek szentelik magukat".[76] A társadalomtudomány elvont fogalmaival kapcsolatos szakértelmet fel kell váltani a bibliai erkölcs és vezetés kapcsán

69 Skowronek–Engel 2016: 8.
70 Skowronek–Engel 2016: 8.
71 Ellmers 2021; Anton 2019: 76.
72 Hazony 2022: xvii.
73 Skowronek–Engel 2016: 9–10.
74 Posner–Vermeule 2011; Vermeule 2018: 202–213.
75 Vermeule 2018: 211.
76 Edmund Burke Foundation 2022.

megszerzett vallási szakértelemmel, azonban nem kérdőjeleződik meg az adminisztratív állam és az azt körülvevő félállami intézmények fennmaradásának premisszája. Hazony értekezésében a racionalizmus kritikája inkább a lélek, semmint a racionalizmus állapotára vonatkozik, nem foglalkozik azonban azzal az előfeltevéssel sem, hogy a közigazgatási államot és az expanzív végrehajtó hatalmat meg kell fékezni.[77]

A progresszívek irányított gazdaságra törekedtek, és „amellett érveltek, hogy a kormányt a gazdasági kapcsolatok nagyobb méltányosságának biztosítására kell felhasználni".[78] A progresszívek szembeszálltak a nagyvállalatokkal, és úgy gondolták, hogy a monopólium romboló, a támogató szakszervezetek jelentik a legjobb megoldást a problémára. Mindeközben a posztliberális jobboldal néhány tagja, köztük Josh Hawley szenátor – aki felszólalt a nemzetikonzervativizmus-konferencián Miamiban – ugyanezt a retorikát alkalmazta a technológiai cégekre.[79] A nemzeti konzervativizmus kiáltványa szerint „a nemzetek iránti csekély lojalitást mutató transznacionális vállalatok a politikai közbeszéd cenzúrázásával, az ország veszélyes és függőséget okozó szerekkel és pornográfiával való elárasztásával, valamint megszállott, romboló személyes szokások előmozdításával károsítják a közéletet".[80] Másrészt Deneen igyekszik leküzdeni az „autonómia fogyasztói és szexuális szabadosság formájában megnyilvánuló illúzióját", amely implicit módon a kortárs liberalizmusban rejlik, és reméli, hogy „a háztartásokon alapuló gazdaság előmozdítása ellenáll az absztrakciónak és a személytelenségnek", miközben igyekszik szembenézni „azzal a nagyobb kihívással, amelyet az egyének elvont és személytelen modern gazdaságban való részvételének minimalizálása" jelent.[81]

A progresszív platform utolsó eleme a nemzeti közösség megteremtése és a politika tudatos elmozdulása a lokálistól a nemzeti felé. Míg Deneen óvatos a nemzet kérdése kapcsán, és gondolkodásában inkább e téma kerülése figyelhető meg, a posztliberális jobboldal többi tagját kevesebb kétség

77 Hazony 2022: 104.
78 Skowronek–Engel 2016: 11.
79 Allen–Rosenberg 2021; Hawley 2021, 2022.
80 Edmund Burke Foundation 2022.
81 Deneen 2018: 188, 192, 194.

gyötri, ha a nemzethez és a nemzeti közösséghez fűzött reményekről van szó. A nyugati parti Strauss-hívek csak Amerika és az amerikai rezsim fogalmában gondolkodnak. Vermeule arra utal, hogy a liberalizmus után létrejövő „nem liberális állam" életben tartja az adminisztratív állam struktúráját és a végrehajtó fellépést – csak más célok érdekében –, és bírálja Deneen „nosztalgikus lokalizmusba visszavonuló" taktikáját.[82] A legfontosabb, hogy a nemzeti konzervatívok kiáltványának első elve a nemzeti állam létén és a közérdeken alapul. A kiáltvány annak leszögezésével kezdődik, hogy „a nemzet eszméjét hangsúlyozzuk, mert a világot független nemzetek világaként szemléljük, amelyek mindegyike saját nemzeti érdekeit követi [...] az univerzalista ideológiák egyetlen valódi alternatívájaként".[83] Különösen a nemzeti konzervatívok, de a többi általunk vizsgált eszme hívei is a korai progresszívek „közérdekével" azonos közjóban és nemzeti érdekben gondolkodnak, eszméik középpontja elválaszthatatlanul a nemzetállamhoz kapcsolódik.

A fenti rövid ismertető alapján a korai progresszív gondolkodók és a posztliberális jobboldal közötti hasonlóságok szembetűnők, és az amerikai politikai hagyomány iránt érdeklődők számára kijelölik azt a hagyományt, amelyben a posztliberális jobboldal akaratlanul is cselekszik. A fent említett hat varázsszó kapcsán mutatkozó egyetértést és azok átalakulását vizsgálva intellektuális és politikai rokonságot láthatunk a politikai spektrum másik oldaláról. Így bejártuk a teljes kört.

POSZTLIBERALIZMUS A LIBERALIZMUS FÖLDJÉN

Mit jelent túllépni a liberalizmuson a liberalizmus földjén? A konzervatív mozgalom Amerikában akkor volt a legsikeresebb, amikor a liberális hagyományokhoz fordult, és azok keretében cselekedett, célja történelmi értelemben a liberális hagyomány megőrzése volt. Ma az Egyesült Államoknak nincs hatékony liberális hagyománya azonkívül, amelyet a konzervatívok megőrizni igyekeznek. Így az amerikai konzervatívok abba a nehéz helyzetbe kerülnek, hogy kénytelenek védelmükbe venni a liberalizmust, miközben

82 Vermeule 2018: 203, 210.

83 Edmund Burke Foundation 2022.

helyre kell hozniuk azt a mögöttes kárt, amelyet a liberalizmus okoz a politika szervezetében. Hogyan boldogulhat tehát a posztliberalizmus a liberális társadalomban?

Az „Amerika a liberalizmus földjének" kritikusaival szemben a korrektség kedvéért meg kell jegyezni, hogy az Egyesült Államokban jelen van az illiberalizmus is: elég csak a déli mezőgazdasági hagyomány hívei felé tekinteni, vagy Calhoun gondolatmenetére és a rabszolgamunka-alapú ültetvényes gazdaságra.[84] Ez azonban nem vesz el semmit a liberalizmus mint Amerikában uralkodó hagyomány eredeti természetéből. A legbeszédesebb az eredeti alkotmány antiföderalista bírálata, amely biztosította a Bill of Rights formális elfogadását: a legmetszőbb kritika bírálata szerint „látnivaló, hogy az alkotmány megszövegezői milyen könnyedén lépnek át a régi formákon és elveken, és ez négy nagy becsben tartott értéket fenyeget: a jogot, a politikai stabilitást, a Függetlenségi Nyilatkozat elveit és a föderalizmust."[85] A kérdés nem az volt, hogy az Egyesült Államok széles körben liberális-e, hanem az, hogy miként lehet olyan rendszerré alakítani, amely megfelel azon liberális feltételeknek, amelyeknek létrejöttét eleve köszönhette.

A konzervativizmus tehát Amerikában a felszínen paradoxnak tűnik; ez még inkább így van, ha figyelembe vesszük, hogy ellentétben azzal, amit Hazony sugallani kívánhat, a liberalizmus az amerikai konzervatív mozgalom kulcsfontosságú tétele. Peter Viereck megjegyezte, hogy ennek sikerre vitele esetén „az így konzervált liberalizmusról gyakran kiderül, hogy az valójában Locke, Lincoln, Wilson konzervatív irányzatú, jogközpontú liberalizmusa, nem pedig Rousseau, Jackson, Weaver, Donnelly és La Follette radikális irányzatú, tömegközpontú liberalizmusa".[86] Viereck „új konzervativizmusa" széles értelemben liberális rendszert javasolt, amely a nemzeti kérdések éleselméjű megoldására összpontosít, figyelmet fordít az állam védelmére, garantálja a jogokat és a szabadságokat, és a közösségi látásmód megőrzése végett visszaadja a lendületet a helyi vezetésnek. Belátja, hogy tiszta formájában a liberalizmus éppen az azt elsődlegesen fenntartó tényezőkre gyakorol maró hatást – a helyi közösségekre, az erős kötelékekre, a családokra, a feladatokra

84 Smith 1993: 549–566.
85 Viereck 1962: 246–247.
86 Viereck 1962: 246–247.

és a kötelezettségekre, valamint az elitekre –, és meg akarja őrizni a valóban közösségi életet, amely létfontosságú, továbbá eszközöket és erőforrásokat biztosít a boldoguláshoz azok számára, akik úgy döntenek, hogy vágynak rá. Ez tehát a posztliberalizmus szerepe a liberális államban: gazdagítani, élénkíteni és fenntartani, hátvédként szolgálni a tömegtársadalom és a modern élet sterilizáló, atomizáló hatásaival szemben.[87]

Legideálisabb megnyilvánulási formájában a posztliberalizmus hangsúlyozhatja a liberalizmus kudarcait a létfontosságú tényezők fenntartása terén mint: a helyi közösségek, a család, a hazaszeretet, a kemény munka és a valódi jogegyenlőség.[88] A liberalizmus éppen annak gondozását hanyagolja el, ami sikeressé teszi. A jó konzervatív ugyanakkor nem dorgál, hanem megérti a liberalizmus korlátait, és igyekszik biztosítani sikereit az utókor számára, miközben óvatos figyelemmel kerüli el a burjánzó haladás kultuszát és az értelmetlen, túlhajtott haladás mindenáron szándékon túli következményeit. Megoldásai ugyanakkor – amint fentebb láttuk – konspiratív hajlamúak; aligha kell spekulációhoz folyamodni annak hangsúlyozásához, hogy a működés kereteit biztosító alkotmányos és politikai hagyomány önmagában kevés a vallásos állam felélesztéséhez vagy ahhoz, hogy a nemzetközi közösség teljes figyelmen kívül hagyásával kizárólag a helyi közösségekkel foglalkozzunk, amelyek ezáltal valami meghatározhatatlan törvényenkívüliségbe, légüres térbe kerülnének. A nemzetállam fennmaradása nem kérdéses, ahogyan a szekuláris államé sem. A modern élet problémái nem oldhatók meg pusztán azzal, hogy megpróbálunk visszatérni a premodern világhoz; a múltbeli körülmények visszaállítása ismét előhozná azokat a problémákat, amelyek miatt egykor azok felszámolását kezdeményezték.

Az amerikai hagyományban a liberálisok és a konzervatívok számos ponton angol unokatestvéreikre tekintenek: Arthur M. Schlesinger, Jr. kölcsönvette Winston Churchill liberálisdemokrácia-tesztjét, és lord Randolph Churchilltől merített ihletet *The Vital Center* című munkájában, míg Viereck az angol földbirtokos osztályhoz fordult liberális konzervativizmusának támogatásáért.[89] Hangsúlyozták brit kollégáik hűvös szkepticizmusát

87 Viereck 1962: 246–247.

88 Zitner 2023.

89 Schlesinger 1998: xvii, 8; Viereck 1962: 241.

és pragmatizmusát, amely együtt él a tisztesség és a helyes magatartás iránti affinitással talán biztosítékként az ellen, hogy a kelleténél komolyabban vegyék önmagukat. A zord, színtelen humor és a szelíd szellemesség szintén természetük szerves része. Amikor a posztliberálisok jelenlegi fajtája innen kölcsönöz, a rugalmasság ideológiává csontosul; ha külföldre néznek, akkor a kontinensre, De Maistre-ra és Orbán Viktorra esik a tekintetük. Hazony, Deneen, Vermeule és Anton vagy Orbán vendégei voltak, vagy kimondottan dicsérték rendszerét. A korai progresszívek germanofíliájához hasonlóan a posztliberális jobboldal is talált egy bálványt a liberális hagyományokon kívül, és a korai progresszívekhez hasonlóan végső elszámoltatással kell majd szembenéznie ez ügyben.[90] Amint arra Viereck is emlékeztet, az Egyesült Államok jellegzetessége „a mérsékelt liberalizmus és a mérsékelt konzervativizmus hasonlóságán alapul", míg az Óvilág „a szélsőséges liberalizmus és a szélsőséges konzervativizmus közötti különbségen alapszik".[91] A kontinentális bálványok semmi másra nem alkalmasak, csak arra, hogy saját országukat mások dicséretével gyalázzák, miközben elfedik a mitikus társadalom hiányosságait.

Vita tárgyát képezi azonban, hogy ez milyen mértékben érintheti a brit posztliberalizmust. Míg az Egyesült Államokban a jobboldal posztliberalizmusának jelenlegi lendületét nagyrészt a számára endogén viták ösztönözték, úgy tűnik, hogy a kettő között szembetűnő rokonság is van. A posztliberálisok az Atlanti-óceán mindkét oldalán aggódnak amiatt, hogy országaik többé nem felemelkedő szuperhatalmak, hazai vagy nemzetközi viszonylatban túl vannak a csúcson, és ebből következően drasztikus lépéseket kell tenni. Az amerikai posztliberalizmus kifejezetten befelé néző és hazai orientációjú, amelynek hajtóerejét az internacionalizmus iránt érzett ellenszenv és a partvidékek kozmopolitizmusával való kapcsolat jelenti. Meglehetősen kétséges azonban, hogy ez a dinamika sikeresen átültethető-e az Egyesült Királyságra. Ezen túlmenően az Egyesült Királyságnak van bevett egyháza. Kétséges tehát, hogy az integralisták mennyiben képesek nyeregben maradni, még ha – a megtérők sajátjaként értelmezhető buzgalommal – katolicizmusukat anglikanizmusra cserélik is. Összefoglalva a brit és az amerikai

90 Eisenach 1994.

91 Viereck 1965: 125.

posztliberalizmus szimbiotikus kölcsönhatása veszélybe kerülhet az amerikai jobboldalon bekövetkezett új fejlemények miatt.

Nehéz nem csalódottsággal gondolni arra, ami az Egyesült Államokban a konzervativizmus új iterációjával jöhetett volna létre, de van remény a jövőre nézve az amerikai hagyomány ikerörökségében. Steven Smith rámutat, hogy „Amerika nem egyszerűen a monolitikus locke-i gondolkodásmód kifejeződése volt, hanem szövetségi közösség, amely a bűn, a bűntudat, az engesztelés és a végső megváltás elismerésén keresztül egyfajta erkölcsi és intellektuális tökéletességre törekszik".[92] Az Egyesült Államokban a konzervativizmus jövőjének jót tenne, ha megértené azokat a tárgyakat, amelyekre megőrzését irányította, és azokat a hagyományokat, amelyekben eddig létezett, és felismerné sajátos zsenialitását. Mindannyiunknak oda kell figyelnünk Viereckre, aki óva int minket „a melegházi Bourbonok és a cári jobbágykorbácsolók válogatás nélküli antiliberalizmusától", akik „jogtalanul titulálják magukat amerikai tradicionalistáknak".[93]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Allen, Mike – Rosenberg, Scott (2021): Exclusive: Hawley Unveils „Trust-Busting" Plan. *Axios,* 2021. április 12. Online: www.axios.com/2021/04/12/josh-hawley-trust-busting-tech

Anton, Michael (2019): *After the Flight 93 Election. The Vote that Saved America and What We Still Have to Lose.* New York – London: Encounter.

Dearborn, John A. (2021): *Power Shifts. Congress and Presidential Representation.* Chicago: University of Chicago Press. Online: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226797977.001.0001

Deneen, Patrick (2018): *Why Liberalism Failed.* New Haven, CT – London: Yale University Press. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300223446.001.0001

Edmund Burke Foundation (2022): National Conservatism: A Statement of Principles. *The European Conservative,* 2022. június 15. Online: https://europeanconservative.com/articles/commentary/national-conservatism-a-statement-of-principles

Eisenach, Eldon J. (1994): *The Lost Promise of Progressivism.* Lawrence, KS: University Press of Kansas. Online: https://doi.org/10.17161/1808.32159

92 Smith 2023: 2.

93 Viereck 1965: 125.

Ellmers, Glenn (2021): „Conservatism" is No Longer Enough. *The American Mind,* 2021. március 24. Online: https://americanmind.org/salvo/why-the-claremont-institute-is-not-conservative-and-you-shouldnt-be-either

Hammer, Josh (2021): Common Good Originalism: Our Tradition and Our Path Forward. *Harvard Journal of Law & Public Policy,* 44(3), 917–959.

Hawley, Josh (2021): *The Tyranny of Big Tech.* Washington, DC: Regnery.

Hayek, F[riedrich] A. (2011): Postscript: Why I Am Not a Conservative. In Hayek, F[riedrich] A.: *The Constitution of Liberty. The Definitive Edition.* Chicago: University of Chicago Press, 517–533. Online: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226320519.001.0001

Hawley, Josh (2022): ICYMI: Senator Hawley Speaks at National Conservatism Conference. *Josh Hawley,* 2022. szeptember 16. Online: www.hawley.senate.gov/icymi-senator-hawley-speaks-national-conservatism-conference

Hazony, Yoram (2022): *Conservatism. A Rediscovery.* Washington, DC: Regnery Gateway.

Hodgson, Godfrey (2017): Revisiting the Liberal Consensus. In Morgan, Iwan – Mason, Robert (szerk.): *The Liberal Consensus Reconsidered. American Politics and Society in the Postwar Era.* Gainsville, FL: University Press of Florida, 12–28. Online: https://doi.org/10.5744/florida/9780813054261.003.0002

Lewy, Leonard W. – Young, Alfred (1970): Foreword. In Buckley, William F., Jr. (szerk.): *Did You Ever See a Dream Walking? American Conservative Thought in the Twentieth Century.* Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill, ix–xii.

Lilla, Mark (2016): *The Shipwrecked Mind. On Political Reaction.* New York: New York Review Books.

Nash, George H. (2006): *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945.* Wilmington, DE: ISI Books.

Nash, George H. (2022): Conservatism and Its Current Discontents: A Survey and a Modest Proposal. *Religion & Liberty,* 32(1–2). Online: https://www.acton.org/religion-liberty/volume-35-number-1-2/conservatism-and-its-current-discontents-survey-and-modest

Oakeshott, Michael (1962): *Rationalism in Politics and Other Essays.* London: Methuen & Co.

Posner, Eric A. – Vermeule, Adrian (2011): *The Executive Unbound. After the Madisonian Republic.* New York: Oxford University Press. Online: https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199765331.001.0001

Rana, Aziz (2016): Progressivism and the Disenchanted Constitution. In Skowronek, Stephen – Engel, Stephen M. – Ackerman, Bruce (szerk.): *The Progressives' Century. Political Reform, Constitutional Government, and the Modern American State.* New Haven, CT: Yale University Press, 41–64. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300204841.003.0003

Schlesinger, Arthur M. (1998): *The Vital Center. The Politics of Freedom.* New Brunswick, NJ – London: Transaction.

SKOWRONEK, Stephen – ENGEL, Stephen M. (2016): Introduction: The Progressives' Century. In SKOWRONEK, Stephen – ENGEL, Stephen M. – ACKERMAN, Bruce (szerk.): *The Progressives' Century. Political Reform, Constitutional Government, and the Modern American State.* New Haven, CT: Yale University Press, 1–15. Online: https://doi.org/10.12987/yale/9780300204841.001.0001

SMITH, Rogers M. (1993): Beyond Tocqueville, Myrdal, and Hartz: The Multiple Traditions in America. *American Political Science Review,* 87(3), 549–566. Online: https://doi.org/10.2307/2938735

SMITH, Steven B. (2023): Harry, Lincoln, and Me. *American Political Thought,* 12(2), 1–12. Online: https://doi.org/10.1086/724493

STORING, Herbert J. (1981): *What the Anti-Federalists Were For.* Chicago – London: University of Chicago Press. Online: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226775807.001.0001

STRAUSS, Leo (1953): *Natural Right and History.* Chicago – London: University of Chicago Press.

SUNSTEIN, Cass R. – VERMEULE, Adrian (2020): *Law & Leviathan. Redeeming the Administrative State.* Cambridge, MA – London: Harvard University Press. Online: https://doi.org/10.2307/j.ctv2jfvcb2

VERMEULE, Adrian (2018): Integration from Within. *American Affairs,* 2(1), 202–213. Online: https://americanaffairsjournal.org/2018/02/integration-from-within/

VERMEULE, Adrian (2020): Common-Good Constitutionalism: A Model Opinion. *Ius & Iustitium,* 2020. június 17. Online: https://iusetiustitium.com/common-good-constitutionalism-a-model-opinion/

VIERECK, Peter (1962): *The Unadjusted Man. A New Hero for Americans.* New York: Capricorn Books.

VIERECK, Peter (1965): *Conservatism Revisited.* New York: The Free Press.

ZITNER, Aaron (2023): America Pulls Back from Values that Once Defined It, WSJ-NORC Poll Finds. *The Wall Street Journal,* 2023. március 27. Online: www.wsj.com/articles/americans-pull-back-from-values-that-once-defined-u-s-wsj-norc-poll-finds-df8534cd

KONKLÚZIÓ: SZEMÉLYES NÉZET A BRIT KONZERVATIVIZMUS JÖVŐJÉRŐL

Sürgető normatív kérdés, hogy milyennek is kellene lennie a brit konzervativizmusnak. Így jelen zárófejezetben igyekszem kifejteni álláspontomat a brit konzervativizmus kívánatos jövőjéről, vagy legalábbis felvázolni néhány prioritást.

Benjamin Disraeli 1845-ben a következőt mondta az alsóházban Sir Robert Peelnek: „Nagyrabecsült képviselőtársam meglátta, hogy a whigek fürdőznek, és gyorsan ellopta ruháikat." Ezzel a megjegyzéssel zavarba kívánta hozni Peelt. Az eszmékért vívott harcban a Brit Konzervatív Pártnak eszmei ruhákra van szüksége, mert enélkül a „progresszív" változás jeges szele igen kellemetlenül fogja érinteni. Ez a szél meglehetősen messzire is repíti, hacsak nincs olyan erkölcsi iránytűje, amely segíti a tájékozódásban. Azt kell célul kitűznie, hogy ezeket a szeleket a szokások vitorláiba terelje. Ehhez azonban a konzervatívok kénytelenek lesznek a képzelet kardját suhogtatni.

Úgy vélem, a konzervativizmus kívánatos jövője olyan, ami lehetővé teszi az emberek számára, hogy konzervatív életet éljenek, magántulajdont szerezzenek, értelmes munkahelyen dolgozzanak, bizalmat építsenek közösségeikben, megóvják és javítsák környezetüket, és olyan oktatásban részesüljenek, amely a legjobb és szükséges tudást adja át egyik generációról a másikra.

A KÉPZELET KONZERVATÍV KARDJA

Henry Adams amerikai történész azt írta, hogy „minden tapasztalat boltív, amelyre építeni lehet". Erre a boltívre tehát alapozhatunk, és ha tanulunk a múltból, az segíthet megérteni, kik vagyunk. Őseink és múltunk tanulmányozása révén kapcsolódhatunk meggyőződéseikhez és értékeikhez, és megtanulhatjuk felhasználni azokat korunk sérelmeinek megoldására. Ha ezt sikeresen tesszük, jelentősen javíthatjuk társadalmunkat. Bár egyetlen társadalom sem lehet tökéletes, és nem jöhet létre utópia a Földön, társadalmunkat a múlt tanulságai alapján jobbá tehetjük.

Michael Oakeshott szerint a hagyományok az információk és a hallgatólagos tudás terjesztésének forrásai. Ezek ugyanakkor nem explicit ismeretek, vagyis a hagyományokba és szokásokba ágyazott tudás nem biztos, hogy könnyen átvezethető egy tankönyv lapjaira. A meglévő viselkedési hagyományok önmagukban a konkrét viselkedési értékek fő mutatói, amelyek a bölcsesség és a tapasztalat termékei, más szóval útmutatást adnak ahhoz, hogyan éljük életünket, és miként alakítsuk ki az erény és a bölcsesség szokásait a fiatalokban.

KONZERVATÍV ÉLETMÓD: A CSALÁD

Minden konzervatív platform alapját Edmund Burke társadalomszemléletéből kiindulva kell felépíteni: a holtak, az élők és a meg nem születettek társulásából. Számomra egyértelmű, hogy ennek a civil társadalom elsődleges társulásával, azaz a családdal kell kezdődnie. A család a politikai szerveződés magja, társadalmilag és gazdaságilag kölcsönösen függő szervezet. Ezt szem előtt tartva olyan adó- és jóléti rendszerre van szükségünk, amely igazságosan emeli az adókat és nyújt juttatásokat a családoknak, a társadalom központi egységeinek. Ahogy másutt is írtam, a házaspárok jelenleg kisebbségben vannak az Egyesült Királyságban: a házasságkötések aránya alacsony, a válások száma nő, és az elmúlt évtizedben a termékenységi ráták jelentősen csökkentek, különösen az 1964-es magas szinthez képest.[1]

1 Pitt 2023.

Úgy tűnik, hogy a család felbomlása nagy szerepet játszik abban, hogy a fiatalok elidegenedtek családjuktól, kultúrájuktól és országuktól. A családok felbomlása a folklór, a cselekvési módok és a gyerekek társadalmi tőkéjének lebontását jelenti. A jó hír viszont az, hogy egy működő, több generáción átívelő családba való beágyazódás segít csökkenteni az elidegenedést, és enyhíti a destrukció vágyát. Ahogy Hegel és mások megfogalmazták, az emberek természetüknél fogva politikai és társadalmi lények, akiket identitásuk a családhoz köt. Identitásunk a családi egységben, majd a tágabb civil társadalomban alakul ki. A társadalom elsődleges egységének lebomlása a fiatalokban identitásválságot idéz elő, akik így a valóságtól elszakadt ideológiai megoldások felé fordulnak. A konzervatívoknak el kell utasítaniuk az elvont, történelmietlen, racionális egyéni ágens fogalmát, aki meg tudja alkotni saját identitását, és ezt fikcióvá tudja alakítani, mert biológiai nemmel születünk, családba születünk, amelynek kultúrája van, és amely adott országban található. Vagyis letelepedett lények vagyunk: valakik, akik valahol, saját mikrokörnyezetünkben élünk.

TORY JÓLÉT ÉS TULAJDON

Az olyan gondolkodók, mint Arisztotelész és Hegel, felismerték a család, a háztartás és a tulajdon közötti kapcsolatot. Olyan gazdasági modellre és jóléti rendszerre van szükségünk, amely képes integrálni a családi és munkahelyi nyomást. Az állam természetesen eszköz, nem öncél; a cél a virágzó civil társadalom. Az államnak ugyanakkor a konzervatív célok eszközévé kell válnia. A jóléti rendszer reformra szorul a házasságkötés és a gyermekvállalás ösztönzése, valamint a lakástulajdon megszerzésének megkönnyítése érdekében. Jóléti rendszerünkben továbbá el kell törölni a párok magasabb adóterheit, és létre kell hozni a valóban család- és házasságpárti rendszert. Röviden, a válasz nem az, hogy „nincs jóléti állam", hanem hogy *tory* jóléti rendszer van helyette. A Konzervatív Pártnak kettős erőbedobással kellene támogatnia a tulajdont birtokló demokrácia koncepcióját, mivel a konzervatívoknak segíteniük kell a független vagyonnal nem rendelkezőket a tulajdonszerzésben és abban, hogy saját gyökeret vethessenek. Ezen túlmenően az örökség bizonyos mértékű személyes felelősséggel is jár: ez a

megőrzésnek, a teremtésnek és a pusztítás elkerülésének kötelezettsége. Valójában a tulajdon birtoklása kötelezettségekkel és szabadsággal egyaránt jár. Kívánatos lenne, hogy minél több polgártársunk vállalja ezeket a kötelességeket. Osztályokon átívelő érdekek fűződnek a családbarát jóléti államhoz, mivel a család mindenkire hatással van, és egyre inkább elismert tény, hogy a házasságot a társadalmi igazságosság kérdésének kell tekinteni.

Az olyan gondolkodók, mint David Hume és Adam Smith, úgy fogalmaztak, hogy a piac az egyetlen ismert megoldás a gazdasági koordináció problémájára. Ez a koordináció túlmutat az alulról építkező erkölcsi alapon. Olyan kultúra függvénye, amelyben az emberek betartják megállapodásaikat, hajlandók és képesek felelősséget vállalni önmagukért és eltartottjaikért – legyen szó idős szülőkről vagy kisgyermekekről –, és megbíznak szomszédaikban. Így a konzervatívoknak nem szabad túlhangsúlyozniuk az egyének gazdasági helyzetét. Nem lehet szűken vett közgazdasági alapon meghatározni azt, amit Disraeli 1872-es kristálypalotai beszédében „az emberek állapotának felemeléseként" említett. Az emberek állapotát holisztikus szemlélettel kell meghatározni, megragadva társadalmi, kulturális és vallási szükségleteiket. *Capitalism, Socialism and Democracy* című munkájában Joseph Schumpeter figyelmeztetett bennünket – vállalkozásokon nyugvó gazdaságunk támasztékát jelentő – alapvető társadalmi és intézményi keretünk hanyatlására.

RENDEZETT SZABADSÁG A SZABADOSSÁG HELYETT

Ne feledjük David Hume fanyar megjegyzését az emberi személyről: „a galamblelkűség piciny részecskéje a farkassal és a kígyóval együtt jelen van alkatunkban." A konzervatívoknak meg kell próbálniuk olyan politikákat kialakítani, amelyek lehetővé teszik az emberek fejlődését, boldogulását, megvédik gyermekeinket a ragadozó kultúrától, és megkísérlik felvenni a harcot a pornográfia ellen. Olyan kultúrpolitikát kell támogatniuk, amely megerősíti nemzeti örökségünket. Ennek a politikának biztosítania kell honfitársaink számára a megfelelő intézményeinket, hagyományainkat és szokásainkat, valamint Nagy-Britannia vívmányait, amelyek derűs és

optimista hazaszeretetet generálnak. A konzervatívoknak meg kell küzdeniük a *woke* eltörlés kultúrájával, és intellektuális hadviselést kell vállalnunk az „érzékenységi szerkesztők" ellen, akik feladata kulturális és irodalmi örökségünk megrongálásában áll. Új kulturális intézményekre lehet szükség, ha az intézményeken keresztüli hosszú menetelés nem kezelhető vagy kiegyensúlyozható. Fred Astaire szerint „a legnehezebb feladat, amellyel manapság a gyerekeknek szembe kell nézniük, az a jó modor elsajátítása, anélkül, hogy példát látnának rá".[2] A konzervatívoknak olyan példaképekre lesz szükségük, akik konzervatív életet élnek, és akik az élet kezdetétől a végéig kiállnak az emberi méltóság mellett, valamint az udvariasság és a jó modor szellemében bánnak ellenségeikkel.

NEMZETI IDENTITÁS ÉS NEMZETÁLLAM

A civil társadalom kiépítéséhez bizalomra, kölcsönös lojalitásra és területi jogrendszerre van szükség. Így a nemzetállam és a jogállam is védelemre szorul. Olyan közös nemzeti identitásra van szükség, amely a Brit-szigetek helyi identitásainak és közösségeinek alapjaira épül.

A nemzeti imázs vagy identitás, legyen az angol, finn vagy magyar, szorosan összefügg a közös hagyomány érzésével, és azzal a közös történelmi tudattal, amellyel a társadalom tagjai azonosulnak. Ez a folyamat visszatekintő, és az egymásnak történelmi eseményekről, győzelmekről és veszteségekről mesélt történet megteremti „a nemzet történetét", amely mítoszok formájában is megnyilvánulhat – talán a mítosz nem egészen megfelelő kifejezés, de jobb híján kénytelenek vagyunk használni. Ezek a mítoszok hősöket állítanak elénk példaként és követendő útként, olyan mércét és eszméket testesítve meg, amelyek követésére és – lehetőség szerint – utánzására a közösség tagjai törekedni fognak. George Orwell szerint „egy mítosz, amelyben hisznek, hajlamos valóra válni, mivel az átlagember arra törekszik, hogy személyiségvonásaiban hasonlítson annak alaptípusára". Vagy ahogy David Archard írja:

[2] Fred Astaire-t idézi Barnes–Barnes 2010: 12.

„[B]izonyos tulajdonságok hamis önbesorolása elvezethet a tulajdonság helyes besorolásához. Az egyének egy csoportja, amelyet egyesít az a hamis meggyőződés, hogy közös történelmük van, kollektíven cselekedhet, és ezáltal valódi közös történelmet indíthat útjára."

Másként fogalmazva a mítosz közös hitet vagy igaz tetteket hozhat létre. Ezek a mítoszok különböző formákat ölthetnek. Robert Tombs *The English and Their History* című csodálatos művében megjegyzi, hogy a nemzeti identitásnak különböző mítoszai léteznek. Például a Magna Charta-mítosz[3] a brit önkép alapvető részévé vált, különösen a 19. században. Idesorolhatjuk még többek között a háború utáni Nagy-Britanniában Dunkerque szellemiségének mítoszát, Finnországban pedig a mai napig élő *sisu*, vagyis a finnek második világháború alatt tanúsított bátorságának mítoszát. Ezek a mítoszok kialakítják a szimpátia kötelékét a közösség azon osztozó tagjai között, nemzeti szellemet teremtve, amely a nyelvben, a szokásokban, a törvényekben és az eszmékben nyilvánul meg. Az angolok úgy érezhetik, hogy Nelson hozzájuk tartozik, ahogyan a finnek is magukénak érzik Kekkonent. Azt is feltételezhetjük, hogy az angolok olyan hagyományhoz tartoznak, amelyet Nelson jelképez számukra. A történelmi hagyományhoz való tartozás gondolata nyomán az ember egy nagyobb egész – kollektív nemzeti identitás, csoportimázs – részeként éli meg önmagát. Az ilyen mítoszokat saját összefüggésrendszerükben kell szemlélni, olyan eszközökként, amelyek hűséget ébresztenek a hely iránt, ahol élünk. Ezek a történetek vagy mítoszok termékei, nem pedig termelői a közös lojalitásnak: hisznek bennük, mert a hűségnek szüksége van rájuk.

INTÉZMÉNYEINK ÉS AZ ALKOTMÁNY

Az intézmények és különösen a brit alkotmány védelmét kiemelten kell kezelni. A brit alkotmány meglehetősen bomlasztó hatású változásokon ment keresztül az elmúlt években, beleértve az Európai Unióhoz való csatlakozást és az onnan való kilépést, Tony Blair alkotmányos vandalizmusát az új

[3] Lord Norton 2015.

munkáspárti kormányzás éveiben és újabban a Legfelsőbb Bíróság ítéleteit. A konzervatívoknak ki kell tartaniuk a nemzeti szuverenitás mellett. Meg kell védeniük a parlamenti szuverenitást, a jogot pedig Westminsterben kell alakítani, a szokásjog alapján ítélkező bíróságoknak, nem pedig európai bíráknak.

A közelmúlt mélyreható alkotmányos változásainak kezelése végett a megoldások kereteként az oakeshotti megközelítést kell alkalmazni: vagyis a rombolás és az újjáépítés helyett a javítás politikáját. Az alkotmányunkban esett sérelmeket kezelni igyekvő változtatások átgondolatlansága ellenére **kifinomult szakpolitikai készségekre lesz szükség ahhoz, hogy konkrét** politikákkal kezeljük a problémákat. A konzervatívok ne folyamodjanak kuruzsláshoz, mint amilyen például az „írott" vagy kodifikált alkotmány ötlete. Az Egyesült Királyság kodifikált alkotmánya túlságosan korlátozó lenne, nem lenne rugalmas, és ellentétben állna alkotmányos hagyományainkkal és szokásainkkal. Két törvényt kellene sürgősséggel hatályon kívül helyezni: az 1998-as emberi jogi törvényt és a 2010-es egyenlőségi törvényt.

KÖRNYEZETÜNK VÉDELME ÉS JAVÍTÁSA

A konzervatívoknak prioritásként kell kezelniük a környezetvédelmet. E kötet hatodik fejezetében hosszasan írtam arról, hogy mi is a tradicionalista konzervatív környezetvédelem, és milyen elvekre támaszkodik, így itt nem szükséges mindezt megismételni. Érdemes azonban leszögezni, hogy a konzervatívoknak valóban vissza kell venniük az irányítást a környezetpolitika és a letelepült közösségek politikája felett, és nem szabad engedni, hogy a rémhírkeltők átvegyék az irányítást az éghajlatváltozás körüli narratíva felett, mert környezetünk, mezőink, folyóink, házaink megőrzése és javítása mélyen gyökeredzik a *tory* szemléletben.

A TÁRSADALOM LELKE: AZ OKTATÁS

Az oktatás kiemelten fontos a konzervatív jövő szempontjából. Amint G. K. Chesterton kifejtette, az oktatás „a társadalom lelke, mivel egyik generációról

a másikra száll".[4] Fontos, hogy a gyermekeinknek nyújtott oktatásban tükröződjön a születendő és a jelen generációk valódi érdeklődése. A konzervatív politikának meg kell teremtenie a megfelelő környezetet a kiterjedtebb magán-felsőoktatáshoz. Ezenkívül meg kell szabadítania oktatási intézményeinket a nem oktatási irányelvektől, és csökkentenie kell a pedagógusokra nehezedő bürokratikus terheket. Az intézmények számát meg kell duplázni.

A liberalizmus évtizedek óta ott ül a kormánynál, de a brit közvélemény[5] és különösen a konzervatív szavazók túlnyomórészt posztliberális konzervatívok. Itt az ideje, hogy a konzervatívok felváltsák a kormánynál a liberálisokat, és a filozófiai, kulturális és társadalmi konzervativizmus motorjával hajtsák előre Nagy-Britanniát.

Daniel Pitt

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARNES, Bob – BARNES, Emilie (2010): *Good Manners for Today's Kids.* Eugene, OR: Harvest House.

NORTON, Lord (2015): Not All It Is Cracked Up to Be? *The Norton View,* 2015. június 18. Online: https://nortonview.wordpress.com/2015/06/18/not-all-it-is-cracked-up-to-be

PITT, Daniel (2021): Future Conservative Electoral Prospects: Time for Tory Socialism? *Observatoire de la Société Britannique/French Journal of British Studies,* 27, 267–291. Online: https://doi.org/10.4000/osb.5513

PITT, Daniel (2023): The Conservatives Have Failed Conservatism. *The Critic,* 2023. március 31. Online: https://thecritic.co.uk/the-conservatives-have-failed-conservatism

4 In *The Observer,* 1924. július 6.

5 PITT 2021: 267–291.

A KÖTET SZERZŐI

SZERKESZTŐK

DANIEL PITT a Sheffieldi Egyetem docense és az NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet korábbi ösztöndíjas kutatója

PHILLIP BLOND a ResPublica intézet alapító igazgatója, az NKE vendégprofesszora

A FEJEZETEK SZERZŐI

MATT BEECH a Hulli Egyetem docense

CHRISTOPHER FEAR a Hulli Egyetem adjunktusa

HENRY GEORGE szabadúszó író és kutató

KEVIN HICKSON a Liverpooli Egyetem adjunktusa

HÖRCHER FERENC kutatóprofesszor, az NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet igazgatója

ISHAAN JAJODIA politikatudományi doktori hallgató a Yale Egyetemen

DAVID JEFFERY a Liverpooli Egyetem adjunktusa

ERIC KAUFMANN a politikatudományok professzora a Buckinghami Egyetemen

ANDREW ROBERTS a *Salisbury: Victorian Titan* és a *Churchill: Walking with Destiny* című munka szerzője és a Lordok Házának tagja

CORNELIS J. SCHILT a Vrije Universiteit Brussel posztdoktori kutatója

IMOGEN SINCLAIR a St. Mary Egyetem Teológiai és Művészeti Karának vendégkutatója

Kultúránk korszakváltáson megy keresztül, a liberalizmus mint uralkodó filozófia a végéhez érkezett. Hosszú évekig a liberalizmus képviselte a hegemón politikai filozófiát, amely különösen az 1960-as években és azt követően vált kiemelkedő tényezővé a nyugati világban. A brit közvélemény, kiváltképpen a konzervatív szavazók azonban ma már túlnyomórészt posztliberális konzervatívok.

Ez a kötet a Danube Institute és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpontja által közösen szervezett konferenciára épül, amely teret adott a jelenlegi helyzet többféle szempontú értékelésének. Egyedülálló jellegét fokozta a helyszín (Budapest), amely város nemzetközi szinten is magára vonta a konzervatív gondolkodású közönség figyelmét.

A könyv elsődleges célja, hogy tudományos igénnyel, ugyanakkor gyakorlatias módon járuljon hozzá a Nagy-Britanniában zajló vitákhoz a konzervativizmus jövőjéről, különös tekintettel a Konzervatív Pártra és az azon belül zajló konzervatív mozgalomra.

ISBN 978-963-653-224-6